

BOEKHOED VAN DE MAATSCHAPPIJ
DER NEDERLANDSCHE LITTERKUNDE

Nr. 2

**BISSCHOP DAVID VAN BOURGONDIE
EN ZIJN STAD**

UTRECHTSCH-HOLLANDSCHE JAARBOEKEN
1492-1493, NAAR DEN EERSTEN DEEL VAN
ANTONIUS MATTHAEUS' ANALICTA, 1499

OPNIEUW UITGEGEVEN DOOR
DR. N. B. TEN HAEFF

UTRECHT — A. OOSTER — 1924

HERDRUKKEN VAN DE MAATSCHAPPIJ
DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

Nº. 2

BISSCHOP DAVID VAN BOURGONDIE
:: EN ZIJN STAD ::

UTRECHTSCH-HOLLANDSCHE JAARBOEKEN
1884-1885

UTRECHT
A. GOSTHOEK
1885

BISSCHOP DAVID VAN BOURGONDIE
EN ZIJN STAD

UTRECHTSE-HOLLANDSCHE JAARBOEKEN 1920
VAN DE HAND VAN EEN OMGEKEERDEN, DELAATPLAAT-
DER SCHRIJVER, NAAR DEN EERSTEN DRUK VAN
ANTONIO DE TILMANT'S WERKEN (1699)

OPGELEID LIDDEGENEEN EN VAN
ANTWERPENSCHE VOORZIELEN
IN 1699
DR. N. B. TENHAEFF

UTRECHT
A. OSTHOEK
1920

CARISSIMAE MEAE
TINE M.

Voorbericht.

Het aardige en intieme kroniekje, dat nu opnieuw wordt uitgegeven, zal zijn weg wel vinden. Het vertelt van stedelijk leven in bewogen, maar verre tijden, met een losse gemoedelijkheid, anders aan middeleeuwsche documenten vaak zoo vreemd! Het is een interessant dingske.

De tekst is met zorg herdrukt. Natuurlijk werd aan de spelling niets gewijzigd, maar in zake interpunctie en woordkoppeling heb ik het den lezer zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt.

De commentaar, telkens opnieuw ingekort, is het werk van uitgespaarde, vrije uren. Voor volstrekke nauwkeurigheid sta ik niet in, al deed ik mijn best niet slordig te zijn. Voor nauwgezette verificatie van mijn citaten, dikwijls uit archivalische stukken, ontbrak mij ten eenen male de tijd.

Maar dit is ook geen werk voor geleerden Mij was het een vreugde dit oude kroniekje, dat aan Oltmans' Schaapherder niet vreemd is en dat inleidt tot een van Alberdingk Thijm's mooiste vertellingen — De organist van den Dom — te mogen verklaren voor een breederen kring. Vandaar ook de tusschen vierkante haakjes ingelaschte „nieuwe” kapittel-opschriften, die het overzicht van den inhoud gemakkelijker maken.

Aan Prof. Dr. J. W. Muller en Dr. G. J. Boekenoogen, beiden te Leiden, hartelijken dank voor op- en aanmerkingen bij het doorlezen van de drukproeven. Aan Dr. Mr. S. Muller Fz. te Utrecht gevoel ik mij eveneens verplicht door menige mondelinge informatie en tal van raadgevingen voor de verluchting van dit boek.

Den Haag,
December 1919.

N. B. TENHAEFF.

1. DAVID VAN BOURGONDIE, BISSCHOP VAN UTRECHT.

INLEIDING.

I. Nederlandsche Geschiedenis (1477-1483).

NANCY. Aan het hoofd van een paar honderd man, — al wat hem trouw was gebleven —, reed Karel de Stoute 5 Januari 1477 bij Nancy den dood tegemoet. Twee dagen later vond men zijn lijk, ingevroren in het ijs, door wolven aangevreten.

Er had echter meer op het spel gestaan dan een *persoonlijk* lot. Met Karel den Stoute viel de *Groot-Bourgondische staat*. Vader en zoon hadden die staatsgedachte met zich omgedragen. Met evenveel geluk als wijsheid, met taaie energie vooral, hadden zij haar haast verwezenlijkt, toen de onverzadigbare voor een snelle catastrofe zorgde. Achter bleef Maria, zijn dochter. Het was de vraag, of er voor haar althans nog een vorstelijk erfdeel te redden viel. En inderdaad, dat is gelukt, al zouden de hertogdommen, graafschappen en heerlijkheden, die dat erfdeel vormden, voorloopig voor geen inniger samenhang bestemd zijn, dan die van den tienden of Bourgondischen kreits.

LODEWIJK XI. Die redding was intusschen moeilijk genoeg.

II

Nauwelijks vier dagen na Nancy had Lodewijk XI, koning van Frankrijk, reeds last gegeven, — als Karel tenminste werkelijk dood was! —, het eigenlijke hertogdom Bourgondië te bezetten. En weer twee dagen later, 11 Januari, rukten zijn troepen ook Noordwaarts om alvast de andere landen van Maria, immers de schoondochter zijner keuze, in bewaring te nemen. Tegelijk overwoog diezelfde teedere en bezorgde schoonvader, welke Duitsche vorsten wel aanspraak zouden kunnen maken op een deel der Bourgondische landen, opdat die gehate macht voor eeuwig vernietigd zou worden.

GENT. Van haar onderdanen had Maria geen bijzonderen bijstand te verwachten. Zeker, zij bevond zich te midden harer Staten-Generaal. Nog vóór Nancy waren zij te Gent bijeengeroepen. Zonder eenig bezwaar hadden zij het bedreigde vorstenkind erkend als hun „princesse naturelle”. Zelfs waren zij reeds 1 Maart bereid 100.000 man tegen den Franschen koning in het veld te brengen. — Maar tegelijkertijd persten zij haar het Groot-Privilegè af, dat voorbeeld zou worden voor tal van provinciale navolgingen; tegelijkertijd riep overal de stedelijke democratie om herstel der oude voorrechten. De autoriteit van den Bourgondischen staat werd in mekaar gerammeid. En wie die autoriteit nog waagde te verpersoonlijken, die mocht op zijn woorden passen. Zijn Hugonet en Humbercourt niet na summier proces te Gent terechtgesteld, omdat deze trouwe dienaren van Karel den Stoute zich verstitout hadden te beweren, dat zij met Maria, met haar moeder, Margaretha van York, en met haar oom, Adolf van Kleef, over deze landen.... het gezag voerden? De landsvrouw mocht het aanzien! Zij was de gevangene van dat overmoedige Gent, welks nieuwsbakken ambassadeurs door Lodewijk XI zoo minzaam op den schouder werden geklopt: met zes paarden durfde hij immers best hun stad binnen te rijden! — De Gentenaren, blij met die koninklijke gunst, staakten hun aandrang bij Maria tot het vredebelovende huwelijk met den Dauphin niet, voor en aler het nabije Doornik door de Franschen bezet was.

III

MARIA. In dien uitersten nood richtte Maria zich tot den man, dien haar vader ten slotte voor haar bestemd had. Heimelijk zond zij den 26^{en} Maart den brief, die aartshertog Maximiliaan moest ontbieden. Haar ridderlijke bruidegom was zoo verlangend te weten, welke kleuren hij om harentwille zou dragen; haar boodschap is echter dringend: Kom spoedig; zoo gaarne blijf ik trouw aan mijns vaders wil, maar mijn boodschapper zal u *zeggen*, hoe het hier met mij staat. En als gij mij en mijn landen niet te hulp komt, dan moet ik misschien dingen doen, die ik nooit doen zal, dan gedwongen en door U verlaten

Wij kennen reeds een van de dingen, die zij liever zou willen laten: het huwelijk met den Dauphin. En ook al is dit voor het oogenblik op den achtergrond geraakt, hoeveel nieuwe moeilijkheden zijn er voor in de plaats gekomen! Nu is Adolf van Gelre de lieveling der Gentenaren. Zes jaar heeft Karel de Stoute dien Absalon-kroonprins gevangen gehouden. Een overwinning aan het hoofd der Gentsche gilden op de Fransche troepen behaald, en het zegevierende leger zal Maria wel dwingen, tot wat zij liever gelaten had. Echter, bij Doornik viel, 27 Juni, de hertog van Gelre.

Maar als deze het niet meer is, Johan I van Kleef begeert haar hand voor zijn zoon, den lateren Johan II. Adolf van Ravestein, mede van Kleefschen bloede, hoopt voor zijn spruit, Filips. Koning Eduard IV van Engeland wil gaarne zijn zwager, Anton Woodville, in deze landen verzorgen Het wemelt van kapers op de kust. Maximiliaan moet zich haasten.

MAXIMILIAAN. En inmiddels wachten met smartelijk ongeduld, „als die altvedder in der vorhelle”, de gezanten van Keizer Frederik III. De oude heer leent te Neurenberg, te Frankfort, te Mainz en te Ulm het geld, dat noodig is om het pad van zijn zoon te effenen; zelfs duizend gulden voor kleinoodiën! Reeds dienzelfden 26^{en} Maart, waarop Maria haar brief verzond, had hij getracht voor geleide te zorgen. Maar als altijd was de Keizer krap bij kas. Eerst 21 Mei kon Maximiliaan zijn „Brautfahrt” beginnen; eerst

IV

31 Juli kon de keizerszoon, inmiddels van Weenen naar Keulen gevorderd, vandaar opbreken. Maria had hem geleide... en geld gezonden, opdat haar Max dan ten minste imponeerend zou kunnen optreden in haar rijke landen. En eindelijk, eindelijk, 18 Aug., kon de lang-verwachte te Gent worden ingehaald. Op wapperende banieren stonden louter schoone woorden geschreven: Tu es dux et princeps noster, *pugna proelium nostrum*. Et omnia quae dixeris nobis faciemus.

GUINEGATE. In alle pracht en praal is het romantische paar dan 19 Aug. getrouwd. Een huwelijk per procuratie had trouwens, veiligheidshalve, reeds in April plaats gevonden. Maximiliaan was nauwelijks achttien; zij slechts weinig ouder. De roerende idylle van de vorstenkinderen, die in gebarentaal uiting gaven aan hun jonge gevoel ¹⁾, had slechts de beteekenis eener al te korte episode. *Pugna proelium nostrum*. Hij was niet gekomen om van ridderlijke wittebroodsweken te genieten; hij had een bedreigd erfdeel te redden. Vijf dagen na hun huwelijk wordt de eerste troep soldaten Zuidwaarts gezonden.

Maximiliaan heeft moeten zorgen, dat het ook niet de laatste was. Hij schiep, zij het ook geleid door andrer ervaring, een leger. Het was het leger der Vlaamsche burgers, dat, trots de verslagen ruitery, bij Guinegate het „Flander die leeu” aanhief, dat 7 Aug. 1479 stand hield tot de overwinning. Die krijgskreet echter moge al een duidelijk antwoord geweest zijn op het gedreig en gelok van Fransche annexatielusten, zij was geen uiting van dynastieke aanhankelijkheid.

Want na deze overwinning achtten de burgers *hun* strijd gewonnen, *hun* taak afgedaan. Zij keerden huiswaarts en lieten hem *zijn* strijd verder alleen voeren. Wat baatte hem nu zijn pas gewonnen geloof in „moderne infanterie”, als zijn leger verliep?

ATRECHT. De Duitsche Keizer, Frederik III, was niet bij machte uit eigen middelen zijn zoon te steunen. Het Duitsche Rijk

¹⁾ Men sla er den Weisskunig op na in woord en beeld; zie bijv. E. Heyck, Kaiser Maximilian I, Abb. 38, S. 35.

wenschte niet in te zien, dat dezen keer 's Keizers familie-belangen met het rijksbelang samenvielen. Op de rijksdagen van Neurenberg was men slechts in staat zorgelijke woorden te uiten over de grootheid der voorgestelde zaken. Men bood er bemiddeling bij den koning van Frankrijk aan ¹⁾!

Zoo is dan Maximiliaan op eigen krachten aangewezen. Nu hij geen Vlaamsche burgers meer krijgen kan, moet hij wel dure Zwitsers werven. Zonder leger kan hij toch moeilijk het hem toevertrouwde gebied verdedigen. Maar dan is geld noodig en onwillig genoeg wordt dat opgebracht door onderdanen, die voor de *groot-Bourgondische totaliteit* der erflanden niets gevoelen, die bovendien vijandig staan tegenover een sterke, vorstelijke legermacht, grondslag voor sterk vorstengezag.

Midden in die voorbereidingen treft Maximiliaan een zware slag. Maria sterft 27 Maart 1482. De kwestie van het regentschap kwam open en daarmee een goede kans voor de Staten. Nu kon de „prins-gemaal” tot den vrede gedwongen worden.

Maximiliaan mocht nog zoo roerend schrijven over zijn aanhankelijke liefde tot Maria, buiten wier gezelschap „il n'avoit jamais eu de jour ne de nuyt une heure de repos”, de heeren van de Statenbanken waren volstrekt niet sentimenteel. Zij boden hem erkenning van het regentschap voor Filips den Schoone in ruil tegen den vrede van Atrecht. Die vrede bestemde zijn dochttertje tot bruid van den Dauphin en wees haar als bruidschat wat groot-Bourgondische flarden toe: Artois, Franche Comté o.a. Landen en kind, beiden kwamen in 's vijands handen. Cynisch verhaalt Commynes, dat Maximiliaan wel gaarne zijn dochttertje ontnomen zou hebben aan hen, die haar wegvoerden, „mais ceulx de Gand l'avoient bien accompagnée”

HOEKEN EN KABELJAUWEN. Sedert den tijd, dat „deerste partijen in Hollant quamen”, wordt de geschiedenis van dat

¹⁾ 1479, 1480, 1481; vgl. *Bachmann*, Reichsgeschichte im Zeitalter Friedrichs III und Maximilians I, Bd. II, S. 679 ff.

VI

gewest telkens verlevendigd door bijzonder woelige tijden, die men Hoeksche en Kabeljauwsche twisten noemt. In het midden der XIVe eeuw is het nog mogelijk aan die partijnamen een zin toe te kennen. De aanhangers van graaf Willem V mogen Kabeljauwen gescholden zijn om het blauw-wit geschubde, Beiersche wapenschild; hoonend mogen de scheldenden zichzelf Hoeken gedoopt hebben, bestemd om de Kabeljauwen te vangen ¹⁾. Weldra worden die scheldwoorden overgeërfde, onbegrijpelijke en onbegrepen aanduidingen voor wisselende groepen van Hollanders, die van geslacht tot geslacht geen ander programma *schijnen* te huldigen, dan dat van wederzijdschen, bitteren haat. — Inmiddels, reeds Willem van Hillegaarsberg, de Hollandsche sprookspreker van rond 1400, wist, dat diepgaande sociale verschillen ten grondslag lagen. De conservatief-schoolmeesterende moralist vloekt „den penninc, daer veel off coemt die plaghe, die ic nu heb ghenoeft”. Adeltwist is ridderlijke sport; straks volgt de zoen. Maar „huusman en coopman”, die dringen overmoedig binnen in het geprivilegeerd domein der landjonkerlijke regeermacht, die brengen de sociale gisting, die hebben „die meeste scout” ²⁾. Het jongere historische onderzoek heeft den moralist gelijk gegeven. De eerste vijftig jaar der partijtwisten worden inderdaad gekenmerkt door een Kabeljauwsch verzet van de stedelijke geldbezitters, eerst de beheerschers der plaatselijke markt, straks de groothandelsmensen ³⁾. Maar als deze dan den sterken

¹⁾ *Blok*, Gesch. v. h. Ned. Volk, I², blz. 324, noot 1. De andere verklaring, Kabeljauwen = slokoppen, vindt men zonder opgave van bron in de *Acta Sanctorum* (Boll.), Jan. t.I, p. 352 n.c. naar aanleiding van de profetische gave in de Vita de Gertrude ab Oosten († 1358).

²⁾ Vgl. *Willem van Hillegaarsberg*, Gedichten (ed. *Bisschop* en *Verwijs*, den Haag 1870) en wel: D'eerste partien, blz. 123, vs. 136-140 en Van der driere hande staat der werlt vs. 344-345, 355-358, 364 e.v. (blz. 211). Voor de derde-stands-aanduiding: huusman en coopman, blz. 210, vs. 287-294. Men mag echter uit deze verzen niet meer halen, dan er in zit: de derde stand heeft zijn lot zelf in handen!

³⁾ Vgl. naast *Blok*, Gesch. v.h. Ned. Volk, I², blz. 322 e.v. nu vooral *H.J. Smit*, De opkomst van den handel van Amsterdam, Amst. diss. 1914, waar blz. 180 n. 1 en blz. 316 e. v. zeer belangrijke ophelderingen te vinden zijn.

VII

Bourgondischen staat zoeken, als zij zelf weer regeerders geworden zijn, dan blijft de oppositie der geregeerden. De tegenstelling is inderdaad elementair; de interne groepeerings-echter confuus genoeg. Opnieuw oriënteert zich nu al wat uit ouderwetsch conservatisme, uit particularisme, uit socialen nood dien Bourgondischen staat en dat stedelijke patriciaat vijandig is, anti-Kabeljauwsch en dus Hoeksch. In de oppositie staan èn de conservatieve feodaliteit èn de democratische gilden! Nu men geen dynastieke leuzen meer heeft, nu men niet meer vóór Margaretha kan zijn, omdat men tegen Willem V, vóór Albrecht, omdat men tegen Willem VI, vóór Filips den Goede, omdat men tegen Jacoba is, nu er maar één staatsmacht over bleef, nu kan men ruw-weg zeggen: Hoeksch is in de tweede helft der XVe eeuw, al wie tegen den modernen, Bourgondischen staat partij kiest, Kabeljauwsch is, wie daarmee vrede heeft.

Wel geven de Bourgondische vorsten zich alle moeite te pacificeeren. Zij verbieden het gebruik der hatelijke *namen*, soms bezetten zij den stedelijken magistraat „half om half”, maar de *zaak* blijft. Want Bourgondisch bestuur is nu eenmaal, modern, kapitalistisch, uniformeerend en centraliseerend . . . en de tegengestelde tendenzen zijn nog steeds sterk.

In den jare 1477 nu doen die tegengestelde tendenzen zich geducht gelden. Tegenover de Bourgondisch-Kabeljauwsche, vermogende burgerij in de steden, de regeerders, verzet zich de kleine burgerij, de geregeerden. Zij levert de hulptroepen tot een min of meer sterke onafhankelijkheidspartij, die zich nu weren gaat. Die partij is de Hoeksche. Men stelle echter geen al te precieze vragen. Stedelijk-republikeinsch tegenover landsheerlijk-monarchaal? Behoud tegenover vooruitgang? Rijk tegenover arm? Het zijn stuk voor stuk vragen van principieele onjuistheid, want de werkelijkheid was de kruising van dit alles. Niets maakt de *betrekkelijke* toevalligheid van het gebeuren beter duidelijk, dan het aandeel, dat de adel er in neemt. Met de stedelijke geslachten reeds lang verzwagerd of in goede buurschap bevriend, drijven

VIII

eigen onderlinge veetes, eigen persoonlijke eerezuchtskansen, hen in een der beide kampen. Soms ontgaat ons ieder innerlijk motief.

Wij zeiden het reeds: Binnen de stedelijke wallen zetelt steeds regeermacht en schuilt steeds verzet. Dat verzet is kritiek op de regeermacht van het oogenblik en zelf regeermacht der toekomst. Het evenwicht is labiel. Geen enkel gezag is sterk genoeg zich uit eigen kracht te doen gelden. Vandaar dat verwarrende, dat turbulente, dat eeuwige up-and-down van alle stedengeschiedenis. In het XVe eeuwse Utrecht of Leiden was het niet anders dan in het XIVe eeuwse Florence ¹⁾.

HOLLAND 1477. Aan den dood van Karel den Stoute had Holland zijn groot-privilege, een nieuwen stadhouder en nieuwe partijtwisten te danken. Wolfert van Borselen, de nieuwe stadhouder, kon er zich dadelijk van overtuigen, dat zijn ambt geen voorname sinecure zou zijn. Alleen daar, waar de Kabeljauwen *sterk* in de meerderheid waren, in Haarlem, Delft, Amsterdam, bleef het rustig. Maar in menige stad moesten de Kabeljauwen wijken en vierden de Hoeken triomfen; in Gouda, Schoonhoven, Dordt en Hoorn b.v.

LEIDEN. Een bijzondere positie nam Leiden in. Daar was dat typische, volkomen labiele evenwicht der partijen bereikt. Two households both alike in dignity, staan als in het Shakespeari-aansche Verona tegenover elkaar. Geen star-crossed lovers schonken, voorzoover wij weten, aan de historie der Poelgeesten en der Van Zwietens eenige aandoenlijkheid. Voorloopig echter bracht de Kabeljauwsche schout, Adr. van Zwieten, een compromis tot stand met de Hoeken: Honderd burgers verplichtten zich bij eede de rust te helpen bewaren. Vier Kabeljauwen en vier Hoeken zouden een specialen „raad van beroerten” vormen, om ieder

¹⁾ Vgl. *J. Luchaire*, *Les démocraties italiennes*, Paris 1915, p. 230 over Florence.

IX

oproer in den kiem te verstikken. De magistraatsposten werden eerlijk verdeeld.

Maar Van Zwieten vertrouwde de Hoeken niet, nu zij overal roerig werden. Hij brak, Juli 1479, het godsvrede-verdrag en joeg met de hulp van Jan van Egmond, Jan van Wassenaar, Willem van Schagen en een paar honderd Delftsche, Haarlemsche en Haagsche Kabeljauwen zijn tegenstanders uit de stad.

LEIDEN HOEKSCH. Natuurlijk was deze Kabeljauwsche actie slechts een ouverture. Want het honderdtal Hoeken, dat in balingschap gestuurd is, heeft Leiden niet werkelijk gezuiverd. Nieuwe aanvoerders staan klaar, nu de oude kopstukken verdwenen zijn. Reeds in October moet de Kabeljauwsche „kapitein”, Filips van Wassenaar, die over de stad waakt, een Hoeksche contra-revolutie smoren met nieuwe verbanningen.

Zoo groeit dus het emigranten-legertje, dat aan de grenzen van het graafschap klaar staat, in aantal en in durf. In burggraaf Jan van Montfoort, den Hoekschen „kapitein” der bisschopsstad, vinden zij een beschermer en aanvoerder. In Utrecht zelf een toevluchtsoord. Hier bereidt men een soliedere contra-revolutie voor.

Intusschen is de slag bij Guinegate gewonnen. Maximiliaan moest zich wel in het Hollandsche wespennest steken ¹⁾. Hij kon, wilde de groote oorlog met Frankrijk gelukkig verder gevoerd worden, geen burgerwist lijden. Verder tusschen de partijen doorschipperen, een binnenlandschen vrede bevorderen, die alle krachten voor *eigen* instandhouding opeischte, was dwaasheid. Hij koos partij, en wel partij voor de Kabeljauwen. Zijn stadhouder, Van Borselen, die nog altijd de Hoeken een beetje begunstigd had, maakte in strijd met het groot-privilege, plaats voor een Henegouwer, Joost van Lalaing, die geacht kon worden „onpartijdig” te zijn bij de uitvoering van . . . een Kabeljauwsch program. Haast onmiddellijk (1480) laten Hoorn en Gouda de

¹⁾ April 1480 (*Rammelman Elsevier*, Ber. Hist. Gensch. IV 1, 1851 blz. 135) is Maximiliaan te Den Haag met Leidsche zaken bezig.

X

Kabeljauwsche ballingen weer binnen. Maar nu moest Maximiliaan de zaken dan ook weer aan zijn stadhouder overlaten. Hem riep „de groote politiek”. En nog altijd was het belangrijker met Eduard IV een bondgenootschap tegen Lodewijk XI te sluiten, dan hier rond te haspelen met die eeuwige partijen ¹⁾).

En daarom tastten de Nederstichtsche Hoeken, in voortdurend contact met de achtergeblevenen in Leiden, maar dadelijk toe. 20 Jan. 1481 wordt Leiden door een honderdtal ballingen, gecommandeerd door den Gelderschman, Reinier van Broekhuizen, en den Stichtenaar, Hendrik van Zuilen van Nyevelt, beklommen. Ook wat Utrechtsche burgers, onder Jan van Lantscroon, bewezen hun goede diensten. Veel had de expeditie niet om 't lijf: een tocht van dat kleine troepje door den sneeuw-nacht, de dood van den schildwacht op de Rijnsburgerpoort, en het lot van de Leidsche Kabeljauwen was bezegeld. Zij hadden te vluchten voor het geschreeuw van „Breeroo en Montfoort”, voor het angstwekkend gedaver van het bij ongeluk opgeblazen stadhuis.

LEIDEN WEER ONDERWORPEN. Zoo was Leiden dan Hoeksch geworden. De vraag was alleen, of daardoor de verhouding der beide partijen in Holland *beslissend* gewijzigd werd. Want alleen de totale verschuiving van het machtsevenwicht zou Maximiliaan kunnen doen inzien, dat zijn partijkiezen anno 1480 onjuist geweest was. Noch Maximiliaan, noch zijn stadhouder was van opinie, dat dit geval zich voordeed. Daarom hielpen onderhandelingen met landsheer en stadhouder niemendal. In Leiden vierden de Hoeken slechts een plaatselijke overwinning en die triomf was nog niet eens volkomen, al kwam dan 9 Febr. 1481 de burggraaf van Montfoort in persoon naar de veroverde stad.

De zaak van de Hoeken stond in Holland slecht. Voorjaar 1481 gingen Dordt, Gouda, Schoonhoven en Oudewater voor hen verloren. Het Hoeksche Leiden was nagenoeg geïsoleerd.

¹⁾ Vgl. *Lichnowsky*, Geschichte des Hauses Habsburg, VIII, S. 47 ff. en de daar geciteerde regesten. Het bondgenootschap kwam in Aug. 1480 tot stand.

XI

Reeds in Maart verscheen Jan van Rans, markgraaf-stadhouder van Antwerpen voor de stad. Na eenigen tegenslag kon 1 April de insluiting beginnen. Veertien dagen heeft Heer Reinier van Broekhuizen zich verdedigd. Toen kon 17 April 1481 Maximiliaan in persoon naar Leiden komen om streng recht te doen over zijn oproerige onderdanen en om hen vooral financieel zwaar te laten bloeden. Andermaal trokken Hoeksche ballingen Oostwaarts.

En natuurlijk had het Leidsche avontuur nog een ander gevolg. Op zijn terugtocht naar Montfoort nam Reinier van Broekhuizen zijn banvonniss en dat van den burggraaf mee. Maar Heer Jan van Montfoort was door dezen tegenslag nog volstrekt niet geïntimideerd; de officier van wapenen, die hem kwam sommeeren Van Broekhuizen uit te leveren, kreeg zelfs te hooren, „dat hij niet meer wederkeren en zoude of men zoude hem ongenoechte doen”. De kapitein van de bisschopsstad achtte zich in staat den Hertog van Oostenrijk te trotseeren. Daarom moest die stad, zoo gevaarlijk voor de Kabeljauwsche rust in Holland, getuchtigd worden.

BISSCHOP DAVID VAN BOURGONDIE. Bisschop David, een der vele bastaarden van Filips den Goede, is een merkwaardige figuur geweest. Grand seigneur, als al wat van Bourgondischen bloede was, is hij, de vorstelijke bewoner van het sterke slot te Wijk bij Duurstede, de vaak ongemakkelijke filiaalhouder van zijn vader en van zijn halfbroer geweest. Hij vertegenwoordigt in de laatste jaren van Filips den Goede en gedurende de tienjarige regeering van Karel den Stoutte het Bourgondische gezag in de geestelijke gebieden van het Utrechtsche Sticht. Met geld en kruistochtbeloften had Filips den Paus bewogen David tot bisschop te benoemen; met legermacht had de hertog zijn zoon daarna in het bisdom gevestigd (1456). Twee jaar later was opnieuw een expeditie noodig geweest. En als sedert dien groote perioden van rust zijn ingetreden, met de stad Utrecht kon de agent van de

XII

Bourgondische vorstenmacht slechts op gespannen voet verkeerden. In zijn veilige slot te Wijk maakt hij zich over de humeurigheid van zijn lastige onderdanen weinig zorgen; zij van hun kant trotseeren hem binnen de veilige wallen naar hun beste vermogen. Toch won hij gestadig aan. En toen eenmaal zijn vroegere tegen-candidaat, Domproost Gijsbert van Brederode, neergeworpen was na een afschuwelijk proces (1470-1474), dat Davids tyrannennatuur volkomen belicht, toen voelde hij zich ook werkelijk sterk genoeg zich in de stad te doen gelden. Op zijn bevel wordt men er verbannen, op zijn bevel staakt men den handel met Keulen, in plaats van den raad handhaaft hij er de stedelijke politie. Het is ook in deze jaren, dat hij zijn juridische tafelronde sticht en in het „recht van de schive” voor heel zijn wereldlijk gebied een Bourgondisch hooggerechtshof schiep, dat zelfs wel kennis nam van appelzaken, reeds door de stedelijke rechters in eerste en laatste instantie berecht (1474). De bisschop scheen volledig over zijn onderdanen te triomfeeren.

HET STICHT 1477. De catastrophie van Nancy en de dood van Karel den Stoute bracht ook den Utrechters een „groot-privilege”. In den zomer van 1477 zag bisschop David zich gedwongen zijn hooggerechtshof te casseeren en nederig beloofde hij zijn Staten, voortaan oude voorrechten te eerbiedigen. Tegelijkertijd ontgleed hem ook het gezag in de stad. De gedwongen goede verstandhouding met de Staten had trouwens ook al niet lang geduurd.

De onbelangrijke kwestie, die aanleiding werd tot het geschil tusschen bisschop en stad, was deze: Zekere priester, Dirk van Heusden, had auctoritate episcopi buiten de Weerdpoort een kapel gesticht, reeds eenige jaren geleden; kreeg het nu — anno 1478! — daar over aan den stok met de parochiegeestelijkheid van de St.-Jacob te Utrecht; bediende zich in dien strijd van oneerlijke middelen en werd derhalve als een verwekker van onrust de stad uit gebannen door den raad. Daar bisschop David hierin niet verkoos te berusten, had de stad aangeboden voor den geestelijken

XIII

rechter te Utrecht, 's bisschops officiaal, te procedeeën, en, toen de bisschop dit weigerde, de zaak in hooger beroep gebracht bij 's bisschops geestelijke superieuren. Gesteund door de geestelijkheid der vijf kapittelen begon dus de stad een proces, eerst te Keulen, later te Rome gevoerd, waarna de bisschop den ban over den stedelijken magistraat en het interdict over de stad afkondigde (1479).

JAN III VAN MONTFOORT. Men wilde het natuurlijk zoover laten komen. Op dit conflict stuurde men aan. Het verwondert ons niets, als wij bedenken, dat burggraaf Jan van Montfoort, de Hoeksche partijchef, in 1477 tot „hoofdman” der stad was benoemd. Zelfs bewaarde deze de stadssleutels. Nauw verwant met de voorname Hoeksche families in Holland, zorgde Burggraaf Jan voor een tweede complicatie door zijn Leidsche avonturen en den nasleep daarvan: de aanwezigheid, ook nu weer na Leidens val, van Hoeksche ballingen binnen Utrecht.

Maar als de Utrechters het nadenken niet ten eenenmale verleerd hadden, dan moesten zij toch overwegen, dat de burggrafelijke leiding, op zijn zachtst gesproken, gevaarlijk dreigde te worden. En anders, zij konden het aan den lijve gevoelen, nu Maximiliaan op Utrechtsche personen en goederen in Holland beslag legde ¹⁾. Inderdaad heeft dan ook de stad haastig vrede gesloten met den bisschop, 9 Mei 1481 ²⁾. En dadelijk wordt de bisschop bestormd met verzoeken, te willen bemiddelen tusschen de stad en den Hertog van Oostenrijk ³⁾. Men is nu bereid de Hollandsche

¹⁾ Vgl. deze kroniek Cap. XXIX: relaty van Jacop van Amerongen.

²⁾ 9 Mei 1481 vertrekt Tylman, de stadsklerk, met de „deputaten” naar Wijk; 12 Mei reist hij over Amersfoort, Rhenen, Wijk, naar Amersfoort terug „om den tractaet te besegelen” (Cameraersrekening van Peter Trinde 1481-'82 Gem.-Archief Utr.). Voor den vrede zelf, vgl. men het Dagelijksch Boek van den Raad op 16 en 30 April 1481 (Gem.-Archief Utr.).

³⁾ 18 Mei 1481 vind ik C. R. Peter Trinde '81-'82, den stadsklerk weer op reis naar Wijk „ruerende van den hertoge van Oostenryck”; 20 Mei gaat hij naar den Bosch tot den hertog zelf; 5 en 9 Juni andermaal naar Wijk; 11 Juni naar den hertog te Nijmegen; 25 Juni, 2 Juli, 7 Juli telkens naar den bisschop (C. R. Pet. Trinde '81-'82).

XIV

ballingen de stad uit te zetten ¹⁾). Het gezag van Montfoort staat te wankelen.

Het is op dit oogenblik, dat de extreem-Hoeksche partij met de gematigde elementen in de stad afrekent. Jan van Montfoort jaagt de „vrede-en-rust“-schreeuwers uit de stad ²⁾). Hij wil niet inzien, dat de Hoeksche zaak, in Holland verloren, in het Sticht niet gewonnen zal worden. Zelf door het vonnis van Maximiliaan reeds getroffen, aanvaardt hij de kwade kansen ook voor de stad (7 Aug. 1481).

DE STAD UTRECHT. De stad, die zoo door een fanatieke groep partijgangers in den oorlog gedreven werd, voorloopig alleen nog met den Hertog van Oostenrijk, maar weldra ook met den bisschop, kan niet onbelangrijk geweest zijn. Precieze gegevens over de bevolkingsgetallen van middeleeuwsche steden staan ons zelden ten dienste, maar als onze kroniek het aantal weerbare mannen en soldaten op 6000 stelt, dan is, bijzondere factoren eenigermate naar waarde geschat ³⁾), het zielental wel nog een stuk van de 20.000 verwijderd geweest; een cijfer, als overeen zou komen met dat van de zes „groote“ Hollandsche steden enkele tientallen jaren later en dat respectabel genoeg is, als wij bedenken, dat de maxima van Gent en Brugge tusschen 40 en 50.000, die

¹⁾ Blijkens R.D.B. (= dagelijksch boek van den raad) is op 28 Juni en 5 Juli 1481 tot de uitzetting besloten. De Luiboekpublicaties (Buurspraakboek, B.S.B., Gem.-Archief Utrecht) d.d. 4 Juni, 6 Juli, 20 Juli noemen resp. goede veertig en negentig personen.

²⁾ Vgl. deze kroniek Cap. I en de noten.

³⁾ Vgl. beneden Cap. CXVII. Men houde echter in het oog, dat bijv. tal van vreemden, gevluchte boeren e.a., mede in de stad aanwezig waren en dat hier Kleefsche hulp was inbegrepen. Het getal gevluchte boeren wordt Cap. LXXIX op 2000 geschat. Voor den slag aan de Vaart rukken uit 2400 burgers en 1100 ruiters (Cap. XXXIII). Men achte blijkens Cap. XCVI 1000 burgers in staat 9 rijngulden lijfrente te koopen. Alles bijeen genomen zou een voorzichtige schatting dan tot goede tienduizend inwoners — burgerij! — leiden.

van Luik, Leuven, Brussel tusschen 20 en 30.000 moeten liggen ¹⁾. Al trad dan ook in de latere middeleeuwen, sedert Utrechts Rijnhandel verliep, het karakter van „gewestelijke hoofdstad” meer op den voorgrond, nog altijd was de markt- en bisschops-stad een „macht”.

Die macht was als van nature voorbestemd de Hoeksche partij toe te vallen! Sedert 1304 immers, — het jaar van den bekenden gildebrief —, was er een democratisch bestuur gevestigd. En wij zagen het al: de stedelijke democratie hoorde in het Hoeksche kamp. Alleen, wat moeten wij ons onder zoo’n „democratie” voorstellen?

DE STEDELIJKE RAAD. Om te beginnen stellen wij alvast de vraag, wie in die stad eigenlijk het bestuur in handen hadden. Natuurlijk de stedelijke raad, of liever „die raet out ende nije”. — Klein was dit lichaam niet! Op het Schoonhuus aan den Steenweg vergaderden destijds voor het maken van een stedelijke verordening evenveel personen, als nu aan beide zijden van het Binnenhof voor het maken van een landswet, te weten eenhonderd-zes-en-vijftig! Het schijnt ons haast de grootst mogelijke verspilling van volkskracht, dat dit groote lichaam ieder jaar voor de helft werd vernieuwd, ja zelfs, dat het tijdelijk nog niet groot genoeg werd geacht ²⁾.

Op Maria Lichtmis ³⁾ vergaderden „in morgenspraak” de 21 Utrechtsche gilden. Ieder gilde wees door het lot vijf *kiezers* aan. Deze kiezers hadden nu uit de gildebroeders, die werkelijk het

¹⁾ *Pirenne*, Les anciennes démocraties des Pays Bas, Paris 1910, p. 132, die nog de volgende stellige cijfers geeft: Neurenberg (1450): 20.165; Frankfurt (1440): 8.719; Bazel (1450): 8.000; het Zwitsersche Freiburg (1444): 5.200; Yperen (1431): 10.523, (1491): 7.626, (1506): 9.563.

²⁾ Vgl. *Muller*, Inleiding Rechtsbr. Utrecht, blz. 21-23, 167 en daarnaast 159 e.v. De hier bedoelde uitbreiding is in R.D.B. op 19 April 1482 te vinden: 21 goede mannen, dus uit ieder gilde een afgevaardigde, werden nog aan den raad toegevoegd. Zie hierover verder, beneden Cap. LXXIX.

³⁾ 2 Februari.

gilde-ambacht uitoefenden ¹⁾, twee *oudermannen* aan te wijzen. Die 42 oudermannen benoemden 24 leden van den *raad*. De 24 raadsleden kozen ten slotte 12 schepenen, die weliswaar eigenlijk de stedelijke rechtbank vormden, maar die, evengoed als de oudermannen, van den raad deel uitmaakten. Zoo hadden dus van Lichtmis tot Lichtmis in den „nyen raet” zitting 12 schepenen, 24 raden en 42 oudermannen, tezamen 78 dignitarissen.

Maar iederen 2^{en} Februari werd er dan ook een „nye raet” tot oud-raad. En daar de loffelijke gewoonte heerschte voor belangrijke beslissingen den oud-raad op te roepen, bestond dus de stadsregeering uit $78 + 78 = 156$ leden en had normaliter ieder lid twee jaar zitting. Herkiezing was na een interval van een jaar zeer wel mogelijk. De magistraatslijsten van de jaren 1481-1483 vertoonen echter een verrassend klein aantal recidivisten. Minstens 240 mannen hebben in deze periode deel gehad in het bestuur ²⁾!

DE OVERSTEN. Die ingewikkelde machine werd in beweging gebracht door een achttal groot-mogenden: „*die oversten out ende nye*”. Zij vormden als het ware het college van B. en W., prae-adviseerend en voorbereidend, wat ter tafel zou worden gebracht. Het waren 1°. de twee *overste oudermans*, door de oudermannen der gilden aangewezen; 2°. de beide burgemeesters: de *raadsburgemeester*, voorzitter van den raad en benoemd door schepenen, en de *schepenburgemeester*, voorzitter van de schepenbank, waarnemend schout bij vrijwillige of onvrijwillige afwezigheid van dezen bisschoppelijken ambtenaar en gekozen door den raad.

¹⁾ Iedere burger was n.l. ingeschreven in een gild, om het even, of hij werkelijk het ambacht uitoefende of niet, daar politieke rechten en militaire plichten nu eenmaal aan de gildenorganisatie waren verbonden. Zie *Mr. S. Muller Fzn.*, Schetsen uit de Middeleeuwen, Amsterdam 1900, blz. 148 e. v.

²⁾ De magistraatslijsten tot en met 1481 zijn afgedrukt in *Burman*, Utr. Jaarboeken die van 1481-1483 zijn te vinden R. D. B. *Mr. Muller*, deelt, Inl. rechtsbr. Utr. blz. 23 n. 2, den staat van dienst mede van Eerst van Drakenburch, die 1461-1476 doorlopend zitting had als raad of oud-raad en aan den vooravond van de verkiezingen 1477 het raadschap wegens een daarmede onvereinigbare betrekking opzegde. Ook tusschentijds kon men bedanken blijkens R.D.B. 31 Mei 1482.

XVII

Ook bij deze vier heeren hoorden de collega's van het vorige jaar ; ook zij hadden dus zitting voor twee jaar ; zij waren echter slechts herkiesbaar om de vier jaar ¹⁾.

De moeilijke verantwoordelijkheid voor tal van ingrijpende beslissingen droegen zij samen met, vermoedelijk door hen zelf gekozen, politieke vrienden, den *engen raet* ²⁾.

Dit enorme regeeringspersoneel, — overigens eigen aan iedere middeleeuwsche democratie ³⁾, waar men over het algemeen meer „magistraten” en minder „ambtenaren” had —, heeft het tamelijk volhandig. En bovendien had de Utrechtsche raad nog een heel bijzonder terrein, n.l. dat van de rechtspraak : het *raadsrecht*.

RECHTSPRAAK. Meestal spreken in een middeleeuwsche stad schout en schepenen recht. Oorspronkelijk was hun zelfs, als vertegenwoordigers van landsheer en gemeente, de geheele bestuurstaak, zoo goed als de rechtspraak, opgedragen. Maar in den regel zijn schout en schepenen bijna overal door den stedelijken raad uit het stadsbestuur verdrongen. De dubbele taak is gedeeld door de beide colleges.

In Utrecht is het de omgekeerde wereld : schepenen zijn *ex officio* lid van den raad en de raad doet schepenwerk ⁴⁾. De raadsboeken wemelen van vonnissen : slittingen, want het raadsrecht omvat zoowel crimineele zaken, ook halszaken, als civiele

¹⁾ *Muller*, *Inl. rechtsbr. Utr.*, blz. 23 n. 2, blz. 24, blz. 45. Den formalistischen gang van het gebeuren kan men beneden Cap. LXXIX (noot bij de burgemeestersverkiezing) zeer goed volgen.

²⁾ *Muller*, *Inl. rechtsbr. Utr.*, blz. 25 n. 7. Voor deze instelling bevat onze kroniek tal van belangrijke gegevens ; men vergl. het Register. „Die eng raet” vergaderde blijkens de C. R. Claes Janss. '82/83 in het oudermannenhuis. Daar is een post voor kaarsen te vinden van 10 & 15 s., die toch vermoedelijk voor meer dan eene zitting hebben moeten dienen.

³⁾ Vgl. bv. voor Florence, *Luchaire*, o. c., p. 130.

⁴⁾ Vgl. *Muller*, *Inl. rechtsbr. Utr.*, blz. 22 ; van 1304—1341 waren schepenen tijdelijk uit den raad verdrongen. Over oorsprong en ontwikkeling van het raadsrecht vgl. men daar blz. 26—123 ; daarnaast over het ontstaan van den raad : *O. Oppermann*, *WestD. Ztschft* XXVII S. 222 ff., S. 252 ff. ; XXVIII S. 210 ff.

XVIII

procedures „van scade ende scout”; ja zelfs met de kerkelijke huwelijkszaken bemoeit het zich ¹⁾). De taak van de schepenen is dus wel zeer beperkt. In crimineele zaken bijv. wordt hun, als afzonderlijk gerecht, niets anders overgelaten dan het formeel uitspreken van het feitelijk reeds door den raad gewezen vonnis. Wanneer de raad, 19 Maart 1482, „slijt”, dat twee individuen den schout „gefroent”, d.w.z. gevangen, als „straetenschynders” zullen worden overgeleverd, dan staat èn schuld èn strafmaat vast. „Ende die scepenen zullen recht wijzen”, beteekent alleen: schepenen zullen, als handhavers van den „bloedban”, het doodvonnis uitspreken. Onwillekeurig denkt men aan de diensten, die in het ketterij-proces de „wereldlijke arm” placht te verrichten na de schuldigverklaring door den geestelijken rechter ²⁾).

POLITIE. Natuurlijk was het gerechtelijke onderzoek niet opgedragen aan den geheelen raad. Tweemaal 's jaars benoemde deze vijf leden, „die vive”, belast met het opsporen van misdadigers en met wat wij zouden noemen, de instructie van het proces. Zij konden den verdachte preventief „zekeren” of op borgtocht vrijlaten, zij hoorden getuigen, verzamelden bewijsmateriaal; zij „brachten”, na gesloten instructie, de zaak „den rade bij”, opdat deze „dairof sleet”, d.w.z. vonnis wees. Aan hun hoofd stond een der schepenen, die den personeelen titel: *burgemeester van de vijven*, droeg. En daar deze magistraatspersonen bij de vervulling van hun gedeeltelijk schoutambt toch bij nacht en ontij op straat moesten zijn, had men hun ook maar het toezicht op de nachtwoak opgedragen.

Zoo was dan dat almachtige en wonderlijke lichaam van den

¹⁾ Ik noteerde als typische voorbeelden uit deze jaren: 1° veroordeeling, tot kaak en geeseling wegens poging tot zakkenrollerij RDB. 14 Nov. 1481; 2° procedure wegens civiele vordering BSB. 23 Nov. 1481, 26 Dec. 1481, 2 Jan. 1482, 9 Mrt. 1482; 3° procedure over rechtsvermoeden van overlijden RDB. 7 Mrt. 1483; 4° ontslag uit hechtenis wegens mishandeling van vrouw en kinderen en bedreiging met curateele voor recidive RDB. 11 Dec. 1482.

²⁾ Vgl. bijv. RDB. 19 Mrt. 1482; *Muller*, *Inl. rechtsbr. Utr.*, blz. 230, geeft als parallel: jury-rechtspraak.

XIX

„raet out ende nye” toegerust. In de jaren 1481–1483 was het een willoos werktuig geworden in de handen van die kleine groep van burgers, die met Jan van Montfoort „dat regiment” hadden in de stad ¹⁾).

DE OORLOG. De verzoening met den bisschop werd door de gebeurtenissen van 7 Aug. 1481 in gevaar gebracht ²⁾. Men

¹⁾ Vgl. boven blz. XVII over den „engen raet” en het Register in voce: regiment.

²⁾ Vgl. boven blz. XIV.

was immers juist bezig bisschop Davids bemoeiingen te hulp te roepen in het conflict met Maximiliaan en gooide het nu plotseling weer over een anderen boeg. Voor den bisschop was dit meer dan verdrietig, want nu Utrecht extreem-Hoeksch geworden was, moest hij, die door den dood van Karel den Stoute van een soort familievoogdij ontslagen was, zich weer iets dergelijks laten welgevalen. Uiterst onwillig sloot David van Bourgondië zich bij Maximiliaan van Oostenrijk aan ¹⁾. Voortaan voeren zij samen oorlog. En als de stad probeert den bisschop kwijt te raken door afzonderlijke vredesbesprekingen met den hertog, dan stuit dat af op Maximiliaans inzicht in wat zijn eigen belang is. Hij geeft den Bourgondischen bisschop niet prijs; straks immers wordt hij in Utrecht de baas ²⁾.

Derhalve moest de stad een dubbelen oorlog voeren. En daar het na een paar maanden, reeds in den winter van 1481, geducht begon te nijpen, was het zaak hulp en steun te zoeken. Men vond ze in Kleef.

DE KLEEFSCHE HULP. Dat lijkt vreemder dan het is. Want niet alleen speelden de hertogen van Kleef een aanzienlijke rol in deze periode onzer geschiedenis, maar bovendien bood de positie van de Kleefsche familie in de jaren na Nancy allerlei kansen. De regeerende hertog, Johan I (1448—1481), was in de vrouwelijke lijn kleinzoon van Jan zonder Vrees, oomzegger van Filips den Goede, neef van Karel den Stoute. Hij was aan het Bourgondische hof opgevoed, had als Bourgondisch fatje — Johanneke mit den Bellen, schamperde zijn vader — den kroonprins uitgehangen en is, allen buitengewonen verlokkingen ten spijt, trouw Bourgondisch gebleven. Want men bedenke, hoe hij en zijn broer, Adolf van Ravestein, voogd over Maria van Bourgondië zijn geweest, hoe Johan I de hoop heeft kunnen koesteren, dat zijn pupil met zijn zoon zou kunnen trouwen . . . Maximiliaan kwam, de kans was verkeken; een schitterend perspectief verdween. Een

¹⁾ Vgl. deze kroniek Cap. III.

²⁾ Vgl. deze kroniek Cap. XXV.

nieuw, zij het ook minder veelbelovend, opende zich. Gelre, dat na het Egmondsche familiedrama in 1473 Bourgondisch geworden is, wil na Nancy wel onder de Bourgondiërs uit: Johan van Kleef is stadhouder geweest voor den jongen Karel van Egmond. Maar ook dit heeft tot niets geleid. Johan is toch zijn Bourgondisch verleden trouw gebleven en smaakte dus de voldoening... zijn bondgenoot, Maximiliaan, te zien huldigen. Een derde verlokking zal de dood hem bespaard hebben. Want Heda moet zich vergissen, als hij de Utrechters naar den regeerenden hertog van Kleef zendt met het verzoek zijn *zoon* Engelbert naar de bedreigde stad te sturen¹⁾. Johan I had toen reeds plaats gemaakt voor Johan II (1481—1521). Het Utrechtsch gezantschap vroeg een „sone” van Kleef, Johan’s jongeren broer Engelbert.

Werkelijk brak Johan II met de Bourgondische traditie. Aan de zijde van Karel den Stoute had hij Neuss en Nancy meege maakt. Van dien doldriftige heeft hij kunnen leeren, dat ijzer heet wordt gesmeed. Den dag vóór Kerstmis 1481 reed Engelbert over de Amersfoortsche hei, zich in zijn beminnelijk jongensoptimisme voornemend den Hollanders de veeren te korten²⁾. Toch heeft de „ruwaard en beschermer”³⁾ de opstandige stad weinig gebaat. Langzaam maar zeker kregen Maximiliaan en David de overhand, trots de Kleefsche hulp.

HET EIND VAN HET VERZET. Zoo groeide in het benauwde Utrecht de vredespartij. In den nazomer van 1482 wordt een stedelijk oproertje in de kiem gesmoord⁴⁾. In het voorjaar van 1483 beleeft het een succesvol da capo⁵⁾. Dan kan de bisschop weer zijn intocht houden in de stad van Sint Maarten.

¹⁾ *Heda*, *Historia episcoporum Ultr.*, ed. *Buchelius* (Utr. 1642) p. 296 en daarnaast onze kroniek Cap. XLII.

²⁾ Vgl. beneden Cap. XLVIII.

³⁾ Vgl. Register in voce Engelbert voor dezen titel; daarnaast *Basinus* VI 26, p. 97, die zijn positie juist omschrijft, terwijl *Molinet*, *Chroniques*, ed. *Buchon* (Paris 1828), III p. 382 zich veel te kras uitdrukt.

⁴⁾ Zie beneden Cap. CX.

⁵⁾ Zie beneden Cap. CXXXII.

XXII

Daarmede breekt onze kroniek af. Zij vertelt niet meer, hoe nauwelijks veertien dagen later de jonge Engelbert weer in zijn gezag werd hersteld, bisschop David zelfs op den beruchten mestwagen gevankelijk naar Amersfoort werd gevoerd ¹⁾. — Rudolf Agricola verwachtte, dat het nu of binnenkort vrede zou zijn, of nog een verschrikkelijker oorlog zou het menschedom beleven ²⁾.

Beide veronderstellingen zijn uitgekomen. Reeds in den zomer van 1483 kwam Maximiliaan de stad belegeren. In den herfst was bisschop David hersteld. Grootmoedig ontsloeg Maximiliaan den Kleefschen prins uit de gevangenschap. Zelf was hij wereldlijk voogd van de stad Utrecht geworden ³⁾

DE SAMENHANG. Wij orienteerden ons met de kroniek, die wij hadden in te leiden, naar Holland. Wie echter de geschiedenis van deze jaren om haars zelfs wil wenschte te schrijven, die zou nauwlettend de Geldersche gebeurtenissen moeten gadeslaan. Enkele aanduidingen mogen hier volstaan.

Even voor het in Utrecht begint, is het in Gelre vrede geworden. 15 Juli 1481 is Maximiliaan er gehuldigd. De daar verslagen Hoeksche partij heeft zich westelijk verplaatst, zooals de Nederlandsche Hoeken het Oosten opzochten. Want het kan kwalijk toeval zijn, dat de drie Stichtsche condottieres, Vincentius van Zwanenburg, Willem van Wachtendonk en Jan van Middachten, Gelderschen waren. Vincentius van Zwanenburg is ons bovendien bekend als de aanvoerder der Nijmegenaren tegen de Bourgondisch-Kleefsche legermacht, anno 1479.

Daar bovendien hertog Johan II van Kleef ook actief in Gelre ingrijpt en bijv. Arnhem bezet ter zake van oude vorderingen van Johan I, is de Geldersch-Kleefsch-Utrechtsche combinatie met

¹⁾ Vgl. *Heda*, o.c., p. 297 en p. 312, n. 11; *Arend*, *Gesch. des Vad.* blz. 133.

²⁾ Annotatie v. Buchelius, *Heda* p. 312, n. 11.

³⁾ Vgl. het verdrag bij *Molinet* III o.c. p. 389/90.

haar Hoeksche en anti-Bourgondische trait-d'unions zonder meer duidelijk.

Het verband met Holland kennen wij reeds. Reinier van Broekhuizen doet hier als schakel dienst. Dien Gelderschman zagen wij al een hoofdrol vervullen bij de bestorming van Leiden ¹⁾. Wij krijgen dus den zeer stelligen indruk van een grooten Hoekschen samenhang, die de Utrechtsche gebeurtenissen als het ware in zich opneemt.

En van zelf stelt zich de vraag, of de figuur van Lodewijk XI hierin dan heelemaal niet betrokken is geweest. Reeds Basinus heeft zich afgevraagd, wat achter de hardnekkigheid der Stichtenaren schuilen kon. Hij vermeldt dan ook hun speculaties. Al hun hoop, zegt hij, was gevestigd op den koning van Frankrijk en verder rekenden zij ook op den hertog van Kleef en op Willem van Aremberg, den tyran van Luik ²⁾. Het waren berekeningen van de stedelijke diplomatie, geen bepaalde verdragen. Men verwachtte, dat Lodewijk XI het voor hen wel winnen zou ³⁾.

Hoe geheel anders kwam het uit. De koning van Frankrijk sloot 23 December 1482 den vrede van Atrecht en verklaarde zich bereid, tegen Johan II van Kleef en tegen Willem van Aremberg en tegen de stad Utrecht te velde te trekken ⁴⁾. Basinus redeneert er wereldwjs over: verraad was het alleen tegen Aremberg, zijn bondgenoot; tegenover Johan II en Utrecht was Lodewijk XI tot niets gebonden ⁵⁾.

Maar merkwaardige combinatie: Luik-Kleef-Utrecht! Want wij weten stellig, dat men in de bisschopsstad voor de faits et gestes van het zgnd. „wilde zwijn der Ardennen” belangstelling te over

¹⁾ Vgl. boven blz. X. Voor het in 1482 belegerde IJsselstein sneuvelen tal van Gelderschen; zie beneden Cap. CXVII en vergl. *Asch van Wyck*, Driejarige oorlog, blz. 279 noot.

²⁾ *Basinus*, VI 31, o. c. p. 119.

³⁾ *Basinus*, VI 28, o. c. p. 111.

⁴⁾ *Molinet*, III o. c. p. 352.

⁵⁾ *Basinus*, VI 31, o. c. p. 119.

XXIV

had ¹⁾). Ons is het overschillig, of de geleerde Basinus formeel en juridisch volkomen gelijk had in zijn beoordeeling van Lodewijks verplichtingen, maar nog kunnen wij de wegen van zijn „geheime diplomatie” nagaan. En die voeren ons inderdaad naar Gelre en naar het Sticht ²⁾).

Verder behoeven wij niet te gaan. Ons is het voldoende te hebben aangeduid, hoe deze Utrechtsche gebeurtenissen bij nader onderzoek zullen blijken reflex van een stuk wereldgeschiedenis geweest te zijn ³⁾).

¹⁾ Zie beneden Cap. CXV en CXVI, CXVIII en CXIX.

²⁾ Vgl. *Vaessen et Charavay*, *Lettres de Louis XI*, t. IX, Paris 1905, p. 4. (De daar t. X, p. 39 voorkomende brief aan „nos chiers et bons amys les doyen et le chapitre de l' église d'Utrecht” heeft blijkbaar alleen betrekking op een of ander werk van devotie. Het was vrede 21 Dec. 1482). Daarnaast blijft van belang het spionnenrapport, dat *Quicherat* in zijn Basinus-uitgave, o. c. t. III p. 111 citeert.

³⁾ Vgl. *Asch van Wyck*, Driej. oorlog, blz. 245—252. De stadsrekeningen veroorloven inderdaad, door hun bodenreizen, eenig inzicht in die betrekkingen. Zuid-Nederland speelde een gewichtige rol.

II. Onze Kroniek en haar Auteur.

OVERLEVERING. Over deze gebeurtenissen, voorzoover zij dan de stad Utrecht raakten en binnen zijn gezichtskring kwamen, scheef een ongenoemde een kroniek, die met de Utrechtsche lotgevallen van 7 Aug. 1481 begint en met die van 21 April 1483 eindigt.

Het handschrift zelf is niet meer te onzer beschikking ¹⁾. Wij hebben slechts over, wat de bekende Hoogleeraar Anthonius Matthaeus in den jare 1698 ter perse legde ²⁾. Lang had de beroemde jurist naar de papieren gezocht, die de Heda-uitgever, Adriaan van Buchell ³⁾ destijds voor zijn studie ter leen had ontvangen van Adriaan van Winssen, heer van Hoencoop, maar die na den dood van laatstgenoemde waren zoek geraakt. Het resultaat van zijn navorschingen was een eerste druk van onze kroniek ⁴⁾.

¹⁾ Volgens vriendelijke informatie van Dr. A. Hulshof te Utrecht, die als heruitgever van Mr. Muller's Lijst van Noord-Nederlandsche Kronieken, te dezer zake met volkomen gezag kan oordeelen.

²⁾ Veteris Aevi Analecta, t. II, Lugd. Bat. 1698.

³⁾ Vgl. *Heda*, ed. Buchelius, p. 310, n. 2 en over den persoon van Buchelius: *Mr. S. Muller Fzn.* in *Schetsen uit de Middeleeuwen II*, Amst. 1914, blz. 369 e. v.

⁴⁾ Voor al deze gegevens vgl. Matthaeus' Dedicatio.

De *Analecta* van Matthaeus hebben 1738 een tweeden druk mogen beleven. Datzelfde lot viel dus ook onze kroniek ten deel ¹⁾. Moge daarbij al een enkele drukfout hersteld zijn, andere slopen er weer in; het geheel werd zelfs slordiger.

FRAGMENT OF GEHEEL. Op den langen weg van den laat XVe -eeuwschen schrijver tot den laat XVIIe -eeuwschen uitgever is de kroniek er niet zonder kleerscheuren afgekomen. Begin en misschien ook het slot zijn verloren.

Voor het begin mogen wij dat als zeker aannemen. Geen verhaal vangt aan midden in gebeurtenissen, die bijna een oorlog hadden voorkomen, zonder althans eenigermate tot die gebeurtenissen in te leiden. Of wil men een uitwendig gegeven, men leze slechts den eersten zin: Item des daghes na sunte Sixtus was die raet out ende nye op dat Huus, om te hooren die antwoert

Evenwel véél zal daar niet aan ontbreken, want als de auteur in Cap. XXIX aan Jacob van Amerongen het woord geeft over de gebeurtenissen, die aan 7 Aug. 1481 voorafgingen, dan onderbreekt hij zijn zegsman met de woorden: als voersz. is int begin ²⁾. Het is dus hoogstens een kleine inleiding geweest over den stand der onderhandelingen met den bisschop. En dat het verhaal een werkelijk logisch begin zou gehad hebben, b.v. bij het capitale feit van de in Cap. I als bekend veronderstelde bestorming van Leiden, is op zich zelf volstrekt niet noodzakelijk. Men behoeft zich slechts rekenschap te geven van de vermelding van den dood van Karel den Stoute (Cap. LIV), om te beseffen, hoe gevaarlijk deze redeneering zou zijn.

Mogen wij dus aannemen, dat het handschrift „int begin”, iets meer zal gehad hebben dan Matthaeus' druk, de questie van het

¹⁾ Dit maal verschenen de *Analecta* vierdeelig. Men zoek ons kroniekje dus in den eersten band.

²⁾ Vgl. beneden Cap. XXIX. Daarbij komt, dat Matthaeus m.i. niet aan kapittelnummering zal geknoeid hebben; althans niets machtigt ons daartoe; vgl. beneden pag. XXXI noot 1.

„ontbrekende slot” laat zich niet oplossen door de gemakkelijke verklaring, dat ook hier iets weggeraakt is. Want wel wordt alle werk begonnen, maar lang niet alle werk wordt voltooid. Over het stylistisch on-af-zijn behoeven wij ons niet druk te maken; dat is geen „questie”. Of de kroniek ooit méér heeft bevat, is echter een vraag, die ten nauwste samenhangt met de voorstelling van de werkwijze van den auteur.

CONTEMPORAIN KARAKTER. Reeds Matthaeus heeft in zijn *Dedicatio* opgemerkt, dat de schrijver van deze kroniek een „tijdgenoot” was. Maar men kan als tijdgenoot min of meer kort achter de gebeurtenissen aan schrijven. Men kan een dagboek houden en dag voor dag de feiten opteekenen, of wel men kan, jaren later desnoods, het samenvattend verhaal der feiten geven.

Duidelijk is reeds door de lectuur alleen, dat de laatste veronderstelling op onze kroniek niet past. Dit is geen werk, dat als geheel werd geschreven. De auteur is steeds vlak bij de gebeurtenissen. Nemen wij een typisch geval. Drie keer behelst de kroniek een Kleefsch bericht, dat op de komst van Engelbert betrekking heeft:

1°. Cap. XXXI: De onderhandelingen in Brussel heeft men laten loopen, dank zij de overwinning aan de Vaart. Men heeft integendeel (de volgende) gezanten naar Kleef gestuurd, die het stadszegel meegenomen hebben, naar men zeide. Waartoe, wist men niet, maar het gerucht liep, dat 'n Kleefsche prins ruwaard zou worden [begin November 1481].

2°. Cap. XLII: Onder bemiddeling van de Overijselsche steden heeft men te Wijk met den bisschop onderhandeld, maar het leidde tot niets. Wel bleef tot onderhandelen de deur nog open. De Utrechters echter deden, of zij uiterst vredelievend waren, onderhandelden intusschen druk met Kleef om een der Kleefsche prinsen [eind November 1481].

3°. Cap. XLVIII: Jonker Engelbert van Kleef wordt ingehaald [eind December 1481].

Een mathematisch bewijs, dat dus de auteur op Cap. XXXI en

XXVIII

XLII nog niets wist van het positieve nieuws, dat eind December brengen zou, is dit nog volstrekt niet. De auteur kan b.v. een ongelooflijk-secuur Jantje geweest zijn, of 'n ongelooflijk knap verteller. Maar, mij dunkt, de veronderstelling, dat er étapes-stations op zijn schrijversweg liggen, is niet onredelijk.

Welnu, ieder van die Kleefsche berichten hoort in een bepaald vertel-verband. Zoo brengen Cap. XXV-XXXI en Cap. XXXII-XXXVIII zijn verhaal van diplomatieke zaken en oorlog tot 10 Nov. 1481. Onmiddellijk volgt het Bernt Parderin-intermezzo (Cap. XXXIX-XL), dat zich tusschen 7 Novr. en 8 Decr. 1481 afspeelt. Daarna de onderhandelingen van eind November (Cap. XLI-XLII). Tenslotte, Cap. XLIII-LIX: oorlogszaken van 10 Decr. 1481 tot 21 Jan. 1482.

Heeft dus onze auteur zijn verhaal in samenhangende brokstukken te boek gesteld, kort achter de feiten aan?

Wanneer wij nog even verder lezen, dan ontdekken wij in Cap. LIV en LV twee stukken, die kennelijk aan recapitulatie zijn gewijd. Waar ben ik ook weer gebleven, heeft de auteur gezegd, die, herlezend, op Karel den Stoute stootte en derhalve Cap. LIV begon, en die vervolgens den draad van zijn verhaal voor onze oogen opneemt, inhalend tot 21 Jan., voortvertellend tot 2 Febr. (Cap. LXIII). Het is, als zien wij over zijn schouder heen ¹⁾.

Maar een scherpe fixeering, hoe contemporain het karakter van deze kroniek is, wonnen wij ook nu niet. Toch is er een zeer deugdelijke bewijsplaats.

Slaan wij het slot van Cap. LXXVIII op: Ende die van Neerden deden also vele quaets . . . , dat ic al niet gescriven en can. *Daer wil ict nu by laten bliven, tenwaer wat sonderlings . . .* Ziezoo, zegt de auteur knorrig tot zich zelf, ik heb nu van dien lammen

¹⁾ Opgemerkt dient echter, dat aan het slot van Cap. LI onze schrijver reeds van 21 Febr. 1482 verhaalt. Dergelijke onregelmatigheden zijn onverklaarbaar, daar wij van de verhouding van oorspronkelijke kladaanteekeningen en eindredactie uit den aard der zaak zoo goed als niets weten; zie ook volgende noot en vgl. Cap. XIX.

oorlog genoeg, ik gooi mijn pen neer . . . Tenminste, zoo krabbelt hij weer terug, als er niets bijzonders mocht gebeuren. — Hij had zijn verhaal gebracht tot 1 April 1482. Maar reeds 16 April 1482 was er wat bijzonders aan de hand! Cap. LXXIX mag van den „anderden oploep” vertellen, een stedelijke revolutie, die heel wat magistraatsleden in het gevang, Frederik uten Ham op het schavot en 21 goede gilde-mannen op het kussen brengt. Wie dat bewogen verhaal voor de borst heeft, is tot deze vertelmoedeloosheid niet in staat. Wij zien onzen auteur aan het werk in de eerste dagen van April 1482. In 'n moedelooze bui gooit hij er het bijltje voorloopig bij neer.

WERKWIJZE VAN DEN SCHRIJVER. Zoo krijgen wij een tamelijk betrouwbare voorstelling van de werkwijze van onzen berichtgever. Een dagboek houdt hij niet, of liever, het is niet een dagboek, dat voor ons ligt. Van tijd tot tijd zet hij zich aan 't vertellen. Zeker niet uit zijn geheugen, want de data-accuratesse is redelijk groot. Voorwerk, kladnotities moeten er bestaan hebben, al had de man nog zoo'n stalen memorie gehad. Die memoranda ordent hij schrijvend, in dit eerste gedeelte tot Cap. LXXIX, soms systematisch, soms zuiver chronologisch. Als regel zal hij nergens meer dan een paar maanden van de gebeurtenissen af staan¹⁾.

Maar wij moeten ook het tweede deel van onze kroniek nog wat nader bezien. Het zijn de Capita LXXIX—CXXXII. Dadelijk valt ons op, dat er een groote lacune gaapt tusschen het laatste en het voorlaatste hoofdstuk. Immers met 12 Nov. 1482 breekt ons verhaal in Cap. CXXXI plotseling af, om dan doodgemoedereerd te vervolgen: Item op den XXI dach in April anno LXXXIII . . . In een lang slothoofdstuk vernemen wij, dat de bisschop in de stad terugkeert.

¹⁾ Aanvankelijk meende ik veel verder te kunnen gaan en aan de hand eener systematische indeeling te kunnen bepalen, waar die tijdsruimte hoogstens een paar weken bedroeg. Dit is echter in hoofdzaak onbewijsbaar. Ja, als wij het ms. hadden, dan was het geval eenvoudig genoeg, daar een later invoegsel, zich zoo gemakkelijk zou doen herkennen. Nu meende ik echter geen ruimte te moeten verkwisten aan niet erg belangrijke hypothesen.

Het groote brokstuk van Cap. LXXIX—Cap. CXXXI — van het slothoofdstuk zien wij liever nog even af — vertoont niet erg veel structuur. Spaarzaam bezigt onze auteur nog kapittelhoofdjes. Zelden voert een samenhang hem buiten het chronologische kader. De dagaanduiding laat meer en meer de kerkelijke feestbepalingen los. Enkele rekenfoutjes in de data-bepaling treden op.

Voor critisch onderzoek levert dit stuk weinig houvast. Slechts op een enkele plaats verwijst de schrijver naar wetenschap, die jonger is, dan wat hij zoo net had meegedeeld. Immers het dorre verhaal der dramatische gebeurtenissen in het Luiksche diocees (Cap. CXV—CXVI en Cap. CXVIII—CXIX) sluit met de bittere verzuchting over den „rydenden oorloch”: Ende et wert na quader dant te voren was. De auteur is hier dus zijn stof merkbaar vooruit. Hoe ver? Wij kunnen het zelfs niet gissen; alleen vermogen wij aan te duiden, dat hij den beslissenden slag bij Hollogne (Jan. '83) nog niet kent. En al dwingt ons nu ook niets aan te nemen, dat des auteurs gedachten reeds bij een tijdstip na 12 November '82 (het feit van Cap. CXXXI) verwijlen, veilig gaan wij, als wij, rekening houdend met de reeds vermelde datafoutjes, onzen auteur dit stuk laten schrijven in het najaar en den winter van 1482. Dat het toch weer niet „aus einem Guss” ontstond, eenigermate met horten en stooten geschreven is ¹⁾, blijft ook nu waarschijnlijk. Zeker heeft hij niet de pen weer opgevat onmiddellijk na 16 April 1482. Hoogstens zal hij zich toen aan zijn klad-aanteekeningen hebben gezet.

Zoo luidt ons eindoordeel voor dit tweede gedeelte, ongeveer als die voor het eerste. Alleen is het, historisch gesproken, iets ongunstiger te formuleeren. Schrijver staat in de voor ons liggende redactie wat verder van de feiten af.

Na 12 November 1482 laat onze kroniek ons in den steek tot 21 April 1483. De kapittels loopen door en niets machtigt ons maar aan te nemen, dat Matthaeus hier in naam der uiterlijke

¹⁾ Men vergl. bijv. de kapittelopschriften na Cap. LXXIX of beoordeelde critisch de plaatsing der Luiksche berichten, wat het chronologisch verband betreft, Cap. CXV en CXVIII.

orde aan het werk is geweest ¹⁾. Daarentegen zagen wij den auteur reeds eenmaal het geschrijf beu worden, tot een nieuwe wending der dingen hem tot nieuwen arbeid bezielde. Andermaal volgde hij een half jaar lang de gebeurtenissen. Is toen het werk weer blijven liggen? Heeft de terugkeer van den bisschop, 21 April 1483, hem nog eens nieuwe belangstelling ingeboezemd, maar ontbrak hem nu tot verder „bijwerken” of de lust, of het materiaal? — En waarom vertelt hij nu alleen nog de gebeurtenissen van dezen enkelen dag? 16 Mei was immers Montfoort weer in de stad terug en bisschop David opnieuw verjaagd! Heeft die politieke zathed ten slotte toch zijn belangstelling voor de dwerrelende wereld gedoofd?

DE PERSOONLIJKHEID VAN DEN SCHRIJVER. Deze verdienste mogen wij dan alvast onze kroniek toekennen: zij was het werk van een tijdgenoot, die met zijn aantekeningen niet al te ver achter de feiten aansukkelt. Maar men zal gereedelijk toegeven, dat het niet van overweldigende beteekenis is, als dit de éénige verdienste blijken mocht.

Welnu een onbenullig heerschap is onze auteur stellig niet geweest. Zelfs voor dorre stof vindt deze man bij zijn lezer genade, nu hij zoo genoegelijk vertelt, soms met een tikje zelfironie. Daar kan zoo onverhoeds een zonnig auteurslachje voor den dag komen, dat zich haast schijnt te verkneukelen in eigen anonymiteit. Men oordeele: Hij vertelt van feestelijkheid in de stad. De kinders sleepen de in den slag aan de Vaart veroverde kanonnen de stad binnen. Van de Tolsteegpoort tot de Neu joelen zij in overmoedige drukte.... En daar komt nu ons auteurtje, die het hoofd schudt over de kinders „al singende vreemde woorden, *die ic niet noemen en wil, want ic daar te kleynen man toe bin* om die te verhalen, want sy op Heren gingen” ²⁾.... Quod de plebe, zegt de onver-

¹⁾ In naam der uiterlijke orde toch ware aan Matthæus dan vooral te verwijten, dat deze de verkeerde kapittelnummering van Cap. XCVII niet heeft opgemerkt. Het kapittelcijfer staat er gebisseerd.

²⁾ Beneden Cap. XXXVII.

stoorbaar-deftige Mathaeus, die niet veel gevoel voor humor moet gehad hebben! Want wat een grappig zelf-ironietje was dat en wat speelt onze auteur daar kostelijk met zijn zelfgewilde en knap volgehouden anonymiteit.

Deze man zit vol aardige grapjes, vol van gemoedelijk-sarcastische kritiek, die maar zelden in schamperheid overslaat. Als het liefje van Bernt van Everdingen de gedwongen liefdegaven der Utrechtsche weeuwtes met gratie in ontvangst neemt, dan zien wij onzen auteur meesmuilen: also was die kat die keese bevolen ¹⁾.... Als de aan de Vaart verslagen Hollandsche Kabeljauwen voorzichtigheidshalve hun Hoeksche tegenstanders blijken te hebben meegesleept, dan komt onze auteur tot de klassieke waarheid over onwillige honden ter hazenjacht ²⁾.... Als hij berichten moet van dooden en gewonden, voor IJsselstein gevallen, dan klinkt half verwijtend, half melancholiek-berustend zijn woord mede: want daer men houwet, daer vallen spaenre ³⁾.... Als heel Utrecht naar het Westbroeksche Veen uitloopt, een ramp tegemoet, dan schampert zijn stem even over dat onverstand: wie seerst gelopen kost, dat was die vroomste, als hem docht ⁴⁾....

Hij beleefde iets aan de gebeurtenissen. En hij was zeer wel in staat dat tot uiting te brengen. Na de nederlaag in Westbroek voert hij ons op de Neude. Daar heeft men ter herkenning heengebracht, wie men in het Veen nog had gevonden. Wij zien ze „geleyt op die Noey beneven een, als visschen op een banck”. En van die paar, op ons inkervende, realistische woorden brengt hij ons tot zijn aandoenlijk preekje: Lieve vrienden merckt, hoe dat onser God groote bliscap ende vroude in liden verkeren mach in corter tyt” ⁵⁾....

Zeker, hij had zijn stof niet altijd mee. Plunderpartijtjes hier

¹⁾ Beneden Cap. XII.
²⁾ " " XXXIV.
³⁾ " " CXVII.
⁴⁾ " " XLIX begin.
⁵⁾ " " XLIX midden.

XXXIII

en plunderpartijtjes daar, dat is geen dankbaar onderwerp. Maar wie zal litterair talent ontzeggen aan de bladzijden, Bernt Paderin gewijd, geschreven met dat buitengewoon juiste begrip voor dat avontuurlijke bestaan? Hoe leeft die „lichte klant”, die „voerlooper in Utrecht”, die „geern deed, wat niemand doen en dorst”, . . . en hoe luguber sterft hij, gevierendeeld bij walmende fakkels ¹⁾! En wie leest zonder ontroering die zoo beheerscht geschreven regels over den dood van Jan van Schaffelaar? ²⁾ Er zijn heel wat meer bladzijden, die van het litteraire kunnen van onzen auteur een allergunstigst getuigenis afleggen ³⁾.

ZIJN OBJECTIVITEIT. Maar hoe stond het met zijn betrouwbaarheid? In hoeverre beheerschte hem de passie van het pro en contra? De dagen waren hartstochtelijk genoeg. Werd Henrick Henrickss., die wert in den Spoer, niet voor altijd uit de stad gebannen, omdat hij bij nacht en ontij met wat brooddronken ruiters op straat heeft geloopt, houwende en rammeiende op de eerbare burgerhuizen, om stil te staan voor het huis van Claes die Rijke en daar te zeggen: „Wat wilt ghy houwten, houwt hyr, — meynende Claes’ huus ofte stopen voirs. —, hyr woent een Cabeliauw”. . . . Toen hebben de ruiters er „die glaze ontwee geslagen” en bij het „vechtelick”, dat daarvan gekomen is, is een man gewond en gestorven ⁴⁾. . . . Sympathiek staaltje, dat de stemming in de stad aardig illustreert!

Welnu deze man is gèen gewelddoener. Hij is de weloverwogenheid zelf. Zijn eerlijk oordeel verlaat hem haast nergens. Nooit praat hij ook maar een oogenblik goed, wat zijn stadgenooten misdreven. Integendeel de Utrechtsche diplomaten mogen aan het Brusselsche hof nog zoo onschuldig doen en nog zoo fraai oreeren, onze schrijver laat zich niet vangen: Ende spraken

¹⁾ Beneden, Cap. XXXIX-XL.

²⁾ CIV.

³⁾ Ik „wijs bijv. op de Viaansche episodes: Cap. LXXIII e.v., CV e.v., of op den ruitersopstand: Cap. XCVII.

⁴⁾ R.D.B. Des Manendaghes na Thome 1482 (23 Dec.).

XXXIV

dat scoenste voor hem selven¹⁾). Met verontwaardiging besluit hij zijn verhaal over de goddelooze plundering van Naarden, zeggende: Ende [die van Utrecht] haddent daer seer qualic gemaect ende sy en ontsaghen Godt noch niemant²⁾).

Ik weet het, deze brave burger neemt, politiek gesproken, een uiterst gematigde houding aan. De fanatieke drijfverij van „die dat regiment hadden binnen Utrecht” keurt hij onverholen af³⁾). Maar dat neemt niet weg, dat burgemeester Jan de Coninck toch ook tot die doordrijvers behoorde, die Utrecht in het ongeluk stortten: „ende was een schepenburghermeyster tot Utrecht, daar die burchgrave van Montfoert voersz. veel aen verloes, want hij was een wys ende een stout jonck man, ende die ballingen, die verdreven waren, die was hy seer hart”⁴⁾). Ziehier de necrologie, die onze auteur een politieken tegenstander wijdt. Is „objectief” daarvoor niet het eenige passende woord en is alle hartstocht aan dit oordeel niet ten eenenmale vreemd?

ZIJN KENNIS EN ZIJN POSITIE. In die gematigdheid van oordeel ligt een groote waarborg voor de betrouwbaarheid van onzen auteur. Toch is er nog iets, dat ons nog meer heeft te interesseeren dan des schrijvers billijke gemoedsstemming. Het is zijn werkelijke kennis-van-zaken. Want men kan een braaf man zijn, met nogal wat belangstelling en eenig litterair talent, en desniettegenstaande bij gebrek aan feitelijk weten tot onbelangrijke productie gedoemd zijn. En dan komen wij opnieuw tot een gunstig getuigenis. Het is niet zoozeer, dat hij als man-van-het-vak tot ons spreekt⁵⁾, of dat hij in een Latijnsch kapittelhoofdje⁶⁾ van zekere eruditie blijkt geeft, of dat hij ons herhaaldelijk ver-

¹⁾ Beneden, Cap. XXIX.

²⁾ „ XLIII.

³⁾ Passim; vgl. Register in voce: eng raet.

⁴⁾ Beneden, Cap. CXXX. Vgl. echter ook zijn onbillijk oordeel over de resultaten van het rekenplichtig onderzoek Cap. LXXIX noten.

⁵⁾ Ende men en vint oock nergens gescreven in genen cronicken: Cap. LI.

⁶⁾ Beneden, Cap. XXXI.

zekert mondelinge informaties van bij het gebeuren betrokkenen te hebben ingewonnen ¹⁾! Dit alles is ongetwijfeld zeer loffelijk, maar grooter eer is voor den auteur van onze kroniek weggelegd. Wie de archivalische bescheiden van het raadsarchief naast zijn werk legt, — wij deden het bij de becommentarieering voortdurend —, die ontdekt al heel gauw, dat de zakelijke betrouwbaarheid van den kroniekschrijver zéér groot is, dat zijn feitelijke weten het normale verre overtreft. En als wij dan voor oncontroleerbare berichten worden geplaatst, als wij te doen krijgen met mededeelingen van elders niet bekend, dan treft ons opnieuw die zoo vertrouwenwekkende en zoo uitvoerige informatie, dat wij weigeren Matthaeus' verzekering, „quod munere nullo functus” ²⁾, zoo maar te aanvaarden.

Neen, wij stellen de pertinente vraag: hoe kwam deze „kleine man”, die geen spotliedjes op groote heeren durfde neer te schrijven, aan de geheime wetenschap van de stedelijke diplomatie? Hoe kon deze Utrechtsche burger ons binnen voeren in het raadsvertrek van aartshertog of bisschop? Hoe wist hij van zoo talrijke dagvaarten?.... Zóó vertelde men elkaar toch de dingen niet onder de luifel of op straat!

WAS TYLMAN MOMFELEN DE AUTEUR? Het is verschrikkelijk lastig iets werkelijk te *bewijzen*. Nu wij onzen anonymen auteur op het spoor trachten te komen, hebben wij groepen van gegevens, die ons soms de grootst mogelijke zekerheid verschaffen, en weer andere, die zich alleen in dat verband goed laten praten. Laten wij dus maar dadelijk erkennen, dat wij over den persoon van onzen auteur slechts vermoedens hebben aan te bieden en zonder omslachtige bewijsconstructie, die ten slotte toch mislukt, die vermoedens geven, voor wat zij zijn.

Wie onbevooroordeeld het verhaal der Antwerpsche ambassade (Cap. XXV—XXX) doorleest, die komt al heel gauw tot de stellige overtuiging, dat hier aan het woord is één, die de

¹⁾ Heel karakteristiek bij de capitulatie van De Haar: Cap. C.

²⁾ In de Dedicatio.

gebeurtenissen van zeer nabij heeft meegemaakt. Hier is een ooggetuige, een der dramatis personae aan het woord. Dit bericht stamt van een der direct deelnemenden. De oratie, die Jacob van Amerongen houdt, kan niet anders zijn dan een informatie van het gezantschap zelf.

Maar het is uitgesloten, dat hier voor ons ligt het verslag van een der gedeputeerden van den „raet out ende nye”. De critische woorden aan de stedelijke deputatie gewijd: ende spraken dat scoenste voor hem selven, dat sij mochten, wijzen op een referent, die toch ook weer in zeker opzicht een buitenstaander is geweest.

Toch hebben wij in deze groep stellig naar den auteur te zoeken. Aard en wezen van onze kroniek sluiten ten eenenmale uit, dat wij buiten de *stedelijke*, bijv. bij de bisschoppelijke ambassade, op kondschap zouden uitgaan. En nu treft het wel merkwaardig, dat er te Antwerpen behalve de vier stedelijke gedeputeerden nog een officieel-Utrechtsche persoonlijkheid aanwezig was, die door onze anonyme kroniek, hier zoomin als ergens anders, wordt genoemd en die uit hoofde van zijn ambt voortreffelijk in staat was en tot deze wetenschap en tot die merkwaardig-critische houding ten opzichte van de Heeren gedeputeerden. Een, die evenzeer tot de dramatis personae als tot de buitenstaanders kan gerekend worden!

De cameraersrekening van Peter Trinde, 1481—1482, vermeldt: Item opten lesten dach in September *Tyelmannus* gereist met Beernt van Everdingen, Gerijt Zoudenbalch, Jan over de Vecht ende Tyman Ysbrantss. tot Antwerpen ende voert tot Bruesell an den hertoge van Oostenrijck ende waren uut XXXVII dage, maect XXXVII fl .

Deze Tyelmannus is in het geheel geen geheimzinnige figuur. Zoolang de brave Peter Trinde als 2° cameraer fungeert, kunnen wij hem gemakkelijk op al zijn diplomatieke, of althans op heel wat diplomatieke tochten volgen ¹⁾. Een stadsklerk met bijna

¹⁾ Stadsrekeningen. Gem. Arch. Utrecht. Vgl. boven blz. XIII n. 2 en 3. De latere rekeningen groepeeren zijn reizen niet bijeen.

twintig jaar dienst is nu eenmaal een haast onmisbare persoonlijkheid. En stadsklerk was Tylman Momfelen van Usselaer 1460—1483. Hij werd ontslagen, toen Maximiliaan in Utrecht definitief de baas was geworden. In 1489 is hij overleden. Het Utrechtsche gemeentemuseum bewaart nog zijn grafzerk¹⁾

Was dus deze Utrechtsche stadsklerk de auteur van onze kroniek? Wij zeiden het reeds: bewijsbaar is het niet, maar wat niet bewijsbaar is, mag daarom alleen niet onwaarschijnlijk heeten. Het zou bewijsbaar kunnen zijn, als wij inderdaad uit de stadsrekeningen een volledig itinerarium Tyelmanni konden opmaken, dat dan wel ergens op volkomen bevredigende wijze een lacune in onze kroniek zou kunnen verklaren, ... al herinneren wij ons ook weer, dat deze Utrechtsche burger gaarne op mondelinge informatie uitging! Wij kunnen dat niet, en het zwaarwichtig betoog over den waarschijnlijkheidsgraad van ons vermoeden brengt ons het strikte bewijs niet nader.

Toch mag nog een enkele overweging hier een plaats vinden. Het gemeentearchief te Utrecht bewaart in het Copeyboek C een verzameling van afschriften van documenten, waarvan wij zeker weten, dat Tylman ze voor zich persoonlijk bruikbaar maakte, o.a. door ze van „hoofden” te voorzien, door aan het slot enkele stukken bij te schrijven en door den index te beginnen²⁾. En nu treft het wel heel bijzonder, dat deze bundel opent met den zoenbrief dd. 1429 tusschen Filips den Goede en Rudolf van Diepholt gesloten, een stuk, waarmee onze auteur blijkens Cap. III en XXX zeer goed bekend was en waar toch allicht ieder ander minder goed van op de hoogte geweest zou zijn. Ook dit is geen „bewijs”. Nog eens: wij streven er alleen naar een veronderstelling zoo mogelijk aan den man te brengen. Wij zijn reeds tevreden, als wij voor deze conclusie instemming mogen verwerven: Als Tylman Momfelen de auteur niet was,

¹⁾ Vgl. *Mr. S. Muller Fzn.*, Catalogus van het archief der gemeente Utrecht I, Utrecht 1893, blz. XI noot 5.

²⁾ Vgl. aldaar no. 31.

XXXVIII

stellig is onze auteur een man van het kaliber van Tylmannus geweest. In zooverre heeft onze voorstelling van het wezen van den schrijver dan toch aan positiviteit gewonnen.

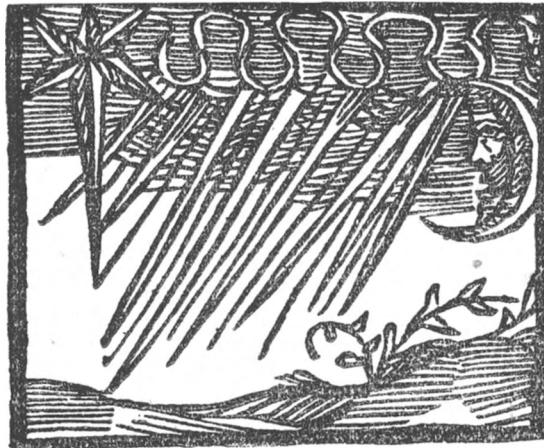
Wij kunnen ons nu den auteur van onze kroniek zoo goed voorstellen als een reeds oud-wordenden man, indien niet door ambtsbezigheden dan door zijn jaren verhinderd aan militaire expedities mede te doen. Hij zal goed bekend geweest zijn met een paar andere oude heeren, raadsleden, met wie hij gewoon is de politiek van den dag te bespreken, met en tegen wie hij het hoofd schudt over de onoprechtheid en het onverstand van dat fanatieke groepje, dat het „regiment” heeft binnen Utrecht. Dan zet hij zich neer en werkt aanteekeningen om en bij, nog onder den indruk van het verstandige gesprek en van de wrevele stemming, door zijn persoonlijk aanvoelen van de gebeurtenissen kleurloosheid brekend.

BETEEKENIS VAN DE KRONIEK. Onze inleiding bereikt met deze overwegingen haar einde. De kroniek, die voor ons ligt, is in menig opzicht een belangrijk werk. Zeker, er waren menschen, die ruimer gezichtskring hadden, die op hooger uitkijk stonden, die meer het geheel overzagen dan onze auteur. Zoo schreef Basinus zijn geschiedens van Lodewijk XI en daarin ook de Utrechtsche zaken van deze jaren met dien wijderen staatsmansblik ¹⁾. Als man van het detail is onze auteur èn de mindere, maar ook de meerdere van bisschop Davids geleerden vicaris. Deze kroniek is zoo belangwekkend, omdat de polsslag van middeleeuwsch stedelijk leven er zoo duidelijk waarneembaar klopt, omdat zij ons voert in de dagelijksche intimiteit. Hier trilt een levend beeld van feestelijk gejoel en plechtigen kerkelijken ommegang, hier spelen zich af dramatische tooneelen van somberheid en dood. Boetprediker en profetesse staan op de hoeken der straten. Men lijdt gebrek, nu de markt leeg en verlaten is. Maar de alarmklok klept en men trekt ten strijde. Zij klept en het oproer tast dreigende menschenmassa's samen voor raad-

¹⁾ Vgl. *Blok*, *Gesch. v. h. Nederl. Volk* I, blz. 675.

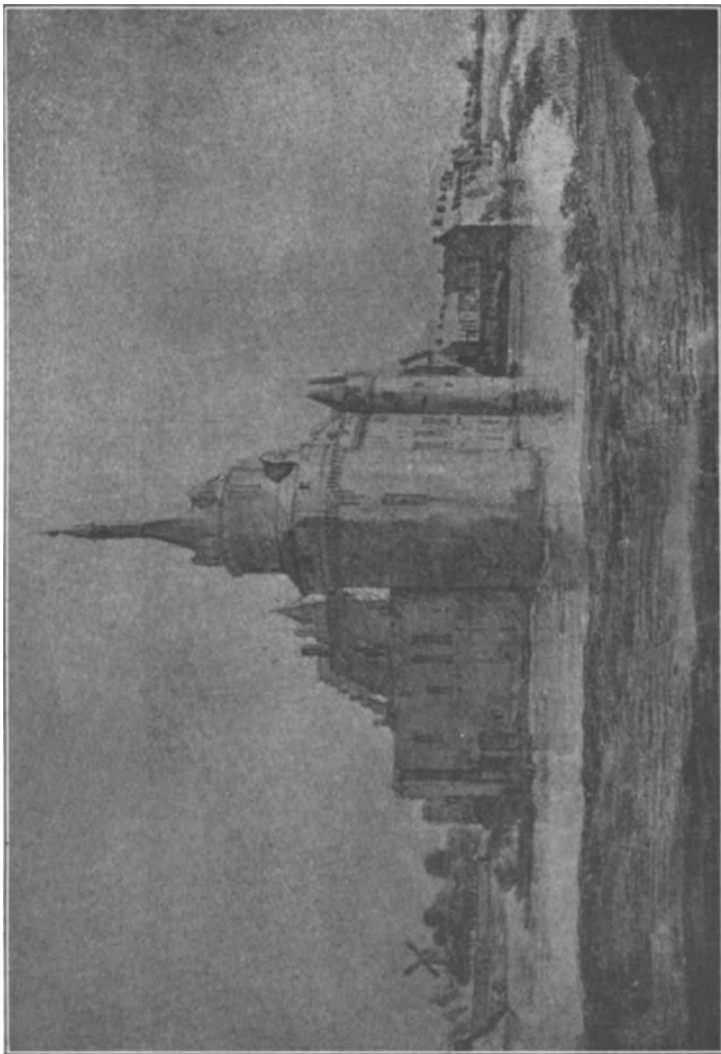
XXXIX

en schepenhuis. Daar speelt zich diplomatiek gekonkel af, daar wordt streng recht gedaan over lichtzinnige avonturiers ¹⁾... En over dit alles bericht onze oude met zijn stille gelijkmoedigheid in een geschrift, dat gedrenkt is van zijn persoonlijke begeerte naar vrede en rust. Wij erkennen al de historische waarde van ons kroniekje; maar zelfs al zou de strikt-historische beteekenis gering geacht worden, dan blijft nog de beteekenis van dit document humain en zijn hooge psychologische waarde. Vergeefs zal men onder de zeer belangrijke stedelijke kronieken van de Italiaansche renaissance, zoeken naar een geschrift, dat in persoonlijkheidswaarde ons haast vergeten kroniekje overtreft ²⁾.

¹⁾ Ik heb getracht dat beeld te schetsen in het Jaarboekje van Niftarlake, 1918, blz. 1 e.v.

²⁾ Natuurlijk overtreffen deze kronieken overigens, in historische belangrijkheid en als litterair geheel, de onze zeer.

2. HET KASTEEL DUURSTEDE.

**ANNALES RERUM IN HOLLANDIA ET
DIOECESI ULTRAJECTINA GESTARUM
ANN. MCCCCLXXXI ET DUOBUS SEQQ.
AUCTORE INCERTO SED ACCURATO
ET AEQUALI EORUM TEMPORUM.**

**[JAARBOEKEN BETREFFENDE DE
HOLLANDSCH-UTRECHTSCH
GEBEURTENISSEN 1481-1483 VAN
DE HAND VAN EEN ONBEKENDEN,
MAAR BETROUWBAREN EN GELIJK-
TIJDIGEN SCHRIJVER.]**

ANNO MCCCCLXXXI.

I. HOE DIE OPLOOP GESCHIEDDE BINNEN UTRECHT.
Item des daghes na sunte Sixtus ¹⁾ was die raet out ende nye ²⁾
op dat Huus ³⁾, om te hooren die antwoord, die die doemdeken ⁴⁾,
meyster Ludolf van den Veen, ende die vicarius ⁵⁾, meester
Dierick uytten Weerd, gebrocht hadden van onsen genadigen
heer van Utrecht, bisscop David van Bourgoengen, om voert te
scicken tot den hertoghe van Oostenryck, etc. ⁶⁾. Ende die raet
out ende nye overdroegen ⁷⁾ op dese tyt eendrachtelyck, uytgeseyt

¹⁾ Dinsdag, 7 Aug. 1481.

²⁾ Zie Inleiding blz. XV.

³⁾ Als raadhuis deed dienst het Schoonhuus, gelegen aan den Steenweg tegenover den zdl. ingang van de Buurkerk.

⁴⁾ *Domdeken*, deken van het Domkapittel. Aan het hoofd van ieder der 5 Utrechtsche kapittelen stonden een proost en een deken. De domproost volgt in rang onmiddellijk op den bisschop; de domdeken onmiddellijk na de proosten. Deze prelaat was, politiek en geestelijk, het eigenlijke hoofd van het kapittel. Daar hij bovendien de gezamenlijke vergadering der vijf kapittelen bijeenriep en presideerde, was hij een allervloedrijkst man. De hier genoemde Mr. Ludolf van Veen was destijds voorzitter van „die schive” (zie Inleiding blz. XII) geweest en dus een aanhanger van bisschop David.

⁵⁾ Mr. Dirk uytten Weerd was deken van Oudmunster en dus vicaris-generaal! Hij had de kapel gewijd buiten de Weerd, waarover de twist met den bisschop begon (zie Inleiding blz. XII).

⁶⁾ *scicken*, gezanten sturen, onderhandelen. — Over deze onderhandelingen vergelijkte men de Inleiding blz. XIII en de „relatie” van Jacob van Amerongen, beneden Cap. XXIX, die de gebeurtenissen van midden April af ophaalt. Blijkens R.D.B. had men 18 Juli 1481 de beide prelaten, die nu opnieuw van den bisschop terugkeerden, reeds in den arm genomen. Zij moesten vragen, of de bisschop bemiddelen wilde tusschen de stad en den hertog.

⁷⁾ *overdragen* *dat*, besluiten dat.

Jan van Lantscroen, die keerden ¹⁾ dat wael een uyr lanck, dat Scrassert ende die stalbroeders ²⁾, die op die tyt binnen Utrecht waren, uyt Utrecht gaen soudén van dien daghe by der sonnen ende geen meer aen toe nemen dan by den raet out ende nye ³⁾. Ende doe dit aldus overdragen was, doe wert dit den borchgrave van Montfoort ⁴⁾ thoe weten gedaen. Doe ginck die borchgrave mit Heynrick van Nyenvelt ende ontboet voert syn vrunden, die Leyden hadden helpen winnen ⁵⁾, ende maeckten een vergaderinghe op die Plaets ⁶⁾. Ende die raet quam van den Huyse tusschen een ende twee uren. Doe stonden daer ⁷⁾ ontrent L of LX man ende namen Jacob van Amerongen waer ⁸⁾ ende seyden hem, dat men hem dootslaen woude, want hi seer gearbeyt hadde, dat die ballinghen uyt Hollant ⁹⁾ uyt Utrecht wesen soudén. Ende dese mannen droegen Jacop mit macht door die Buerkerck ende riepen allegaeder: Wie rust ende vrede hebben wil, die kome by Jacop van Amerongen met syn harnasch ¹⁰⁾. Ende sy vergaderden op de Smebrugge. Ende doe scickten sy Jan van Amerongen, Jacobs

¹⁾ *keren*, verhinderen, n.l. het nemen van dit besluit; Jan van Lantscroen was schepen-burgemeester en voorman der Hoeken, vgl. Inleiding blz. X en XII.

²⁾ *stalbroeders*, kwartiergenooten, soldaten.

³⁾ R.D.B. vermeldt preciezer, 7 Aug. 1481, dat het ging over de uitbanning van die *soldaten*, die tegen Maximiliaan in soldij gelegen hadden; *by der sonnen*, voor zonsondergang.

⁴⁾ Jan III van Montfoort dankt zijn titel van burggraaf aan het bezit van een der vier Nederstichtsche bisschoppelijke sloten. Oorspronkelijk was het commando over het slot een bisschoppelijk ambt, dat, in leen gegeven, erfelijk werd. Sedert het eind der XIIIe eeuw was dat ontwikkelingsstadium bereikt en legden de heeren van Montfoort zich toe op het verwerven der hooge heerlijkheid. Ook daarin slaagden zij ten slotte. Jan III, dien wij 1458—1512 kennen, mocht zichzelf als heer van Montfoort beschouwen in den meest volstrekten zin van het woord. Hij was een zeer fel Hoekschegezind man. Zie Inleiding blz. IX e.v., XIII.

⁵⁾ Zie Inleiding blz. IX.

⁶⁾ Zie den plattegrond; destijds was de Plaats grooter.

⁷⁾ *daer*, d.w.z. op den Steenweg, voor het raadhuis.

⁸⁾ *namen . . . waer*, loerden op, wachtten op; Jacob van Amerongen was overste-ouderman, zie Inleiding blz. XVI.

⁹⁾ Zie Inleiding blz. XI en XIII.

¹⁰⁾ *met syn harnasch*, in wapenrusting, gewapend.

broeder, mit een deel volx ende sloegen die Tollensteghepoort op ¹⁾ ende sonden enen bode om myn heer van Utrecht. Ende Willem van Lochorst mit een deel borgers bleven in die poort. Ende Jan van Amerongen quam weder op die brugghe. Ende doe quamen die proest van Oudemunster, Gerrit Soudenbalch, ende Jan die Coninck om of ²⁾ sy yet goets hadden moghen doen tusschen den borchgrave voersz. ende die ghemeynt, die daer by Jacop waren. Ende doe ginck die gemeent op die Royenborgerbrugghe ³⁾. Ende doe gingen die proest Gheryt ende Jan voersz. weder op die Plaets. Ende hem wert medegegheven, dat sy den borchgrave seggen soudent, dat hi syn hernes uyt doen soude, ende doen, also die raet out ende nye overdragen hadden, of die gemeynt woude mit hem vechten. Doe dat die borchgrave mit den synen hoorden, doe quamen sy van de Plaets die Gaerd ⁴⁾ op met dat meeste deel van horen hoep. Ende daer was die borchgrave mede ende hadde dat banier ⁵⁾ ontwonden. Ende Henrick van Nyenvelt quam die Lynmerckt op mit een deel stalbroeders ende sy brochten twee stellen mede, daer men haecbussen ⁶⁾

¹⁾ *sloegen.... op*, sloegen open; het is de stadspoort aan den weg naar Wijk-bij-Duurstede!

²⁾ *quamen.... om of*, versta: kwamen om te zien, of.... Beide hier genoemde personen behooren tot de oorlogspartij. Jan de Coninck speelde zijn rol als stedelijk afgezant met Werner Braem bij de onderhandelingen met den bisschop; vgl. blz. 3, n. 6 en verder Register.

³⁾ *Royenborgerbrugghe*, d.i. de Hamburgerbrug, dus meer naar de Plaats toe, terreinwinst! Zie Plattegrond.

⁴⁾ Zie Plattegrond. Het tegen-offensief van de oorlogspartij langs de beide grachttoevers leidt tot een strijd van brug tot brug, op een afstand van een paar honderd meter.

⁵⁾ *banier*, het stadsvaandel. Daartegen te strijden was voor een Utrechter hoogverraad. Bij de veroordeeling van de straks gevangen „opstandelingen” heet het telkens in den considerans, dat „zij hem tiegens onser stadt bannyr geset ende gevochten hebben”.

⁶⁾ *haecbussen* zijn vuurwapenen, die den overgangsvorm tusschen geschut en geweer vertoonen; zij worden op een soort affuit gemonteerd en door twee man bediend. De haak, waarnaar zij heeten, bevond zich aan de monding en diende, ter breking van den terugstoot, om het kanonnetje aan een borstwering vast te leggen. De *knipbus* zal dan wel een minder zwaar handvuurwapen zijn.

op setten mocht. Ende doe sy aan de Gaerdbrugge quamen, doe scoten sy mit VIII of IX haeckbussen ende mit veel knipbussen in den hoop, die op die Royenborgherbrugge stonden. Ende sy wonden der veel, also dat dat meeste volck weeck. Ende een deel liepen in sinte Jacopsgasthuys ende een deel in die Goertsteghe ende die meeste hoop liep na sunte Pouwelsbrugge, also datter ontrent XIV of XV op hem luyden vochten ¹⁾. Mer doe sy omsaghen, doe stonden sy daer alleen, ende die meeste hoop was al ewech. Doe liepen sy al na die Nystraet ende stonden daer op den hoeck een luttel tyts ende riepen: ter Plaetse; laet ons lopen! En doe dat hoorde die borchgrave, doe riep hy: laet ons weer aen die Plaets loopen. Ende hij liep voer ende syn vrienden volgeden hem na. Gheryt uyten Leen werd dootgeslagen in die Goortsteghe; ende Jan Petersse ende Beerman werden dootgeslagen in die Roeyenborghersteghe; ende Beernt, des scouten knecht, ende Ryck Gysberts worden op die brugghe gescoten, daer sy daerna aen storven. Ende terwylen dat die borchgrave ter Plaets waert liep, so liepen veel goeder borgher ²⁾ tot die Tollenstegherpoert waert ende meenden die in tho nemen, mer daer en was niet ³⁾, daer men se mede houden mocht. Also liep daer een deel na Wyck ende een deel na Vyanen. Ende doe sy verby Werckhoven waren, doe quam meyster Symon van der Sculenburch mit XI of XII peerden ende had die vorwaerd in ⁴⁾. Ende myn heer ⁵⁾ volgede na mit die van Wyck ende was tot Koten toe ghecomen. Ende daer quamen die borgers van Utrecht by syn genaden. Ende die seyden, hoe dat daer gevaren was. Doe tooch myn heer mit die borgers tot Wyck weder.

II. [DIE OVERSTEN ENDE DIE VRIENDEN VAN DEN BORCH-GRAVE.] Dit waren die overste in der tyt: Jan van Lanscroen,

¹⁾ *hem luyden*, d.z. de aanvallers! Er houden dus een man of vijftien stand.

²⁾ Dit zijn aanhangers van Jacob van Amerongen!

³⁾ *niet*, niets.

⁴⁾ *vorwaerd*, voorhoede.

⁵⁾ *myn heer*, n.l. de bisschop.

scepen-borghermeyster, Roelof van Nyenvelt, raet-borghermeyster, Jacop van Amerongen, Herman van Zyl, overste oudermans.

Dit syn diegeen, die by heer Jan, borchgrave van Montfoort, waren op die Plaets ende voort mit hem hielden: Jan van Lancroen, Steven van Zulen, Egbert van Grunenberch, Beernt van Everdingen, Aernt Ruus, Gheryt Zoudenbalch, Jan de Coninck, Jan van Mas, mit hoer vrunden, die sy mede brachten, ende alle dengenen, die Leyden hadden helpen winnen, ende Henric ende Gheryt van Nyenvelt, gebroeders, Steven van Nyenvelt ende XLVI stalbroeders, Jacop en Jan van Amerongen, gebroeders, Derick Bor van Ameronghen, Henric van Gent, Jan van Veen, Frederic van Voerd, Henrick van Voerd, Gheryt van Ryn Geryts soen, Geryt van Ryn Soude soen, Geryt uten Leen ende Hector syn soen, Willem, Tymen, Jonghe Jan Knyf, gebroeders, Jan van den Berch, Hector Knoep, Jan Butendyck, Steven van der Sevender, Gheryt Mont, Coert die Gruter, Werner Braem ende syn soen, Jan van Raephorst, Gysbert van Langeraeck ende meer ander goeder borgers, die ic al niet en noem om kortheyt te scrijven ¹⁾).

III. VAN DES BISSCOPS REYSE NA DEN HERTOCH VAN OOSTENRYCK. Item die hertoch van Oostenryck was in die Veluwe jaghen. Ende myn heer van Utrecht reysde des Saterdaghes na sunte Sixtusdach ²⁾ tot den hertoghe voersz., om syn genade tho kennen te geven, hoe dat die borchgrave syn vrienden uyt Utrecht gejaecht hadde, omdat sy den hertoghe geern onderdanicheyt bewesen hadden na inhoud des soenbriefs, die voertyts gemaect is tusschen hertoge Philips ende bisscop Roelof saliger gedachten ³⁾. Ende die hertoghe seyde myn heer van Utrecht toe,

¹⁾ Vgl. de regeeringsveranderingen in Hoofdstuk XI en het ballingenlijstje van Hoofdstuk XV.

²⁾ 11 Augustus 1481.

³⁾ Het hier bedoelde verdrag was 14 Jan. 1480 gesloten (van Mieris, Gr. Pl. B. IV blz. 962). In strijd met dat verdrag was de aanwezigheid van Maximiliaans vijanden: de Hoeksche ballingen en de bestormers van Leiden, binnen Utrecht.

dat hy een syde kiezen mocht van stonden aen. Myn heer van Utrecht bad den hertoghe, dat syn genade acht dagen syn beraet gheven woude ¹⁾). Doe seyde die hertoghe: Neen, ghy moet u antwoordt terstont gheven. Doe dat myn heer van Utrecht hoorden, dat dat wesen moest, doe seyde hy, dat hy by syn vorstlycke genade blyven woude. Ende myn heer van Utrecht nam oorlof aen den hertoghe ende reysden weder na Wyck ende quam des Sonnendages des avonts tot Wyck ²⁾).

IV. HOE DIE BISCOP DIE DRIE STATEN SCREEFF. Item myn heer van Utrecht screeff die clesy ³⁾) ende die ridderscap ende Amersfoort ende Ryenen; ende die stadt van Utrecht niet, want hy hield diegheen voor die stadt van Utrecht, die daeruyt verdreven waren ⁴⁾) Doe liet myn heer se al by hem komen ende gaf hem daer to kennen, hoe hy by den hertoghe geweest hadde, ende seyde hem, hoe hy mit den hertoghe gevaren had; alst voersz. staet. Ende seyde een ygelick, dat sy een syde kiezen moesten, of sy by den hertoghe ende by myn heer van Utrecht blyven wouden, of by den borchgrave van Montfoerd ende by diegheen, die binnen Utrecht waren, die voergenoemt syn. Daer die gedeputeerden van der clesy wegghen op antwoerden, een yghelyck voor syn hooft ⁵⁾), dat sy by myn heer blyven wouden. Mer sy seyden, dat sy dit hoer capittel tho kennen wouden geven ende komen weder ende segghen myn heer een antwoordt; als sy deden. Ende seyden myn heer, dat hoer capittel ende die heel clesye by myn heer blyven wouden. Ende dese nabescreven personen waren van der clesy gedeputeert: meyster Ludolf van den Veen, domdeken tot Utrecht, heer Evert Zoudenbalch ende heer Jan van Drakenborch, meyster Dirck uutten Weerdt, deken

¹⁾ Versta: *hem* acht dagen beraad wilde toestaan.

²⁾ 12 Aug. 1481. *Burman*, Jaarboeken III 510, betwijfelt m.i. ten onrechte de juistheid van dit bericht.

³⁾ *clesy*, geestelijkheid; de vijf kapittels als eerste lid der Staten.

⁴⁾ Vgl. boven Cap. III blz. 7 en beneden Cap. XV.

⁵⁾ *voor syn hooft*, voor zichzelf als particulier persoon.

tot Oudemunster, ende meyster Jan Knyf, heer Herman van Ryn, deken sunte Peter, meyster ¹⁾ Vrederick Vermeer ende heer Wynant van Doernick, heer Jan van Vianen, deken sunte Jans, heer Jan van Wy, heer Jacop van Drieberghen, meyster Hubert van Bochout ²⁾ ende heer Clays Pot van sunte Marien ³⁾).

Item alle die ridderscap gaven myn heer ter antwoert, dat sy by syn genade blyven wouden. Ende myn heer hiet se alle scriven by naem ende toenaem.

Item die borgers, die uyt Utrecht verdreven waren, die gaven myn heer ter antwoorde, dat sy by myn heer blyven wouden.

Item die van Amersfoort gaven myn heer ter antwoert, dat sy te huys trecken wouden ende gevent hoer vrienden te kennen, want sy des niet machtich en waren over te gheven. Ende sy togen te huys ende quamen niet weder ⁴⁾).

Item die van Reynen gaven myn heer ter antwoert, dat sy by syn genade blyven wouden, ende gheerden ⁵⁾), dat myn heer hoer bescermen woude.

V—X. [HOE DIE BISCOP SYN STAT EYSCHEN WOUDE ENDE TOT VROUWENCLOOSTER LACH]. Item doe myn heer van alle dese voersz. die antwoert hadde, doe nam hy ruters aen tho peerde ende tho voet ⁶⁾); ende myn heer van Yselsteyn ⁷⁾

¹⁾ Matthaeus: meysters.

²⁾ Matthaeus: Bochont.

³⁾ Evert Zoudenbalch en Jacob van Driebergen zijn ons in effigie bekend en hier afgebeeld.

⁴⁾ Lang werd op het antwoord niet gewacht: de vijandelikheden begonnen reeds 18 Aug.

⁵⁾ *gheerden*, begeerden, vroegen.

⁶⁾ *rutcs* ... *tho voet*; ruter beteekent: huursoldaat.

⁷⁾ Heer van IJselstein was Frederik van Egmond. Dit Hollandsche geslacht had sedert het midden der XIVe eeuw door huwelijk het stadje, dat vroeger den Amstels behoorde, gekregen. Sedert 1423 was de oudere linie der Egmond—IJselsteins in Gelre tot de hertogelijke waardigheid gekomen. (Arnout van Egmond, hertog van Gelre 1423-1473). In 1472 bracht deze het Betuwsche stadje Buren aan zijn broer Willem IV van Egmond-IJselstein. Diens zoon Frederik († 1522) was dus heer en van IJselstein en van Buren (vgl. beneden Cap. CV). Anna van Buren, de eerste gemalin van Willem

die quam tot Wyck ende bracht mit hem omtrent twee hondert peerden. Ende myn heer van Utrecht nam aen vier quartiermeysters ¹⁾, mit namen een, geheten Speys, ende was by den hertoghe ²⁾, ende een, geheten Derc van Neel, ende een, geheten Kuper, ende een, geheten Jan van den Bos. Ende dese vier hadden vyf hondert stalbroeders onder hem.

Item doe myn heer al dit vremde volk by hem hadde, doe ontbood myn heer een deel van die ridderscap ende alle die ballingen van Utrecht, ende gaf hem daer te kennen, dat hy voor Utrecht trecken woude ende eyschen syn stat, om daerbinnen te wesen mit syne vrienden. Ende seyde mede, waert sake, dat sy 't hem weygerden, so had hy te meer reden op diegeen, die hem syn stat onthielden ³⁾.

Item myn heer liet die clock slaen in dat lant ende liet gebieden, dat sy mit hoer waghene binnen Wyck comen soudene en oock mit hoer hernes, ende volgen myn heer.

VI. Item des Saterdaghes na onser Vrouwen assumptio ⁴⁾ tooch myn heer van Wyck mit myn heer van Yselsteyn. Ende had omtrent twee hondert ende LXXV peerden ende vyf hondert te voet aen stalbroeders, ende CC van Wyck ende hondert borgers, die van Utrecht verdreven waren, ende een deel van die ridderscap, mit namen jonker Jan van Bouchout ende syn soen, heer Jan van Renes van Baer, Jan van Sulen, Melis uten Enge en syn soen, — ende die ridderscap waren omtrent vyftich sterck —,

den Zwijger, was de achterkleindochter van dezen Frederik van Egmond, terwijl Lamoraal van Egmond († 1568) de kleinzoon was van diens ouderen broer, Jan III, heer van Baer. — De grafmonumenten van de beide Amstelparen en dat van vrouwe Aleid van Kuilenburg, Frederiks echtgenoot, in de IJselsteinsche kerk geven nog steeds de hoofdmomenten van de IJselsteinsche geschiedenis weer.

¹⁾ *quartier- of quattermeyster* duidt een militairen graad aan; wel ongeveer: subaltern officier.

²⁾ dus: kwam uit den dienst van Maximiliaan.

³⁾ Bedoeld zal wel zijn: zij zullen waarschijnlijk weigeren mij binnen te laten; welnu, dan heb ik alle reden om tegen die open rebellie op te treden. — Men bedenke, dat het geschil *nu* stad en *hertog* betrof!

⁴⁾ Zaterdag na O.L.V. Hemelvaart viel op 18 Aug.

ende voert aen lantvolck, dat myn heer te samen byeen hadde omtrent twee dusent man. Ende sy quamen des avonts tot Seyst ende bleven daer die nacht. Ende des Manendachs tooch myn heer met dat volk tot Vrouclooster ¹⁾ ende bleef daar hent des Donredaghes toe ²⁾. Ende myn heer sende Gherlof die pander ³⁾ mit enen brieff aen die stad van Utrecht. Ende die brieff hilt in, dat hy syn stad eysten ende dat sy hem goede ondersaten wesen wouden, hy soude hem een goet heer wesen, mit meer woorden, die ic al niet onthouden en heb. Mer die brief wert verborghen ende niet weder op geantwoort. Aldus tooch myn heer des Donredaghes na den eten weder na Wyck ⁴⁾.

VII. Item die drie steden van Overysse sonden hoere raetsvrienden ⁵⁾, terwile dat myn heer tot Vrouwenclooster lach, om of sy wat goets hadden mogen doen tusschen myn heer ende diegeen, die binnen Utrecht waren. Ende sy reysden over ende weder over, maer sy verloren al hoer cost ende arbeyt ⁶⁾.

VIII. Item die heer van Yselsteyn mit syn hulpers waren viant: heer Jan, borchgrave tot Montfoerde, heer tot Purmereynde ende ter Linscoten etc., ende Henrick van Nyenvelt mit die rebel borger binnen Utrecht waren; ende waren tegens hoeren lantsheer, David van Bourgoengen, bisscop tot Utrecht. Ende dese brief

¹⁾ *Vrouclooster* lag bij de Bilt. Een Utrechtsch overlooper: Gerijt Mertijnsz-bracht, blijkens R.D.B., den bisschop op Vrouclooster bezoek; een aanwijzing, in welke richting de bisschop zocht.

²⁾ *hent . . . toe*, tot . . . toe.

³⁾ *pander*, bisschoppelijke dienaar, die ten platten lande beslag legt op goederen en die bovendien belast is met indagingen namens den bisschop en allerlei koerierdiensten.

⁴⁾ 23 Aug. 1481.

⁵⁾ *raetsvrienden*, gevolmachtigden.

⁶⁾ Deventer, Kampen en Zwolle brengen als vredesvoorwaarden uit Utrecht over: 1e. herroeping van het verbod Utrecht van leeftocht te voorzien; 2e. den heer van IJselstein uit het land te zetten en 3e „des gestichts slotte ende ambachte na innehout van den landbrief [te-bezetten]”, wat vnl. sloeg op de kasteleins van 't huis ter Eem en slot Vreelant, die, in strijd met de privileges, geen Utrechtsche burgers waren. Verder wilden de burgers ongelijk van hun zijde goed maken, maar . . . de bisschop erkende zelf, dat zij tegen *hem persoonlijk* niets misdaan hadden.

brochten die ruters van Yselsteyn des Manendaghes na onser Vrou assumptio ¹⁾, doe ²⁾ sy die steenoven bernden buten Tollenghe. Ende Ot die moelenaers wyff bracht desen brief aen die poort. Ende die ruters namen op dese selve tyt alle die beest, die tussen den Ryn ende Galecoop ³⁾ waren, ende dreven se mede tot Yselsteyn. Ende Lambert Myllinck was die ritmeester tot Yselsteyn.

Item des Dynsdages daerna ⁴⁾ quamen die van Yselsteyn en bernden negen of tien kameren ⁵⁾ buten sunte Katrinenpoort ende hoerden Henric van Gent toe.

IX. Item des Woensdaghs daerna ⁶⁾ togen die van Utrecht int lant van Yselsteyn ende bernden daer twee huusse. Ende die ruters van Yselsteyn traden tot hem uyt ende hielden mit hem scutgeveerde ⁷⁾, dat daer XIII of XIV van Utrecht seer gewont waren; ende V of VI van Yselsteyn ook seer gewont waren ⁸⁾. Ende die van Utrecht togen wederom in die stat. Ende dese twee voersz. branden scieden, terwylen dat myn heer tot Vrouwen-clooster lach.

X. Item die bisscop liet alle die panders op die dorpen de clock slaen, also dat alle die buer ⁹⁾ aen die kerck quamen, ende daer wert een mandament ¹⁰⁾ getoont ende dat hilt in, dat die bisscop liet verbieden een ygelyck op syn lyf ende op syn goet dat niemant provande tot Utrecht brenghen en soude ¹¹⁾.

¹⁾ 20 Aug. 1481; volgens andere bron („Beclachte”): Vrijdag 17 Aug.

²⁾ Matthaeus: loe.

³⁾ *Galecoop*, de polder even ten Z.W. van Utrecht, tusschen Ouden en Vaartschen Rijn.

⁴⁾ 21 Aug. 1481.

⁵⁾ *kameren*, huizen of liever huisjes.

⁶⁾ 22 Aug. 1481.

⁷⁾ *scutgeveerde*, gevaerde van scutten, vijandelijke ontmoeting van schutters, dus schermutseling.

⁸⁾ Matthaeus: waert.

⁹⁾ *buer*, inwoners van het dorp.

¹⁰⁾ *mandament*, bevelschrift; vgl. boven blz. 11 noot 6.

¹¹⁾ *op syn lyf ende op syn goet*, op straffe van leven en goederen te verbeuren; *provande*, levensmiddelen, proviand.

XI—XVI. [VAN DAT REGIMENT BINNEN UTRECHT]. Item die oude overste ende die twee ny overste ¹⁾, als Jan van Lanscroon ende Herman van Zyl, setten Beernt van Everdingen borghe-meyster to wesen in Roelofs stede van Nyenvelt ende setten Ansem Sallem overste ouderman tho wesen in Jacops stede van Amerongen. Ende die banclok waert geluit op desen selven tyt ende Beernt ende Ansem lagen ter clocken ²⁾ als overste. Ende Ansem ginck op desen dach des namiddaghes uyt Utrecht ende ginck op Gerit Jansen kamer by Maersen. Ende doe dat die overste vernomen hadden, dat Ansem ewech was, doe scicten sy tot hem uitten rade ende lieten hem vrientlyck bidden, dat hy weder incomen woude ende besitten synen stoel ³⁾, mit meer ander woerden. Daer Ansem op antwoorde, dat hy niet incomen en woude ende besitten die stede, daer Jacob van Amerongen uytgegaen waer, mit meer ander woorden. Ende die geschikte toghen weder na Utrecht. Ende Ansem reysden na Vianen ende bleeff daer. Doe setten die overste voersz. Matheus ⁴⁾ Coevoet in Jacops stede van Ameronghen; ende hy bleeff tot Lichtmis toe ⁵⁾.

XII. Item omtrent des Heyligen Cruusdach ⁶⁾ worden alle die rike weduwe voer die overste geboden in de scepenkamer, die van hore gunst niet waren ⁷⁾. Ende doe sy quamen, doe wert hem geseyt, dat sy die stat wat gelts lenen mosten, die een min, die ander meer, daerna dat sy ryck waren. Ende die overste kregen veel gelts van die weduwen ende hem worde weder brieff gegheven met der stat segel ⁸⁾. Ende Beernt van Ever-

¹⁾ Zie Inleiding blz. XVI; over de vacatures vgl. boven Cap. II en beneden Cap. XV.

²⁾ *lagen ter clocken*, werden onder gelui van de stadsklok als „benoemd” afgelezen; vgl. onder de geboden staan.

³⁾ *besitten synen stoel*, plaats nemen op zijn amtszetel; vgl. iets verder: *die stede besitten*.

⁴⁾ Matthaëus: Matenes.

⁵⁾ 2 Febr. 1482, de gewone datum van aftreden; vgl. Inleiding blz. XV. R.D.B. geeft als datum voor dit gebeuren 16 Aug. 1481.

⁶⁾ 14 Sept. 1481.

⁷⁾ Versta: rike weduwe, die enz.

⁸⁾ Versta: zij kregen daarvoor stedelijke rentebrieven terug.

dinghen boerden dit gelt ende, wanneer hy uyt was, so boerdent syn deern, daer hy bi sat in onechten. Aldus was die kat die keese bevolen. Ende veel borgers, die van hoere goenst niet en waren, moesten oock gelt lenen.

XIII. Item doe dit gelt voersz. ewech was, doe wert enen raet gevonden, dat men die cloosteren aanspreken soude, dat sy die stat oock wat lenen soudon; als men dede. Ende Gherit Zoudenbalch, die was dieghene, die dit uytgeset had ¹⁾, als ic verstaen hebbe. Ende sprac die een voer ende die ander nae, also dat hy geen goede antwoort en kreech, sonderlinghe vant clooster te Braemdolen ²⁾ ende sinte Cecilien ³⁾. Also dat die oversten ende Gherit Zoudenbalch die cloosteren toe lieten sluyten van buten, also dat daer niemant uyt noch in en mocht. Also dat dit die ecclesy ⁴⁾ verdroot ende seyden die oversten, dat dat also niet en behoerde, dat men die cloosteren also toesluten soude, mit meer woorden. Mitten kortsten die cloosteren die worden weder opgedaen, mer of sy gelt leenden of niet, dat en weet ic niet.

XIV. Item omtrent sunte Lambert ⁵⁾ vonden die oversten mit dieghene, die 't regiment hadden binnen Utrecht ⁶⁾, enen raet om gelt te krigen ende dat ginc aldus toe. Sy setten acht of negen hondert borgers in 't scrift by namen ende toenamen ende

¹⁾ *uytgeset*, uitgelegd, voorgesteld, doen aannemen. — 30 Aug. kreeg deze met Loeff Berchmaker, blijkens R.D.B., opdracht zoo spoedig mogelijk geld op te nemen om de soldaten te kunnen betalen en afdanken. Vlot ging dat niet. 25 Sept. besluit de raad, dat zijn leden privé-schuldbekentenissen aan de leeners zullen geven, waarvoor de stad hen schadeloos houden zal. 17 Oct. kloppen twee raadsleden bij de kerkmeesters der Buurkerk aan. In de C.R. van Peter Trinde 1481-1482 wordt 4727 ₧ 2 s. 6 d. van een dertiental particuliere leeningen verantwoord.

²⁾ Zoo geheeten naar den stichter Abraham Dole (1412), gelegen aan de Nieuw- en Hamburgerstraat; het was aan sinte Ursula gewijd.

³⁾ Eveneens een vrouwenklooster, 1359 gesticht aan de Neude, een brandpunt der „moderne devotie”.

⁴⁾ *ecclesy*, kapittelgeestelijkheid.

⁵⁾ 17 Sept. 1481; inderdaad R.D.B.: 7 Oct.

⁶⁾ Zie Inleiding blz. XVII: „enge raet”.

seyden hem, dat sy die stat van Utrecht een pont groot ¹⁾ lenen souden, elks bysonder, VI weken lanck, ende so soude men hem hoer gelt weder gheven. Ende waert saeck, dat men hoer 't gelt t'eynden den VI weken niet weder en gave, so soude dieghene, die dat pont groot geleverd hadden, dienstvri wesen ²⁾; dat hem niet gehouden en wert, want sy moesten naer die tyt alle dienst doen, of sy niet geleent en hadden. Ende men seyde, dat daer omtrent ses hondert borgers waren, die elcx een pont groot leenden. Ende Wernaer Braem ende Splinter Taets buerden dat gelt op van wegghen der stadt van Utrecht ³⁾. Ende Gheryt Zoudenbalch, Beernt van Everdinghen, Jan van Over de Vecht ende Timan Isbrantsoen die goutsmit, die namen dat gelt voersz. mede, doe sy togen tot den hertoghe van Ostenryck, ende maecten mit dat gelt een deel vrienden in den hove van Oostenryck, also men seyde ⁴⁾.

XV. Dese naebescreven personen ginghen uyt der stat van Utrecht op den dach, dat die oploep scieden ende binnen XIV

¹⁾ Het middeleeuwsche pond was geen geslagen munt, maar een rekenmunt. Net als het Eng. pond sterling was het onderverdeeld in 20 schellingen ieder van 12 penningen (1 ₤ = 20 s. = 20 × 12 d.). Maar er waren heel wat verschillende ponden en die hadden geenszins een constante waarde. Het hier bedoelde ₤ groot was in 1482 gelijk aan 6 rijnsche guldens. Het gewone Utrechtsche stadspont was slechts $\frac{1}{6}$ rijnsche gulden. Past men de berekeningen van Pierson op deze verhoudingen toe, dan komt men tot de volgende waarden: 1 Utr. ₤ = 37² cent; 1 r. g. = f 1.87⁴; 1 ₤ groot = f 11.25. — De in Utrecht meest gebruikelijke rekenmunten vertoon den de volgende onderlinge verhouding: 1 r. g. = 5 Utr. ponden (= 100 s. = 1200 d.) = 20 stuiver = 40 cromsteert = 80 oert = 240 wit.

²⁾ *dienstvri*, vrij van militairen dienst. Mogelijk was dit stellig. C.R. Peter Trinde 1481-1482 geeft 3 posten van 150, 105 en 100 Utr. ponden. Het zou dus wel een koopje geweest zijn, als de stad haar belofte gehouden had!

³⁾ R.D.B. wijst niet dezen, maar Henrick Bor en Henrick van Vyanen als inners aan. Van de verantwoording dezer gelden vond ik alleen een saldo van XIII rijns gulden en XVIII st. „opgeboirt van Henric van Vyanen by Weernaer Braem, van dat hy van die pont groten, die hy van den borgeren geboirt had, te boven rekende” (C.R. Peter Trinde 1481-1482).

⁴⁾ Tot deze reis was reeds, blijkens R.D.B., 25 Sept. besloten, „om te besien, of men ruste ende vrede krygen mach”. Vgl. beneden Cap. XXV e.v.

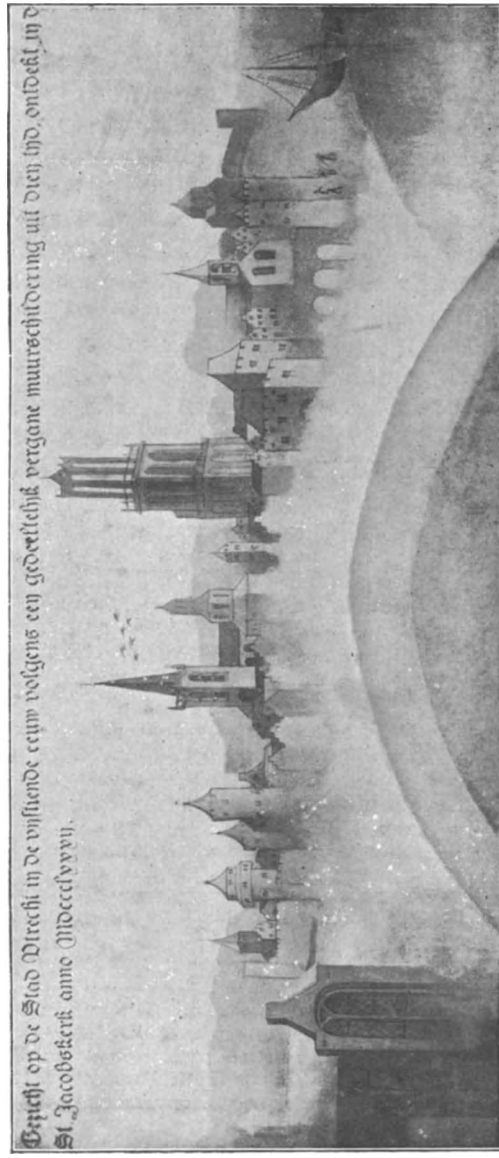
daghen daerna. In den eersten: die oude Jan van Renes heer Jans soen, heer Jan van Renes, ridder, Jan van Renes van Baer, Jan van Renes van Wulffelen, Erst van Drakenborch, Roelof van Nyenvelt, Floris van Pallaes, Jan van Veen, Jacop van Over de Vecht, Willam van Stenrode, Henrick van Gent, Dirck Bor van Amerongen, Jan, Tonis van Amerongen, gebroeders, Jacop en Jan van Amerongen, gebroeders, Jan, Erst, Willam van Amerongen, gebroeders, Godtschalck, Willem van Winsen, gebroeders, Gherit van Ryn Gheritsen, Beernt Proeys Aelberts soen, Vrederick van Voerd, Henric van Voerd, Loef van Jutfaes, Jan van Raephorst, Erst van Lichtenberch, Alfer, Jacop Ruus, gebroeders, Gysbert van Nyenrode, Dirck van Zulen Zweers soen, Ecter uten Leen, Ecter Knoep, Henric ende Henric van Lewenberch, gebroeders, Coert, Roelof die Gruters, gebroeders, Beernt, Jan Brous, gebroeders, Henrick, Claes Roeck, gebroeders, Steven van Sevender, Henric van Alendorp, Jan van der Borch ende syn soen, Peter Pot, Pauwels van Malssen ende syn soen, Lambert Foeyt, Dirc, Willem van der Kerck, gebroeders, Jacop Sem, Volcken Janssen, Gerit Janssen, Ansem Sallem, Evert van Scaeyck, Willem van Scaeyck, Jan Dedel, Timan Del, Willam de Vos de Jonge, Aelbert Sas, Henric van Apcoude, Adriaen van Apcoude. Gysbert van der Haer, Maes Willemse, Aernt de Grave, Aelbert die Vos Jans soen, Loyck¹⁾, Braem de Wael, gebroeders, Aernt van Maern, Elias van Oerd, Baltasar Nywael, Bronis²⁾ Geritsen, Joost Dirckssen uten Weerde, Lubbert Snoeck, Adam van Hove, Merten Jacopssoen, Wouter de Jonghe ende Hermen Symssoen, Herman de Gruter, Gysbert van Langeraeck, Jan Knyf gebroeders, ende noch veel meer goeder borgher, die ic niet en noem om kortheyt te scriven³⁾. Ende veel van dese voersz. personen waren in den raet out of ny. Ende sy namen weder in die stede, die hem genoegde⁴⁾.

¹⁾ Matthaeus: Loych.

²⁾ Matthaeus: Brovis.

³⁾ In het geheel vermeldt de schrijver toch minstens nog 83 personen.

⁴⁾ Versta: En zij lieten weer in de stad, wie hun aanstond (vgl. Cap. LXXXIII).

Item Erst van Drakenburch ende Beernt Proeys Aelberts soen waren borgermeysters van den ouden raet ende Jan van Over de Vecht ende Steven van Zulen waren overste oudermans.

XVI-XVII. [VAN DIE NYE RUTERS ENDE DIE REYSE VOER YSELSTEYN]. Item die burchgrave ende die overste, mit diegeen, die dat regiment hadden binnen Utrecht op dese tyt, die senden om ruters te peerde ende te voet, mit namen aen Vincentius van Zwanenburch ende aen Willem van Wachtendonck ende aen Jan van Middachten¹⁾, dat dese ruter krygen souden ende brenghen se tot Utrecht; als sy deden. Mer sy namen eerst segel ende brieve van die stat van Utrecht, wat sy daerof hebben souden, ende²⁾ waert of die ruters neer laghen of gevanghen worden, ende wat elck peert ter maent hebben soude voor haer soudy; dat wouden dese drie personen weten, eer sy binnen Utrecht quamen. Ende doe si dat wisten, doe quamen sy binnen Utrecht ende brochten se mede dese nabescreven peerden. Item Vincentius bracht omtrent XLIII peerden ende wert ritmeester van die stat van Utrecht. Item Willem van Wachtendonck bracht XVIII peerden ende wert ritmeester van die stat van Amersfoerde. Item Jan van Middachten bracht omtrent X of XII peerden ende wert ritmeester van Montfoerde. Item die van Utrecht namen al daghe meer ruters aen tho peerde ende tho voet.

XVII. Item doe Jan van Middachten enen dach toe Montfoerd geweest hadde, des anderen daghes sprack hy met die borghers van Montfoerde ende met die voetknecht, die daer laghen, dat hy een reyse³⁾ doen woude voer Yselsteyn ende besoecken⁴⁾, of hi daer gewin krygen mochte, of sy mede wouden. Daer sy op antwoorden: Ja se. Ende sy toghen uyt. Ende vyf of ses ge-

¹⁾ Vgl. over hen Inleiding, blz. XXII; 26 Aug. 1481 trad Vincentius van Zwanenburg in dienst.

²⁾ Versta: ende wat, waert, d.w.z.: en wat zij zouden krijgen voor het geval, dat de ruiters enz.

³⁾ *reyse*, vijandelijke onderneming, expeditie.

⁴⁾ *besoecken*, probeeren.

sellē to peerde van Yselsteyn hilden van wansceychten ¹⁾ omtrent Montfoerd ende sagen die van Montfoerd uytkomen. Ende sy senden reukeloos ²⁾ tot Lambert Millinck ³⁾ ende seyden hem, wat sy gesien hadden. Ende Lambert liet die ruyters tho peerde ende tho voet, die binnen Yselsteyn waren, hem rede maken ende toech tot hem uyt ende mangelde ⁴⁾ daermede. Ende vinghen Jan van Middachten mit XI ruters ende VII burgers van Montfoerd, daer Willem Trant ende Ghys Sweerssen mede was.

Item die van Yselsteyn togen int lant van Montfoerde ende bernden al die huysen, die daer stonden, dat daer niet en bleeff.

XVIII. Item die ruyters van Utrecht ende een deel burgers ende die van Montfoert togen int lant van Yselsteyn ende bernden daer veel huysen. Ende bernden in Benschop omtrent LXX huysen. Ende die van Yselstein toghen uyt ende hilden scutgeveerde mit die van Utrecht, also dat daer een deel huysen in Benschop bleven staen. Ende een ygelick tooch weder te huys waert. Item die van Yselsteyn deden veel schade int Sticht van Utrecht, dat al tho veel te scriven waer ⁵⁾.

XIX—XX. HOE DIE VAN UTRECHT VOOR DIE HAM [ENDE NYENRODE] TOGHEN. Item die van Utrecht namen hoer bussen ende hoer scermen ⁶⁾ mede ende toghen na den Ham ⁷⁾, om die

¹⁾ *hilden van wansceychten*, bevonden zich toevallig (*wanschicht*, *wanschichtelijk*, noodlottig toeval en toevallig); Matthaeus: wanseeychten.

²⁾ *reukeloos*, roekeloos, zoo maar, spoedig.

³⁾ Zie Cap. VIII; hij is de commandant van IJselstein.

⁴⁾ *mangelē*, vechten, handgemeen worden.

⁵⁾ Deze plunderoorlog lag volkomen in de strategische bedoelingen! Onmiddellijk organiseert de raad het gestroop, het tot stadsmonopolie verheffend (B.S.B. 3 Sept.), door „butemeysters” aan te stellen, bij wie op straffe van zwaard en strop de buit („goet ende roef”) aan den boom op de Neu moet gebracht worden. R.D.B. 5 Sept. organiseert dan verder het buitmeesterschap (alle veertien dagen traden twee raadsleden als zoodanig op).

⁶⁾ *bussen ende scermen*, kanonnen en de schutwanden ter dekking: zij zijn zeer aanschouwelijk in actie: Inl. blz. XIX illustratie.

⁷⁾ Het huis den Ham bestaat ten deele nog, even ten W. van Vleuten aan de spoorlijn gelegen. Het was mogelijk sedert het midden der XIIIe eeuw in het bezit van de Hamme's of Utenham's. 1325 wordt het steenen

tho winnen. Mer Frederick uyt den Ham en was daer niet op, mer hi had daer drie broeders op, mit namen Jan, Geryt ende Wouter. Ende doe die van Utrecht voer den Ham quamen ende eysschtent¹⁾ van wegen der stat van Utrecht, doe gavent²⁾ diegeen op, die daer op laghen, sonder slach ende sonder stoet; ende sy ginghen dair af, behoudelick hoer lyf ende hoer goet. Ende die van Utrecht hildent in³⁾ ende setten daer op een goet man, die syn naem was Jan van Alffen, mit meer ander gesellen, ende hildent in omtrent tien of elf weken, ende doe spolieerdent⁴⁾ ende stakent aen ende berndent.

Item op den selven dach, dat den Ham opgegeven wert, doe gaf Gysbert van Zulen syn huys tot Hermelen⁵⁾ ook op ende tooch binnen Utrecht. Ende die van Utrecht hielden oock dit huys in.

XX. Item Dirck van Zuylen, seide, dat hy syn huys⁶⁾ selve bewaren woude tot behoef der stadt van Utrecht ende hy tooch oock binnen Utrecht. Dirck van Zulen ende Gysbert, syn broeder, hadden geweest by myn heer van Utrecht, doe myn heer van Utrecht al die ridderschap gescreven had, als voorsz. staet⁷⁾. Ende hadden alle beyde myn heer toegeseyt, dat sy by syn genade blyven

huis te Vleuten voor het eerst in oorkonden vermeld. Toen droeg Frederik uten Ham het kasteel als leen aan den graaf van Holland op. Sedert 1469 woonde er weer een Frederik uten Ham, die als maarschalk van het Nedersticht bijzonder gehaat was. Zie zijn gevangenschap en einde beneden Cap. LXII en LXXIX.

¹⁾ Matthaeus: eysschent.

²⁾ Matthaeus: gaven.

³⁾ *hildent in*, bezetten het, hielden het bezet.

⁴⁾ *spolieeren*, plunderen.

⁵⁾ Het huis te Harmelen, oorspr. door de Woerdens gebouwd, was sedert 1460 aan Gijsbert van Zuilen in leen gegeven, door Dirk van Zuilen van de Haer, zijn broer. Door het huwelijk van Dirk van Zuilen met Josina van der Haer, 1434, kwam Haerzuilen aan het geslacht. Heer Gijsbert heeft zijn kasteel niet kunnen redden door deze capitulatie. Zie beneden Cap. XCIX.

⁶⁾ Zie vorige noot. Dit „huys” is dus de Haer, het thans heropgebouwde slot Haarzuilen bij Utrecht. Zie verder beneden Cap. C.

⁷⁾ Zie boven Cap. IV.

wouden; mer dat was nu al vergeten. Ende hadden veel regiments daarna binnen Utrecht ¹⁾).

XXI. Item die van Utrecht naemen hoer bussen ende hoer scermen mede ende toghen voor Nyenrode ²⁾). Ende lagen daer voor ende scoten daer doer ende weder doer, also dat diegheen, die daer op laghen, spraeck hielden ³⁾ met diegheen, die daer voor laghen. Ende sy gavent op, behoudelick hoers lyfs; ende hoer goet, dat most daer blyven. Ende sy werden al gevanghen. Ende die ruyters mit die borgers van Utrecht spolieerdent en staeckent aen ende berndent. Ende dit gescieden op onser Vrouwenavont nativitatis ⁴⁾).

XXII. HOE DIE EEM GEWONNEN WERT. Item die van Amersfoerd quamen ende beliepen ⁵⁾ der Eem ⁶⁾), dat daer niemant af en mocht. Ende doe sy daer voer waren, doe ontboden sy die van Utrecht, dat die hem te hulpe soudent comen; als die van

¹⁾ R.D.B. 18 Sept. vermeldt, dat Dirk en Gijsbert van Zuilen „oervede ende loften” wenschen te doen „van horen husen”; zie verder Register.

²⁾ *Nyenrode* is het slot te Breukelen-Nyenrode aan de Vecht. Het was sedert 1311 grafelijk Hollandsch leen, werd bewoond door de Nyenrode's, afstammelingen van den stichter, Gerard Splinter van Ruwiel. Weinig kasteelen die een zoo veelbewogen geschiedenis hebben, als dat van Nyenrode! Heer Gijsbrecht van Nyenrode was een beslist-Kabeljauwsche figuur. Filips de Goede had hem 1460 tot baljuw van Loosdrecht aangesteld. Hij stierf 1482.

³⁾ *spraeck hielden*, onderhandelingen openen.

⁴⁾ Vrijdag 7 Sept. 1481. Dadelijk gelast de raad (Zondag! 9 Sept.) „bij sonnenschijn” de op Nyenrode geroofde goederen over te leveren „in der stat handen, in Keyserick” (B.S.B.); tegelijk worden twee commissarissen voor den verkoop benoemd. Het rekeningetje „van den vercoften goede van Nyenrode” sluit met een batig saldo van ... ruim 7 pond. De koopers waren nl. zoo vrij kabaal te maken en te betalen ... met wat de stad hun nog schuldig was! De cameraarsrekening van Peter Trinde verantwoordt ook nog 17 ₧ 7 s. 6 d. „van der buyt van Nyenrode”!

⁵⁾ *beliepen*, overvielen.

⁶⁾ Het huis ter Eem was een der vier bisschoppelijke sloten van het Nedersticht. N.O. van Baarn aan de Eem gelegen, was het den Amersfoorters natuurlijk even lastig als de sloten, waar boven sprake van was, den Utrechters. Het slot was in het begin der XVIIIe eeuw reeds een puinhoop.

Utrecht deden van stonden aen ¹⁾. Ende namen die groote bus ende scermen mede ende quamen voer der Eem ende scoten den sael heel af ²⁾ ende meer anders ontwee, also dat diegheen, die daer op laghen, dat huys opgaven, behoudeliken hoer lyf ende hoer goet. Ende die van Wyck minden ³⁾ eens op dat heer ende vinghen op die tyt Jan van Scaeyck, Heynric de Leghe ende Herman Thoen, der stat dienre, mit meer anderen, ende sloegen der snyder bode ⁴⁾ doot. Ende dat huys ter Eem wert opgegheven op sunte Lambertsdach ⁵⁾.

XXIII—XXIV. HOE DIE VAN AMERSFOERD DIE NEDERLAGE HADDEN. Item myn heer van Utrecht screeff den stedehouder van Hollant ⁶⁾ om een deel ruterer, want hy woude syn ruters een reyse laten doen voer Amersfoert; hy hoopte daer gewin te hebben. Aldus quamen tot Wyck uyt Hollant een vroem ⁷⁾ kapeteyn, die geheten was Petyt Salezaert, ende plach een cappeteyn te wesen over groot volck tegen den coninc van Vrancryck; ende bracht mit hem XXXIV man mit stalen boghen ende waren uyt Biscayen ⁸⁾. Ende heer Jan Cats, ridder, ende Jacob van Boshusen ende hadden omtrent vier hondert stalbroeders onder

¹⁾ Blijkens R.D.B. 19 Sept. waren er blijkbaar heel wat Utrechtsche burgers bij de „reyse voer der Eem” stilletjes thuisgebleven.

²⁾ *scoten den sael heel af*, schoten het eigenlijke woongebouw van het slot plat.

³⁾ *minden van minen*, meenen? Of werd bedoeld: *runden van rennen*, overvallen?

⁴⁾ *der snyder bode*, de bode van het kleermakersgild.

⁵⁾ 17 Sept. 1481.

⁶⁾ *Joost van Lalaing*, 'n Henegouwer, met de Brederode's verwant, 1480 stadhouder van Holland geworden en 1483 voor Utrecht gesneuveld; vgl. Inleiding blz. IX.

⁷⁾ *vroem*, dapper.

⁸⁾ *Jean de Salazar* was zelf reeds zoon van een „vroem cappeteyn”. Zijn vader, — ter onderscheiding heette de zoon Petyt —, diende Karel VII van Frankrijk. Hij zelf werd door Lodewijk XI uit zijn Biscaaische goederen verdreven en nam toen dienst bij Maximiliaan. Bij Guinegate en het beleg van St. Omaars speelt Petyt Salazar een rol. Dan dirigeert Maximiliaan hem 1481 naar Holland; Leiden wordt de garnizoensplaats van hem, zijn „100 voetknechten mit stalen bogen ende oick... vyftich man te pairde”.

hem. Ende myns heeren volck was daer omtrent drie hondert peerden ende drie hondert te voet. Ende doe dit volck tesamen byeen waren, doe toghen sy altesamen uyt Wyck ende toghen over die Eem, omtrent dat clooster die Birckt ¹⁾ ende namen alle die beest, die in die Slage ²⁾ waren ende daer omtrent. Ende die beest, so groot so kleyn, waren wel vyftien hondert, als my geseyt werd. Ende sy bernden alle die huysen, die op dat hoghe lant stonden van Jan van der Burchs tot Hoeflaeck toe ³⁾, dat daer niet veel husen en bleven staen. Ende die ruter toghen voert mitten rooff na Scerpenseel. Ende die van Amersfoort hadden die ruter overslagen ⁴⁾, eer sy tot Hoeflaeck quamen. Ende sy toghen weder in Amersfoort ende maecten hem stercker. Ende die burgermeyster, Jan van Westrenen, liet die clock slaen ende liet gebieden, dat hem een yghelic rede maken soude in hoer hernes ende volghen hem na. Ende hi nam dat wimpel ⁵⁾ in die hant ende volghede die vianden na. Ende hy had aen borgers ende stalbroeders, dat sy sterck waren omtrent vier hondert; ende volgheden tot Scerpenseel toe. Ende die ruters van Wyck bereyden hem ⁶⁾ ende sloten ⁷⁾, dat sy die van Amersfoort aantasten wouden; als sy deden. Ende die van Amersfoort stonden aen een hegghe van doorn. Ende die ruters te peerde die setten die knechten midden in den hoop van Amersfoort ⁸⁾, also dat die van

¹⁾ *die Birckt*, voormalig klooster, tusschen Soest en Amersfoort gelegen.

²⁾ *die Slage*, de polder onder de gemeente Hoogland, even ten N. van Soest aan de Eem.

³⁾ *dat hoghe lant.... tot Hoeflaeck toe*, de streek tusschen Soest en Hoevelaken; dat hoghe lant nl. is de voormalige heerlijkheid, nu gemeente Hoogland, N. van Amersfoort.

⁴⁾ *overslaan*, bespieden, verkennen; die van Amersfoort zijn „onderwerp”, die ruter „voorwerp”.

⁵⁾ *wimpel*, stadsbanier.

⁶⁾ *hem bereyden*, zich klaarmaken (voor het gevecht).

⁷⁾ *sluten*, besluiten.

⁸⁾ De Amersfoorters zijn in hun rug gedekt door een doornheg, maar de Wijksche ruitery maakt het midden van hun „front” schoon en de Wijksche voetknechten, die met de ruiters zijn opgerukt, doen de rest. In den volgende zin zien wij dan ook die Wijksche voetknechten *achter de Wijksche ruiters* aan de Amersfoorters vervolgen.

Amersfoort de vlucht namen; ende sy werden geslagen ende gevangen. Ende die voetknechten van Wyck liepen die ruters te peerde na ende sloegen der doot van die van Amersfoort omtrent twee hondert ende venghen der twee hondert ende XXXIII, die tot Wyck quamen. Ende tot Amersfoort was een groot gescrey ende gekerm van die vrouwen ende van dieghene, die hoer vrienden verloren hadden. Ende die borgermeyster en wert niet gevanghen, mer hy quam ewech. Mer daer worden anders ¹⁾ veel goeder burger gevangen. Ende dit gesciede op sunte Mauritiusdach ende syn dach was op een Saterdach ²⁾).

XXIV. Item doe die van Amersfoort die quade reyse gehadt hadden, doe screven sy aen die van Utrecht, hoe 't mit hem gestelt was; dat sy meer lude hebben moesten, of sy saghen die stat niet te houden. Doe sende die stat van Utrecht van stonden aen Dirck van Zulen van die Haer ende Jan die Coninck mit een deel volcks tot Amersfoort om haer stat te helpen bewaren ³⁾).

XXV—XXX. [HOE DIE GEDEPUTEERDE VAN UTRECHT ENDE DIE RAETSVRIENDEN VAN DEN BISCOP TOT ANDWERPEN QUAMEN OM DEN HERTOCH TE SPREKEN ENDE VREDE TE MAKEN]. Item die van Utrecht hadden tot anderen tiden begheert geleyde aen den hertoch van Oostenryck om te

¹⁾ *anders veel goeder burger*, vele andere g.b.

²⁾ 22 Sept. 1481.

³⁾ 22 Oct. deputeert de Utrechtsche raad 4 leden naar Amersfoort om te onderhandelen. Utrecht zit dan dik in de gevangenen (vgl. Cap. XXXIII e.v.), en van dat buitenkansje hoopt Amersfoort mee te profiteeren om Amersfoortsche burgers te „lossen”. Derhalve krijgt Amersfoort 25 Oct. toezegging van 8 Utrechtsche gevangenen, „die van enige vrienden ende magen ende niet van de rycksten zijn” en neemt tegelijkertijd Utrecht op zich: 1e de helft van de onkosten voor een bezetting van 30 man binnen Amersfoort een maand lang, 2e twee derden van de kosten voor een eventueele bezetting van Bunschoten, 3e de vereffening van een onkostenrekening der Utrechtsche gedeputeerden, terwijl 4e van de brandschattingen, die men van het platteland zal gaan heffen, Amersfoort een kwart, Utrecht drie vierden zal krijgen. 3 Dec. is Jan de Coning nog te Amersfoort, want dan geeft de raad hem als detachements-commandant „brieve” (een vol-

besien, of sy mochten verdedinghen¹⁾ van datgeen hy die van Utrecht opleyde²⁾, als dat die van Utrecht die ballinghen ende vyanden ophielden in hoer stat, seggende, dat die van Utrecht den soenbrief, die gemaect is tusschen hertoch Philips ende bisscop Rudolf, gebroken souden hebben³⁾. Ende hem wert geleyde gegeven, indien dat sy den hertoghe een eerlike ende profitelike beteringhe wouden doen.

XXVI. Item die ecclesy ende den raet van Utrecht screven aen den hoochgeboren hertoge van Oostenryck, om of syn genade hemluden geleyde geven woude, als voersz. staet, om hoer vrienden by syn genade to senden, om dan daer te tracteren van allen saken, die den hertoghe op die van Utrecht te seggen mocht hebben. Myn heer van Oostenryck gaf die clesy ende die raetsvrunden van Utrecht geleyde mit XL personen of daeronder een maent lanck.

XXVII. Item die clesy deputeerden die deken van sunte Marien, ende heer Evert Zoudenbalch ende meyster Jan Knyff. Item die raet out ende nye deputeerden Gheryt Zoudenbalch ende Beernt van Everdinghen van den nywen rade, ende Jan Over de Vecht ende Timan Ysbrantse die goutsmit van den ouden rade⁴⁾.

XXVIII. Item die hertoge die screeff den bisscop van Utrecht, dat hy die van Utrecht geleyde hadde gegeven een maent lanc, ende begeerde, dat die bisscop hem oock geleyde woude geven ende scicken syn vrienden daerby om te hooren datghene, dat die van Utrecht opdoen⁵⁾ souden om die vrede te maken. Ende

macht met inbegrip van schadeloosstelling). — Ook met van Zuilens werkzaamheid was men tevreden; voor hem werd 16 Oct. onmiddellijk een gevangene gereserveerd „oftet geboerden.... dat here Dyck voersz. gevangen of zyn huus belegghen of zyn goede genomen worden” (alles R.D.B.).

¹⁾ *verdedinghen*, door dading, minlijke overeenkomst, tot overeenstemming komen.

²⁾ *opleyde*, ten laste legde.

³⁾ Het verhaal sluit aan bij slot Cap. XIV; vgl. voor den soenbrief Cap. III, blz. 7 n. 3.

⁴⁾ Vgl. boven Cap. XIV slot.

⁵⁾ *opdoen*, opendoen, ontvouwen, te berde brengen.

dit heeft die bisscop aldus gedaen, ende sciete daer syn raetsvrienden, als meyster Antonis Pottage, Flippe de Klerck ende Jacob van Ameronghen, die scout van Utrecht.

XXIX. Item die gedeputeerde van Utrecht quamen ontrent sunte Michiel tot Andwerpen ¹⁾, daer die hertoch van Oostenryck was op die tyt. Ende die van Utrecht begeerden den hertoch te spreken, dat hem niet gebeuren en mocht; mer sy worden verdaecht van den kanselier ende den Hogen Raet ²⁾. Ende Gheryt Zoudenbalch hielt die woorden ³⁾, also dat hy mit veel andere woorden claghede over den bisscop van Utrecht, als dat hy die stat van Utrecht geen gelove ⁴⁾, noch segel, noch brieven hielt, mit veel ander woorden etc.; dat des bisscops raet seer verdocht ⁵⁾. Ende sy wouden opstaen ende seyden: sy en waren daerom daer niet gekomen. Ende des hertoghen raet en wouden dat oock niet horen; ende seyden die van Utrecht, dat sy seyden ⁶⁾, waerom dat sy daer gecomen waren ende waerom dat sy geleyde begeert hadden, also hoer vrinden in den Haghe geweest hadden ende Leyden beclommen hadden ⁷⁾, ende sy geseyt hadden, dat sy eerlyck ende profitelicke beteringhe daervoer doen wouden, also die van Utrecht voertyts hadden laten luden, doe sy by onsen genadighen heer in den Hage geweest hadden, ende na tot Dordrecht die antwoort kregghen, als gesciet is. Also dat die van Utrecht ter antwoort gaven, dat sy begeerden, dat men hem die

¹⁾ 29 Sept.; het raadsbesluit dateert van 25 Sept. C.R. Peter Trinde '81-'82 vermeldt, dat „opten lesten dach in September” de stadsschrijver Tylman met genoemde heeren naar Antwerpen en Brussel reisde en 37 dagen uitbleef.

²⁾ *verdagen*, opnieuw en anders dagvaarden, ook wel gewoon: dagvaarden. „Kanselier en Hooge Raad” vormen het lichaam, dat naast den hertog de bestuurszaken afdeed. Kanselier was Jean Carondelet, seigneur de Champvans, uit de Franche Comté. De Hooge Raad heette eigenlijk Grand Conseil.

³⁾ *hielt die woorden*, voerde het woord.

⁴⁾ *gelove*, mondelinge belofte, tegenover „segel ende brieve.”

⁵⁾ *verdocht (verdunkten)*, hinderde, onaangenaam was, verdroot.

⁶⁾ Versta: ende seyden *tot* die van Utrecht, dat sy (= die van Utrecht) seyden...

⁷⁾ Vergl. over deze gebeurtenissen Inleiding blz. VIII e.v., XIII e.v.

beteringhe gunnen woude, dat sy die mit gelde beteren mochten, ende hem die somme daer of nuemen woude, mit meer ander woorden, also dat sy hem ende hoer vrienden ontsculdichden van den oploop ende van hoer vergaderinghe, die sy hadden op den dach na sunte Sixtusdach ¹⁾. Ende seyden, dat dieghene, die op dien dach uyt Utrecht gegaen waren, een opset gehad hadden hem alle by nacht doot te slaen. Ende spraken dat scoenste voor hemselfen, dat sy mochten. Also dat des bisscops rade daerop antwoerden, sy en hadden daer geen beveil of daerop te antwoerden. Mer sy seyden, had dat een opset geweest, sy souden dat wel anders by gebrocht hebben, want 'et scheen, dat die meerre deel van der meente was tegens u luden int harnas ²⁾. Ende sy wouden dat hoeren heer, den bisscop, scriven; die soude daer wel op laten antwoerden. Ende als dit den bisscop gescreven is, heeft hy die ballinghe van Utrecht, — een deel tot Culenburch laghen ³⁾ —, om kortheyt des tyts gescreven by hem te komen ende die ballinghe, die tot Wyck waren ⁴⁾. Ende gaf hem dat te kennen, als voorsz. is, ende begeerde van den ballingen voorsz. twee te scicken by den hertoghe om hem hierof rechte informacy te doen. Ende die bisscop sende Jacob van Amerongen ende Dirck Bor van Amerongen by synen raedt, die noch int hoff ⁵⁾ laghen op die tyt. Ende Jacob ende Dirck voorsz. hadden credentibrieven ⁶⁾ van den bisscop aen den hertoch ende aen die hertoginne ⁷⁾ om te seggen, hoe die oploop binnen Utrecht quam, ende the verantwoorden van dat opset voerseyt. Ende op Alreheyligenavont ⁸⁾ dede Jacob van Amerongen syn relaty ⁹⁾

¹⁾ 7 Aug. 1481; vgl. Cap. I.

²⁾ Vgl. Cap. I; de meerderheid van de burgerij wordt dus verondersteld voor Jacob van Amerongen partij gekozen te hebben.

³⁾ Vgl. Cap. XV.

⁴⁾ Versta: heeft hij ook tot zich geroepen.

⁵⁾ Versta: in het hof van den hertog; vgl. blz. 27 n. 1.

⁶⁾ *credentibrieven*, geloofsbriefen.

⁷⁾ Maria van Bourgondië; vgl. Inleiding blz. I e.v.

⁸⁾ 31 Oct. 1481.

⁹⁾ *relaty*, relaas, verhaal, verslag, rapport.

voor den hertoch tot Bruesel op Couwenberch ¹⁾ in synre cameren; dat die hertoge selver begeerde te hooren. Ende daer quamen in die camer wel vyftich of sestig groote heeren ende jonckeren, om die relaty te hooren. Ende Jacop hief op ²⁾ ende seyde met eerweerdelicke woorden, als dat behoert, ende vermaende ³⁾ den hertoghe, hoe hi op den Palmavont laetste verleden ⁴⁾ aen die stat van Utrecht gescreven had, dat sy hem des burchgraven van Montfoerd ontslaen souden ende uit hoere stat laten mit meer anderen, also hi heer Reynaer van Broeckhuysen, Henric van Nievelt ende alle die ruter, die syn stat Leyden beclommen ende gewelt gedaen hadden, in syn stat the Montfoert gehuset ende opgehouden hadde, so sy uit Leyden gedrongen werden ende die hertoge selver voer Montfoerd se vervolcht had. Ende dat daer die stat van Utrecht Jacob van Amerongen, Gheryt Zoudenbalch, Jan van Renes van Baer ende Beernt Proeys, Aelberts soen, senden by den hertoge in den Hage. Ende die hertoghe vertrock uyt den Haghe na Dordrecht ende daer wert die van Utrecht hoer antwoordt gegeven ⁵⁾. Ende hem wert geseyt, dat die van Utrecht des hertogen vyanden ende ballinghen, die Leyden hadden beclommen, ophielden ⁶⁾. Ende daer wert er een deel genuemt, ten waer dat sy die uit Utrecht setten, hi en woude gheen woorden van hem hooren. Ende daer syn sy mede t'Utrecht getogen

¹⁾ Couwenberg, of liever Coudenbergh, is het hof der hertogen van Brabant en sedert 1467 ook Bourgondische residentie. Het was een aanzienlijk complex van gebouwen, bij het tegenwoordige koninklijke paleis. Het tegenwoordige park, dat Dürer destijds „gleich einen Paradyss” vond, was de bijbehorende hertogelijke tuin. De Coudenbergh-straat, vlak bij de Place royale, herinnert nog altijd aan het gebouw, waar o.a. 1555 de afstand van Karel V plaats vond.

²⁾ *hief op*, begon te spreken.

³⁾ *vermaende*, herinnerde (den hertog, hoe hij, hertog, enz.)

⁴⁾ 14 April 1481; hiermede ontvangen wij eenige vergoeding voor het aan Cap. I ontbrekende begin. Vgl. Inleiding, blz. XXVI.

⁵⁾ C.R. Peter Trinde '81/'82: de stadsschrijver Tylman vertrekt 23 April '81 naar „t Hof” en blijft 9 dagen uit.

⁶⁾ *ophielden*, huisvesting, onderkomen verleenden.

ende anderwerf weder tot des Hertogenbossche ¹⁾, daer sy desgeliken ook een antwoord kregen, ende also te Nimmeghen ende te Vendelo ²⁾; ende alle tyt dese antwoert verswaert worden. Ende niet en woude [die hertoch] die van Utrecht in sinen lande lyden, maer hoer lyf ende hoer goet liet [hi] ophouden ³⁾, dat die burger niet in des hertogen lant te merct en mochten trecken; daer die burger van Utrecht om te onvreden waren. Also dat die raet van Utrecht tot den bisscop senden om raet van hem te hebben, want hy so lange hoer heer van Utrecht geweest had ende 't lant in vrede gehouden hadde, nochtans dat alle dat ⁴⁾ om Utrecht Gelrelant ende ander landen in grooten onvrede geweest hebben by synre tyt; dat hi altyt verhuet heeft. Daer die bisscop op antwoerden, dat hi hem niet helpen en konde, sy mosten hem selver mede helpen ende setten des hertogen vyanden ende ballingen ende andere, die hi hem genuemt hadde, uyt der stat van Utrecht; ende dan woude hi dat beste doen mit alre synre macht. Ende dit weder t'Utrecht brengende in den raet out ende nye, so heeft dat den raet goet gedacht, ende hebben wel overeen gedraghen. Ende elck most syn stem daertoe gheven ende by namen die burgermeyster, Jan van Lancroen, die syn stem daertoe gegheven heeft ⁵⁾. Ende syn overeengecomen ende hebben overdraghen, dat alle die ballinghe uit Hollant ende alle die vreemde ruter ende des hertogen vyanden soudon by sonneschyn uyt die stat van Utrecht gaen; ende geen vreemden ruter

¹⁾ C.R. P. Trinde '81/'82: Tylman met bovengenoemde heeren 20 Mei '81 naar den Bosch; blijft 12 dagen uit.

²⁾ C.R. P. Trinde '81/'82: Tylman met Beernt Proeys en Geryt Zoudenbalch naar Nijmegen, 11 Juni; blijft 14 dagen uit en reist 25 Juni door naar Wijk.

³⁾ *lyf ende goet ophouden*, op personen en goederen beslag leggen.

⁴⁾ *nochtans dat alle dat; nochtan dat*, hoewel; *al dat*, ondertusschen.

⁵⁾ 26 Juni moet Tylman wel teruggeweest zijn uit Wijk (vgl. boven noot 2); 28 Juni besloot de raad de ballingen uit te zetten (R.D.B.) Men merke op, dat Jacob van Amerongen zijn verhaal bekort. Nog twee keer is Tylman naar Wijk geweest, eer die 7de Aug. aanbrak, waarop de beide geestelijke heeren van Cap. I met hun boodschap terugkeerden. Hier knoopt dus het verhaal weer aan bij het begin van de kroniek.

meer aennemen dan by den raet out ende nye. Ende dit wert in der stat boeck geschreven in tegenwoerdicheyt des raets out ende nye ¹⁾. Ende sceyden al vreendeliken van den huse; soo hadden enyghe mit die in den Hage [geweest hadden] ende Leyden beclommen hadden, al hoer vreenden op die Plaets vergadert, so dat een groote hoop van die meente uyt die Buerkerck quamen ende seyden: Jacob van Ameronghen, men wil u dootslaen; gaet op onse eynde! Ende dronghen my door die Buerkerck mit macht. Ende ic troc myn hernes aen ende ginc op die Smedebrugghe staen, daer een groot deel van dat meene volc ²⁾ by my quam, als voersz. is, int begin ³⁾. Ende als sy op die Plaets vergadert waren ende mitten vreemden ruters daer op versien waren, so hebben sy die burgers verkloecht ⁴⁾ mit bussen mit schermen ende also uter poort gejaget. Ende des bisscops rade waren hierby in tegenwoordicheyt ende baden den hertoge ootmoedeliken, dat synre genaden hoerre niet vergheten woude, want sy verdreven waren om synre genaden wil. Als dit den hertoch van Oostenryck gehoord heeft, so waren er veel heeren by, mit namen die bisscop van Mentsz ⁵⁾, die prins van Araeyngen ⁶⁾, die

¹⁾ In de beide raadsbesluiten van Dinsdag 7 Aug., die van het oproer kortelijk berichten, is alleen sprake van de uitbanning van „alle stalbroeders ofte rutergezellen ofte quartirmeysters, die in zoudye gelegen moegen hebben tiegendraghende mynen gnedigen heren van Oisterike”. Dit besluit werd des avond weer ingetrokken,

²⁾ *meene volc*, burgerij.

³⁾ *als voersz. is in 't begin*, een verwijzing van den auteur zelf naar blz. 3.

⁴⁾ *verkloechen*, verschalken, overheersen.

⁵⁾ Aartsbisschop van Mainz was Diether van Isenburg 1459—1461 en 1475—1482, een man van zelfstandige politieke allures en als kanselier van het H. Roomsche rijk lang niet altijd in harmonie met Frederik III, Maximiliaans vader.

⁶⁾ Jean II van Chalons, prins van Oranje, is in deze jaren Maximiliaans trouwe steun tegen Lodewijk XI van Frankrijk. In een van zijn brieven gelast L. XI dan ook hem te vangen en te verbranden, of liever eerst te onthoofden en dan te verbranden. Van 1477 tot 1483 staat deze voorvaderlijke verwant van Willem den Zwijger aan het hoofd van een legertje Duitschers, Zwitsers enz. Met Karel VIII van Frankrijk heeft hij zich echter 1484 weer verzoend, al blijft hij dezen eerst na 1488 voortdurend trouw.

grave van Symy ¹⁾). Ende die hertoge beriet hem ende gaf ter antwoordt, dat hem wel indachtich was van alle die voerreden ²⁾), ende verhaelden die. Ende wist oock wel van den bisscop van Utrecht ende anders, dattet also gesciet was, als men hem nu vertelt heeft: ende [ic] weet wel, dattet also gesciet is, ende sal daer also om doen, dat dieghene, die uyt Utrecht daerom syn, mynre bedancken sullen ende mynre niet te beclagen sullen hebben. Ende meyster Jan van Enneten hielt die woorden van des hertogen wegghen. Ende so die geschickte van Utrecht lange vervolget ³⁾ hadden ende hadden veel vrienden int hof gemaect mit giften ende gaven ⁴⁾ ende met beloften, die sy geloof hebben, vervolgheden sy seer aen den Hoghen Hove om een goet antwoordt te hebben ende voerden veel reden mit des hertogen raet ende maecten hem wys, dat sy geern vrede gehadt hadden ende oock veel vrienden in den hove hadden, die sy daer gemaect hadden, so waren sy veel punten overgecomen ⁵⁾). Int sluten seyden die van Utrecht, dat sy hoer beraet niet by hem en hadden; sy mosten eerst the huys varen ende gevent hoer vrienden te kennen. Daerom wert hem int scrift gegheven, wouden sy vrede hebben, als sy hadden laten luden, dat sy dan dat deden, als dese nabescreven punten inhouden. Ende wouden sy dat niet doen, dat sy dan niet weder en quamen. Ende sy toghen mit desen cedulle ⁶⁾

¹⁾ Grave van Symy (l. Chimay) is Philips van Croy, over wien Lod. XI ook al niet te spreken is. De Croy's waren verrassend snel almachtig geworden onder Philips den Goede. Daarna waren de beide broers, Anton en Jan, door Karel den Stoute 1465 verbannen. Jan en diens zoon Filips hebben zich 1471 reeds met Karel den Stoute weer verzoend. Zelfs heeft Karel de Stoute in 1473 hen tot graaf van Chimay verheven. Filips, Vliesridder, kamerheer, gouverneur van verschillende vestingen, is ook Maximiliaan zeer tot steun geweest. De oudere tak van de Croy's heeft 1473 (Anton) en 1477 (diens zoon Filips) ook weer met het Bourgondische huis vrede gesloten.

²⁾ *voerrede*, voorafsprak, voorafgaande onderhandeling.

³⁾ *vervolgen*, aanhouden.

⁴⁾ Vergl. boven Cap. XIV slot. Men houde in het oog, dat de officieele onderhandelingen geheel gescheiden zijn van de plechtige audiëntie, waarvan zoo juist sprake was.

⁵⁾ *overgecomen*, overeengekomen.

⁶⁾ *cedulle*, schriftelijke verklaring.

te huys. Ende dese antwoert kregen sy van des hertogen Hoghen Rade. En die van Utrecht en quamen den hertoge niet the woerde ¹⁾ ende sceyden van hem tot Bruesel, daer sy groote kosten gedaen hadden al te vergeefs.

XXX. Item dit syn die punten, die die gescicten ²⁾ van Utrecht medebrochten uten Hoghen Hove van Oostenryck.

Item in den eersten, so sullen die van Utrecht volkomen obedynt doen den eerwaerdigen vader in Gode, den heer van Utrecht, ende sullen hem restitueren tot alle synre machten ende heerlicheyden. Ende sy sullen houden dat tractaet, dat laetst gemaect is in de maent van Mey tusschen den heer van Utrecht ende hem ³⁾.

Item sy sullen houden alle die tractaten, die sy aengegaen hebben mitten voervaders des doorluchtigen hertoge van Oostenryck etc., ende bysonder dat tractaet laetstemael gemaect tusschen bisscop Roedolf ende den hertoge Philips saliger gedachten ⁴⁾.

Item die van Utrecht, Amersfoerd ende Montfoerd sullen een eerlycke beteringe doen den hertoge van Oostenryck voersz., als daervan overcomen is. Ende voor die profitelicke beteringhe sal den hertoge hebben XL duysent rynsgulden current ⁵⁾.

Item al die gevangen sellen vry wesen ende [die stat van Utrecht] sal restitueren ende wedergheven die artillery ende wimpelen ⁶⁾.

¹⁾ *quamen den hertoghe niet the woerde*, verkregen geen audiëntie bij den hertog (zooals 's bisschops gezanten!)

²⁾ *gescicten*, gezanten, gecommitteerden.

³⁾ Dit tractaat, 9 Mei 1481, is gedrukt bij Burman, Utr. Jaarboeken III. blz. 475; vgl. Inleiding blz. XIII.

⁴⁾ Vergl. boven Cap. III.

⁵⁾ Vgl. boven Cap. XXIX het Utrechtsche aanbod om met geld te beteren. De rijns gulden dankt zijn naam aan zijn herkomst. 1386 sloten de drie rijnsche keurvorsten van Keulen, Mainz en Trier een muntconventie, die een gouden gulden in omloop bracht van 3.39 gr. fijn goud. De goud inhoud verminderde echter voortdurend, zoodat ten slotte naast de geslagen munt, de rijns gulden ook als rekenmunt optreedt ter grootte van 5 Utr. ponden. vgl. boven blz. 15. n. 1.

⁶⁾ Vergl. beneden Cap. XXXIII: immers van andere artillerie en wimpels dan de 13 Oct. aan de Vaart veroverde, kan geen sprake zijn.

Item alle dieghene, die om deser twisten wil uyt der stat van Utrecht syn, sullen weder daerin syn, behoudeliken dat sy by horen ede loven sullen, dat sy die injurie niet wreken en sullen, mer dat sy hem rustelic ende vredelic hebben sellen ¹⁾ na der tyt, dat sy in der stat syn toegelaten; ende dat sal syn op groote penen ²⁾ nae der gewoonte van der stat.

Item of waert sake, dattet orbaerlic dacht te wesen voor rust ende vrede der stat, of dat sommige van den ballingen een seker tyt soudon syn uyt der stat van Utrecht, so soude die heer van Montfoerd oock daeruyt syn; ende en sel syn voet niet setten in der stat van Utrecht, ten waer sake, dat die ballingen eerst in der stat waren.

Item oock so is die hertoge te vreden, dat die heer van Montfoerd voersz. sal mogen bliven ³⁾ binnen Utrecht, behoudelic dat hy daer geen gehernest volck noch uytheemsche daerin hebben en sal, noch doen inlaten; noch die van der stat oock niet. Ende hi sel te vreden syn met syn daghelycks huysgesin ⁴⁾. Ende hy sal syn brieven geven den heer van Utrecht voersz. ende loven daerin, dat hy voerdan niet doen en sal in prejudicy des heeren van Utrecht ende dat hi een goet ende trou onder-saet syn sal; ende desgelyck sal die heer van Utrecht weder doen ⁵⁾.

XXXI. DE CONTUMACIA TRAJECTENSIIUM ⁶⁾. Item die van Utrecht reysden op Alreheyligendach ⁷⁾ van Bruesel ende sy wisten wel, dat die Hollanders de nederlage hadden op de Vaert ⁸⁾.

¹⁾ *hem hebben*, zich gedragen.

²⁾ *pene*, straf, boete en lijfstraf.

³⁾ mits natuurlijk aan de voorafgaande voorwaarde voldaan is!

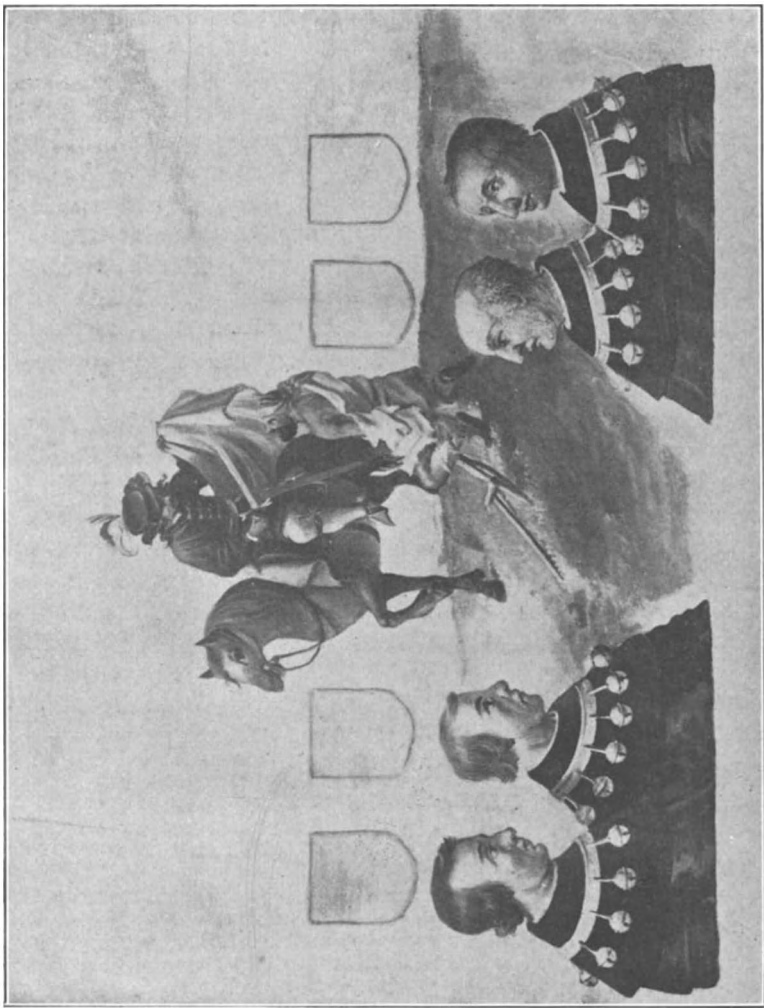
⁴⁾ *daghelycks huysgesin*, gewone hofhouding, met name dus geen soldaten!

⁵⁾ n.l. den heer Montfoerd schriftelijk, per oorkonde (brieve), beloven, dat hij hem een goed *Heer* zal zijn!

⁶⁾ Over de hardnekkigheid der Utrechtters.

⁷⁾ 1 Novr. 1481.

⁸⁾ Dit blijkt ten duidelijkste uit de 4e alinea der „cedulle” van Cap. XXX; ten overvloede behelst de C.R. van Peter Trinde de post: Item gegeven Geryt van Aemstell, dat hy enen bode gegeven had, die tot Antwerpen reysde des Sonnendaghes na sunte Victoer, doe die reyse aan de Vaert gesciet was, om onse gedeputierde daer tydinge te brengen X 6.

4. BURGEEMEESTERS EN OVERSTE OUDERMANS DER STAD UTRECHT.

Item als sy t'huys quamen, en hebben sy van dese redenen ende punten voersz. geen werck gemaectt ende hebben aen den hertoge van Cleve geschikt hoer vrienden, mit namen: Sweer van Zulen van der stat van Utrechts wegen, Herman van Hamersvelt van der stat van Amersfoert, Bernt van Duven ende meyster Gosen, des burchgraven scriver, van wegen des burchgraven voersz. Ende men seyde, dat sy der stat van Utrecht segel mede hadden. Mer wat sy daarmede deden, dat en wist men nijt, mer men seyde, dat een soon van Cleve ¹⁾ binnen Utrecht comen soude ende wesen een ruwaert van den lande ²⁾.

XXXII. HOE JUTFAES GEBRANT WERT. Item heer Joost van Alleyn, stedehouder in Hollant ³⁾, ende heer Jan van Rans, marcgrave van Antwerpen ⁴⁾, quamen tot Yselsteyn ende waren sterck omtrent drie of vier duysent man, daer dat meestendeel af waren burgers uyt die steden in Hollant; ende daer waren veel Hoecks mede onder, also alst scheen. Ende die stathouder tooch op sunte Victoersdach ⁵⁾ uyt Yselsteyn ende bernde dat neder-eynde van Jutfaes al heel op, behalven Zouwen huys van Ryn, dat hoghe huys, ende Lubbert de Walen hoghe huys ende Jan van Renes van Baer. Ende toghen voert op dat overeynde ende wonnen Adriaens huys van Ryn, — daer laghen stalbroeders op —, ende bernden dat huys. Ende Jan Woumans huys ende Floris van Jutfaes huys bernden sy oock; ende dat overeynde tot Henric van Gheer huys toe. Ende sy en saghen vrienden noch vianden

¹⁾ *soon van Cleve*, Kleefsche prins.

²⁾ Vgl. over de rol van Kleef: Inleiding blz. XX. De stedelijke bronnen zwijgen over dit stuk geheime diplomatie, maar Basinus geeft VI, 26, p. 97, het schoone verhaal, hoe de samenzweerders, die den Kleefschen jonker ontboden, hun baard lieten staan tot verwondering van een iegelijk; het raadsel werd twee maanden later opgelost: bij Engelberts intocht waren zij weer van hun stoppelbaard af.

³⁾ Lees Joost van Lalaing, en vergl. boven blz. 21 n. 6.

⁴⁾ Jan van Ranst, eveneens een Zuid-Nederlander, was natuurlijk markgraaf-stadhouder!

⁵⁾ 10 Oct. 1481.

aen¹⁾ ende toghen voert voer die Vaert ende hadden veel grooter bussen ende veel schermen mede. Ende begroeven hem²⁾, also die bussen leggen soudén, als men dat plecht, daer men wat winnen wil. Ende als men aldus onledich was, so liepen die stalbroeder door dat lant ende nament al, daer sy by conden comen; ende en saghen niemant aen, vrient noch vyant, kramen³⁾ noch Goedshuys. Ende sy scheynden die kerck int Wael⁴⁾ ende waren sonder hoede ende meenden, niemant en mocht hem deren. Ende hadden veel tenten ende paveljoenen langes de Leckendyck opgeslagen ende hadden luten ende hackberden ende veel ander snarens pulis mede gebracht, ende vinckentous ende scaecspelen ende scaetsen ende so veel anders, dat the veel waer the scriven⁵⁾.

XXXIII—XXXIV. HOE DIE VAN UTRECHT DAT GEWIN OP DIE VAERT HADDEN. Item des Saterdaghes na sinte Victoersdach⁶⁾ hadden die van Utrecht al die stalbroeders ende ruters van Amersfoerd ende van Montfoerd binnen die stat. Ende die klokke wert geslagen, also dat alle die burgers uyt mosten, die niet dienstvry en waren ende die hoer jaren hadden, om die

¹⁾ De hier bedoelde huizen zijn ten deele herkenbaar. Souwe van (den) Rijn woonde op Rijnenburg, Lubbert de Wael op Vronestein, Jan van Renesse van Baer op Rijnestein, Adriaan van Rijn op Rijnhuizen. Floris van Jutfaes kan de latere ridderhofstede Schalkwijk bewoond hebben. Jan Wouman's en Hendrik van Geer's huizen kan ik niet terecht brengen. — Men had daar een aanval voorzien. Reeds 27 Aug. reist de bode Corn. Dirxss naar Adriaan van Rijn en Lubbert de Waal om hun te gelasten „dat sy op horen huse elc leggen soudén ses goede mannen” (C.R. P. Trinde 1481-'82).

²⁾ *begroeven hem*, verschansten zich.

³⁾ *kramen*, huizen, waarin een kraamvrouw.

⁴⁾ Tegenwoordig: gem. Tull en 't Waal, even O. van Vreeswijk aan de Lek.

⁵⁾ Tot de leute van het soldatenkamp hoorden: de *luit*, een gitaarachtig instrument, het *hackberd*, citherachtig, vierkant met snaren bespannen en met een staafje bespeeld, en ander „snarens pul”. Verder amuseerden de „ruters” zich met de vinkenvangst (terecht leest Verdam vinckentou voor vinckenton), schaakspel en steltlooperij (*scaetse*, stelt).

⁶⁾ 13 Oct. 1481.

Vaert the ontsetten ¹⁾. Ende sy vergaderden by die gallich ²⁾ al dat volck. Ende men had veel scouwen ³⁾ rede ⁴⁾, daer dat volck in varen soude, omdat sy niet moede en souden werden ⁵⁾. Ende also ginghen veel burgers ende ruters aen beyden syden van den Ryn, totdat sy waren tusschen die galghe ende die watermolen op Raven ⁶⁾. Ende daer toefde men, hent alle dat volck daer vergaderden. Ende doe dat volck alle byeen was, doe waren daer aen burghers omtrent XXIV hondert ende aen ruters ende stalbroeders omtrent elf hondert. Ende Vincentius van der Zwanenburch liet alle dat volck byeen komen ende bestelden dat volck, also dat behoert, daer men striden wil; ende Jan van Lanscroen had dat banier in der hant. Ende doe dat volc bestelt was, traden sy gemeenlic ⁷⁾ in die scouwen ende voeren daermede by Wessel van Everdinghen kamer toe ende traden daer dat lant ende setten dat volck in battaelgen, also dat behoert. Ende een ygelyck was den ritmeyster gehorich ⁸⁾.

XXXIV. Item die stedehouder hadde veel Hoecks ⁹⁾ ende die aen die partye henghen uyt die Hollantsche steden mede by hem. Ende die Hoecken hadden gern t'huys gebleven ende wouden

¹⁾ Den voorafgaanden Vrijdag werd blijkens B.S.B. de tocht afgekondigd. Toen gelastte de raad „allen onsen borgeren ende ondersaten, die *boven XX ende beneden LX jaeren out zyn*” zich gereed te maken, op straffe van vijftig pond boete, om bij het eerste gelui naar de Neude te komen. Tegelijk moesten de „bussen” van stad en gilden op het schepenhuis ingeleverd worden. Dienstvrij kon men zich koopen; vergl. boven Cap. XIV, blz. 15 n. 2.

²⁾ Zie vorige noot: de Neude was het plein voor executies.

³⁾ *scouwe*, open vaartuig, praam.

⁴⁾ *rede*, gereed.

⁵⁾ Toch is een tocht naar Vreeswijk nu eigenlijk geen afstandsmarsch!

⁶⁾ *Raven*, een heerlijkheid aan den Jutfaaschen weg gelegen; zij sloot onmiddellijk bij de stad aan en omvatte Oost-Raven (Tolsteeg) en de polders langs den Vaartschen Rijn: West-, Hoog- en Zuid-Raven.

⁷⁾ *gemeenlic*, gezamenlijk.

⁸⁾ *gehorich*, gehoorzaam. Dat het met de discipline wel eens treuriger gesteld was, blijkt uit de herhaalde waarschuwingen in B.S.B. en ook uit het vervolg van dit verhaal; vgl. vooral Cap. XCVII.

⁹⁾ *Hoecks*, Hoeksche partijgangers en dus.... geestverwanten van de Utrechtters!

gheern ruters geloent hebben ¹⁾, die voer hem uytgetogen soudén hebben. Mer dat en mocht hem niet gebeuren, want die Cabbeljaus gruwelden ²⁾ voer een oploep in Hollant. Aldus is dick gesien, dat men mit onwilligen honden qualyken hasen vanghen kan.

XXXV—XXXVII. HOE HEM DIE HOLLANDERS TE WEER SETTEN. Item doe die stedehouder dit geseyt wert, dat die van Utrecht so na bi hem waren, ende hi se sach, dat sy stonden in bataelgen ende hadden hoer banier ontwonden, doe liet hy alle die slanghen ³⁾ den vyanden tegen leggen ende scickten die stalbroeders die van Utrecht te gemoet. Ende hi, mit dat ander volck, stonden oock in battaelge. Ende die stalbroeders van die Hollanders waren sterck omtrent acht hondert. Doe dat die van Utrecht saghen, doe scickten die van Utrecht hoer ruters ende stalbroeders die Hollanders tegen, also dat sy scuttergeveerde hielden tusschen beyde die hopen, die daer stonden. Ende onder dit scuttergeveerde so sloech die burchgrave van Montfoerde ridder Vincenius van der Zwanenburch ende Willem van Wachtendonck ende Dirc van Zulen van die Haer ende sy bleven ⁴⁾ ridder. Ende die burchgrave had geern gesien, dat Henric van Nyenvelt oock ridder geworden had, mer Henric en woude dat niet doen ⁵⁾. Ende als dat scuttergeveerde lange geduert hadde, so moest die minste hoop wiken, want die ruters ende stalbroeders van Utrecht waren sterck omtrent elf hondert. Aldus weken die Hollantsche ruter op hoer heer ⁶⁾. Ende die ruters van Utrecht riepen mit luder stemmen: Sy vliegen, sy vlieghen ⁷⁾. Ende sy liepen mit dat geruft ⁸⁾ ende gekrysch hem na. Ende die banier van Utrecht

¹⁾ *geloent*, voor geld in dienst genomen.

²⁾ *gruvelen*, benauwd zijn.

³⁾ *slanghe*, veldslang, stuk geschut.

⁴⁾ *bleven*, werden.

⁵⁾ Blijkbaar omdat hij zich niet wilde compromitteren.

⁶⁾ *heer*, leger.

⁷⁾ *vliegen*, vluchten.

⁸⁾ *geruft*, strijd-, vervolgingskreet.

mit dat heel volck vloghen daerop. Als dit die Hollanders saghen, doe scoten sy mit der slanghen na die van Utrecht, mer sy scoten veel te hoogh, also dat sy niemant en raecten. Ende dat Hollantsche heer wert vluchtich ende sloegen na den nyen dam ¹⁾ ende lieten al hoer bussen ende schermen staen. Ende die van Utrecht volgheden hem na ende sloegen se doot, omtrent XXXVIII, daer die XXXV of begraven worden tot Yselsteyn ende drie tot Vianen. Ende der liep der een deel in de kil ende meenden op die weert te lopen ende die verdroncken al; mer hoe veel dat daer was, en weet ic nijt. Ende sy vinghen der omtrent twee hondert ende twintich, daer veel riker mannen mede waren.

XXXVI. Item die van Utrecht vervolgeden die Hollanders tot den nien dam toe. Ende die ritmeyster van Yselsteyn wist wel, dat die van Utrecht uyt waren mit der macht om die Vaert te ontsetten. Also reet hi uyt Yselsteyn mit XL, gewapent op die avontuer ²⁾; dat die Hollanders goet coop was ³⁾. Want die ruters te peerde hielden die van Utrecht staende, also sy die Hollanders op die Ry ⁴⁾ na quamen loopen; also dat van den Hollanders niet meer doot noch gevanghen en wert, als voorsz. is. Ende die van Utrecht keerden weder tot der Vaert toe na dat banier. Ende die van Utrecht wonnen die Hollanders of VIII wimpelen ⁵⁾ ende XXXVII bussen, so groot ende kleyn, behalven haeckbussen ende knipbussen, ende veel schermen ⁶⁾.

¹⁾ De „nieuwe dam” was de dijk, die den IJssel bij het Klaphek afsnijdt en die zoo heette in tegenstelling met den „ouden dam” bij Wijk-bij-Duurstede; de IJseldam werd gelegd 1285. Onze kroniek wijst zeer stellig op het oevergebied van de Lek tusschen Vreeswijk en Vianen, aan den Vreeswijkschen kant (vgl. kil en weert in den tekst).

²⁾ op die avontuer, het gevaar tegemoet en daartoe uitgerust.

³⁾ Versta: wat den Hollanders goed uitkwam, of: waardoor de Hollanders er goedkoop afkwamen.

⁴⁾ Ry; lees Reye? = gracht.

⁵⁾ Zeven van deze wimpelen werden voor 12 rijns gulden (60 ₤) van de „knechten”, die ze veroverd hadden, gekocht (C.R. Jan van Zijl '81/'82).

⁶⁾ De 37 bussen zijn vermoedelijk werkelijke „kanonnen”. Aan de Leidsche en Goudsche rekeningen ontleende *Rammelman Elsevier* (Berichten H.G. 4), dat Leiden 20 haakbussen en 4 serpentijnen, Gouda zijn totale artillerie

XXXVII. Item als deze slach gedaen was, doe worden alle die bussen ende schermen in scepen geleyt ende voeren daermede tot Utrecht mit grooter vreuchden ende blyscappen. Ende doe sy se in Tollensteghe brochten, doe worden die bussen op 't lant geset. Ende daer waren veel bussen, die op raden ¹⁾ stonden; daer dede men se ere aen. Ende veel kijnder ginghen aen die selen ende toghen alle die bussen allenken ²⁾ uyt Tollensteghe op die Noey, al singende vreemde woerden, die ic niet noemen en wil, want ic daer te kleynen man toe bin om die te verhalen, want sy op heren ginghen. Ende alle die schermen worden oock op die Noey gebracht ende die wimpelen worden boven uyt Keyserryck ³⁾ gesteken. Ende die bussen ende schermen bleven lange tyt op die Noode staende, also dat dat volck daer groote vroude ende bliscap aen hadden en saghen ⁴⁾).

(engienen ofte bussen met wagens dairtoe dienende; ter waarde van 135 rijns gulden) en 250 pond aan munitie verloor. De stadhouder, Joost van Lalain, raakte bij deze gelegenheid een splinternieuw pantser kwijt, dat „zeer goet ende fyn” en nog niet betaald was.

¹⁾ *raden*, wielen. Versta verder: dien bewees men de noodige eer.

²⁾ *selen*, touwen; *allenken*, alleenkine, een voor een.

³⁾ Keyserryck was een groot huis, in 1410 door Gerrit de Keyser gebouwd, grenzende aan de Stadswaag, 1473 door de stad aangekocht als lakenhal. Het is het perceel hoek Ganzenmarkt-Oudegracht en deed in dezen tijd als gemeentelijke opslagplaats dienst.

⁴⁾ De groote buit kwam zeer te pas. Daarvan konden de soldaten betaald en daarmee de gilden zoet gehouden worden (R.D.B. 17 Oct.) Zoo zagen de „weerdinnen” van de ruiters twee raadsleden verschijnen om hen te „lonen” en zoo mochten de gilden „mede deylen” in den roef „*opdat zy tanderen tyden int reysen goetwillich zyn zullen!*” — Natuurlijk moest er heel wat afgehaspeld worden. Met den heer van Montfoort diende onderhandeld te worden, eer hij „zijn” gevangenen „in onser stadt slote op sunte Katherinenpoorte” onderbracht (R.D.B. 16 Oct.). Zelfs Arnt Ruysch, burgemeester van de vijven, werd verdacht zich een zijden tabberd te hebben toegeëigend, wat tot een heftige scène in den raad leidde (R.D.B. 31 Oct.). — De belangrijkste buit bestond in de gevangenen. De totale opbrengst van hun losgelden bedroeg 20966 ₧ 14 s. (C.R. P. Trinde '81-'82, waaraan wij voor den mercantielen kant der kwestie ontleenen: Item Claeuwert Henricss. *is vercoft* voir VIII ryngulden, hieroff gecort den rytmeyster sinen tyenden penninc ende myn heer van Montfoirde sinen derden penninc, aldus heb ic geboirt totter stat behoeff III rijngulden XVI stuvers, maect XXXIII ₧.)

XXXVIII. HOE DIE WIMPELEN IN DIE BUERKERCK GE-
BRACHT WORDEN. Item op sinte Martynsavont wert die
banclock geluyt ende dat volck maende ter clock te comen, als
men pleecht ¹⁾. Ende doe dat volck omtrent die Buerkerck ver-
gadert was, doe ginck die processy uyt die Buerkerck ende
haelden die wimpelen uyt Keyserryck ende brochten se in die
Buerkerck ende hingen se daer boven Onse Lieve Vrouwe ter
noet Goeds ²⁾. Ende daer wert een eerlike ³⁾ misse gesonghen.
Ende doe die processy voer Keyserryck stont, doe namen die
statdienre ⁴⁾ die wimpelen in die hant ende gingen, als voersz. ⁵⁾,
na die Buerkerck. Ende daer volgheden doe V statdienre ende hadden
elck een groote toertys ⁶⁾ in hoer hant. Ende daer volgheden doe
die schoolkijnder met die preesterscap. Ende doe volgheden die
borchgrave van Montfoert ende heer Vincentius van der Zwanen-
burch, heer Sweder van Montfoerd ende heer Willem van Wachten-
donck, heer Dirc van Zulen van die Haer ende Heynric van Nyevelt.
Ende doe volgheden die overste, te weten: Jan van Lanscroen

Het losgeld schommelt tusschen 4 en 2200 rijns-guldens, of 20 en 11000 ₤
Het lot der gevangenen was niet aantrekkelijk. Die van Leiden klagen over
de gevangenschap, „dair enige gestorven zijn ende andre hoer leden ge-
broken” hebben.

¹⁾ Zaterdag 11 Nov. Er was al een plechtige processie geweest op 18
Oct., waarbij men „dat heylige sacrament (droeg) bynnen der stadt langes
die graften”. Daarom moest 's voormiddags het werk worden neergelegd en
herinnerde de raad er aan, niet voor en naast de processie te loopen „mer
dat heylige sacrament after den oversten devoteliken met horen gebede
(te) volgen” (B.S.B.) — Op het feest daarna dronken de autoriteiten voor
ruim 130 ₤ aan wijn (C.R. Jan van Zijl '81-'82).

²⁾ Het altaar is nog bewaard; de gebeeldhouwde altaaropstand staat ter
plaatse, in de Buurkerk, ingemetseld.

³⁾ *eerlike*, eervol, luisterrijk, heilig.

⁴⁾ De stadsdienaren waren sedert 1477 weer zes man sterk: twee aan
den schepenburgemeester toegevoegd, een aan ieder der drie andere oversten,
een aan den burgemeester der vijven. Daaruit volgt (want onmiddellijk
hierna is sprake van 5 stadsdienaren, terwijl er al eenige genoemd zijn)
dat onze auteur vermoedelijk ook de beide „knapen ofte duerwerders”
mede telt. In dit verband zou ik willen lezen: drie i. p. v. die statdienre.

⁵⁾ Matthaeus: voer.

⁶⁾ *toertys*, fakkel; illuminatie bij daglicht was heel gewoon!

ende Bernt van Everdinghen, die geset was in Roedolf van Nyevelts stede, borghermeysters, Herman van Zyl ende Matheus Coevoet, die geset was in Jacob van Amerongens stede, ende Jan van Over de Vecht ende Steven van Zulen, overste oudermans van den ouden rade. Eerst van Drakenborch ende Beernt Proeys, burgermeesters van den ouden rade, waren uyt der stat, als voersz. is ¹⁾. Ende elck overste hadden hoer sulveren kovels aen ²⁾. Ende doe volgheden die drie camelaers, te weten: Jan van Zyl, Peter Trinde, die geset was in Jan van Ameronghens stede, ende Zweer de Voecht, — ende sy hadden oock hoer sulveren kovels aen —, mit meer ander goeder mannen ende burgher, die ic niet al en noem om kortheyt te scriven. Ende brochten dese neghen wimpelen ³⁾ aldus in die Buerkerck mit grooter vrouwen ende blyscapen. Ende offerden ⁴⁾ seer eerweerdeliken op dat outaer onder die misse. Ende die meeste deel van dat volck, dat in die kerck was, dat offerde oock mede.

XXXIX—XL. HOE BERNT PARDERIN GEVANGHEN WERT. Item omtrent sunte Willeboertsdach ⁵⁾ vinghen die van Yselsteyn tot Jutfaes enen, geheten Bernt Parderin. Ende was een licht klant ende was een voerlooper ⁶⁾ in Utrecht; want wat niemant doen en dorst, dat dede hy geern. Ende hi had mede geweest in den Haghe, daer hy veel quaets gedaen had, ende hadde Leyden helpen beclimmen. Aldus waren die van Yselsteyn hem seer hert ende pynden ⁷⁾ hem alle daghe. Ende seyden hem, dat hi twee

¹⁾ Zij waren balling; vgl. boven Cap. XV.

²⁾ De *kovel* is een mantelkap: roode schouderbedekking met zilveren bellen. Zij werd gedragen door de „vier oversten” en de drie cameraars (zie Illustratie). Ontdaan van het zilver is de kovel eenvoudig stadslivrei. Als meyster Jan van Stralen als busschietor wordt aangesteld, zegt R.D.B.: „ende hy zal den dyenst bewaren ende onser stadt kovel dragen” (7 Octr. 1481).

³⁾ blz. 37 was slechts sprake van 8 wimpels.

⁴⁾ *offeren*, aan de H. Communie deelnemen.

⁵⁾ 7 November 1481.

⁶⁾ *voerlooper*, haantje-de-voorste.

⁷⁾ *pynen*, kwellen, niet noodzakelijkerwijze: pijnigen, op de pijnbank leggen.

hondert rynsche gulden geven most, of sy wouden hem in den Haghe senden. Doe Bernt dat hoerde, doe was hy qualic te vreden. Ende seide, dat hy een arm knecht waer, hy en mocht dat niet geven; mer hy woude syn huysfrou geern ontbieden ende segghent hoer, of sy enighen raet wiste, ende dat sy mit Jan van Lantscroen ¹⁾ spreken mocht, of hy zyn soudy krygen mocht, die hem die stat van Utrecht sculdich was. Ende Bernts wyf quam tot Yselsteyn voer die poort. Ende Lambert Millinck, die ritmeyster, ginck tot Bernts wyf ende seyden hoer, dat sy twee hondert rynsgulden voer hoeren man geven most, of hy wouden ²⁾ in den Haghe senden. Ende Bernts wyf seyde, sy en hadde so veel gelts niet ende sy en wist dat oock niet te krygen, mit meer woorden. Mer sy boet XL rynsguldens ende sy sceyde daermede van den ritmeyster. Ende Bernt wert alle daghe gepyndt ende hi en vernam geen troost van Utrecht. Aldus bat hi den stocmeyster ³⁾, dat hy doch den ritmeyster seggen woude, dat hy tot hem comen woude; hy soude hem geern spreken. Ende die ritmeister quam tot Bernt ende vragede hem, wat hy woude. Bernt seyde: heer ritmeyster, ghi laet my seer wee doen ende ic en heb u niet the geven, mit meer woorden. Mer Bernt seyde: wildy my een remissy ⁴⁾ werven aen den stadhouder van Hollant van datgheen, dat ic in den Haghe ende tot Leyden misdaen mach hebben, ende wildy niemant doot laten slaen ⁵⁾ ende my quyt geven van dese vangenscap, ic wil u Souwen huys van Ryn leveren ⁶⁾, mer ghy moet my vyftich knechten medegeven. Doe dit die ritmeyster hoorde, doe vraeghede hy Bernt, hoe hi dat bestaen woude. Bernt seyde, dat hi een gat wiste in den kelre, dat mit losen

¹⁾ Deze was schepenburgemeester.... en mede voor Leiden geweest! vgl. Inleiding, blz. X.

²⁾ *hy wouden*, hij wilde hem.

³⁾ *stocmeyster*, cipier, gevangenbewaarder.

⁴⁾ *remissy*, kwijtschelding van straf, vergiffenis.

⁵⁾ te weten: van mijn partijgenooten, die ik je overlever!

⁶⁾ Souwen huys van Ryn, Rijnenburg, stond te Jutfaas en was bij de brandstichting van 10 October gespaard gebleven; zie Cap. XXXII, blz. 34 n. 1.

steen toegeleyt was ende was mit slyck besmeert. Ende seyde voort, dat hy mit een scuylgen over die graft varen woude, want die waker sat op die ander syde, daer dat gat stont etc. Mitten kortsten die ritmeyster loofden ¹⁾ Bernt dat te doen, dat hi begeert hadde, als voorsz. is. Ende die ritmeyster nam vyftich knechten mede ende trat mit Bernt uit na Souwen huys des Woensdaghes na sunte Katharinendach ²⁾ ende vonden alle dinck, also als Bernt geseyt hadde. Ende dat was enen bysteren ³⁾ nacht van reghen ende van wynde. Ende ontrent een ure na middernacht quamen sy doer dat gat ende ginghen voert in die plaets ⁴⁾. Ende die saeldeur stont open. Doe ginghen sy in den sael ende saghen in die koken; daer sat die knecht ende heer Jan Jacobssen, die pastoer van Jutfaes, noch by den vier. Ende Bernt mit syn geselschap seyden: Goeden avont, heb dy niet the eten? Ende vingen se al op hoer bedde, die op dat huys waren. Ende daer was XII ⁵⁾. Ende sy bonden hoer handen ende ginghen doe sitten drincken ende eten. Ende doe dat gedaen was, spolieerden sy dat huys ende stakent aen ende berndent.

XL. Item op onser Vrouwenavont-conceptio sat Bernt voersz. tot Hagesteyn op die kercktoorn ⁶⁾ ende dronck mit die buer ende seyde, hy woude the Romen ⁷⁾ gaen ende wachten syn wyf daer, die soude hem wat brenghen. Daerentusschen quamen drie stalbroeders van die Vaert ende ginghen op den toorn ende seyden: Bernt, gy moet wat mit ons gaen; wy moeten u

¹⁾ *loven*, beloven.

²⁾ 28 Nov. 1481.

³⁾ *byster*, buitensporig, om niet door heen te gaan.

⁴⁾ *plaets*, het binnenplein, waarachter het eigenlijke woonhuis, de zaal, ligt.

⁵⁾ Dit komt telkens voor: *was*, waren er.

⁶⁾ 8 Dec. 1481. Hagestein ligt Z. van Vianen en grenst aan die gemeente.

⁷⁾ Die karakteristieke ophakkerij van Bernt, naar hartelust fabuleerend tegenover de brave ingezetenen van Hagestein, laat ik staan, op gevaar af, dat Mr. Muller gelijk heeft door voor Rome: Utrecht, te lezen. Het een was trouwens al net zoo onwaarschijnlijk als het andere. Hij kwam ten slotte naar Utrecht om gevierendeeld te worden!

wat spreken. Bernt seyde: Geern. Ende stont op ende ginck mit hem. Ende sy brochten hem op dat blochuys ¹⁾ aen die Vaert ende voerden Bernt van stonden aen tot Utrecht. Ende Bernt wert van den selven avont by toertsen gevierdeelt ende voer elcke poert een vierendeel gehangen ²⁾).

Item die dat regement hadden binnen Utrecht, die lieten maken een blochuys in der stat, also ment setten soude op die Vaert, als gesciede. Ende daer was te mael veel houts aen, doe dat rede was. Ende sy voerdent uyt ende settent aen die Vaert op Gildenburch ³⁾).

XLI—XLII. HOE DIE DRIE STEDEN VAN OVERYSEL HOER RAETSVRIENDEN SCHICKTEN AEN DEN BISSCOP ENDE AEN DER STAT UTRECHT. Item die drie steden van Overysel hadden vernomen, dat die gescictens gecomen waren van den hertoch van Oostenryck, die van wegghen der stat van Utrecht daer geweest waren ⁴⁾, ende hadden ⁵⁾ oock sunt by den bisscop niet geweest om te achtervolgen die punten, die die van Utrecht van den hertoch voersz. medegebracht hadden. Aldus scickten die drie steden hoer raetsvrienden aen den bisscop ende quamen tot Wyck omtrent sunte Katherinendach ⁶⁾. Ende gingen tot den bisscop

¹⁾ Zie beneden: noot 3.

²⁾ Dit wonderlijk knap vertelde verhaal kan heel goed op een volksliedje teruggaan. Daar zou die abrupte verteltrant mee kunnen samenhangen. — In de stadsrekeningen kan men Bernt Parderin's somber levenseinde nagaan. 10 postulaatsgulden (37 ₧ 10 s.) kregen de knechts, die hem vingen! Met nog twee anderen heeft Jan de Roy ruim 7 ₧ verdiend aan de leverantie van 5 sparren en spijkers en krammen, „doe men Bernt Dirsssoen quattierde”. En mogelijk verteerde te dezer gelegenheid Jan die Bollaert ruim 12 ₧ na zijn griezelig werk. Verradersloon, een timmermansrekening en een borrel voor den beul.... finis Bernt Parderin.

³⁾ Dit werk werd in studie genomen 16 Oct. een week na den slag aan de Vaart. C.R. P. Trinde '81-'82 besomt de kosten op 5935 ₧ 12 s. 6 d. 3 Dec. blijkt, R.D.B., de bezetting onder Loeff Berchmaker, Gysbert die Gruter en Jan van Alfen te zullen bestaan uit 14 man.

⁴⁾ Vgl. Cap. XXV.

⁵⁾ hadden slaat op de „gescictens”, niet op „die drie steden”!

⁶⁾ 25 Nov. 1481.

ende seyden hoe ende wat, ende waerom sy uytgesent waren van horen steden; dat al liep om, of sy wat goets mochten doen, daer rust ende vrede of komen mocht tusschen dieghene, daer nu dese groote onvrede geleghen in is. Ende die bisscop hiet se vreendelicken wellemek. Ende daer worden alle die punten verhaelt, die in dat Hoghe Hof versproken waren etc. Ende dese goede mans van Overysel toghen tot Utrecht ende presenteerden hem daer, of sy wat goets mochten doen. Ende reden over ende weder over ¹⁾ ende deden grooten arbeyt. Ende doe sy aldus drie of vier reysen over gereden hadden, doe begeerden die van Overysel, dat die bisscop die van Utrecht geleyde geven woude; als hy dede. Ende die van Utrecht scickten Wernaer Braem ende Tyman Ysbrantsen. Ende doe sy by den bisscop quamen, doe seyden sy, wat hem medegegheven was van der stat van Utrechts weghen den bisscop te seggen. Ende dat waren drie punten. Dat eerste punt was: also die bisscop hadde laten verbieden, dat niemant, die int Sticht geseten was, die van Utrecht eenighe provande toebrocht op hoer lyf ende goet ²⁾. Dat ander ³⁾ punt was: dat die bisscop den heer van Yselstein van hem setten soude. Dat derde punt was: dat die bisscop die sloten, die int Sticht waren op dese syde der Yselen, besetten soude na inhoud des lantbriefs ⁴⁾. Ende alle die punten en meenden sy niet ⁵⁾, die sy aen den hertoge voersz. vervolget hadden, als voersz. staet. Ende seyden mede, waert sake dat dit die bisscop doen woude, so hoopten sy daer wel wat goets in te doen.

¹⁾ *reden over ende weder over*, reden heen en weer. Reeds 27 Nov. was er te Utrecht een conferentie, waar ook de heer van Montfoort, de stad Amersfoort en 's bisschops gezanten aan deelnamen. Het luisterrijke maal met „pasteyen, gebaken, wyn ende malvezey” kostte blijkens C.R. P. Trinde '81-'82 ruim 145 g!

²⁾ Vgl. boven Cap. X.

³⁾ *ander*, tweede.

⁴⁾ De bewuste landbrief d.d. 1375, 14 Juni, is gedrukt bij *Matthaeus*, de Nobilitate II, 47. (ed. 1698, p. 735 e.v.)

⁵⁾ *iet meenen*, ergens ernst mee maken; bij deze gelegenheid praatten zij heelemaal niet over de Brusselsche punten (vgl. Cap. XXX en beneden 's Bisschops opmerking Cap. XLII).

XLII. Item die bisscop antwoorde op dat eerste punt (also hy dat gebod had laten doen, dat men die van Utrecht geen provande toe en soude voeren), dat en mocht hy niet laten ondoen, ten waer by wil ende consent des hertogen van Oestenryck. Ende seyde mede: wordet vrede, so is dat gebot of ¹⁾). Item op dat ander punt (als dat hi den heer van Yselsteyn van hem setten soude), dat en woude hy niet doen, want die van Utrecht hielden sijn vianden op, die syn vianden geworden waren in brieven ²⁾), als Willem van Wachtendonck ende meer anderen, die dat Sticht geroeft ende gebrant hebben. Ende seyde mede: die van Utrecht wouden wel van hem gedaen hebben, mer sy en wouden niet weder doen. Item op dat derde punt (als dat hi die sloten besetten soude na uytwysinge des lantbriefs), daerop seyde hy, dat hy dat geern doen woude, hoeneer ³⁾) dat dat gesoent waer, ende hy geerde den lantbrief te houden in alle synre macht, indien dat men hem den selven brief wederom houden woude. Ende seyde mede, dat hem dat vreemt dochte, dat die van Utrecht die punten heel achter lieten bliven, die sy aen den hertoghe vervolget hadden, daer sy so groot goet om verteert hadden; waert sake, dat die punten te groot of te swaer waren the doen, hi woude daer geerne toe helpen raden, dat sy verlicht mochten werden, opdat dat Sticht niet verderft en worde. Ende seyde mede, waert sake, dat die van Utrecht schicken wouden aen den hertoge, hy woude syn raden oock geern schicken ende besien, of men die punten verlichten mocht; aen hem en soude niet gebreken, indien dat daer rust ende vrede of comen mocht. Aldus reysden die van Utrecht weder t'huys ende sy en quamen niet weder. Ende die goede mans van Overysel hadden veel arbeyts ende grooten kost gedaen om niet. Ende sy namen oorlof ⁴⁾) aen den bisscop ende reysden weder te huus. Ende also

¹⁾ *of*, afgedaan, buiten werking.

²⁾ Vergl. boven Cap. VIII en XVI.

³⁾ *hoeneer*, wanneer; versta: zoodra het vrede zou zijn.

⁴⁾ *oorlof nemen aen*, afscheid nemen van.

die bisscop die gescickte seyde, of die van Utrecht scicken wouden aen den hertoghe, om of men die punten verlicht mocht krigen, als voersz. is, daer¹⁾ die van Utrecht op antwoorden, dat sy daer geen beveel af en hadden, mer woude myn heer scicken syn rade binnen Utrecht, sy wouden hem geleyde verwerven; als sy deden. Ende die bisscop scickte Jan van Zulen van Natewis ende Eerst van Meerten, mer die van Utrecht gaven hem veel scoonne woerden, daer niet²⁾ na en volghede, ende seyden voer die meent³⁾, hoe geern dat sy vrede hadden, mer sy en meendent niet, want sy vervolgheden seer om een van de sonen van Cleve the hebben binnen Utrecht⁴⁾. Want altyt alst so verre was, dattet vrede worden soude, so sochten sy cleyn ofte groote dingen, daer sy dat mede omstoten mochten. Want die burchgrave mit diegene, die dat regiment hadden, die en wouden ghenen vrede hebben, want sy bleven altyt op die drie punten staen, als voersz. is; mer sy en dorsten dat voer die meent niet liden. Ende oock so versierde men veel loghen, daer men die meent mede te vreden hielt. Ende sonderlinge, doe men op die Vaert trecken soude ende ontsetten die⁵⁾, doe stont daer een priester ende was een verlopen munnic ende placht een Jacobyn⁶⁾ te wesen ende is nu een meyster ende heet her Rasscaert in die wandelinghe, omdat hy syn misse so draey doet⁷⁾, dat alle man van hem

¹⁾ met sterken klemtoon te lezen!

²⁾ Toch wel iets. R.D.B. vermeldt op 3 Dec. dat de raad volmacht geeft aan de gezanten, die naar den hertog zullen worden gezonden, om „ene *volcomen* zoene ende vruntschap” te maken. Effect heeft het echter niet gehad. Van voortgezette onderhandelingen spreken ook de cameraarsrekeningen in de bodenreizen.

³⁾ *meent*, burgerij.

⁴⁾ Vgl. boven Cap. XXXI slot.

⁵⁾ Vgl. boven Cap. XXXIII e.v.; de auteur is inmiddels met zijn verhaal twee maanden verder gekomen!

⁶⁾ *Jacobyn*, Dominicaan, naar het, uit de Fransche revolutie zoo bekende, moeder-klooster van St. Jacob te Parijs.

⁷⁾ *meyster*, magister. Deze Jacobijn was dus vermoedelijk meester in de theologie [meyster in der godheyt]. Daarnaast zal hij voor zijn privé liefhebberij zich op planeetlezen hebben toegelegd en „astronomus” kunnen

verwondert. Ende dese man seyde, dat die bisscop doot was. Ende dat gerucht quam onder dat gemeen volck ende dat volck tooch te williger uyt. Ende desen heer Rasscaert had dese loghen ende deser ghelyc dic¹⁾ geloghen, want hi vermat hem een astronomus²⁾ te wesen; daarmede bedrieget hi dat volck.

XLIII. [HOE NEERDEN GEPLONDERT WERT]. Item die van Utrecht ende die van Amersfoort waren omtrent ses hondert man sterck ende toghen uyt des Manendaghes des nachts na onser Vrouwendach-conceptio³⁾ ende hadden hem geleyt in die bogaerden voer Neerden. Ende hadden drie mans toegemaect als vrouwen⁴⁾, die ter merct brengen wouden eyer ende botter. Ende daer was een wyf mede, die hielt die woorden tegen den poertier, eer die poert op was. Ende die poert wert opgedaen. Ende doe grepen dese toegemaecte vrouwen den poertier ende staken hem syn keel of ende deden hoer vrienden een teycken, also dat sy aen quamen loopen. Ende liepen in die stat ende sloegen al doot, dat op die straet was van mans, ende liepen voort in die kerck ende sloegen daer vier in die gaerucamer⁵⁾ doot. Ende twee sloegen sy doot op dat heylige graff⁶⁾; ende dat beelt wert mede gesteken ende was mede seer bebloet van die dooden. Ende mi⁷⁾ is geseyt, dat dat beelt gewassen wert, mer dat bloet en kost men niet of krygen. Ende so als der doot geslagen wert in die kerck ende op dat kerckhof, der was XVII⁸⁾. Ende in die stat op der straet syn der doot geslagen XXI, als my geseit is. Ende sy

heeten. Daar hij echter de mis zoo afroffelde (*draey*, dra, vlug), noemde het volk hem Mr. Vluggerd (*Rasserd*, in ouderen vorm van: „rasch”).

¹⁾ *dic*, dikwijls.

²⁾ *astronomus*, sterrenwichelaar.

³⁾ 10—11 December 1481.

⁴⁾ C.R. Claes Jansz. '81-'82 vermeldt slechts *twee* mannen die 175 ♂ ontvangen „van dat si die poert te Neerden eerst innamen.”

⁵⁾ *gaerucamer*, gerwekamer, sacristie. Matthaeus: *gaerncamer*.

⁶⁾ *dat heylige graff*, vermoedelijk een monument als in den kooromgang van den Utrechtschen Dom, een uitbeelding van Christus' graflegging.

⁷⁾ Matthaeus: nu.

⁸⁾ Deze zinsconstructie „loopt” al evenmin als die blz. 42 noot 5.

quamen in Naerden des morgens tusschen acht ende IX uren. Ende sy vingen der twee hondert, daer die ryckste niet of en mocht geven drie pont groot ¹⁾, want die ryckste burgers waren the Deventer ter merckt ende die bagynen ²⁾ binnen Neerden holpen er veele wech. Ende doe die van Utrecht Neerden aldus in hadden, doe begon men die kisten ³⁾ te besien ende een ygelick bestont te plonderen syn best. Ende sy bleven in Neerden van des Manendaghes smergens hent des Woensdaghes smergens ⁴⁾. Ende sy namen der kercken kleinnoten al ende namen oock, dat in dat Beghinenclooster was. Mer die beghinen hadden die sebery ⁵⁾ mit dat weerdighe heylige sacrament in een tonnetgen gedaen ende haddent gegraven in die eerde. Ende dieghene, die Neerden hadden gewonnen, die ontboden tot Utrecht, dat men alle die waghen, die sy krigen mochten, tot Neerden soude senden, om dat goet daer op te laden; alst gesciede ⁶⁾. Ende hadden oock veel waghen uyt dat lant, die sy al vol geladen hadden, mer sy en mochten al door dat veen niet, also geladen. Want dat gerucht dat quam binnen Neerden, dat die van Amsterdam, Muden ende Weesp quamen mit groot volck, ende wouden Neerden beleggen ⁷⁾, hent die gemeen Hollanders aencomen

¹⁾ Deze mededeeling is niet heelemaal juist. Aan losgelden voor 16 Naarders verantwoordt Peter Trinde 1830 ₤; de minste van deze gevangenen levert 25 ₤ op; één komt slechts vrij voor 228 rijnguldens = 1140 ₤! Drie pond groot was 90 ₤. Maar veel zaaks was de menschenbuit toch niet. Diezelfde C.R. boekt een post voor brood „op sunte Kathrinenpoort voir die arm gevangen, die daer van Neerden laghen ende der aelmissen leefden.”

²⁾ *bagynen* zijn vrouwen, die zich uit het wereldsche leven hebben teruggetrokken, wonend in de stilte van het begijnenhof; hun gelofte (gehoorzaamheid en kuischheid) geldt slechts voor den tijd hunner inwoning. Sedert de XIIIe en vooral de XVe eeuw heeft iedere stad van eenige beteekenis haar begijnenhof.

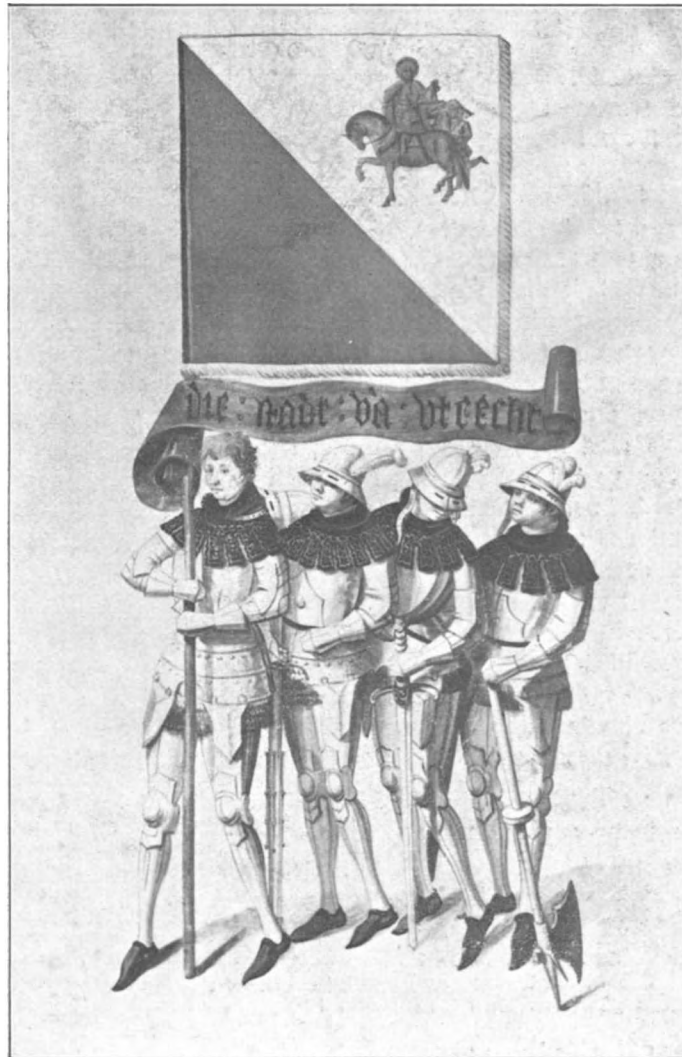
³⁾ *kisten*, kasten; beide meubelvormen loopen dooreen.

⁴⁾ 11–13 Decr. 1481.

⁵⁾ *sebery*, ciborie, meestal van goud! Zij is bestemd voor het bewaren van de H. Hostie.

⁶⁾ Reeds des Dinsdags deputeerde de raad, blijkens R.D.B., vier zijner leden „totten goeden, die gheroeft zyn to Neerden.”

⁷⁾ *beleggen*, belegeren. Naarden was een gevaarlijk punt! Het kon de Stichtsche Hoeken met de West-Friesche Hoeken verbinden! — Vgl. beneden Cap. XLV.

5. DE STADSBANIER VAN UTRECHT.

mochten. Aldus haesten die van Utrecht ende van Amersfoert uyt Neerden the comen des Woensdaghes smorgens daerna, dat sy te Neerden gecomen waren. Ende mosten veel goets laten staen binnen Neerden ende op den wech. Ende lieten oock veel wagen staen ende reden mit peerden ewech. Ende daer was een stalbroeder van Utrecht ende hadde veel gelts in syn hosen ¹⁾ gesteken ende om syn lyf, dat hi niet ewech en kost comen. Ende dien kregen die Hollanders ende sloegen hem doot. Ende kregen veel goets ²⁾ weder, dat op den wech bleef staen, dat die van Utrecht niet medekrigen en mochten. Aldus sceyden die van Utrecht uit Neerden ende haddent daer seer qualic gemaect. Ende sy en ontsagen Godt noch niemant.

XLIV. HOE WAGENINGEN INGENOMEN WERT. Item die ruter van Amersfoert the peerde ende te voet toghen des Vridages nachts na sunte Lucyendach ³⁾ door dat wout ⁴⁾ ende quamen des Saterdaghes smorgens voor Wagheningen. Ende die poert wert hem opgedaen, also alst versproken was, — ic en wil niemant nuemen —, ende daer en wert niemant misdaen van dieghene, die daer in waren. Ende die ruter van Utrecht, ontrent twee hondert peerden sterck, reden des selven Saterdaghes smorgens omtrent VIII uren ⁵⁾ verby Renen ende reden voert binnen Wageningen. Ende hieldent in ende besettent mit ruter. Ende niet lange hierna so wert Wageningen gespyst uyt Emmeric. Ende binnen Wageningen stonden op dat pas niet meer dan VII of VIII husen, mer daer waren wat loedsen ⁶⁾ opgeslagen, also alst korts gewonnen was van den hertoge van Cleve ende den maerscalc van Oostenryck ⁷⁾.

¹⁾ *hose*, kous, laars.

²⁾ Matthaeus: gelts.

³⁾ 14 Dec. 1481.

⁴⁾ *dat wout*, de bosschen Noordelijk van Wageningen.

⁵⁾ Matthaeus: werven.

⁶⁾ *loedsen*, houten noodwoningen.

⁷⁾ Dat er nog 8 huizen stonden, was een wonder. Wageningen heeft veel te lijden gehad in de Geldersche successie- en troon-veeten, die met de regeering van Arnoud van Egmond beginnen en die dan maar niet ophouden.

XLV. HOE DIE STEDEHOUDER IN NEERDEN QUAM. Item omtrent den XIV ¹⁾ dach in December quam heer Joost van Alleyn, stedehouder in Hollant, heer Jan van Rans, marcgrave van Antwerpen, Petyt Salezaert, ridder, ende was uit Vrancryck, Jan de Blanc ende Houtyn, ende waren uyt Engellant ²⁾. Ende dese vyf cappeteynen hadden by hem tusschen vier ende vyf duysent man ³⁾, dat al ruter waren. Ende daer waren wel vier hondert vijlre boeven, of vyf hondert, die dat volck na volgheden, die geen soudy en hadden dan om lopen te scumen ende nergens niet ⁴⁾ te laten. Ende quamen mit dat volck binnen Neerden ende sloegen hem daer neder.

XLVI. HOE EMENESSE GEWONNEN WERT. Item als die stedehouder mit dat volck tot Neerden lach ⁵⁾ ende die ander cappeteynen voersz., doe scickten die van Emenesse aen die-geen, die tot Neerden lagen om the verdingen ⁶⁾, dat men hem geleyde geven woude; alst gesciede. Ende die van Emenes wert geeyshet enen cleynen penninck toe gheven, als versproken was,

In 1480 verscheen een Bourgondisch-Kleefsch leger onder Johan van Kleef en Jan van Egmond, broer van Frederik van IJsselstein, voor Wageningen en ging de stad andermaal in vlammen op. Deze Egmond, „maerscale van Oostenryck,” had zich voor dezen reeds tegenover Maximiliaan verdienstelijk gemaakt door vanuit Gorkum Gelre te bewaken. Vandaaruit nam hij ook in 1481 Dordt. (Vgl. verder Inleiding p. X en boven blz. 9 n. 7 over de heeren van IJsselstein.)

¹⁾ Matthaeus: XXIV; vgl. *Rammelman Elsevier* (Ber. H.G. 4 p. 209, n. 1.)

²⁾ Houtyn komt in de Holl. rekeningen als Huityn Hawairt voor. Jan de Blanc is mij onbekend.

³⁾ 26 Oct. 1481 stemt Leiden, blijkens vroedschapsresolutie, voor een leger van 10.000 man, waarvan 2000 „om de palen te besetten”. *Basinus* VI, 26 o. c. p. 98 laat den stadhouder 3000 man bijeenbrengen „qui ex parte majore militares erant,” dat al ruter waren.

⁴⁾ *vijlre boeven*, fielten (vgl. villain), gemeene schooiers; *nergens niet*, nergens iets.

⁵⁾ De stadhouder kwam van Gouda en doelde van den beginne af op Eemnes. Hij scheepte zich daar in „omdat hij wes woude voir Emenesse”, en de tocht ging te water „omdat dieselve knechten niet loopen en souden opten dorpen ende die bescadigen”; vgl. Cap. XLV de „vjlre boeven”!

⁶⁾ *om te verdinghen*, om de afkoopsom, de brandschatting, te bepalen, die hen tegen plundering zou vrijwaren. Zoo inde Peter Trinde voor de

ende daervoor woude die stedehouder hemlieden bescermen voor die van Utrecht ende diet mit hem hielden. Ende doe die van Emmenes [dat] hoerden, doe seyden sy, dat sy 't hoer buer ende vrienden the kennen gheven wouden, ende begeerden VIII daghen hoer beraet. Doe wert hem weder geantwoort, dat dat niet wesen en mocht, mer hem wert twee daghen hoer beraet gegheven. Ende hem wert mede geseyt, dat sy binnen die twee daghen hoer antwoert geven soudon, of dat sy tot hoer vier ende keersen sien soudon ¹⁾. Ende hier sceyden die van Emenes mede van Neerden. Ende doe die gescickten die gemeen buer dit the kennen gaven, doe was daer een deel van die buer, die dat wel gedaen hadden, datgeen, dat hem tot Neerden voergeleyt wert, want dat redelic was. Ende een ander deel van die bueren seyden, dat hem nutter docht wesen, dat syt die stat van Utrecht eerst te kennen geven wouden; als sy deden. Ende die van Utrecht deden die van Emenes mede ²⁾ hondert stalbroeders om hoer dorp te helpen bewaren. Doe dat die stedehouder hoorden mit syn medewerckers, doe overdroeghen sy, dat sy Emenes stormen wouden; als sy deden. Ende sy toghen uyt Neerden mit dat volck ende waren sterck tusschen vier of vyf duysent man. Ende sy ginghen Emenes tot vier steden aen ende sy wonnent mit macht, want'et niet gevoren en was ³⁾. Ende sy

stad Utrecht „van den verdingen” niet minder dan 13.419 ₧ 5 s. Als type van een dergelijke verding-overeenkomst de volgende post: Item geboirt van Gerijt Symonssz. pastoor ende Jan Henricssz. van de gemeen buer wegen van den gerecht van Nychtevecht ende Overmeer CL gouden ryngulden, XXVI stuvers voir den gulden, maect CXCv ryngulden. daeroff gecort den rytmeister sinen tyenden penning XIX ¹/₂ ryngulden, aldus heb ic geboirt totter stat behoeff CLXXV ryngulden X stuvers, maect VIIIC LXXVII ₧ X s. Zoo verdingen Apcoude voor: 1462 ₧ 10 s., Weesperkerspell, 877 ₧ 10 s., Hilversom, 944 ₧ 10 s., Loosdrecht 2047 ₧ 10 s., Lopyck 1440 ₧. Het laagste bedrag is 135 ₧ (Dwersdyck by Cothen). Eemnes komt in 't lijstje niet voor.

¹⁾ *vier ende keersen*, zinnebeeld voor het huis; versta: dat er anders wel eens brand kon komen!

²⁾ *deden ... mede*, gaven mede.

³⁾ *ginghen ... aen*, vielen aan; versta: zij bestormden Eemnes van vier kanten en namen het na een hardnekkige verdediging, die beproefd werd, omdat het water nog open was?

sloeghen der veel doot, van die buerlude wel omtrent ... ende XC stalbroeders; ende die Hollanders lieten der vyf doden. Ende sy plonderdent ende sy stakent aen ende berndent al, op vier huysen na of vyf. Ende dit gescieden op sunte Thomasdach te vier uren na den eten ende sinen dach was op enen Vridach ¹⁾. Ende toghen weder binnen Neerden.

XLVII. Item opten heyligen Kersavont ²⁾ hierna tooch die stedehouder uyt Neerden ende bernde Baern ende Soest al op, dat daer niet veel en bleeff staen, ten waren cramen of daer dat heylige oly was ³⁾. Ende die buer van dese twee dorpen waren al gevlucht binnen Amersfoert, also dat daer niemant gevanghen noch geslaghen ⁴⁾ en wert. Ende die stedehouder mit dat heer togen weder binnen Neerden.

XLVIII. HOE DIE JONCKER VAN CLEVE BINNEN UTRECHT QUAM ⁵⁾. Item joncker Enghebert van Cleve quam tot Amersfoert des daghes voor Kersavont ⁶⁾ ende brocht mit hem heer Reynaer van Broeckhuisen, heer Dirc van der Horst uyt die Vest ende Wessel van Belo, heer Janssen ⁷⁾. Ende had omtrent XXX peerden ende bleef enen nacht binnen Amersfoert. Ende op den Kersavont reet hi uit Amersfoert ende reet tot Utrecht. Ende die ruter van Utrecht ende van Amersfoert geleyden hem over die hey ende hadden te samen omtrent drie hondert peerden.

¹⁾ 21 Dec. 1481.

²⁾ 24 Dec. 1481.

³⁾ *cramen of daer dat heylige oly was*, huizen, waarin kraamvrouwen of met het H. Sacrament bediende stervenden.

⁴⁾ *geslaghen*, gedood.

⁵⁾ Vgl. Inleiding blz. XX.

⁶⁾ 23 Dec. 1481.

⁷⁾ Reinier van Broekhuizen, neef van Walraven XVIII van Brederode uit de vrouwelijke lijn, slaagde erin van 1477-1480 zich het ruwaardschap over Vianen, de stad der Brederode's aan te matigen. Door bemiddeling van Jan van Montfoort liet hij zich voor 4000 gouden rijns-guldens afkopen. Deze Gelderschman doet daarna mede aan de Hoeksche expeditie tegen Leiden en komt nu met wat landgenooten, opnieuw in het troebele water visschen; vgl. Inleiding blz. X, XXIII.

Ende doe sy quamen aen den berch ¹⁾, doe sagen sy, dat die Hollanders Baern bernden. Doe vraegheden die joncker van Cleve, wat dat daer bernden ende wie dat dat dede. Doe wert hem geseyt, dat dat die Hollanders waren ende bernden int Sticht. Doe seyde die joncker, dat hi die Hollanders hoer veren noch wel corten soude, dat sy so ver niet vliegen en souden. Ende dese woerden gescieden aldus, als my geseyt is. Ende die joncker van Cleve mit die ruter reet voort na Utrecht. Ende die burchgrave van Montfoerde ende die overste mit een deel burgers waren den joncker tegens gereden ende gegaen op die Bilt. Ende alle den steenwech ²⁾ langes stonden oock veel burgers. Aldus brochten sy den joncker van Cleve binnen Utrecht omtrent des avonts the vier uren. Ende brochten hem op des bisscops hof ³⁾ mit grooter vrouden ende bliscapen. Item den heyligen Kersdach was op enen Dynsdach anno LXXXI.

XLIX—L. HOE DIE VAN UTRECHT DIE NEDERLAGHE HADDEN IN DEN WESTBROECK [ENDE VAN EEN PROFETISSE]. Item op sunte Stevensdach ⁴⁾ tooch den stedehouder mit die cappeteynen voorgenoemt ende hadden ⁵⁾ tusschen de vier ende vyf dusent weeraftiger ⁶⁾ man by hem. Ende bernden ⁷⁾ Westbroeck altesamen, behalven die cramen ende daer den heyligen oly was. Ende die cappeteynen hadden hoer volck aen drie heeren gestelt, daer dat een heer den brant af voerden ⁸⁾. Ende doe dit gerucht binnen Utrecht quam, doe sloeg men die banclock, ende die borgers ende die ruters liepen uyt na den Westbroeck,

¹⁾ d. i. de Amersfoortsche berg.

²⁾ *steenwech*, straatweg (Biltstraat).

³⁾ Het Bisschopshof, op het Domein naast den Domtoren, was 1439—1447 door Rudolf van Diepholt gebouwd en anno 1481 nog een kostelijk paleis.

⁴⁾ 26 Dec. 1481.

⁵⁾ Matthaeus: hebben.

⁶⁾ *weeraftig*, weerbaar.

⁷⁾ Matthaeus: bernde.

⁸⁾ *den brant... voerden*, voor de brandstichting zorgden, brand stichtten.

sonder ordenancy ¹⁾): wie dat seerst gelopen kost, dat was die vroomste, als hem docht. Ende als die van Utrecht genaecten den Westbroeck, so versamenden sy hem, ende wouden die Hollanders aentasten, daer sy stonden opt veen. Ende die van Utrecht en sagen daer niet dan één heer van den Hollanders. Ende die van Utrecht traden tot hem ende Aernt Ruuys had dat roey peljoen ²⁾ in die hant. Ende doe sy op dat veen quamen, doe saghen die van Utrecht die twee ander heeren. Doe riep Aernt Ruuys: Weerom, weerom, dat volck is ons te groot ende te veel. Doe seyde die ritmeyster Vincentius van der Zwanenburch: Laet ons bliven staen, want vliegen wy, wy syn daer alle doot of gevangen om, mit meer woorden, die hy seyde. Mer wat hi seyde, dat en mocht niet baten; die burgers en gaven de vlucht. Doe dat die ruters sagen, doe namen sy mede de vlucht ende liepen weder na Utrecht waert. Ende die een seyt, dat Aernt Ruuys dat peljoen wech werp, ende die ander seyt, dat hy 't ontwee scuerden. Ende doe dit die Hollanders saghen, doe vervolgheden sy die van Utrecht ende sloegen se ³⁾ doot tot Scolpen ⁴⁾ toe. Also dat daer veel dooden bleven van borgers ende borgerskynder, ruters ende lantlude. Also my een goede vrou geseyt heeft, die die dooden besien had, want sy horen man twee daghen lanck gesocht hadde onder die dooden, dat daer waren tusschen . . . dooden, die sy gesien hadde. Ende die Jacobynen, die Minrebroeders ende die Lollaertges ⁵⁾, die brochten die dooden byeen. Ende der wert der veel begraven int Westbroeck, die also seer gewont waren, dat

¹⁾ *ordenancy*, militaire orde. *Basinus* vermeldt hun getal: 5000.

²⁾ *peljoen*? pinjoen, wimpel; vermoedelijk is het een schutten-vaandel.

³⁾ *Matthaeus*: sye.

⁴⁾ Scolpen? Schulpwijk heet nu nog een huis, vlak bij Zuilen, waar de weg zich bij den Klopdijs splitst naar Westbroek.

⁵⁾ De *Jacobijnen* en de *Minrebroeders* zijn Dominicaner en Franciscaner monniken. De *Lollaertges* (zoo genoemd naar hun murmelend gezang en gebed?) leven als broeders van barmhartigheid voor ziekenverpleging en begraving. Hun andere naam Celrebroeders is eveneens van onzekere afleiding (kloostercel?, graf?), — *Basinus* schat het totale getal dooden, stedelingen en landlieden, op 1500; Rudolf Agricola (vgl. *Buchelius'* Heda-uitgave) op 250.

men se niet en kende. Ende daer wert er op een tyt in een kuyl geworpen omtrent XL ende daerna wert er noch veel begraven int Westbroeck. Ende die doden, die men kende, of die so seer niet gewont en waren, dat men se kennen mocht, die worden binnen Utrecht gebracht. Ende worden geleyt op die Noey beneven een, als visschen op een banck etc. Lieve vrienden merckt, hoe dat onser God groote bliscap ende vroude in liden ¹⁾ verkeren mach in corter tyt. Want doe die van Utrecht die goede reyse hadden des Saterdaghes na sinte Victoersdach op die Vaert, als voersz. is, doe brochten sy die bussen ende schermen op die Noey ende lieten se daer staen VIII daghen lanck ende hadden daer veel vrouden mede, als voersz. is ²⁾. Nu comen die goede mannen ende vrouwen ende sien op die selve stede so groot lyden ende bedroeffnisse. Ende een ygelick haelden horen man ende kynder ende voert die hem naeste was, ende brochten se ter eerden. Ende men misten der noch wel boven dese doden voersz. tusschen vyf ende ses hondert man, so burgers, ruters ende lantlude, die gevanghen of doot waren. Ende der wernder ³⁾ gevangen omtrent vyftich. Ende dat men der luden soo veel misten, dat quam aldus by. Doe dese slach gescieden, doe wast gevoren, dat men over dat veen wel gaen mocht. Aldus bleef daer veel volcks in die wiken ⁴⁾ int veen ende in die weteringen, die daer meenden over te lopen, mer sy braken daer in ende verdroncken, of sy storven van koude doot, also die nacht aen quam, want dese slach gescieden omtrent te vier uren des avonts. Ende oock bleefter veel doot, die een luttel gewont waren, ende hadden hem geborghen in hegghen, die hem doot bloeden, want sy heet gelopen waren ende vercouden ⁵⁾ daer weder op. Hadden die van Utrecht des nachts vrouwen uytgesent om die gewonden te helpen, dat soude

) *liden*, lijden, droefenis.

²⁾ Vgl. boven Cap. XXXIII—XXXVIII.

³⁾ *wernder*, werden (d)er.

⁴⁾ *wiken*, wijken, veendobben, veenputten.

⁵⁾ *vercouden*, (weer) koud worden, door kou bevangen worden.

menich man syn lyf ¹⁾ gebaet hebben, want dat was enen couden nacht ende 'et vroos hert. Ende daer wasser mede uytgelopen tot XIII of XIV jongens, out wesende XV of XVI jaer, dat burgerskynder waren; ende die worden oock dootgeslagen. Ende die ritmeyster voersz. quam des nachts voor die poort ende hi wert ingelaten. Ende al dat meeste deel van die van Utrecht, die ontlieden, die lieten hoer hernes ende weren ²⁾ achterbliven, ende quamen also the huys lopen. Ende veel vrouwen brochten hoer man elcx ³⁾, die een op een kroeywaghen, die ander op karren. Also dat men veel jammers aen die vrouwen sach, God betert. Ende drie ⁴⁾ mans worden op den derden dach ingebracht, daer die twee borgers of waren. Ende sy kregen hoer kerckrecht ⁵⁾ ende storven doe. Ende daer bleef doot: Bernt van Everdinghen, burgermeyster, ende Aernt Ruuys, borgermeester van die vyven, Steven van Zulen, overste ouderman, Jacob Sloeyer, Aernt van Amerongen, Claes van Zyl, Dirc Hubertsen, Matheus de Craen, Willam van Roeyen, die snider. Dese personen waren seer quaet bisscops ⁶⁾.

L. Item des Saterdages voer sunter Nicolaesdach ⁷⁾ was nijt veel koorns op die mercket. Ende die vercopers wouden dat koern duer geven, of sy wouden haer sacken toeslaen. Dit verdroot die overste ende lieten alle dat koorn, dat op die merket was, in Keyserryck draghen ende vercoftent daer by half scepelen ⁸⁾. Ende een ygelick en beurde niet veel daeraf, also dat dat ghe-meen volc ende die vrouwen liepen bysonder ⁹⁾ screyen ende

¹⁾ *lyf*, leven.

²⁾ *were*, wapen.

³⁾ *elcx*, ieder; wij zouden het woord weglaten.

⁴⁾ Matthaeus: die. Dat heeft echter geen zin. De samenhang luidt als volgt: Eerst gaan de monniken zoeken. Den volgenden dag ook de vrouwen. Maar nog den derden dag brengt men enkele stervenden binnen, o.a. twee burgers.

⁵⁾ *kerckrecht*, het H. Sacrament der stervenden.

⁶⁾ *quaet bisscops*, den bisschop vijandig.

⁷⁾ 1 Dec. 1481.

⁸⁾ *scepel*, een kwart mud.

⁹⁾ *bysonder*, afzonderlijk, ieder voor zich.

kermen ende hadden gheern broetkoern gehad. Doe was daer een oude vrouwe ende woonde in die Mersegarst ¹⁾. Ende profeteerde, alst scheen, ende seyde: Ghi vrouwen ende lief kynder, hout u niet te qualic ²⁾ ende schreyt niet, want die tyt sal corts comen, dat ghi so seer lopen selt om ende na baren ende dootkisten, als ghi nu loopt na broetkoern. Ende seyde mede: Ic en sal niet lange leven. Ende sy sterf korts hierna, als my geseyt is. My dunckt, dat dit wyf een profetisse geweest is, want op sunte Stevensdach hierna werden veel burgers ende ruters dootgeslagen int Westbroeck, als voersz. is.

LI. HOE DIE VAN UTRECHT DEN LECKENDYCK DOORSTAKEN. Item doe dese slach opt Veen gesciet was, als voersz. is, doe waren die van Utrecht ende die dat regiment hadden seer droevich ende waren beducht, dat sy naerre ³⁾ benaut soudén worden. Ende die spraeck ginck, dat men Utrecht soude bestormen. Aldus gingen sy te rade, mit namen de burchgrave van Montfoerd ende die ritmeyster, heer Dirc van Zulen, Jan van Lantscroen, Gheryt Zoudenbalch, Jan de Coninck, Jan Wouman, Jan van Massche, Sweer van Zulen ⁴⁾ ende meer ander, die ic nijt en noeme om kortheyt te scriven. Ende sy droegen overeen ende sloten, dat men enen damme voor die hecken ⁵⁾ maken soude, dat gheen water in die stat comen mocht dan mit horen wil. Want in den dam voor die Tollensteghenheck stont een zyl ⁶⁾ in ende in den dam voor die Weerde stont ook een syl in. Ende doe dese dammen wel vast gemaect waren, doe senden dese voorgenoemde personen luden uyt int Wael ⁷⁾ ende lieten den

¹⁾ Mersegast, thans Massegast, een steeg tusschen Oudegracht en Steenweg.

²⁾ *hout u niet te qualic*, gedraagt u niet zoo bedroefd.

³⁾ *naerre*, nader, van meer dichtbij, erger nog. Blijkens R.D.B. zijn er inderdaad omstreeks sint Steven burgers stilletjes de stad uitgegaan.

⁴⁾ Deze groep is dus de „eng raet”; vgl. Inleiding blz. XVII.

⁵⁾ *hecken*, afsluitingen van de toegangswegen tot de stad te water.

⁶⁾ *zyl*, sluis.

⁷⁾ Gemeente Tull en 't Wael, O. van Vreeswijk.

Leckendyck doorsteken, omtrent hondert roeden ¹⁾ boven de kerck int Wael. Ende dit geschiede op den nyenjaersdach na den middach, doe men scriven soude MCCCCLXXXII. Ende die Leck was bevroren, also dat sy lach ²⁾ op die tyt. Ende doe sy gaende wert, doe stont die wijnt in dat gat, also dat die scollen van den yse dat gat grooter maecten, dan 't geworden soude hebben, had die wynt so niet gestaen. Ende dat water dede grooten scade in dat Sticht ende die Hollanders en hadden daer gheen grooten last of; als men niet gemeent en hadde. Ende dese voersz. ³⁾ hebben hoer uyterste macht getoont hiermede ende hebben die stat van Utrecht hiermede groot achterdeel ⁴⁾ gedaen, want men die Hollanders mit dat doorsteken plecht te ververen ⁵⁾. Nu is die anxt gedaen van die Hollanders. Ende men en vint oock nergens gescreven in genen cronicken, hoe veel lasten ende oorlogen die stat van Utrecht gehadt heeft, die Leckendyck en wort nye doorgesteken, dan nu op dese tyt. Ende doe die van Utrecht sagen, dat sy van dit water groten last hadden ende hoer naeburen niet, doe overdroech die raet out ende nye, dat men dat gat weder toemaken soude, ende scickten daer twee uyten raet out ende nye, als Jan Wouman ende Willem van Lochorst. Ende dese twee bestedent dat gat toe te maken, als gesciede. Ende wert bestaen den XIX dach in Februario. Ende wert in drie daghen gemaect waterdicht.

LII—LIV. [VAN DEN HERTOGE VAN OESTENRYCK ENDE SINEN CAPPETEYN GLAUDYN DE BONDRE]. Item die hertoge van Oestenryck sende enen capeteyn, die geheten was monsieur Glaudyn de Bondre; ende had omtrent hondert peerden ende tien, ende hondert en vyftich te voet. Ende quam tot Wyck omtrent Kersmisse ⁶⁾. Ende dese cappeteyn plecht een groot capteyn

¹⁾ Dus een paar honderd M. stroomopwaarts.

²⁾ *lach*, vast lag, niet stroomde.

³⁾ Te weten: die dat regiment hadden.

⁴⁾ *achterdeel*, nadeel.

⁵⁾ *ververen*, vervaard maken, beangstigen.

⁶⁾ Matthaeus: kermisse.

te wesen by hertoge Kaerl van Burgoengen. Ende doe dese capeteyn desen lantsaert¹⁾ begon the kennen, doe sende hy syn volck alle daghe uyt om wat te halen. Ende die bisscop gaf een deel Duytsche ruters oorlof²⁾ ende hilt die Walen.

LIII. Item omtrent sinte Agnietendach³⁾ waren die ruters van Amersfoert voor Renen gerunt⁴⁾, mer sy en bedreven daer niet. Ende die Walen reden uyt Wyck mit LXX peerden ende venghen ses gewapent van die ruters van Amersfoert ende VI peerden ende brochten se binnen Wyck. Ende dit was hoer eerste reyse.

LIV. Men sal weten, dat dese hertoge van Oostenryck, daer voer of is gescreven⁵⁾, was des keyzers soon, — die keyser hiet Vrederic —, ende had groote landen ende groote scatten. Ende hertoch Kaerl van Burgoengen wert doot geslagen in den strydt voor Nansy in Switsen, omtrent Jaersdach, doe men screef MCCCC ende LXXVI⁶⁾ ende had een eenige dochter. Ende keyser Vrederic gaf, na dode hertoch Kaerle van Bourgoengen, synen eenigen soon, die genuemt was Maximilianus, des hertogen dochter, die genuemt was Maria, daer op bestorven was Burgoengen, Pickerdien⁷⁾, Vlaenderen, Brabant, Artois, Hollant, Zeelant, Henegouwen, Vrieslant ende veel meer ander landen. Dus bleeff Maximilianus heer van al dese landen ende voerde een swaar oorloch tegen den coninc van Vrancryck. Ende die keyser bleef in Oostenryck regeerende. Ende dese Maximilianus, hertoch van Oostenryck, was onder XX jaren out ende vrouwe Maria oock, doe sy malkander trouwen. Ende een half jaer na hertoch Karels doot voersz. was die bruloft. Ende was nu in 't vyfte jaer, dat hi regeerde⁸⁾.

¹⁾ Matthaeus: Lants-aert, volkskarakter. Versta dus: toen hij eenmaal wist, hoe geduldig het volk hier was.

²⁾ *oorlof geven*, afdanken.

³⁾ 21 Jan. 1482.

⁴⁾ *runnen*, rennen.

⁵⁾ Vgl. boven Cap. LII.

⁶⁾ De slag bij Nancy viel op 5 Jan. 1477; de stad ligt in Lotharingen.

⁷⁾ Picardië (Nd-Frankrijk tot de Somme).

⁸⁾ Vgl. Inleiding blz. I e.v.

LV—LVI. [HOE DIE STEDEHOUDER VAN HOLLANT ENDE DIE BISCOP VOER DIE STAT QUAMEN ENDE HOE DIE BISCOP ANDERWERF SYN STAT EYSCHTE]. Als dan die van Utrecht desen vrede voersz. ¹⁾, die hem gebeuren had mogen, niet en wouden, als voersz. is ²⁾, ende veel voorspoets gehadt hadden ³⁾ ende die oude hertoch Jan van Cleve doot was binnen dat half jaer, seynde die hertoch van Cleve, die oock Jan hiete, Engebert sinen broeder op den Kersavont binnen Utrecht omtrent mit XXX peerden ⁴⁾. Ende daerna op sunte Stevensdach hadden die van Utrecht die nederlage, dat God beteren moet aen den zielen, als voersz. is ⁵⁾. Ende tot Cleve waren nu vyf broeders, al beneden XXV jaren out wesende ⁶⁾. Ende die Hollanders, — die hier seer lief toe was, dat sy den vrede niet en wouden binnen Utrecht ende die burchgrave van Montfoerd, die mit sinen vrienden binnen Utrecht was ende een deel, die Leyden beclommen hadden ende in den Haghe quaet gedaen hadden, daer sy over gheerden te wraken ⁷⁾ —, hadden nu tot capteynen van des hertogen wegghen van Oestenryck: heeren Joost van Alleyn, die stedehouder van Hollant was; ende mit hem was: heer Jan van Rans, marcgrave van Antwerpen, ridder, heer Petiet Salezaert, ridder, ende twee capteynen uit Engellant, daer die een of heet Hautyn, ende die ander Jan de Blanck. Dese hadden omtrent vier dusent knechten te voet ende quamen des daghes na sunte Pontiaensdach ⁸⁾, — ende was op een Dynsdach —, uit Neerden ende bernden weder in Emmenesse, al dat daer was gebleven; ende doer Soest ende by Amersfoert veel, dat sy daer hadden laten staen, verbernden sy nu. Ende bleven die nacht by Amers-

¹⁾ Cap. XXX.

²⁾ Cap. XXXI; vgl. ook Cap. XLI e.v.

³⁾ Cap. XXXIII e.v.; Cap. XLIII.

⁴⁾ Cap. XLVIII.

⁵⁾ Cap. XLIX.

⁶⁾ Vgl. Inleiding blz. XX.

⁷⁾ Versta: wien het aangenaam was, dat noch de stad noch de burggraaf c.s. vrede wilden, want zij begeerden zich te wreken.

⁸⁾ 15 Jan. 1482.

foert voer die stat. Des anderen daghes reysden sy na Utrecht ende quamen aen die Bilt. Ende die bisscop van Utrecht, David van Bourgoengen, quam van Wyck mit hondert ende XXV peerden ende liet syn ander ruter te Wyck. Ende hi lach te Vrouclooster ¹⁾). Ende dat heer stonde alle den dach beschaert ²⁾) op den steenwech verby Vredendael ³⁾) om te stryden, of die van Utrecht uytgecomen hadden. Ende die bisscop seynden enen eeraut ⁴⁾) t'Utrecht binnen ende liet syn stat anderwerf eyschen. Ende woude hem noch een genadelick heer wesen, mer sy deden hem smertenisse ⁵⁾) ende oneer ende seyden: sy hadden enen ingehaelt, die hielden sy voer hoer heer; anders en wouden sy niemant hebben dan den edelen joncker van Cleve.

LVI. Item als die van Utrecht dese ruter aldus onverhoet ⁶⁾) saghen comen ende staen beschaert om te vechten, hadden sy geern tegen hem gevochten, eer sy hem nedergeslagen ⁷⁾) hadden. Mer Vincentius van der Swanenburch, hoer ritmeyster, seyden: sy hadden op sunte Stevensdach een groote nederlaghe gehadt ⁸⁾) ende ooc en wisten sy niet, hoe veel datter waren. Ende hielt se dien avont in die stat. Ende sy waren al die nacht op die been ende op die mueren, elc daer hi gesciet was: papen, munneken, elck woude weer doen ⁹⁾). Ende so maecten sy geruft ¹⁰⁾) ende seyden: die vyanden clommen aen die mueren, om te

¹⁾ Vrouclooster was het adellijk zusterconvent van de mannenabdij Oostbroek bij de Bilt. Volgens de „Beclachte” kwam de bisschop daar Donderdag 16 Jan. (lees 17 Jan.?).

²⁾ *beschaert*, in slagorde opgesteld.

³⁾ Vredendael was sedert 1419 een Windesheimerklooster aan de Biltstraat, even buiten Utrecht, gelegen.

⁴⁾ Matthaeus: eechaut. Blijkens C.R. P. Trinde '81-'82 is deze op Pontiaansdag, 14 Jan. 1482, reeds te Utrecht verschenen en door de oversten onthaald.

⁵⁾ *smertenisse*, verdriet, hoon.

⁶⁾ Matthaeus: onverboet; missehien gevormd van: *verboden*, berichten?

⁷⁾ *hem nederslaen*, zich legeren.

⁸⁾ Boven Cap. XLIX—LI.

⁹⁾ *weer doen*, deelnemen aan de verdediging.

¹⁰⁾ *geruft*, alarm.

besien, hoe hem elck stellen soude. Ende ooc was daer groote anxst. Ende sy vernamen des nachts, hoe groot dat die hope was ende sy lieten se bewerden ¹⁾ ende begaen, want sy bernden nu buten die Ghildepoort ²⁾ ende opt veen veel husen, ende en lieten daer niet staen, dan op die Bilt twe of drie husen. Ende sy beroofden Vredendael ende die cloosteren ³⁾, sonder ⁴⁾ die kleynoten, die die kercken toebehoerden, want sy en konden dat geboeft nijt bedwingen ⁵⁾. Ende die bisscop ende die cappeteynen braken des Saterdaghes smorgens voer daghe op ⁶⁾. Ende die bisscop reet weder binnen Wyck ende die stedehouder weder tot Neerden. Ende heer Petiet Salezaert was voor Amersfoort ende hilt die al den nacht op de been, omdat ⁷⁾ sy den bisscop niet volghen en souden. Ende doe reysde hy oock na Neerden. Dit was des Saterdachs na sunte Antonisdach anno MCCCCLXXXII.

LVII—LIX. [VAN DAT BUYCKOEVEL, DAT DURE COERN ENDE DAT GROOTE GEBRECK GELTS BINNEN UTRECHT]. Item ooc sal men weten, dattet binnen Utrecht sterf aen dat buyckoevel ⁸⁾ so, datter des daghes waren omtrent XXX of XL doden, somtyts meer ende min. Ende te onser Vrouwen Lichtmisse ⁹⁾

¹⁾ *bewerden*, begaan.

²⁾ De Ghildepoort was gebouwd voor de Wittevrouwenpoort aan de Biltstraat.

³⁾ Om alleen de voornaamste te noemen: Oudwijk, Oostbroek, Vrouwenklooster, Vredendaal lagen daar dicht bij elkaar.

⁴⁾ *sonder*, in het bijzonder.

⁵⁾ De ruiters hebben bijv. op Vrouwenklooster de relieken „van den heyligen man sunte Laurens” met voeten getreden, verder gestolen wat los en vast was; ook de kerk ontwaard, bevuild, de ruiten stuk geslagen... Toen zijn de jofferen den bisschop te voet gevallen „ende begheerden zeer oitmoedeliken, dat hy hoer bescermen woude, want hy der geestlicker beschermmer waer. Ende hy heeft hoer geantwoerd, dat hy ze niet beschermen en kost” (Beclachte).

⁶⁾ 19 Jan. 1482.

⁷⁾ *omdat*, opdat.

⁸⁾ *buyckoevel*, ingewandsziekte, dysenterie e.d.

⁹⁾ 2 Febr. 1482.

maecte men te Buerkerck buerkulen ¹⁾, die doden in te graven. Dit was in den selven jaer voersz.

LVIII. Item nu was dat coern overal duyr ende alle dinc, dat men behoefde, was gemeenlick den derden pennink of den vierden duerre ²⁾, dan dat plach te wesen. Mer binnen Utrecht was dat coern alreduerste, sodat men een Uters mud rogghen ofte weyt, dat seer alleens was ³⁾, om LXXX stuvers coft, so dattet binnen Utrecht omtrent XX stuyvers duirre was, elck mud corens, dan in anderen steden ⁴⁾. Ende niemant en woude niet uytgevoert hebben ⁵⁾. Ende elcke maeltyt, die men teerde binnen Utrecht sonder wyn te drincken, most men geven twee stuvers ende alle dinc was duer daer na ⁶⁾.

LIX. Item tot desen tyt hadden die van Utrecht groot gebreck gelts die ruter mede te lonen ende hoer ander onkosten mede te doen ⁷⁾. Sy hadden die burgeren ende die weduwe hoer gelt

¹⁾ *buerkule*, gemeenschappelijk graf (voor de „buren”).

²⁾ *duerre*, duurder. Versta: alles was $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{4}$ duurder dan gewoonlijk.

³⁾ *weyt*, tarwe; *dat seer alleens was*, wat op hetzelfde neerkwam. In normale tijden was tarwe 50 % duurder dan rogge.

⁴⁾ In een jaar tijds verdubbelden de korenprijzen: tarwe 198 %, rogge 218 %! Inderdaad overtreffen deze cijfers van de Utrechtsche markt die van het „duurste jaar der eeuw”: 1488. Uit de stadsrekeningen teekende ik de volgende prijsstijging van een mud haver 1481-1482 op: 13, 13 $\frac{1}{2}$, 15 $\frac{1}{2}$, 17 $\frac{1}{2}$, 20, 21, 25 stuiver! Vgl. *Pierson's* Indexcijfers (Archievenblad XVIII blz. 171) en *Blok's* tabellen: Holl. Stad. II.

⁵⁾ Dubbele ontkenning; versta: en overal was uitvoerverbod.

⁶⁾ Twee stuvers zijn een half dagloon.

⁷⁾ De financieele débacle spreekt allerduidelijkst uit de cijfers van de geldleeningen. In 1481 verkoopt de stad aan lijfrenten 10.000 ƒ , in 1482: 327.000 ƒ , in 1483: $\pm$ 90.000 ƒ . De koers is hoog. 3 Juli '82 gelast de raad allen burgers en onderdanen, mannen en vrouwen, 10 ƒ te koopen „elken penning om 4 $\frac{1}{2}$ penning”; d.w.z. voor 45 ƒ koopt men een lijfrente van 10 ƒ ! Heel vaak mocht men dan echter half betalen met contant geld, half met allerlei stadsschuld. — Men kon ook rentebrieven krijgen voor twee levens. Dan om de penning 6 $\frac{1}{2}$! — Maar het ging uiterst moeilijk geld binnen te krijgen. 18 Juli hadden nog niet eens alle raadsleden hun 9 rijns gulden of 45 ƒ gestort. Een andere typische illustratie levert de C.R. van Jan van Zijl, die alle kaarsenmakers afloopt om was voor het zegelen van deze lijfrentebrieven te krijgen en het bepaald en gros opdoet.

of geleent¹⁾ ende sommige gescattet²⁾, so seynden sy uit tot Colen op den Rhyn enen geheten Jacob van der Graft, — ende is een lombert³⁾ ende plecht een banc te houden tot Yselsteyn —, om aldaer⁴⁾ lyfrenten te vercopen, ende veylden⁵⁾ se daer. Mer men vernam daer, dat die ryckdom⁶⁾ van Utrecht veel uit der stat waren⁷⁾ ende oock veel dootgeslagen, dat daer niemant copen en woude. Ende daerna hebben sy die vleysbancken, die men alle jaer pleghet te verheuren, opgeset te vercopen, mer niemant en woude se kopen⁸⁾. Ende daerna lyfrenten. Ende daer saten sy opt raethuus⁹⁾! Ende oock dat ampt van den ouden cleder te vercopen was verkoff tot twee liven ende na die twee liven woude ment noch op twee liven vercopen; ende dat ampt en wert nijt vercoft¹⁰⁾.

LX. [HOE ENGEBERT VAN CLEVE TOT ENEN RUWAERT AENGENOMEN WERT]. Item op sunte Agnietendach¹¹⁾ hadden sy binnen Utrecht een generael capittel¹²⁾. Ende die weer-

¹⁾ Vgl. boven Cap. XII.

²⁾ C.R. P. Trinde, '82-'83 bevat een post van 4727 ₧ van „geleenden gelden”. Ballingen, die terugkeeren, mogen betalen ± 300 tot 500 ₧; ook een enkele weduwe of ballingenvrouw komt op het lijstje voor.

³⁾ *lombert*, lombard, geldhandelaar.

⁴⁾ Te weten: te Keulen. Hij ging er meer dan eens heen blijkens de stadsrekeningen.

⁵⁾ *veylen*, te koop aanbieden.

⁶⁾ *ryckdom*, de notabelen.

⁷⁾ Te weten: uitgeweken of verbannen; vgl. Cap. XV.

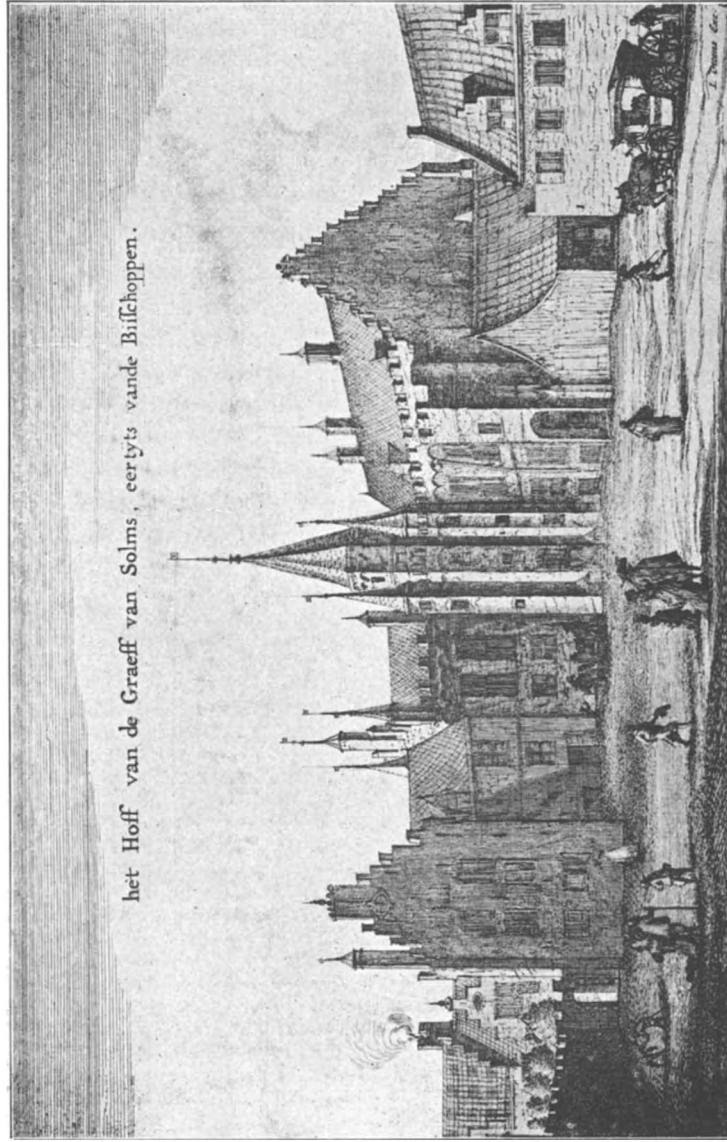
⁸⁾ Men wilde de vleeschbanken niet eens meer huren! De slagers, — aldus verzucht Claes Janss., de desbetreffende cameraer, verkochten „om des oorloochs wil” hun vleesch op de Ganzenmarkt, of voor hun huizen, of waar zij wilden.

⁹⁾ Te weten: om lijfrentebrieven te verkoopen!

¹⁰⁾ *tot twee liven*, voor twee menschenlevens.

¹¹⁾ 21 Jan. 1482.

¹²⁾ Generaal kapittel is de gezamenlijke vergadering van alle aan de vijf kapittelkerken verbonden kanunniken. Het gold hier een buitengewone zitting; de normale data voor het jaar 1482 waren: 3 Febr., 17 April, 2 Oct. Volledig was het kapittel niet, want de stad had van het geleide (B.S.B.) uitgezonderd „onser stadt vyande of ballinge of voervluchtige”.

like ¹⁾, die 't regiment hadden, wouden, dat men Engebert van Cleve enen ruwaert ²⁾ aen hadde genomen, ende sy beclaechden ³⁾ horen heer, den bisscop van Utrecht, ende brochten int scrift ende lasen daer alle die punten, die sy op hem te seggen hadden van den jaer, dat men screeff MCCCC ende LX tot nu toe ⁴⁾. Mer die clesy wouden hem beraden ende onderwisen hem, dat sy horen heer eerst mosten bespreken ⁵⁾ ende ter antwoort laten comen, ende haelden hoer Camerboeck ⁶⁾ voert, daer in stont, dat sy onder den bisscop van Colen te recht soudon staen, ende deden sy also nae hoer begeerten, dat sy dan hoer proven ⁷⁾ mochten verliesen ⁸⁾. Also dat sy int anderde ⁹⁾ capittel dit ende deser geliken mede vertogen, dattet nu niet en gesciede. Mer sy overdroegen, dat men den bisscop met recht soude bespreken ende verdaghen voer den bisscop van Colen ofte te Romen. Ende des daghes voer onser Vrouwenavont te Lichtmisse des morgens ¹⁰⁾ had men die clesy geverget te besegelen ende te loven dit teghen den bisscop mit hem te doen. Ende na de vesper ¹¹⁾, als sy niet geern hier aen en

¹⁾ *weerlike*, wereldlijken, leeken (tegenover: geestelijken).

²⁾ *ruwaert*, stadhouder, landvoogd; versta: als ruwaard aangenomen.

³⁾ *beclagen*, aanklagen.

⁴⁾ Dit is stellig de vaak geciteerde „Beclachte” (*Doct van Flensburg*, Archief, I⁵, blz. 160). Het oudste feit, dat zij ophaalt, is echter van 1462.

⁵⁾ *bespreken*, in rechte aanspreken, indagen. Het generaal-kapittel had nl. de macht den bisschop door den domdeken in te dagen ter verantwoording.

⁶⁾ *Camerboeck*, Liber Camerae Trajectentis, het rechtsboek van den Dom door Mr. Hugo Wstine (uitg. *Mr. S. Muller Fz.*, Oude Vaderl. Rechtsbr., 1e reeks, deel 18).

⁷⁾ *prove*, praebende, oorspr. de levensmiddelenvoorziening van de kapittel-leden, daarna de remplaceerende gelduitkeering.

⁸⁾ De voorgeschreven rechtsgang is te vinden: Rechtsboek CVII, 1 en 2, p. 275: De bisschop, die schuldig staat aan rechtsweigeren of wanbeheer, moet ingedaagd worden voor het kapittel. Weigert de bisschop, dan wordt gedurende een maand de kerkdienst gestaakt. Blijft de bisschop nog in gebreke, dan proces voor den Keulschen aartsbisschop. — Wat de stad van de geestelijke heeren verlangde, was volstrekt onwettig.

⁹⁾ *anderde*, tweede (nl. vergadering van het kapittel).

¹⁰⁾ 31 Jan. 1482.

¹¹⁾ *vesper*, avondkerkdienst.

quamen ¹⁾, so seynden ²⁾ die weerlike, die 't regiment hadden, om die ruter. Ende quamen t'sunte Martyn ³⁾ in die kerck mit den ruter en ende dwongen die heeren daertoe, dat sy mosten mit hem loven ende seghelen ⁴⁾, mit geladen bussen ende armborsten ⁵⁾.

LXI—LXII. [VAN DIE RUTER ENDE HOE SI VREDERIC UTEN HAM VINGHEN]. Item hiernae op sunte Pauwelsavont ⁶⁾ toghen een deel uyt ende sloeghen Noerdeloos uit ⁷⁾. Ende haelden daer omtrent twee hondert beesten ende vinghen vier mannen. Ende dit deden sy al boven dat dit dorp tegen hem wel verdongen hadde ende cortelic daertevoren wel betaelt hadde ⁸⁾, daer hem dese niet voer en hoeden. Ende daerna sloegen die van Utrecht noch oock uit een deel [husen] van Benscop, die van den voerbrant ⁹⁾ waren bliven staen ende nu oock verdonghen waren.

LXII. Item des Donredaghes hierna, ende was des daghes voor Lichtmisse ¹⁰⁾, toghen uit Utrecht omtrent anderhalf hondert knechten te Breukelen, om daer hoy te halen voor die peerden. Ende als sy daer quamen, vernamen sy, dat Vrederic uten Ham ¹¹⁾

¹⁾ Versta: hiertoe overgingen.

²⁾ *seynden*, zonden, verl. tijd v. zenden.

³⁾ D.i. de Dom.

⁴⁾ Het stuk, d.d. 1 Febr. 1482, is gedrukt *Dodt*, Archief I⁴, p. 97; het gaat uit van prelaten, ridders en de steden Utrecht en Amersfoort „representeerende ende makende die drie Staten des Nederstichts”. Op grond van het wanbeheer van bisschop David vragen zij van den paus „enen beschermmer ende voerstender des lants ende gestichts.”

⁵⁾ *armborst*, hand- of voetboog.

⁶⁾ 24 Jan. 1482.

⁷⁾ *uitslaen*, uitplunderen; Noordeloos ligt even ten Nd. van Gorkum.

⁸⁾ Noordeloos komt C.R. P. Trinde 1481-1482 voor onder de „verdinghen” à 180 ₧. De stroopers werden gestraft met inhouding van soldij; *boven dat*, niettegenstaande; *verdingen*, loskopen; vgl. boven Cap. XLVI.

⁹⁾ *voerbrant*, vorige brand; vgl. boven Cap. XVIII.

¹⁰⁾ 31 Jan. 1482 viel op Donderdag; de dag voor O.L.V. Lichtmis was echter Vrijdag 1 Febr. 1482.

¹¹⁾ Vgl. boven Cap. XIX, blz. 18 n. 7.

daer was ende XX ghesellen, die hy mede by hem had van Vredelant ¹⁾ ghenomen, also sy op een reyse uit waren. Ende sy brochten hem mit die XX knechten binnen Utrecht. Ende die ruter mosten Vrederic uten Ham bescermen voer die burgher ende lieten hem te midweghen onder hem gaen, doe sy hem inbrochten binnen Utrecht. Ende die burgher hadden geern aen syn lyf geweest ²⁾, eer sy op onser Vrouwenavont te Lichtmisse te loet gegaen hadden ³⁾; mer dat wert verschut ⁴⁾. Mer men beval ⁵⁾ hem den gilden. Ende uit elcken gilde werter des nachts twe by hem geset, die hem verwaerden. Ende syn joncste broeder was mit hem gevanghen ⁶⁾.

LXIII. [DIE NYE OVERSTE ANNO LXXXII]. Item heer Dirc van Zulen van die Haer, — wert ridder op die Vaert —, ende was scepen-burghermeyster, Jan de Coninc Godertsen wert raets-borgermeyster ende Bernt van Groenevelt ende Tyman Ysbrantsen die goutsmit worden overste oudermans. Dit gesciede anno LXXXII op onser Vrouwenavont te Lichtmisse ⁷⁾. Item Jan van Mas ende Zweer van Zulen [werden] burgermeysters van die vyven.

LXIV—LXIX. [VAN DEN BISCOP ENDE VAN DAT ORLOGEN]. Item die bisscop hoerde, dat die clesy tegen hem gesegelt hadde, als voorsz. is ⁸⁾. Doe sende hi oock te Romen ⁹⁾ een, die

¹⁾ Vredelant was een der vier bisschoppelijke sloten; Frederik uten Ham was daar, als maarschalk, „casteleyn”.

²⁾ Versta: hadden hem gaarne het leven benomen.

³⁾ *te loet gaan*, loten. Op 1 Febr. nl. (O.L.V.avont te Lichtmisse) begon de raadsverkiezing. (Vgl. Inleiding blz. XV en beneden Cap. LXIII).

⁴⁾ *verschut*, verhinderd.

⁵⁾ *beval*, vertrouwde toe... aan.

⁶⁾ De gevangenschap van Frederik uten Ham was bijzonder hard. 2 April veroorloofde de raad hem eenige bewegingsvrijheid ter eere van Paschen... met twee voetboeien aan! (R.D.B.)

⁷⁾ 1 Febr. 1482.

⁸⁾ Vgl. boven Cap. LX.

⁹⁾ Vgl. Inleiding blz. XIII over de procedure te Rome. De stad had daar in de jaren 1480 en 1481 een paar notarissen voor. April '82 besloot de raad krachtig door te zetten.

geheten was Wilhelmus Buser, ende doe liet die bisscop der clesy goet altesamen toeslaen¹⁾, dat int Sticht gelegen was, ende die pachters mostent²⁾ tot Wyck brenghen.

LXV. Item des Donredaeghs na onser Vrouwenlichtmisse³⁾ reet heer Vincentius van der Swanenburch van Utrecht ende reet toe huus. Ende quam weder binnen Utrecht den vyften dach in die Maert.

Item Scrassaert, daer den oploop mede om quam, als voersz. staet⁴⁾, die wert op een dobbelspel gesteken, daer hi aen sterff; ende wert begraven in die Buerkerck op sunte Echtendach⁵⁾.

LXVI. Item die bisscop liet die Leck tot voor Wyck toepalen⁶⁾ op sunte Valentynsdach⁷⁾. Ende elcke pael stont omtrent een roede van malkanderen ende daer henghen groote ketten tusschen, die men op ende neder doen mocht, na dat die Lec groot ende kleyn was⁸⁾. Ende dat liet den bisscop doen, omdat die van Utrecht gheen provande uten lande van Cleve krygen en soudent te scepe.

LXVII. Item des Sonnendaghes op den Vastelavont⁹⁾ reden XIV peerden gewapent van den Walen uyt Wyck ende reden tusschen Utrecht ende Amersfoert. Ende vingen daer XVIII personen, daer VI stalbroeders mede waren; ende dat ander waren borgers ende lantluden van Amersfoert ende waghennannen¹⁰⁾, die provande overvoeren wouden. Ende dese Walen sloeghen XVIII peerden uit die waghens, want sy die waghens niet mede en dorsten nemen, want sy niet sterck genoeg en waren. Ende sy brochten die gevanghen ende die peerden binnen Wyck.

LXVIII. Item des Manendages op den Vastelavont¹¹⁾ reden

¹⁾ *toeslaen*, in beslag nemen, eigenl. sluiten.

²⁾ Versta: moesten hun verplichtingen voortaan aan den bisschop voldoen.

³⁾ 7 Febr. 1482.

⁴⁾ Vgl. boven Cap. I.

⁵⁾ 5 Febr. 1482.

⁶⁾ *toepalen*, met palen afsluiten.

⁷⁾ 14 Febr. 1482.

⁸⁾ Versta: al naar het hoog of laag water was.

⁹⁾ 17 Febr. 1482.

¹⁰⁾ *waghennannen*, voerlui.

¹¹⁾ 18 Febr. 1482.

omtrent LIII peerden van die Walen ende Duutschen tesamen uit Wyck ende reden tusschen Utert ende Amersfoert. Ende vinghen daer omtrent XXX personen, daer een hooftman uit den lande van der Marck mede was, — ende hadde VI peerden ende hiet Eerst van Hoeswinkel ¹⁾ —, ende dat ander waren stalbroeders ende borgers van Utrecht ende twee wagenlude. Ende namen twee waghē mit huusraet, dat borgers van Utrecht toe hoorden, — ende wouden na Overysel wesen —, ende VI reysige peerden ²⁾ ende VII waghēpeerde. Ende brochten gevanghen, perde ende waghē altesamen binnen Wyck. Ende doe dese by Wyck quamen, doe quam hem een deel ruyters uyt Wyck teghen. Ende reden weder by Amersfoert ende venghen daer ses stalbroeders ende enen lantman. Ende quamen des nachts omtrent XII uren weder binnen Wyck.

LXIX. Item die ruters van Utrecht ende van Amersfoert toghen op sunte Petersavont-ad-cathedram ³⁾ des avonts uit ende toghen voer der Nykerk. Ende die poort wert hem opgedaen. Ende sy nament in ende besettent met ruters. Ende daer en wert niemant bescadicht binnen noch buyten. Ende sunte Petersdach was op een Vrydach.

LXX. [HOE DIE JONCKER VAN CLEVE DES BISCOPS VIANT ENDE GEHULT WERT]. Item die joncker van Cleve voersz. wert vyant met syn hulperhulpers ⁴⁾ des bisscops van Utrecht ende syn hulperhulpers. Ende dese vedebrief quam den bisscop tot Wyck op sunte Petersdach-ad-cathedram ⁵⁾. Ende die

¹⁾ Misschien slaat op hem het bericht, dat 26 Dec. 1481 een bode van Homborch verschenen is „mit enen brieff van enen hooman, die den stat van Utrecht sinen dienst boet om mit hondert peerd de stat te dienen”. Homburg ligt in het Marksche gebied.

²⁾ *reysige peerden*, soldatenpaarden.

³⁾ 21 Febr. 1482.

⁴⁾ *hulperhulpers*, medestanders

⁵⁾ 22 Febr. 1482.

joncker screef hem een voerstender der stat van Utrecht te syn ¹⁾).

Item die raet out ende ny waren op dat Huus des Sonnedaghes na sunte Petersdach-ad-cathedram ²⁾). Ende daer quam die jonker van Cleve op dat Huus ende dede den raet out ende nye enen eed, als dat hy der stat van Utrecht een voorstander wesen soude ende niet suenen en sel mit den hertoge voersz., noch mit die bisscop, ten is mit wille der stat van Utrecht. Ende desgelyks deden hem die raet out ende ny enen eedt, dat sy gheen soen aengaen en souden, ten waer by des jonckers wil voersz ³⁾). Item die borchgrave van Montfoerd wert viant met syn hulperhulpers des bisscops van Utrecht. Ende desen vedebrief quam den bisscop des Dynsdaghes na sunte Mathysdach-Apostel ⁴⁾).

LXXI. HOE DIE DACHVAERT TOT SCOENHOVEN GEHOLDEN WERT ENDE VERGINCK ⁵⁾). Item uit verspreken ⁶⁾ van gheesteliken personen is een dachvaert gemaect tusschen den hertoghe van Oostenryck ende die Hollantsche steden op die een, ende der stat van Utrecht ende van Amersfoort ende dieghene, die 't mit hem houden, te weten den joncker Engbert

¹⁾ *voerstender*, beschermer. Reeds 11 Febr. was, blijkens R.D.B., van stadswege de notarieele acte opgemaakt, waarbij de raad jonker Engelbrecht „voir enen *ruwaert ende beschermer des lants*” aanneemt. De acte (vgl. *Dodt*, Archief I³, blz. 98) draagt Engelbert de *landsheerlijke macht* op. Men belooft hem „te behouden... ende dat uut (te) dragen totten utersten rechter toe, dat is to weten *tot een generail concilium*”! Zij drukt de machtsbevoegdheid van den Kleefschen jonker uit in de woorden: „als onse geweldige lantsheer”, „ruwaert ende beschermer”, „gelyck enen lantsheer”, „als ruwaert ende toekomende heer”. Onder de uitvaardigers ontbreekt de geestelijkheid.

²⁾ 24 Febr. 1482.

³⁾ R.D.B. vermeldt: Engelbrecht zweert, in tegenwoordigheid van burggraaf Jan van Montfoort *en andere leden der ridderschap*!, ten overstaan van schepenburgemeester en raad ten behoeve van het „*gemeyne lant*” den inhoud van zijn brief te zullen houden. Die brief is gedrukt: *Dodt*, Archief I³, blz. 101. Engelbrecht noemt zich „ruwaert ende beschermer *der kercken*, stadt, steden ende des lants van Utrecht. Hij gedraagt zich als adspirant-elect en is braaf-onderworpen.

⁴⁾ 26 Febr. 1482.

⁵⁾ *verginck*, afliep, mislukte.

⁶⁾ *verspreken*, bespreken.

van Cleve ende den borchgrave van Montfoerd, ter ander syde. Ende dese dachvaert is gehouden tot Scoenhoven. Ende men soude tot Scoenhoven in die herberghe wesen op den Asschelwoensdach ¹⁾; als gescieden van sommige, te weten: die stedehouder, die marcgrave van Antwerpen ende die des hertogen macht hadden te doen ende te laten ²⁾ ende der steden vrienden in Hollant. Ende des bisscops raet van Utrecht was oock tot Scoenhoven. Ende die stedehouder hadde die stat Utrecht, Amersfoert ende die 't met hem hielden geleyde gegeven mit XL personen of daeronder tot Scoenhoven te comen, mer dat gheleyde en was so pleyn ³⁾ niet, dat 'et die van Utrecht genouchde; ende dat wert vermaect ⁴⁾. Aldus quam by ⁵⁾, dat die van Utrecht ende Amersfoert dus lange na quamen tot Scoenhoven, achte dagen na den dach, die voersz. is. Ende dese nabescreven personen waren gescicket van wegghen der stat van Utrecht ende Amersfoert ende die 't mit hem hielden: een doctoer van wegen des jonckeren van Cleve, Jan van Houdaen, een doctoer in der godheit, van der Jacopinen oerden; Jan de Coninc, Timan Ysbrantse van den nyen rade, Gerit Zoudenbalch, Jan Over de Vecht van den ouden rade, — ende dese VI personen waren gescict van wegghen der stat van Utrecht —; ende Mor Geritsen ende Willem van Herdevelt van wegghen der stat van Amersfoert. Ende meyster Jan van Houdaen hielt die woorde. Ende daer worden veel woerden verhaelt ⁶⁾, die gebeurt ende versproken waren op die tyt, dat die van Utrecht hoer gedeputeerden by den hertoge waren tot Andwerpen ende den hertoge na togen tot Bruesel, daer sy hoer antwoord kregghen, als voersz. staet ⁷⁾.

¹⁾ 20 Febr. 1482.

²⁾ Versta: Lalaing, van Ranst en de andere gevolmachtigden van Maximiliaan.

³⁾ *pleyn*, duidelijk, volledig.

⁴⁾ *vermaect*, opnieuw geredigeerd.

⁵⁾ *quam by*, geschiedde.

⁶⁾ *verhaelt*, opgehaald.

⁷⁾ Vgl. boven Cap. XXV e.v.

Ende meyster Jan seyde mede, dat die stat Utrecht ende Amersfoert geern mit den hertoge voersz. ende mit den Hollanders tractieren¹⁾ ende soenen willen. Ende seyde mede, dat juncker Engbert van Cleve niet binnen Utrecht gecomen en waer op des hertogen ergsten²⁾ noch scaden, mit meer scoenre woorden. Doe meyster Jan voersz. syn reden uyt hadde, doe seyde die stedehouder tot meyster Jan Houdaen: Heer, ghi segghet, dat die stat van Utrecht ende Amersfoert mit diegheen, die 't mit hem houden, ende die u uytgesent hebben, geern dedinghen soudent mit myn genadigen heer van Oostenryck ende mit den Hollanders. Wildy niet mede dedinghen mit uwen heer, den bisscop van Utrecht ende mit den heer van Yselsteyn? Want dat doch die principalen³⁾ mede syn ende hebben die oorloge mit mynen ghenadighen heer van Oostenryck aengenomen. Doe seyde meyster Jan van Houdaen weder, hemluden en waer daer geen bevel of medegegheven. Doe seyde die stedehouder: Soo treckt weder t' huus ende krycht bevel daerof, of en coemt niet weder. Ende wie des oorlochs eerst moede is, die mach alsdan den anderen eerst toespreken, mit meer woorden, die daer op dienden. Ende seide mede: Heer, ghi hebt den joncker van Cleve seer verantwoert⁴⁾, dat hy op myns genadichs heeren van Oostenryck scaden niet gecomen en is binnen Utrecht, noch op sinen landen. Ende toech doe eenen brief uyt syn tassche. Ende seyde tot meyster Jan: Leest desen brief doch. Ende dit was den vedebrief⁵⁾, daer die joncker van Cleve voersz. des hertogen van Oostenrycks ende den Hollanders viant in geworden was. Doe meyster Jan van Houdaen desen brief gelesen hadde, doe ginck hy sitten ende en sprac een woort niet meer ende was seer bescaemt, want hy anders gesproken hadde, dan 't was.

¹⁾ *tractieren*, onderhandelen.

²⁾ *ergst*, nadeel.

³⁾ *principalen*, hoofdpersonen.

⁴⁾ *verantwoerden*, verdedigen (hier sarcastisch!).

⁵⁾ Vgl. Cap. LXX, waar echter slechts sprake is van een ontzegbrief aan den bisschop.

Ende mitten kortsten so verginck dese dachvaert swyllicken ¹⁾. Ende sceyden mit onvreenscapen vaneen. Ende niemant van den partyen en liden ²⁾, dat hy dese dachvaert eerst begeert heeft. Nochtans ist gesciet ende sy syn byeen geweest. Ende doe die gescicten weder toe Utrecht gecomen waren, doe hadde dat ghemeen volck geern geweten, hoe die dachvaert vergaen was. Doe hadden die gescicten laten luden, dat sy hoopten, dat dat goet werden soude ende dat daer vier personen toe gescikt waren van elker syde ende die souden mit malkanderen spreken. Ende seyden, sy souden weder noch eens ter dachvaert trecken, ende hoopten, dat 'et een soen werden soude. Aldus wert dat gemeen volck te vreden geset.

LXXII. [VAN DIE RUTERS ENDE HOE GYSBERT VAN BAES VIANEN VERRIET]. Item opten vyften dach in die Meert des nachts toghen omtrent XL ruters uit Neerden ende trocken voor Utrecht ende bernden een deel husen op die Veengraft ³⁾ ende sloeghen daer twee man doot ende vinghen daer twee ende toghen weder in Neerden. Item een borgher van Vianen, geheten Gysbert van Baes ⁴⁾, dese Gysbert reysde dicwil binnen Utrecht, also dat dit den stedehouder van Hollant the kennen gegheven

¹⁾ *swyllicken*, tweedrachtig, in onmin (swellich?); of is het corrupt voor: smeliken?

²⁾ *liden*, erkennen.

³⁾ Veengraft, vermoedelijk in de buurt van Westbroek?

⁴⁾ Vianen was in het bezit der Brederode's. Walraven XVIII was bij den dood van zijn vader, Reinout XVII † 1473, nog minderjarig. Zijn moeder, Jolenta van Lalaing, voerde de voogdij, maar werd door de Brederosche basterd-zijlijn, waartoe ook Reinier van Broekhuizen behoorde, uit Vianen verdreven. Eerst in 1480 gelukte het dezen weer weg te werken. De hier bedoelde „*joncker*” van Brederode is dus deze Walraven. Voor hem voert in Vianen het gezag: *Joris de Basterd*. Dit is de zoon van domproost Gijsbert, Walravens oom, de tegencandidaat tot den bisschopszetel bij de verheffing van bisschop David, over wien beneden blz. 75 n. 3. De derde hier genoemde Viaansche persoonlijkheid *Gysbert van Baes*, was dijkgraaf van Vianen. Minstens vanaf Aug. 1481 stond hij in connectie met de Utrechtsche Hoeken. Tot nog toe nam Vianen een neutrale houding aan, al herbergde het Utrechtsche ballingen.

wert. Ende hem wert mede geseyt, dat dese Gysbert voersz. Vianen aen handen der stat van Utrecht brengen soude. Aldus screef den stadthouder aen den drossaet ¹⁾, Joris de bastert van Brederode, dat hi saghe, dat hy hem den man quyt maken soude uyt Vyanen, want hem geseyt was, dat den selven Gysbert van Baes voersz. wysen ende nauwen raet gehad hadde mitten borchgrave van Montfoerd ende mitten ritmeyster van Utrecht, als Vianen aen Utrecht te brenghen, mit veel meer ander woorden etc. Ende die joncker van Brederode hadde dit selve Joris oock gescreven. Ende Joris trat tot Gysbert voersz. ende seyt hem, als hem die stedehouder ende die joncker voersz. gescreven hadden. Daer Gysbert op antwoorde ende seyde: Heer drossaet, houdy my voor sulcken man, dat ic myns jonckeren stat verraden soude; dat is myn leet; mit meer guder woorden, die ic al laet staen om kortheit te scriven. Ende Gysbert was oock sterck van magen ende van vrienden ²⁾ binnen Vyanen; aldus en kost ³⁾ hem die drossaet mit forts ⁴⁾ niet wel uyt Vyanen krighen. Ende dese Gysbert voersz. sprac eerbaerlic, mer hy gedacht, dat hi woude ⁵⁾. Ende tooch hierna binnen Utrecht ende gaf den burchgrave van Montfoerd ende den ritmeyster ende heer Dirc van Zulen the kennen, wat woorden hy mit den drossaet van Vianen gehad hadde. Ende seyde mede, dat hy wel wiste, dat die drossaet Vianen aen die Hollanders brengen soude; wouden sy hem gelove houden, hy wiste raet Vianen aen hoer handen te brengen. Doe seyde heer Dirc van Zulen, hy en woude daer niet over staen ⁶⁾, daer men Vianen bekrachtigen ⁷⁾ soude. Doe seyde die burchgrave tot heer Dirck: Wat doe dy dan hierby, mit meer woorden. Doe seyde heer Dirc: Ic wil gaen, mer ic en sal daer niemant af

¹⁾ *drossaet*, drost.

²⁾ Versta: had heel wat aanhang, vrienden en bloedverwanten.

³⁾ *kost*, kon.

⁴⁾ *forts*, geweld.

⁵⁾ Ironische accenten op sprac en gedacht!

⁶⁾ *over staen*, de leiding hebben.

⁷⁾ *bekrachtigen*, overweldigen, innemen.

seggen ¹⁾). Ende dese coopman ²⁾) wert des eens mit den borchgrave ende mit heer Vincentius van der Zwanenborch, ritmeyster tot Utrecht. Item, die drossaet van Vianen was op dese tyt, hiet Joris die bastert, ende was heer Gysbert van Brederoden, die domproest tot Utrecht was, syn soon ³⁾) ende was een fris lanck man.

LXXIII—LXXVII. HOE VIANEN BEKRAFT WERT. Item opten XVII dach van Maert, — ende was die dach van die Rose te midvasten ⁴⁾) —, doe was enen geheten Gysbert van Baes ende was mede van die hofstede ⁵⁾) van Vyanen geboren ende hadde den joncker van Brederoden, die een heer van Vianen is, enen eet gedaen of meer, als men seyt, hout ende trou te wesen. Ende Gysbert voersz. en heeft dit altesamen niet geacht noch aengesien ende heeft die stede van Vianen aldus in grooten last gebrocht ende alle dat lant van Vianen mede. Ende dese toeganc ⁶⁾) ginc aldus toe. Des avonts omtrent VIII uren so is Gysbert van Baes mit XII of XIII personen op Gheengespoert ⁷⁾) gegaen. Daer plecht men op te waken ende daer plecht men die ommegangers af te schicken, die om die mueren pleghen te gaen ende roepen die wachters aen, die op die toernen waken. Ende die personen, die mit Gysbert voersz. op die poort gingen, dat waren vyf stalbroeders van die Vaert. Die twee quamen als gevangen binnen

¹⁾ Dirk van Zuilen was nl. niet alleen schepenburgemeester van Utrecht maar ook... leenman van de Brederodes! Het heeft hem en zijn familie toch een felonie-proces gekost en het tijdelijke verlies der Viaansche leengoederen.

²⁾ Gijsbert van Baes schijnt ook leverancier aan het Utrechtsche blokhuis te Vreeswijk geweest te zijn.

³⁾ Over Gijsbert van Brederode vgl. Inleiding blz. XII en het Brederodekroniekje van Johannes a Leidis. Na vier jaren harde gevangenschap te Wijk heeft de ongelukkige nog een jaar „ambteloos” te Breda geleefd. Hij stierf 1475. Joris was niet zijn eenige zoon. Zonder blikken of blozen noemt zijn biograaf niet minder dan een vol dozijn kinderen.

⁴⁾ *die dach van die Rose*, Rozenzondag, Zondag Letare (kerkl. kalender-aanduiding).

⁵⁾ *hofstede*, heerlijkheid. (Vgl. *Grimm*, D. Wörterbuch, i.v. hofstatt.)

⁶⁾ *toeganc*, gebeurtenis.

⁷⁾ *Gheengespoert*, een niet meer bestaande poort aan den Oostkant.

Vyanen mit witten stocken ¹⁾ ende die een in vrouwenklederen ende die twe ander in bedelaersclederen ende een fyn gheclede knecht ²⁾). Ende dat ander waren borgers van Vianen, geheten Gherit Struyck, Jan Struyck, Heyn Coenen, Peter Gheritsen ende Gysbert van Loenen. Ende doe Gysbert van Baes mit dit geselschap op die poert was, doe dede hy die cappeteyn opt blochuys aen die Vaert, geheten Loef Berchmaker, een teycken mit vier, als hy besproken ³⁾ hadde. Also vroeck als dat teycken gesien is, so togen die ruterer over ende hadden ledere ⁴⁾ mede. Ende Gysbert voersz. hadde een gat gemaect boven in die poort, daer hy op was. Ende sy clommen tot hem in. Ende een, die geheten was Aelbert van Teylingen, — ende was die scout binnen Vyanen ende hadde Gysbert van Baes suster tot een wyf —, dese Aelbert en wist van dit werck nijt. Ende die waeck ⁵⁾ was op dese nacht syn ⁶⁾). Aldus ginck Aelbert na die poort ende woude die waeck bestellen, als men plecht te doen. Ende als Aelbert voor die poort quam, doe riep hem Gysbert toe, wat hy daer dede, ende dat hy nijt naerre en quam, of hy woude hem enen pyl langen ⁷⁾). Doe riep Aelbert van stonden aen: Al verraden, viant, viant! Ende dat geruft quam alle die stede door ende op dat huus the Batesteyn ⁸⁾). Ende also vroeck als die drossaet dit hoorden, doe liep hy mit syn knechten terstont af, ende kreech een deel borgers by hem. Ende men sloech die kloc. Ende Aelbert was altyt by den drost op die straet. Ende die drost ende Aelbert traden mit diegeen, die sy by hem hadden, na die poort, daer Gysbert van Baes op was.

¹⁾ *mit witten stocken* werden gevangen of ontwapende soldaten voorzien (vgl. *Molinet*, *Chroniques* III, p. 387).

²⁾ Welgeteld zes!

³⁾ *bespreken*, afspreken.

⁴⁾ *lederen*, ladders.

⁵⁾ *waeck*, het toezicht op, commando over de wacht.

⁶⁾ *was ... syn*, was aan hem.

⁷⁾ *langen*, reiken (toesturen).

⁸⁾ Batesteyn grensde onmiddellijk (Westl.) aan de stad, waarvan het alleen door een gracht gescheiden was. Het „slot te Vianen” was de zetel der heeren en dus nu van drost Joris.

Ende doe quamen daer vyf knechten van die poort ende wouden op enen toorn gegaen hebben, die by die poort stont. Ende den drost mit syn geselschap sloegen der drie doot ende venghen der twee. Ende doe dit gesciet was, doe ginck die drost mit die hy by hem hadde weder aen die straet, want hi en hadde niet veel volcks by hem ende hy woude hem stercker maken; als hy dede. Ende doe trat hy anderwerf tot die poert wert ¹⁾ ende hadde een groot deel borgers doe by hem. Ende doe hy by die poert quam, doe scoten sy seer van die poorte, also dat daer twee van die burgers gescooten wert, die mit den drost quamen. Doe dat die ander borgers saghen, doe worden sy versuft ende bleven after een hoeck staen van een straet ende dorsten niet naerre comen. Ende daer wert van die poert geroepen: Ghi borgers van Vianen gaet te huys. U en sal niet misschien ²⁾. Dit syn die van Utrecht. Doe waren daer sommige borgers van Vianen, die ginghen daer langhes die straet ende riepen: Dat is al verloren. Die van Utrecht syn in die stat, wel vier hondert sterck. Ende seyden mede: Een yghelyck sluyt syn deuren toe; dat en is op ons nijt gedaen ³⁾. Et schynt, dat dese van dit verraet hebben ⁴⁾ geweten. Doe die drost dit hoorden, doe trat hy na dat huys te Batesteyn mit syn knechten. Ende sommige van die borgers te Vianen, die goet jonckers waren ⁵⁾, ende een deel ballinghen van Utrecht, die doe binnen Vianen laghen ⁶⁾, ginghen mit den drossaet. Sommige hadden oervede ⁷⁾ gedaen der stat van Utrecht ende sommighe nijt. Ende dese nabescreven personen en hadden geen

¹⁾ *wert*, -waarts.

²⁾ *misschien*, kwaad overkomen.

³⁾ Versta: om ons in het niet te doen.

⁴⁾ Matthaeus: heeft.

⁵⁾ *die goet jonckers waren*, die den jonker aanhingen.

⁶⁾ Vgl. boven Cap. XV.

⁷⁾ *oervede*, verklaring onder eede geen wraak te zullen nemen over een opgelegde of ondergane straf, m.a.w. in die straf, in casu: de ballingschap, te berusten. De Kabeljauwsche ballingen in Vianen waren dus van tweeërlei type: 1°. onverzoenlijken, die een dergelijke verklaring weigerden; 2°. berustenden, die op begenadiging wachtten.

oervede gedaen, te weten: Jan van Renes her Jans soen, Jan van Renes van Baer ende Jan syn soen, Willem van Steenre, Willam van Winsen, Floris van Pallaes, Jan Proeys, Evert van Scadic, Willam van Scadic, Jan Harmensen. Ende die drost liet er drie ballingen achter of van Batesteyn ¹⁾, die van Utrecht oock waren; die hoer namen waren: Eerst Taets van Amerongen, Heyman de Gruter ende Koert de Gruter. Ende dese naebescreven personen hadden oervede gedaen ende waren oock mit den drossaet op Batesteyn gegaen, te weten: Eerst van Drackenburch, Heynric van Lewenberch ende Lubbert ²⁾ Snoeck. Ende dese voorsz. ballingen hadden sommige ³⁾ hoer gelt, cleinnoten ende hoer wyven mede op dat huys te Batesteyn. Ende doe die ritmeyster voorsz. mit alle die ruters in Vianen was, doe trat hy van stonden aen na dat huys te Batesteyn ende brack door dat oude huys en quam also by die brugge, die achter van dat huys ginck. Ende die ruter wert der sommighe over ⁴⁾ gewont. Ende als dit gesciet was, so ginck die ritmeyster mit die ruters in die stat ende een yghelic bestont ⁵⁾ toe the plonderen in der ballingen husen van Utrecht ende in den borgers husen, die quaet Gysbert van Baes waren ⁶⁾. Ende in die morghenstont quam die ritmeyster mit alle die ruters ende stormden dat huys Batesteyn. Ende die ruters lieten daer toe IX of X doden ende veel ghewonde. Mer die op Batesteyn waren en mochtens niet houden. Ende traden van dat huys ende ginghen op een toorn, geheten Simpoel ⁷⁾; mer daer en was gheen eten op. Dat wert den ritmeyster geseyt. Ende men scoot seer op den toern ende oock van den toern weder of ⁸⁾,

¹⁾ Versta: liet drie Utrechtsche ballingen door een achteruitgang weggaan.

²⁾ Matthaeus: Lubbere.

³⁾ Versta: sommige van deze ballingen hadden...

⁴⁾ Versta: bij die gelegenheid werden enkele soldaten gewond.

⁵⁾ *bestont*, begon.

⁶⁾ *quaet Gysbert v. Baes*, tegenstanders v. G. v. B.

⁷⁾ Simpoel was de naam van den grooten donjon van 't slot Batenstein, volgens de overlevering zoo geheeten naar een graaf van St. Pol, die, 1371 gevangen, met zijn losgeld de bouwkosten zou bestreden hebben.

⁸⁾ *weder of*, terug van (den toren).

also dat die ritmeester spraeck begheerde te houden mit den-ghenen, die op den toern waren, alst gesciede. Ende mitten kortsten, daer wert gesproken ende verdedinghet, als dat alle dieghene, die op den toern waren, hem gevanghen soudén geven in des ritmeesters handen; ende al hoer gelt, sulver ende gout ende cleinnoten soudén sy daer laten. Ende dese dedinghe voersz. volgheden sy alle, die op den toern waren. Mer sy waren twydrachtich op den toern, want die drost mit die ballinghe, die geen oervede gedaen en hadden, hadden den toern geern gehouden, of sy ontset hadden moghen kryghen. Mer die ander, die oervede gedaen hadden, ende meer ander wouden aen dese dedinge. Ende doe sy van den toern soudén gaen, doe mosten sy hoer hernes daer oock op laten. Ende si ginghen des Manendages savonts omtrent vier uren van den toern¹⁾.

LXXIV. Item Walraven, des jonckeren bastertbroeder van Brederode²⁾, hadde die Leckpoort in. Ende doe hy hoorde, dat die drost met diegheen, die hy by hem hadde, den toern opgegheven hadde, doe gaf hy oock die poort op in alsulker maten, als die toern opgegheven wert. Doe die ritmeyster mit die ruters Vianen aldus in hadden, doe traden sy op dat huys te Batesteyn ende plonderden alle, dat daer was, mit namen alle kostelyke cameren ende omtrent twee dusent rynsche guldens wert³⁾ sulverwerck, dat die joncker van Brederoden toebehoorde, ende alle syn brieven⁴⁾, die daer waren, ende voert also veel gelts ende sulverwercks ende kleinoten, dat ander lude daer op gevlucht⁵⁾ hadden, dat 'et al veel dusenden droech, als men seyde. Ende dat dus veel goets op dit huys was, dat quam aldus by: want⁶⁾

¹⁾ 18 Maart 1482.

²⁾ Deze Walraven is dus een bastard-broer van Jonker Walraven XVIII; vgl. boven blz. 73 n. 4. Beiden zijn zoons van Reinout XVII. Drost Joris is „des jonckeren bastert-neve van Brederode”.

³⁾ Versta: zilverwerk ter waarde van 2000 rg.

⁴⁾ *alle syn brieven*, zijn geheele archief (het was 160 nummers rijk).

⁵⁾ *vluchten*, in veiligheid brengen.

⁶⁾ *want*, want 't.

duerden wel twee uren, eer die ruters al in Vianen quamen, ende die drossaet sy ¹⁾ geern gekeert hadde, als voersz. is. Aldus brochten die borgers van Vianen, die goet jonckers waren, hoer cleynnoet op dat huys. Ende aldus wort Vianen verraden by toedoen des borchgraven van Montfoerde boven goeden gelove, die den drost van Vyanen toegeschreven is van die overste van Utrecht ²⁾.

LXXV. Item die ritmeyster mit den ruterer soudren hebben vier durent rynsgulden, waert saeck, dat sy Vianen wonnen; als sy deden, als voersz. staet. Item die ritmeyster behielt die stede van Vianen in tot syns selfs behoef ende die borgers van Utrecht en mochten in Vianen niet mit eenighe menichte van volck comen ³⁾. Ende Gysbert van Baes en dorst daer int eerst oock nijt comen ende bleef tot Utrecht of te Montfoert. Ende alle die borgers in Vianen mosten ruters in hoer huus houden ende hebben en mosten hem oock te eten geven, luttick ⁴⁾ of veel, na dat sy ryck waren. Ende hem wert veel overlast gedaen.

LXXVI. Item alle die ballinghen, sy hadden oervede gedaen of nijt, die gevanghen werden, mosten hem copen tegens den ritmeyster ⁵⁾. Ende die ander ballinghen, die oervede gedaen hadden ende niet gevangen en waren, die mosten gelt loven der stat van Utrecht. Ende voer dat sy leenden, soudren sy lyfrenten weder voor hebben ⁶⁾.

¹⁾ 4^e nvl.!

²⁾ Versta: in strijd met de directe belofte, door de Utrechtsche regeerders aan den drost schriftelijk gedaen.

³⁾ Zwanenburg weigert b.v. een Utrechtsche bezetting van 400 man toe te laten! Voor hem is dit een prachtige gelegenheid eindelijk eens geld los te krijgen. De stemming in Utrecht is dan ook niet erg triomfantelijk. De stad laat Joris van Brederode, drost van Vianen, onmiddellijk weer vrij.

⁴⁾ luttick, weinig.

⁵⁾ Zwanenburg rantsoneert de gevangenen als zijn privé-aangelegenheid; daarbij neemt hij niet in aanmerking, of zij nog vijanden van de stad waren, ja of neen.

⁶⁾ 29 Maart 1482 heeft de stad onderhandeld (R.D.B.) met de ballingen „die oervede gedaen hebben” en die weer in de stad zouden mogen komen. Den volgenden dag hebben blijkens R.D.B. de gilden een nieuwe emissie van lijfrentebrieven goedgekeurd.

7. GEZICHT OP KEIZERRIJK, HAZENBERG, PLAATS EN DOM.

Item veel borgers van Vianen worden oock gevangen, die hem oock mosten kopen, als Willam van Wael ende Alaert, syn soen, Dirck van Alfen ende meer goede mannen van Vianen.

LXXVII—LXXVIII. [VAN DIE HERTOGINNE VAN OESTEN-
RYCK ENDE VOERT VAN LYFRENTEN ENDE RUTERS]. Item die hertoginne van Oestenryck sterf des Dynsdages voer den heyligen Palmdach anno LXXXII ¹⁾.

Item die raet van Utrecht verkoft lyfrenten ende saten daertoe des daghes na den heyligen Palmdach ²⁾. Ende gaven den penninck om vyf ende vier; ende de drie deel gelt, ende een deel ³⁾. Item dat die raet verkoft heeft van lyfrenten in desen twee reysen voersz. beloopt omtrent tusschen IX en X dusent rynsche gulden, die sy jaerlycks uytreycken moeten ⁴⁾.

LXXVIII. Item die ruters van Wyck, omtrent XL gewapent, namen omtrent vyftich peerden uyt wagens mit provande ende vingen XV wagenlude ende verdorven die provande. Item die ruters van Wyck ende die ruters van Neerden namen also dick die peerden uit die wagens, die provande overvoerden van Amersfoort na Utrecht. Ende dick namen sy die wagens mede mit alle dat goet dat daer op was. Ende die van Neerden deden also vele quaets int Sticht, dat ic al niet gescriven en can. Daer wil ict nu by laten bliven, ten waer wat sonderlings ⁵⁾.

¹⁾ 26 Maart 1482.

²⁾ Vgl. boven blz. 63, n. 7; het gold nog steeds, — en na het Viaansche avontuur meer dan ooit —, het loonen en afdanken van de soldaten. 1 April had de verkoop plaats. 2 April wordt de voortzetting van den verkoop aangekondigd, daar er niet genoeg gekocht is (B.S.B.).

³⁾ Blijkens B.S.B. nam men zooveel mogelijk oude schuld in de nieuwe massa op. Men kocht bijv. 100 ₤ rente tegen 400 of 500 ₤ en betaalde voor $\frac{1}{2}$ met contant geld, voor $\frac{2}{3}$ met vorderingen op de stad, of wel voor $\frac{1}{2}$ met losrentebrieven, voor $\frac{1}{2}$ contant enz.

⁴⁾ Als de uit te keeren rente 45.000 ₤ bedroeg, dan is dus door de stad, oude schuld inbegrepen, ongeveer 202.500 ₤ geleend.

⁵⁾ Versta: voorloopig schrijf ik niet verder, tenzij er wat bijzonders mocht gebeuren.

LXXIX—LXXX. HOE DIE ANDERDE OPLOEP WAS BINNEN DER STAT VAN UTRECHT. Item des Dynsdachs na beloken Paesdach ¹⁾, — ende was den XVI dach in April —, was binnen Utrecht geordineert een ghemeen mergenspraeck ²⁾ van allen gilden, waerom ³⁾ men raet nemen soude om gelt te vynden, daer men die ruterer mede lonen soude van die vier dusent rynsche guldens, die hem gelooft waren, van dat sy Vianen soudon winnen ⁴⁾. Ende oock was dese mergenspraeck, omdat die gemeent gheen verdinge en wouden hebben gebeurt ⁵⁾. Ende Frederic uten Hamme, die een maerscalc was int Nedersticht, die was gevangen in der stat vanghenis van Utrecht ende was den ghemenen gilden gegheven ⁶⁾. Weerom ⁷⁾ die overste wel gesien hadden, dat men Frederic hadde laten copen, ende dat men mit dat gelt, te weten twee dusent rynsche gulden den ruterer mede geloont hadde; weerom ⁸⁾ die ghilden niet mede the vreden en waren en liepen so een deel voer dat raethuys. Ende daer liepen te hant alle die gilden tegader tesamen ⁹⁾ ende haelden Vrederic uten Ham van sunte Katerinenpoert ¹⁰⁾ ende brochten hem op die Plaets ende dwongen die scepen ¹¹⁾ daertoe, dat sy een sentency gheven mosten over Vrederic uten Ham te rechten ¹²⁾. Ende Jan van

¹⁾ *beloken Paeschdag*, Zondag na Paschen (*beloken*, gesloten).

²⁾ *mergenspraeck*, (ochtend)vergadering der gilden (op het Janskerkhof).

³⁾ *waerom*, versta: om daar? l.: waerop?

⁴⁾ Vgl. boven Cap. LXXII e.v.

⁵⁾ Vgl. boven Cap. XLVI, blz. 50 n. 6. Inderdaad behelst B.S.B. 30 Mrt 1482 behalve het lijfrentebesluit (zie blz. 81 n. 2) de opzegging van de verdingen. De nood neep en men had reden de boeren niet verder te verbitteren.

⁶⁾ Vgl. boven Cap. LXII.

⁷⁾ De zinsconstructie is onduidelijk. Matthaeus heeft *waerom* en dit moet samenhangen met het begin van den volgende zin; *weerom* ... *weerom* geeft dan beteren zin. Versta: *Van hun kant* wilden nu de oversten Frederik wel rantsoeneeren; de gilden *echter*.

⁸⁾ Matthaeus: waerom.

⁹⁾ Versta: altegader die gilden liepen tesamen.

¹⁰⁾ D.i. de stadsgevangenis.

¹¹⁾ *scepen*, schepenen. Vergl. Inleiding blz. XVII—XVIII.

¹²⁾ *sentency* ... *te rechten*, vonnis ... om terecht te stellen.

Massche wees dat laetste oordeel over Vrederic voersz. Ende hy wert gerecht mit den sweerde op den voersz. dach op die Plaets te twee uren na den middach ¹⁾. Ende doe Vrederic voorgenoemt gerecht was, doe riepen die overste ten scepenhuysen uit ²⁾ ende seyden, dat een ygelick te huys gaen soude. Doe was daer een man van der gemeenten en seyde: Daerom en syn wy alleen niet hier gecomen, wy willen diegheen op die poort hebben, die officien ³⁾ gehadt hebben van der stat weghen in desen oerloghe ende willen daer rekeninghe van hebben. Ende die gemeent volghden ⁴⁾ alle, dat desen man sprack, ende syn naem was..... Doe sprack daer een van der scepenhuysen, die syn naem was..... Wie wildy hebben? Doe riep daer een van die gemeent, geheten.....: Wy willen heer Dirck van Zulen hebben ende Gheryt Soudenbalch, Jan van Damas, Cornelis Foeck, Adriaen van Eynspeck, die men Scloeyer heet, Jan van Diepenbroeck, Gheryt van Aemstel. Ende dese voersz. personen mosten op die poort gaen, als sy deden, om rekeninghe te hebben van datgheen, dat sy opgebeurt hadden ⁵⁾. Ende die gemeent bleef alle den voersz. dach ende nacht in hoer hernes. Ende die joncker van Cleve

¹⁾ Aan dit schepenoordeel was, als gewoonlijk, een raadsvonnis voorafgegaan. Wegens zijn vele gewelddaden hebben schepenen, raad en oudermannen „gesleten”, dat hij aan den schout zal worden overgeleverd als een geweldenaar en dat de schepenen vonnis zullen wijzen. Aldus R.D.B., dat dan vervolgt: „Ende dit is gheschiet uut zwaren aenroepen van der gemeenten, zoe daer een oploep was onder den volke, heerkomende van eenre ghemeynre morgenspraecke van allen gilden”.

²⁾ Het schepenhuis was Hazenberg ter plaatse van het tegenwoordige stadhuis.

³⁾ *officien*, ambten. Versta: wij willen, dat alle rekenplichtige magistraten zich in praeventieve hechtenis begeven op de Kathrijnepoort.

⁴⁾ *volghen*, toestemmen, instemmen met.

⁵⁾ B.S.B. 16 April 1482 „des aftermiddages te vier uren” gelast: 1°. Dirk van Zulen en de anderen hier genoemd (Jan van Masch i.p.v. Jan van Damas) zich in voorloopige hechtenis te begeven; 2°. allen buit-, stok- en schatmeesters, die nog niet verrekend hebben, mede op de poort te gaan. Verder wordt bekend gemaakt, dat de stadssleutels in handen van burgemeester Jan de Coning zijn en dat de poorten niet zullen worden geopend dan met goedvinden van den jonker van Kleef en vier met name genoemde raadsleden. — Men merke op, dat de jonker van Kleef populair is!

was op dese tyt op des bisscops hof ende bleef alle den dach opt hof ende quam des Woensdages by die gemeent ende heeft die gemeent anderwerf enen eet gedaen, ende die gemeent hem weder enen eet, by hem te bliven als een ruaert¹⁾. Ende heer Zweer van Montfoerd ende her Reyner van Broeckhuysen, Gheryt, Jan ende Heynric van Nievelt, gebrueders, deden der gemeenten op die Plaets oock enen eet, als dat sy by der gemeenten bliven soudén, mit opgerechte vingheren²⁾. Ende hem gruwelde seer, dat se die gemeente doot soude hebben geslagen, want heer Reyner van Broeckhuisen ende Heynric van Nievelt die principalen syn, daer dat oorloghe is om gecomen. Want hadden sy Leyden niet beklommen mit sommighe burgers van Utrecht, die Jan van Lantscroon ende Jan van Mas hem seynden, so en soude die eerste oploep niet gesciet hebben³⁾. Ende doe dese eden gesciet waren, doe ginck die raet op dat Huus⁴⁾ ende hebben ofgeset heer Dirck van Zulen, die een scepenburgermeyster was, ende hebben Jan de Coninck Godertssen, die een raetborghermeyster was, in her Dirck van Zulens stede geset ende hebben Jacob Jacobssen, die een scepen was, een raetburgermeyster gemaect⁵⁾. Ende die raet overdroech, dat alle die ballinghen, die

¹⁾ Blijkens R.D.B. heeft een gildendeputatie den jonker op het schepenhuis gehaald: „Ende dede aldaer zynen eedt weder in presentie ... van den ghemeynen volke, in groeter menichten opter Plaetzen vergadert.” De brief, waarvan boven blz. 70 n. 3 sprake was en dien hij nu *andermáál voor het volk* bezwoer, is daarbij den volke voorgelezen. Daarop heeft het volk hem gezworen „als horen lantshere hout ende trouwe te wezen ende hem te houden”.

²⁾ Deze heeren zwoeren hou en trouw aan den ruwaard, jonker van Kleef, de stad en de gemeene gilden van Utrecht (R.D.B.). Zweder van Montfoort is een broer van den burggraaf.

³⁾ Vgl. Cap. I en Inleiding blz. X.

⁴⁾ Volgens R.D.B. ging dit aan de eedsafleggingen vooraf.

⁵⁾ Het gaat als volgt in zijn werk. Eerst worden Dirk van Zuilen, Jan de Coning en Jacob Jacobss „verlaten” van hun ambten (resp. schepen-burgemeester, raads-burgemeester en schepen). Dan kiest de raad tot schepen: Jan de Coning en Bruning Pijl. Daarna kiezen schepenen Jacob Jacobss, nu alleen raad, tot raadsburgemeester. Tenslotte kiest de raad schepen Jan de Coning tot schepen-burgemeester! — Dit formalisme wordt niet veronachtzaamd; ook niet, als buiten het volk schreeuwt.

oervede gedaen hebben, weder in comen sullen, ende, die gheen oervede gedaen en hebben, sullen comen ende doen oervede, indien dat sy des begheren, aen den gilden ende aen den jonker van Cleve ende aen die overste ¹⁾, doe dit voersz. aldus gesciet was. Ende daer wert mede overdragen ende versproken mit den joncker van Cleve, dat die borchgrave van Montfoerd niet weder in Utrecht comen en soude, ten waer dat hi rekeninghe doen soude van datgeen, dat hi opgebeurt hadde in dit oorloghe. Want hy uyt Utrecht des morgens gereden was te Montfoerd, doe men Vrederic uten Ham des avonts ²⁾ rechten. Ende op dese tyt waren wel twee dusent lantluden van den Sticht binnen Utrecht gevlucht, als mi geseyt is, want hoer husen al verbernt waren. Ende men coft binnen Utrecht op die tyt een mud weyts om XCIII stuvers, ende den rogge om LXXXIII stuvers, een maet botteren om VII cromstert, een pont specks om enen braspenning, ende voert alle dinck daer na duer ³⁾. Doe die gilden aldus byeen waren, so waren sommige burgers daer onder, die geern gesien hadden, dat men den biscop ontboden hadde ende die sommige ⁴⁾ en wouden dat niet hebben. Ende die joncker van Cleve gaf elcke gilde een vat biers, daer sy hem vrolic mede maken souden. Ende hier wert die gemeent mede te vreden geset; ende een ygelick ginck t'huus ende dede syn hernas uyt. Ende die gemeent hadden op dien dach die vrede in hoer hant, hadden sy gewilt. Ende hoer regiment ⁵⁾ en duerde niet lanck, want alle dieghene, die sy op de poert hadden, lieten se gaen, als voersz. is. Ende

¹⁾ Er werd dus een algemeene amnestie afgekondigd.

²⁾ Eigenlijk: des middags. Dit besluit omtrent den heer van Montfoort staat *niet* in R.D.B.

³⁾ Vgl. boven blz. 63 n. 4. De tarwe was dus nog met 13 st., de rogge nog met 3 st. gestegen! Een *cromsteert* = $\frac{1}{2}$ stuiver; een *braspenning* = $\frac{1}{4}$ st. Ik noteerde uit de stadsrekeningen ter illustratie van de voortgaande duurte-stijging van 1481—1483 de reeks bier-prijzen (per vat): 22 st., 24 st., 23 $\frac{1}{2}$ st., 28 $\frac{1}{2}$ st., 30 st.; de drie laatste prijzen zijn: Oct.—Nov. '81, Dec. '81, '82.

⁴⁾ *die sommige*, versta: anderen.

⁵⁾ R.D.B. 16 April '82: Ende die gilden hebben uut elker gilden enen man gesciet, daerby men alle zaken ten besten stellen zall.

sy waren binnen VIII daghen weder op die straet sonder rekeningh te doen ¹⁾. Ende dat net wert hem aldus over 't hooft getogen ²⁾, dat ³⁾ al te lange waer om te scriven. Ende uit elke gilde wert enen goeden man geset, die mede raden soude in der stat saken om der stat orbaer te doen; ende men en soude nyt doen, dan by XXI goede mannen ⁴⁾. Ende dese waren geset van die gemeenten weghen.

Item die borchgrave van Montfoerde voersz. quam op sunte Marcusavont ⁵⁾ hierna weder binnen Utrecht mit hondert knechten of stalbroeders.

LXXX. [HOE DIE REYSE TOT DORDRECHT VERGINCK]. Item des Vridaghes na sunte Marcusdach ⁶⁾ anno MCCCCLXXXII doe toghen uyt Utrecht die borchgrave van Montfoerd, heer Willam van Wachtendonck, als cappeteynen, ende quamen des avonts te Montfoerd. Ende sy waren sterck omtrent dusent man, so ruter ende borgher van Utrecht, ende toghen den selven avont voert na Dordrecht ⁷⁾. Ende als sy nu int velt quamen, so wert dat velt bestelt ⁸⁾ na ouder gewoonten. Ende hem wert mede

¹⁾ Dit subjectieve oordeel van onzen auteur klopt niet met de feiten. Van zes der zeven bovengenoemde magistraten is de rekening en verantwoording in eindresultaat R.D.B. te vinden. Er zijn ook niet onbelangrijke bedragen nagevorderd. Het onderzoek liep af in de maand April.

²⁾ Versta: zoo werden zij, de goe gemeente, gevangen, bedot.

³⁾ *dat*, hetgeen.

⁴⁾ Vgl. boven blz. 85 n. 5. Slechts zelden worden deze „goede mannen” R.D.B. genoemd. 18 April 1482 zijn echter 20 ballingen weer tot de stad toegelaten en 22 April beslist de raad „by goetduncken van den XXI uut den gilden gedeputiert”, dat ballingen, die gratie begeeren, dat aan den raad schriftelijk moeten kenbaar maken, waarna de raad „by goetduncken van mynen gnedighen joncheren van Cleve, onsen ruwaert ende beschermer” beslissen zal. Twee dagen later was Montfoort echter al weer in de stad. Van „vrede en rust” was nog geen sprake.

⁵⁾ 24 April 1482.

⁶⁾ 26 April 1482.

⁷⁾ Dordt was 1477 Hoeksch geweest, nu echter weer Kabeljauwsch. Vgl. Inleiding blz. X.

⁸⁾ *bestelt*, in orde gebracht; *dat velt bestellen*, zich in marschorde scharen (vgl. *Grimm*. D.W. in voce bestellen ⁵⁾).

geseyt, dat dese reyse op Dordrecht wesen soude, want die borchgrave voersz. goede vrienden daer binnen hadde, die hem schepen soudén bestellen een halve mile beneden Scoenhoven op die Leck. Ende hem wert mede geseyt, dat een yghelic man van die knechten ende borgheren hebben soude vier rynsgulden, ende die hoeftlude ses rynsgulden, indien dat sy Dordrecht kregen, mer so en soude daer niemant plonderen in Dordrecht. Ende doe sy quamen ter plaetsen, daer die schepen wesen soudén, daer vonden sy vier schepen. Daer ginck heer Willam van Wachtendonck mit twee hondert ende LXXX ruten in die drie schepen ende voeren van stonden aen na Dordrecht, want sy hadden voor de wijnt. Doe ginck die borchgrave in dat vierde scip mit omtrent hondert ruters. Doe dit die borgers saghen, dat daer niet meer scepen en waren ende sy op den dyck bleven staen, doe riepen sy: heer van Montfoerd, ghy hebt ons verkocht; haddy ons geleverd ¹⁾, mit meer woorden. Also dat die borchgrave uit dat schip quam ende alle die ruters mede. Ende worden daer te rade, dat sy weder omkeeren wouden na Utrecht; als sy deden. Ende doe sy voer Scoenhoven quamen, doe verbernden sy drie husen ende een molen. Ende dit schiede des Saterdaghes in die dagheraet. Ende desen brant voerden de borchgrave van Montfoerd met dieghene, die hy by hem had, opdat die van Scoenhoven mochten meenen, dat daer niemant meer after en was ²⁾. Ende op dese tyt doe lagen binnen Scoenhoven wel vier hondert knechten. Ende die van Utrecht hadden oock veel beesten om Scoenhoven genomen. Ende die knechten van Scoenhoven traden uyt der stede ende vervolgheden die van Utrecht, also dat sy mit malcander mangelden. Ende daer bleven doden ende veel gewonden, mer hoeveel dat en weet ic nijt. Ende die knechten van Scoenhoven lieten die van Utrecht reysen ³⁾. Ende doe die van Utrecht mit hoeren roof ende beesten quamen aen

¹⁾ Versta: je hebt ons verkocht, maar nog niet geleverd.

²⁾ „After” was natuurlijk nog Willem van Wachtendonck.

³⁾ *reysen*, weggaan, aftrekken.

den nien dam¹⁾, daer waren die ruters van Yselsteyn ende namen die van Utrecht hoeren roof ende beesten. Ende daer wert er veel gewont aen beyden syden. Ende die van Yselstein lieten daer enen doden ende een paert doot. Ende die van Utrecht togen voort aen die Vaert ende voort na Utrecht. Ende die borchgrave ende heer Zweer van Montfoerd, Heynric van Nievelt mit X of XII personen toghen binnen Vianen ende bleven daer tot Manendach toe²⁾ ende toghen doe tot Utrecht weder.

Item doe heer Willem van Wachtendonck mit die drie schepen volcks voor Dordrecht quam, doe voer dat een scip aen den steyger. Doe quam die poortier³⁾ en woude dat scip besien ende vraghede, wat hy geladen hadde. Die scipper seyde: goet, dat hy lossen woude. Ende die poortier woude in dat scip om te besien wat daer in was. Doe wert daer geseyt: Int scip, slaet ummer nijt te mis⁴⁾. Doe dat die poortier hoorde, doe trat hi weder na die poort ende sloech gerucht. Ende die scippers stieten dat scip weder van den lande. Ende die ander twee scepen en waren noch niet aen 't lant. Ende dieghene, die van dat opset wisten, die binnen Dordrecht waren, die hadden twe of dry molenkernen⁵⁾ voer die poert staende. Ende hadden dese scepen moghen comen sonder besien⁶⁾, so souden die karnen in hebben gevaren, mer sy souden in die poort hebben bliven houden. Ende doe dit opset aldus gebroken wert, doe vielen daer sommighe over die Ameye⁷⁾, die hier of wisten, ende quamen ewech. Ende daer wort er oock een deel gevangen binnen Dordrecht. Ende dese drie schepen volcks van Utrecht voeren wederom na Rotterdam.

¹⁾ Tusschen IJselstein en Vreeswijk aan de Lek; zie blz. 37 n. 1.

²⁾ 29 April 1482; veiligheidshalve, na dit nieuwe échec.

³⁾ *poortier*, poortwachter, doet hier tevens als havenmeester dienst.

⁴⁾ Dit op te vatten of als advies aan de soldaten beneden: slaat hem dood, als hij beneden komt, of als uiting van een der ingeladenen: In 't schip? Daar is sla-raak geladen.

⁵⁾ *molenkernen*, molenkarren.

⁶⁾ *besien*, onderzoek.

⁷⁾ *die Ameye*, Ameide aan de Lek? Of werd bedoeld: *vielen*... *over die hameide*, wierpen zich over den slagboom en vluchtten?

Ende syn by Rotterdam uyt die sceep getreden ende syn gegaen verby dat blochuys, dat by der Goude stont ¹⁾, daer op die tyt niemant op en was ²⁾, ende voert verby die stede van der Goude ende so voert verby Oudewater. Ende die ruters van Oudewater mangelden mit die ruters van Utrecht, also dat daer veel gewonden ende doden bleven aen beyden syden. Ende quamen so voert tot Montfoerde des Sonnendaghes omtrent des avonts ³⁾. Ende sy en hadden niet gegheten in XXXVI uren. Ende die van Utrecht seyden, dat sy sueven van haren hoep after gelaten hadden; ende sommige seggen, dat sy der wel XL misten. Ende men seyde, dat die van Oudewater daer XIII doden lieten ende oock gevanghen drie of vier. Ende daer en was nijt dan een, die wat had, ende heet Aelbert Henrickssen ⁴⁾. Ende die van Utrecht lieten daer vier of vyf hoeftlude mede doot, so dootgeslagen ende verdroncken int water; ende daer was den borge-meysterssoon van Deventer mede een of. Ende dat die ruters van Utrecht dus weder t'huus quamen, nadat sy aldus ver in Hollant geweest hadden, dat quam aldus by. Daer waren sommige scouten op die dorpen, die omtrent Dordrecht gelegen syn, die holpen se weder doer dat lant ende seyden dat gemeen volck, dat dat ruter uit Hollant waren ende wouden een reyse voer Utrecht doen. Aldus en wert die klock daer niet geslagen ende en kregen geen vervolch ⁵⁾, dan voersz. is. Ende dat die van Dordrecht die ruter van Utrecht nijt en vervolgheden, dat quam aldus by. Want daer wert binnen Dordrecht geseyt, dat sommige husen vol volcks waren, ende oock volck in scepen waren ⁶⁾ om dat

¹⁾ Door Gouda waren twee blokhuisen ter weerszijden van den IJseldijk gebouwd na de Hollandsche nederlaag aan de Vaart.

²⁾ Blijkbaar waren ook niet present de „twee scuysten mit vier man” die van Oct. '81 tot Aug. '82 de rivierwaak hadden.

³⁾ 28 April 1482.

⁴⁾ C.R. Claes Janss. '82-'83 vermeldt alleen drie posten van gevangenen: 1°. 19 stuks bij Houten op St. Bonifaas à 225 ₧; 2°. Aernt die Vreese à 28 ₧; 3°. N. N. à 233 ₧.

⁵⁾ *vervolch krigen*, achternagezet worden.

⁶⁾ Vermoedelijk ontbreekt hier een regel: daarom werden de poorten gesloten en liepen de burgers te hoop, om dat enz. enz., of zooiets.

altesamen te besien. Dus en wert geen vervolch uit Dordrecht gedaen. Ende die overste van Dordrecht lieten der vangen XIII man, so borgher in die stat ende scouten op die dorpen, die van dat opset wisten. Ende van dese XIII man werter twee geleyt na die vierscaer¹⁾, dat men se verwysen²⁾ soude. Ende dit gescieden opten XIV dach in Mey. Ende eer die een aen die vierscaer³⁾ quam, so sterf hy onderweghen, — God wil over syn siel ontfermen —, ende dit was de schout van Krimpen. Ende de ander was dieghene, die die schepen by Scoenhoven gebrocht hadde, als voersz. is. Ende dese wert veroerdeelt ende wert gerecht. Ende syn hooft wert voer die poerte geset ende dat lichaem wert op den heyligen kerckhof begraven. Ende die dat opset gemaect hadde, die hiet Willam Hagensoen ende quam oock wech. Ende dit opset soude al voortgegaen hebben, hadden die van Utrecht tot XI uren gekomen. So had dat water groot⁴⁾ geweest; so hadden die scepen aen den steyger mogen comen. Nu quamen sy te IX uren, doe ontbrac hem een voet waters. Anders hadden sy die stat gehadt. Ende die borchgrave voersz. hadde heer Willem van Wachtendonck geloofd, dat hy hem volghen soude, als hy nyt en dede; daer heer Willam smeliken⁵⁾ op sprack, dat te veel waer om te scrijven.

LXXXI. DIT IS DEN EET, DIE DE HOLLANDERS DEN HERTOCH VAN OESTENRYCK DEDEN [ENDE] HOE DIE HERTOCH GEHULT⁶⁾ WERT. Item wy sweeren ende beloven u genadighe heere, here Maximiliaen, hertoch van Oostenryck, uwer genaden, ende uwer genaden twee kinderen, hertoch ende grave

¹⁾ Matthaeus: *vierscael*, rechtbank.

²⁾ *verwysen*, veroordeelen en straffen.

³⁾ Matthaeus: *vierscael*.

⁴⁾ *groot*, hoog.

⁵⁾ *smeliken*, smadelijk, hoonend.

⁶⁾ *gehult*, gehuldigd; dit laatste stuk van den titel staat bij Matthaeus afzonderlijk, een alinea lager.

Philips ende Margriete ¹⁾, onsen erfachtigen prince ende prinsesse, als onse heeren ende grave ende gravinne, gehout ende getrouwe te wesen, ende alle te doene, dat goede, getrouwe ondersaten van rechts wegen sculdich syn van doene, behoudelick uwer genaden ende onsen erfachtigen prince ende prinsesse alles rechts ²⁾).

Item die hertoch van Oostenryck voer te scepe uyt Vlaenderen ende quam in den Briel aen den XIII dach in Mey int jaer van LXXXII. Ende voer voert van den selve dage in den Haghe in Hollant. Ende daer was een generael dachvaert van Hollant ende daer wert die hertoge gehult voor een ruaert des lants, mit voerwaerden, dat die hertoch loven most, dat hi dat oerloghe, dat die Hollanders hadden tegen die stat van Utrecht mit hoeren toestandrs of doen ³⁾ soude. Daer die hertoch op antwoerde, dat hi dat gheern doen woude, mer hy most eerst weder in Flaenderen wesen tot Aelst, daer een dachvaert wesen soude van alle des hertogen steden ende landen ⁴⁾. Ende die hertoge loefde binnen XIV dagen weder in Hollant te wesen mit der Gods hulpe. Ende hi wert gehult voor een ruaert ende hi reysde den XXIII dach in Mey wederom van Dordrecht na Flaenderen. Ende daer wert in Hollant een groot volck vergadert om Utrecht te benauwen. Ende den vierden man wert uitgeboden in Hollant ⁵⁾. Ende die hertoge wert gehult voor een ruaert, behoudeliken syn twee kynderen in horen rechten, die vrouwe Maria, hertoge

¹⁾ Filips de Schoone, die 1482—1506 heer der Nederlanden was en voor wien Maximiliaan nu het regentschap voerde, en Margaretha van Savoyje, die 1507—1530 landvoogdes voor Karel V is geweest.

²⁾ Hier volgt: *Hoe die hertoch gehult wert*, zonder capittelnummer.

³⁾ *toestander*, medestander; *of doen*, beëindigen.

⁴⁾ Na de Alg. Staten-vergadering te Gent, eind April 1482, waar de staten — Vlaenderen uitgezonderd — Maximiliaan als regent erkennen en tegelijkertijd vrede met Frankrijk begeerden, kwamen zij eind Mei 1482 op eigen gezag te Aalst bijeen om hem tot dien vrede te dwingen; vgl. Inleiding blz. V.

⁵⁾ Joost van Lalaing brengt inderdaad met twee gedeputeerden uit iedere stad een algemeene wapening in gang; ruitergeld wordt geheven enz.; *den vierden man ... uitbieden*, van elke vier man er een oproepen.

Karels dochter van Bourgoengen, achtergelaten had, dewelcke hoer namen waren, die soon: hertoch Philips, ende was out omtrent vier jaer; ende die dochter hiet Margriet, ende was jonger dan die soen. Ende daer was een kynt gestorven. Ende vrou Maria droech een kynt, doe sy sterf.

LXXXII. HOE DAT COERN QUAM. Item den XVII dach in Mey, ende was Ons Liefs Heren Hemelvaart¹⁾, togen die van Utrecht uyt omtrent ses hondert sterck ende hadden veel wagens mede ende reysden toe Haernem²⁾. Daer lach een borgher van Utrecht, welck syn naem was Gysbert Sas, ende had daer rogge gekocht. Ende men seyde, dat die stat van Utrecht daer renten voer gheven soude³⁾. Ende loeyden⁴⁾ tot Haernem omtrent ses hondert mudden rogghe ende brochten den rogge tot Amersfoerd. Ende daer bleef den rog mit dat volck tot des Sonnendachs toe⁵⁾. Ende die van Utrecht toghen doe mitter macht uyt ende geleyden den rogge over die heyden. Ende om dit koorn wert grooten kost⁶⁾ gedaen. Ende wert in Keyserryck geleyt ende een ygelic mocht dat scepel⁷⁾ halen om XVI stuyvers. Mer dit koorn was onreyn ende out. Ende hierna quam noch meer koorn, dat Gysbert Sas gekoft heeft. Ende seyndet oock tot Utrecht, mer dat wert altyt geleyt ende geveylicht⁸⁾ tusschen Wageninghen ende Amersfoert, want die bisscop voersz. had syn ruter op den Rosendael⁹⁾ leggen, die daghelicks op die Velu hielden. Ende

¹⁾ Hemelvaart 1482 was 16 Mei!

²⁾ Arnhem.

³⁾ Versta: met lijf- of losrenten betalen zou.

⁴⁾ *loeyden*, laadden.

⁵⁾ Dus tot 19 Mei.

⁶⁾ *kost*, onkosten. Men denke slechts aan het transport met 600 man

⁷⁾ *scepel*, $\frac{1}{4}$ mud; dus 64 stuiver het mud; vgl. blz. 85 n. 3.

⁸⁾ *geleyt ende geveylicht*, van veilig geleide voorzien.

⁹⁾ Rosendaal is het bekende slot in de onmiddellijke omgeving van Arnhem. Tot de ruiters, die daar lagen, hoorde Jan van Schaffelaar, die, voor hij in Barneveld een eervollen dood vond (beneden Cap. CIV), dus ook zoo'n plunderheld was. *hielden*, zich ophielden.

op dat huys te Putten lagen voetknechten van des bisscops weghen. Ende dese ruter voersz. ende voetknechten nam[en] veel koerns ende provande, die tot Utrecht wesen soude. Ende als die provande ofte koern tot Amersfoert gecomen was, so wert dat somtyts over die heyde geveylicht ende somtyts nyt. Want die ruter van Wyck ende die ruter van Neerden namen daer dicwil die provande, als voersz. is ¹⁾).

LXXXIII—LXXXIV. [VAN NYE BALLINGEN ENDE DAT DIE BORCHGRAVE EEN BLOETSUPER WAS]. Item des Saterdaghes na ons Heeren Hemelvaertdach, ende was den XIX dach van Mey ²⁾), waren die borgers noch om den rog uyt als voersz. is ³⁾); doe quamen sy des Sonndaghes tot Utrecht. Ende eer die borgers weder quamen, so hadde die borchgrave van Montfoerd ruters van Montfoerd laten comen ende hadde voort vrienden by hem, die hy binnen Utrecht hadde, ende trat aen die Plaets ende besetten die Plaets mit bussen. Ende daer en most niemant op comen, ten most den borchgrave believen. Ende doe die Plaets aldus beset was mit volck ende mit bussen, doe liet den borchgrave den borgermeester seggen, dat hy die raet opt Huys soude laten bieden; alst gesciede. Doe die raet opt Huys was, doe liet hem die borchgrave seggen, dat sy uytsluten souden dese nabescreven personen: Jan Grawert, Steven van Beest, Roelof van Drakenborch, Claes de Ryck, Simon Dircksen, Willam Jansen in die Twystraet, Heynric van der Haer, de smit, ende Jan Heynricsen, die sloedsmaker. Ende sy mosten oervede doen vyf milen van der stat van Utrecht te bliven op hoer lyf ⁴⁾).

¹⁾ Vgl. boven Cap. LXXVIII.

²⁾ Zaterdag na Hemelvaart 1482 was 18 Mei!

³⁾ Vgl. boven Cap. LXXXII.

⁴⁾ Uit de publicaties van het Luiboek (B.S.B.) blijkt, dat de vredelievende partij, die met ballingen buiten de stad in verstandhouding stond en die zich niet ontzag den jonker van Kleef, Montfoort e.a. te smaden, doorden coup d'état van Montfoort getroffen werd. Hendrik van der Haar heet B.S.B. „barbier”, Willem Janss. „brouwer in Twyestraat”; bovendien wordt hier nog genoemd Zeger van Haarlem. De uitbanning geschiedt op naam van den jonker van Kleef.

Ende die raet en heeft niemant uit Utrecht gesloten dan dese voersz. personen, sunt die eerste oploop was, ende was op die VII dach in den Oest ¹⁾ ende was op enen Dinxdach. Want alle die ballingen die waren by hem selven uyt gegaen ²⁾. Mer doe sy uit waren, doe wert daer mit die kloc geluyt, dat alle die ballingen, die uit Utrecht waren, dat sy comen souden tot Vredendael, — sy hadden een vry vast geleyde —, ende doen oervede, of men soude hem hoer goet nemen. Ende van des raets weghen was daertoe geset ende gescickt, te weten: Aernt Ruuys, Goetscalck van Brakel, Loef Berchmaker ende Tyman Ysbrantsen ³⁾. Ende veel borgers quamen ende deden oervede, als Eerst van Drakenborch, die doe een out-borgermeester ⁴⁾ was, Roelof van Nievelt, die doe een ny-burgermeester ⁵⁾ was in dier tyt, Eerst van Lichtenberch, Heynric van Leuwenberch, Heynric van der A, Claes van Zyl, Zweer van Zulen ende voert wel tot vyftich toe, die korts al weder in Utrecht quamen. Mer niemant en most in der stat comen, sy en mosten der stat gelt lenen, luttel of veel, daer na dat een ygelick ryck was ⁶⁾. Ende daer wasser veel goeder man, dat te veel te bescriven waer, die geen oervede doen en wouden, mer hoer goet en wert daerom niet genomen, mer daer worden ruters in der ballingen husen geset, die hem tot som steden scade deden in den husen ⁷⁾.

LXXXIV. Item op den selven Saterdag voersz. ⁸⁾ heeft Jan

¹⁾ 7 Aug. 1481; vgl. boven Cap. I.

²⁾ Vgl. boven Cap. XV.

³⁾ Aldus werd bepaald 8 Aug. 1481 met een termijn tot 22 Aug.; 23 Aug. werden de voortvluchtigen „op een myl” gebannen; 3 Sept. werden zij nogmaals naar Vredendaal (klooster even buiten de stad aan de Biltstraat) ontboden met een termijn tot 9 Sept.; bij niet verschijnen „zoe zel men daerentheden op hoir goede voertvaren als op onser vyande goede”.

⁴⁾ Burgemeester van den ouden raad.

⁵⁾ Burgemeester van den nieuwen raad.

⁶⁾ Vgl. boven blz. 80 n. 6, en blz. 64 n. 2. C.R. P. Trinde '81-'82 vermeldt bijv. Eerst van Drakenborch, Roeloff van Nyevelt, Eerst van Lichtenberch en Henrick van Leeuwenberch ieder voor 500 g.

⁷⁾ Dit dragonnadesysteem deed o.a. ook in dezen tijd te Leiden dienst.

⁸⁾ 18 Mei 1482.

van Damasschen, als een burgermeyster van die viven, Jan van Oycksoon, die syn naem was [Adriaen]¹⁾ gevangen uyt beveel [van den borchgrave]²⁾. Ende hy wert verwesen, dat men hem rechten soude mit den sweerde aen syn lyf, want hi papen ende vrouwen had geschent³⁾. Mer sommige wouden seggen, dat hy smeliken op den borchgrave gesproken soude hebben ende dat hi daerom gerecht wert. Ende hy wert gerecht des avonts omtrent vier uren op de Noey. Ende desen knecht⁴⁾ verloer syn lyf, om dat ghemeen volck te stillen⁵⁾, want die vrouwen, die hoer mans ende hoer kynderen int veen verloren hadden ende daer doot gebleven waren⁶⁾, die seyden in des borchgraven tegenwoordicheyt, dat hy een bloetsuper waer ende hoer mannen ende kynderen om sinen wil doot gebleven waren; dat hy hoer nu t'eten geven woude, want sy van honger sterven soudent, mit veel meer smeliker woerden, die ic al nijt scriven en can. Ende na dese tyt en dorst niemant meer op den borchgrave spreken int openbaer⁷⁾.

LXXXV—LXXXVII. [VAN DIE STALBROEDERS ENDE DIE GESELLEN VAN DIE GROEN TENT]. Item doe dat coern voersz.⁸⁾ quam binnen Utrecht, doe quam oock een deel sulvers mede. Men seyde, dattet was omtrent drie hondert pont. Ende dit sulver was te Colen⁹⁾. Item den XXII dach in Meye namen die ruter van Neerden in die Legeweyde¹⁰⁾ omtrent hondert stuck

¹⁾ Blijkens R.D.B.; lacune bij Matthaeus.

²⁾ Lacune bij Matthaeus.

³⁾ Volgens R.D.B. wordt hij den schout overgeleverd als „stratenschinder”.

⁴⁾ *knecht*, jonge man.

⁵⁾ *stillen*, stil maken, tot zwijgen brengen.

⁶⁾ Vgl. boven Cap. XLIX.

⁷⁾ *spreken*... op, zich ontevreden uiten over, smalen.

⁸⁾ Vgl. Cap. LXXXII, LXXXIII.

⁹⁾ 25 Mei 1482 leende de hertog van Kleef „een deel sulveren ende gulden werckens, om dat te versetten ende gelt daerop te werven” (Copyboek C). Blijkens C.R. Claes Janss. behield jonker Engelbrecht zelf 2000 rijns-gulden.

¹⁰⁾ Lageweide is een polder N. van den Vleutenschen weg, W. van Utrecht

beesten. Ende die dese beesten toehoerde, waeckten se des nachts. Ende van die wakers wert er XIV gevangen ende sy sloegen der vyf doot ende sy wonden der oock vyf seer, mer die en worden nijt gevangen ende ontliepen ¹⁾). Ende dit gesciede des nachts omtrent twee uren. Ende die ruter brochten den roof ende gevanghen binnen Neerden.

LXXXVI. Item den sesten dach in Junio waren die ruter van Wyck omtrent XXX peerden ende XL stalbroeders te voet ende hadden een deel beesten genomen voor Utrecht. Ende dese reyse was die van Utrecht verboet ²⁾). Ende hadden hem rede gemaect ende wachten op dese ruters van Wyck, als sy quamen, als sy deden, ende namen een deel beesten. Ende die ruter van Utrecht ende een deel borgers, omtrent vyftien hondert sterck, vervolggheden die ruter van Wyck. Ende omtrent dat Goy ³⁾) mangelden sy tesamen, also dat die van Wyck gevangen worden XIV reysigers ⁴⁾) ende hoer perden, daer dat beste of gout ⁵⁾) inder Bylten ⁶⁾) XV postelaetsgulden ⁷⁾), ende oock X of XII voetknechten. Ende die ander ontreden ende ontliepen. Ende die ruter van Utrecht lieten daer twee heynst ⁸⁾) doot, daer dat stuck of weert was hondert gouden rynsgulden ⁹⁾), als my geseyt is.

¹⁾ Vrijdag na Hemelvaart (vermoedelijk niet 17, maar 24 Mei 1482) hebben de inwoners „van den helen Oistveen” in overleg met den raad besloten „ruiters” in dienst te nemen om hun goederen te beschermen. Zij hieven daarvoor een braspenning ($\frac{1}{4}$ st.) per maand en per morgen, voor de helft te betalen door den eigenaar, voor de helft door den pachter (R.D.B.).

²⁾ *verboet*, bekendgemaakt.

³⁾ Het Goy, een buurtschap N.O. van Schalkwijk.

⁴⁾ *reysiger*, ruiter.

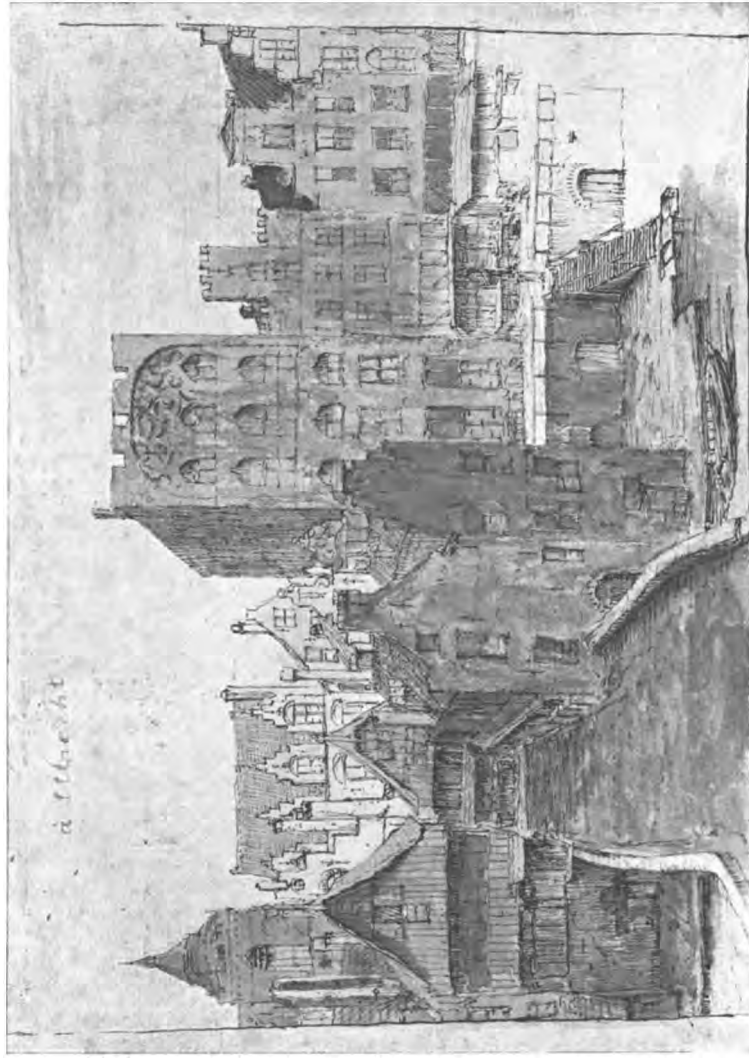
⁵⁾ *gout*, gold, waard was.

⁶⁾ Matthaeus: in der Byten; de Biltse markt op Palmpaschen bestaat nog; oudtijds waren er echter vijf markten.

⁷⁾ *Postelaetsgulden* aldus genoemd naar den postulaat of elect Rudolf van Diepholt, die, voor zijn wijding tot bisschop in 1432, negen jaar lang dezen titel droeg. De waarde komt overeen met $3\frac{1}{4}$ Utrechtsch pond. Het beste paard uit den buit had dus een waarde van ± 50 ₧. Het waren knollen, wil de auteur zeggen; vgl. beneden noot 9.

⁸⁾ *heynst*, hengst.

⁹⁾ Dus 500 ₧. De prijs is voor een goed paard volstrekt niet erg buitensporig. Blijkens C.R. Claes Janss. kocht Engelbert van Kleef een paard voor

8. GEZICHT OP DE BEZEMBRUG TE UTRECHT.

LXXXVII. Item den X dach in Junius quamen omtrent XIV stalbroeders van Gorcum omtrent XII uren des middaghes ende braken een glas¹⁾ uyt der kercken tot Scoenrewoerde²⁾ ende namen die kerck in. Ende des nachts senden die van Gorcum daer veel provande ende omtrent XXX knechten. Ende sy bolwerckten³⁾ den toorn ende kerck ende hildent in. Item op den selven dach venghen die van Yselsteyn XXVIII gesellen van die groen tent⁴⁾ van Montfoerd.

Item op den selven dach was die gruen tent van Utrecht ende sloegen Coten uit, boven dat sy verdinget waren⁵⁾; ende brochten den roef binnen Utrecht ende verkoften hem daer. Ende die buer van Coten volgheden som na tot Utrecht. Ende die raet sleet, dat men hem die beesten wedergheven soude; mer sy waren verkofft ende bleven verkofft.

LXXXVIII—XCIII. [VOERT VAN DIE RUTER ENDE VAN EEN GROOT GERUCHT BOVEN DER STAT ENDE VAN ENEN

95 rijns gulden. In de Rekening van v. Zwanenburg. (Gem. Arch. Utr. no. 483) komen dozijnen paardenprijzen voor van 26—80 rijns gulden. Een prachthengst, dien men van hem koopt voor den jonker van Kleef, doet 225 rijns gulden!

¹⁾ *glas*, venster.

²⁾ Schoonrewoerd ten N. van Leerdam.

³⁾ *bolwercken*, met bolwerken bevestigen, versterken.

⁴⁾ Deze raadselachtige benaming komt alleen in deze kroniek voor en wel drie keer: 1°. het zijn gezellen, die te Montfoort thuis hooren en in gevangenschap geraken; 2°. het zijn uit Utrecht op plundering uitgegane lieden, die koebeesten stelen en verkoopen (volgende alinea); 3°. de gezellen van de groene tent maken in Utrecht een oploop tegen de soldaten vanwege een gestolen koe (Cap. XCVII). Verdam veronderstelde, dat het een comische aanduiding voor „boeren” zal zijn. Inderdaad moeten dit de paar duizend in de stad (en resp. ook in Montfoort) gevluchte boeren geweest zijn. Misschien waren die paupers wel georganiseerd in een of andere broederschap. In ieder geval was hun aanwezigheid binnen de stad een hoogst ernstige zaak. In dezen tijd verbiedt B.S.B. telkens op privé-rooftochten uit te gaan, gras of graan te gaan maaien en snijden op andermans land, met sprieten, bijlen, zwaarden, hellebaarden etc. op straat te loopen, ooft te plukken, boomen om te hakken enz. enz. (20 Mei, 13 Juni, 28 Juni). —

⁵⁾ Blijkens C.R. Claes Janss. '82-'83 had Cothen zich verdongen voor 375 ₤ en krijgt Mercelis v. Bemmels 21½ rijns gulden terug van vier paarden.

GOEDEN MAN HIET ANDRIES]. Item omtrent sunte Odulphusdach ¹⁾ sende die borchgrave van Montfoerd omtrent XLV mud weyts, die te Montfoerd wesen soude, in een groote scuyt; ende voert was in die scuyt also veel goets aen gelt, kleinnoten, dattet tesamen wel wert was, dat in die scuyt was, omtrent vyf hondert of ses hondert rynsche gulden. Ende een deel ruters van Woerden namen dese scuyt mit dit goet voersz. ende toghen daermede na Woerden ²⁾. Doe dit aldus geschiet was, wertet heer Dirck van Zulen geseyt op die Haer ³⁾. Ende heer Dirc trat doe van die Haer mit een deel knechten ende namen die ruters van Woerden die scuyt mit dat koorn, mer of sy enich gelt ofte kleinnoten mede cregghen, dat en weet ic nyt. Ende sy brochten dat koorn op die Haer. Doe dat die borchgrave vernam, doe schreeff hy aen heer Dirc van Zulen, dat men hem die scuyt mit dat goet weder senden soude etc. Daer heer Dirc hem tot antwoert op ontboet ⁴⁾, dat die knechten dat al gebuyt hadden, hi en saghe daer niet weder aen te komen; mer syn buyt ⁵⁾, of dat hi daerof hebben soude, dat woude hi hem geern weder gheven. Ende die knechten seyden, dat sy dit goet horen vianden genomen hadden en sy behident. Ende die borchgrave was seer toornich.

LXXXIX. Item omtrent sunte Odulphus ⁶⁾ hoerden die jofferen van Jerusalem ⁷⁾ buten Utrecht ende die jofferen binnen Utrecht in die Wyngaert ⁸⁾ ende sommige wakers binnen der stat een

¹⁾ 12 Juni 1482.

²⁾ Dit zijn Hollandsche ruiters!

³⁾ Kasteel Haarzuilen onder Vleuten, W. van Utrecht. Dirk van Zuilen is de zooeven (Cap. LXXXIX) afgezette schepenburgemeester.

⁴⁾ *ontboet*, versta, te kennen gaf.

⁵⁾ *gebuyt*, verdeeld; *syn buyt*, versta: zijn, Dirks, aandeel in de buit.

⁶⁾ 12 Juni 1482.

⁷⁾ Het Jeruzalemsklooster was 1418 in de „voorstad” de Weerd gesticht, bij een kapel van het H. Graf. Het klooster werd 1483 bij het beleg verbrand en 1493 op de Kromme Nieuwegracht gevestigd (Jerusalemsteeg). De kloosterlingen waren Windesheimer kanonessen.

⁸⁾ Het klooster in die Wyngaert moet omstreeks 1407 ontstaan zijn. De jofferen leefden volgens den regel van de derde orde van St. Franciscus. Zij hadden hun kapel (O.L.V. in die Zonne) gebouwd: hoek Bregittenstraat en Kampstraat.

groot gerucht boven der stat in die lucht mit een gekryns ende gerucht, recht of men enen stryt gevochten had, ende of men mit hameren ende messen op harnes gesmeten ¹⁾ hadde.

XC. Item des Sonndaghes na sunte Odulphusdach omtrent den middach ²⁾ so hebben die knechten van Yselsteyn dat huys te Gheyn, dat Jan Bouman toe te behoren plach ³⁾, denghenen ofgelopen ⁴⁾, die daer op waren. Ende doe die van Yselsteyn dit huus in hadden, doe plonderden sy 't ende berndent. Ende op dit huys plach men te koeren ⁵⁾. Ende als die ruter van Yselsteyn omtrent den Rhyn laghen geleyt hadden ⁶⁾, so deden dieghene, die op dat huys laghen, een teyken, dat men hoerden of sien mócht op die Vaert ende op Vronesteyn ⁷⁾. Ende wanneer men dat teyken sach, so hueden hem een ygelic, die mit schuten in den Ryn waren. Ende doe dit huus of ⁸⁾ ende gebrant was, doe en hadden die van Yselsteyn niemant, die hem besien mochte, als sy omtrent den Ryn laghen, ende namen doe dick die scuten, die van Utrecht aen die Vaert voeren. Ende korts hierna quamen XVII knechten varen van Utrecht ende wouden aen die Vaert. Ende die van Yselsteyn laghen op den Ryn. Ende sy vengender XV of ende de twee ontliepen. Ende des anderen daghes hierna laghen die van Yselsteyn op den Ryn ende namen twe scuten mit coern ende venghen der VII ende sloegen der twee doot. Ende dat nemen scieden also veel ende menichwerf, dattet te veel te scriven waer, als mi ⁹⁾ geseyt is.

¹⁾ *gesmeten*, geslagen.

²⁾ 16 Juni 1482.

³⁾ Huize Oudegein, aan den Doorslag, Z.W. van Jutfaas, is uit de oorkonden bekend sedert 1312. De Boumans zaten er sedert 1403. Blijkbaar is Jan Bouman reeds overleden. Het huis kwam 1484 aan de De Coninck's.

⁴⁾ *ofgelopen*, door bestorming afgewonnen.

⁵⁾ *koeren*, wacht houden.

⁶⁾ *laghen*, hinderlagen; vgl. echter ook blz. 100, n. 2.

⁷⁾ „Op (d. i. aan) die Vaert” staat het Utrechtsche blokhuis, vgl. boven blz. 43; Vronestein is Lubbert de Wale's hoghe huys te Jutfaas, waarvan boven blz. 34 sprake was.

⁸⁾ *of*, vernietigd, gesloopt.

⁹⁾ Matthaeus: nu. Als tegenmaatregel het raadsbesluit: 28 Juni 1482 werd

XCI. Item heer Petiet Salezaert, als een cappeteyn van die Hollanders, was voer Amersfoort op der tien dusent martelaeravont anno MCCCCLXXXII ¹⁾ ende had omtrent der stat geleyt drie lagen ²⁾, elke laghe vyf hondert ruters. Ende senden XL van die rasste ruters voer die Nykerck, om daer die beesten te nemen; als sy deden. Ende die van der Nykerck traden tot hem uit ende dronghen die Hollantsche ruters, dat sy by hoer vrienden niet comen en conden. Ende van die XL sloegen die van der Nykerck XVII doot ende die ander ontliepen. Ende Salezaert brack op ende tooch wederom binnen Neerden.

XCII. Item op sunte Johansdach-te-middesomer, — ende was op enen Sonnendach ³⁾ —, waren die ruter van Yselsteyn ende hadden een deel ruter uyt Hollant by hem; ende waren sterck omtrent elf hondert. Ende namen alle die beesten, die tusschen Tollensteghe ende Jutfaes in die weyde gingen. Ende der was omtrent hondert stuck, so koe ende peerden. Ende had daer meer geweest, sy hadden der meer genomen. Ende dit gesciede des morgens omtrent X ofte negen uren ⁴⁾.

XCIII. Item op sinte Lebuynsdach, des anderen dages na sunte Johansdach, droech men binnen Utrecht dat heylige sacrament om rust ende vrede van Godt te verkrijgen, want een dachvaert gemaect was tot Woerden ⁵⁾ ende daer soude men wesen des daghes na sunte Lebuynsdach; als gesciede. Ende op dese selve tyt stont by dat Heylige Geesthuys ⁶⁾ binnen Utrecht enen goeden man, ende heet Andries ende heeft een geecht ⁷⁾ wyf

de weerbare stadsbevolking, blijkens B.S.B., in vierendeelen uitgeboden „om die provanden te veyligen ende oick andere reysen te doen”. Beurtelings deed dus een kwart der twintig- tot zestigjarigen dienst.

¹⁾ 21 Juni 1482.

²⁾ *layhe*, bende.

³⁾ 24 Juni 1482 viel op Maandag; bedoeld is „avont”, de dag te voren.

⁴⁾ Reeds 19 Juni had de raad (R.D.B.) twee leden gedeputeerd „totten bomen om te houwen buten de poerten”. Zoo had men ten minste vrij uitzicht.

⁵⁾ 25 Juni 1482; zie verder Cap. XCV.

⁶⁾ H. Geesthuis, op de tegenwoordige Vischmarkt, bij de Maartensbrug, een liefdadige instelling tot gelduitkeering aan de armen, 1307 gesticht.

⁷⁾ *geecht*, wettig.

ende was van enen goeden leven ende plecht oock succenter tot sunte Peter ¹⁾ te wesen. Ende dese goede man stont ende seyde den ghemenen volck toe ²⁾, die mit dat heylige sacrament gingen: Lieve vrienden, wilt u beteren, want ic heb God also toornich op u gesien ende Utrecht is also grooten plaghe nakende! Daerom ist van grooten noode, dat gy u betert! Mit veel meer woorden, die ic al niet en gescriven en can. Ende hy seyde dit dick ende menichwerf ende, daer dat volck meeste was, in kercken of op ander steden. Ende syn woerden waren altyt: Betert u, lieve vrienden, of die toern Gods sal op u comen! Ende dese selve persoon stont op sunte Martynsdach-translatio ³⁾ in die Buerkerck ende sprac, als hy voer geseyt ⁴⁾ hadde. Ende seyde mede: Opdat ghy my geloven meucht, dat ic u segge, so segge ic u, dat ic niet gegheten noch gedroncken en hebbe in VIII daghen. Ende ic en sal oock niet eten noch drinken, ghy luden, ghi en hebt u gebetert, of die wil Goeds en is gesciet ⁵⁾. Ende bewees daer die goedertiernheyt Goeds ende die rechtveerdigheyt Goeds mitter heyligen scriftuer. Ende daer was niemant, die hem straffe, geestelic noch weerlic persoon, noch niemant anders ⁶⁾.

XCIV. HOE DIE KERCK IN LOPIC BESLEGEN ⁷⁾ WERT. Item den XXVI dach in Junio, — ende was op een Sonnendach ⁸⁾ —, quamen die ruter van Oudewater in Lopic in die kerck, recht als onsen Here God geheven was van die homisse ⁹⁾, ende hebben

¹⁾ *succenter tot sunte Pieter*, zanger in de Pieterskerk; het is een fatsoenlijke, getrouwde man, wil onze auteur zeggen.

²⁾ *seyde toe*, sprak toe.

³⁾ 4 Juli 1482.

⁴⁾ *voer geseyt*, al eerder, vroeger gesproken.

⁵⁾ Versta: ik zal noch eten noch drinken, of totdat gij u bekeerd hebt, of totdat God Zijn strafgericht zendt.

⁶⁾ Versta: noch de kerkelijke, noch de wereldlijke overheid bestrafte den *leeke*-preeker.

⁷⁾ *beslegen*, bevlekt, ontwijld.

⁸⁾ 26 Juni viel op Woensdag! Lees XVI?

⁹⁾ d.i. op het plechtigste oogenblik van den dienst: als tijdens de Hoogmis de monstrans en het H. Sacrament van het altaar wordt geheven door den priester.

daer twe mannen van die buer dootgeslagen in die kerck ende vengen der omtrent XXXIII, oock in die kerck, ende brochten se tot Oudewater. Ende dit gesciede al boven goet verdingen ¹⁾. Ende die sake, daer 't die ruter om deden, dat was dese. Op een tyt waren een deel ruters van Oudewater ende hadden wat beest by Lopic gehaelt. Ende die buer van Lopic vervolgheden die ruter ende sloegen der drie doot.

XCV—XCVI. [HOE DACHVAERDEN GEMAECT WORDEN TOT WOERDEN, IN DEN HAGHE ENDE TOT HAERNEM]. Item daer was een eerweerdich docter in der Godheyt van Onser Liever Vrouwenbruederoerden ende was prior tot Scoenhoven ²⁾; ende syn naem was meyster Jacob van Remerswael. Ende maecte geern altyt vrede, daer twist ende onvrede was ³⁾. Dese eerwaardighe man maecte veel arbeyts ende reysde dick over ende weder over, so aen die stedehouder mit die VIII gheschickten in Hollant ⁴⁾, die dat oorloge regierden, ende so aen die stat van Utrecht mit horen hulpers. Also dat desen doctoer dit also vervolgden, dat daer een dachvaert tot Woerden gehouden wert; ende die was des daghes na sunte Lebuynsdach-te-middesomer ⁵⁾. Ende daer waren die stedehouder mit den gedeputeerden van den Hollantschen steden, mer des bisscops raet van Utrecht en waren daer niet. Ende daer was meyster Jan van Houdaen ende heer Dirc van der Horst, ritter, van wegghen joncker Engebert van Cleve, ende Jan de Coninc ende Adriaen van Ryn, van wegen der

¹⁾ Lopic staat bij Claes Janss. (C.R. II '82-'83) voor 295 ₧ „verdongen”. Deze ruiters waren echter Hollanders. Vgl. voor de Hollandsche praktijk boven Cap. XLVI.

²⁾ *prior*, kloosteroverste; de broeders van O.L.V. zijn een XVe-eeuwsche congregatie, onder de Augustijner-eremieten ontstaan.

³⁾ Deze Mr. Jacob had bijv. ook al bemiddeld tusschen vrouwe Jolenta van Brederode en Reinier van Broekhuizen in het voogdij-geschil over Vianen anno 1477; vgl. boven blz. 73 n. 4.

⁴⁾ Vgl. boven blz. 91 n. 5; het bedoelde comité is hier echter kleiner.

⁵⁾ 25 Juni 1482.

stat van Utrecht ¹⁾. Ende die van Amersfoort hadden hoer vrienden daer oock mede. Ende dese partyen waren twee daghen byeen tot Woerden. Ende sy sceyden vaneen ende een ygelick mocht syn best doen op den anderen ²⁾. Mer daer wert noch een dachvaert gemaect op den XV dach in Julius. Ende dese dachvaert soude men houden in den Haghe ³⁾. Ende daer soude een ygelick van partyen de syn scicken.

XCVI. Item op den VIII dach van Julius was een dachvaert tot Haernem ⁴⁾ gemaect ofte geraemt. Ende daer was den hertoch van Cleve ende joncker Enghebert van Cleve. Ende die stat van Utrecht ⁵⁾ ende van Amersfoort hadden hoer vrienden oock daer mede. Ende die doctoer voersz. was daer oock mede. Ende daer soude men verspreken ⁶⁾, wat men in den Haghe tractieren soude om vrede mede te maken.

XCVII—XCVX. [VAN DIE RUTER ENDE HOE SY OVERHORICH WAREN ENDE NERGHENT UYTTRECKEN Wouden]. Item op Onser Liever Vrouwendach-visitatio ⁷⁾ soude men provande van Amersfoort halen; als gesciede. Ende dat een vierdeel ⁸⁾ van der stat souden uyttrecken ende Gheryt Zoudenbalch ende Tyman Ysbrantsoen de goutsmit waren capeteynen van die borgers. Ende die burgermeyster Jan de Coninck seyde den ruter, dat sy mede om die provande trecken souden. Daer die ruters op antwoerden, sy en wouden over enen voet ⁹⁾ nerghent

¹⁾ 24 Juni 1482 vertrokken, blijkens C.R. Claes Janss. '82-'83, de Utrechtsche gedeputeerden met Tyelman, den stadsklerk, en drie Amersfoortsche afgevaardigden naar Woerden; de kosten bedroegen 392 ₧.

²⁾ Versta; onderlinge besprekingen van partij tot partij bleven mogelijk.

³⁾ Vgl. Cap. CXII.

⁴⁾ *Haernem*, Arnhem.

⁵⁾ Blijkens C.R. Cl. Janss. vertrokken 6 Juli Jan de Coning, Adriaan van Rijn e.a. (onder hen weer de stadsklerk) naar Arnhem; de kosten bedroegen 921 ₧.

⁶⁾ *verspreken*, afspreken, bespreken.

⁷⁾ 2 Juli 1482.

⁸⁾ *vierdeel*, vierde deel van de weerbare burgerij; vgl. boven blz. 99 n. 9.

⁹⁾ *over enen voet*, eenparig; versta: geen van allen.

uyttreken, sy en hadden hoer soudy eerst, mit veel meer woerden. Dat Jan de Coninc den ruterer wederom seyde: Ghy sult mede uyttreken, of wy sullen u die clock op u gat gheven, mit meer woerden ¹⁾). Also dat die ruter seyden: Moeten wy 't doen, so syn wy daertoe gedwongen. Ende die ruter toghen uyt. Ende die ruter spraken mit malkanderen. Ende doe die burgers ende de ruters tesamen aen den berch ²⁾ waren, doe lieten die ruter die bonghe ³⁾ slaan ende vergaderden tesamen. Ende die quartier-meysters seyden tot Gherit Zoudenbalch ende Tyman Ysbrantsen ende die gemeen burgers, wat woerden dat sy mit den burger-meyster Jan de Coninck gehadt hadden. Ende seyden hemluden toe ⁴⁾), dat sy hoer soudy van hem geloeft ⁵⁾ wouden hebben, of sy wouden se voor hem driven in Hollant of te Wyck; daer soude men hem hoer soudy dan wel gheven. Doe Gherit Zoudenbalch dese woerden hoerde, doe wert hy al versaecht ende verveert ende sprack niet een woort. Ende Tyman Ysbrantsen seyde: Ghy goede gesellen, ic wil u loven die helft te gheven, laet u Gherit Zoudenbalch die ander helft loven; alst gescieden mitten kortsten. Ende sy brochten tot Utrecht CLXXV waghenvrovande. Ende so vroegh als Gherit ende Tyman binnen Utrecht quamen, doe gaven sy den engen raet ⁶⁾ the kennen, hoe sy mit den ruterer gevaren hadden. Ende des anderen daghes wert die raet out ende ny opt Huys geladen. Ende daer wert hem desen last ⁷⁾ the kennen gegheven. Ende daer wert enen raet geslagen, als dat men dusent personen nemen soude int schrift, ende elck van desen personen soude der stat van Utrecht lenen negen

¹⁾ Deze weinig parlementaire toespraak moet beteekenen: Jullie zult op je d..... hebben; ik bezorg je een publicatie in het Luiboek..... (vgl. echter *Verdam*, die, gedachtig aan den klokkeklepel, en niet de banklok, interpreteert: jullie zult gegeeseld worden).

²⁾ D.i.: de Amersfoortsche berg.

³⁾ *bonghe*, trom.

⁴⁾ *seyden* *toe*, voegden hun toe.

⁵⁾ *geloeft*, beloofd, toegezegd; dus: de heeren moesten zich privé aansprakelijk stellen voor het betalen van de soldij.

⁶⁾ Vgl. Inleiding, blz. XVII en blz. 57, n. 4.

⁷⁾ *last*, moeilijkheid, narigheid.

rynsgulden ende daer soude die stat weder voer gheven twee rijnsgulden des jaers lyfrenten. Ende mit desen ghelde soude men die ruter mede betalen. Ende diegeen, die dat regiment binnen Utrecht hadden, als voersz. is, so en lieten sy hem niet genuegen mit die personen voersz., mer men ginck huys by huys, daer dat volck also veel buten buycks ¹⁾ hadden, die mosten die IX rynsgulden geven. Ende wie dat niet gheven en woude, die pande men van vyf pont; ende sy moesten hoer panden lossen ende die IX rynsgulden opleggen ²⁾. Ende Egbert Rutgerssen ontfinck dat gelt als een camelaer ³⁾.

XCVII [BIS] ⁴⁾. Item des Sonnendaghes na sunte Martyns-scuddekorfisdach ⁵⁾ hadden die gesellen van de gruen tent ⁶⁾ een oploep tegen die stalbroeders binnen Utrecht. Ende quam toe om een beest, dat sy genomen hadden, also dat sy hantgemeen mit malkander worden. Ende dit gesciede by den Vogelsanck ⁷⁾ by sunte Jacobskerck, also dat daer drie van die gruyntent doot

¹⁾ *buten buycks*, behalve wat op en aan hun eigen lichaam was (*Verdam* interpreteert: *buyck*, gemeente, notabelen en denkt daarbij ook aan grondbezit buiten de gemeente).

²⁾ *opleggen*, betalen. R.D.B. 3 Juli 1482 wijst vier raadsleden aan om de burgers op te sporen, die tot het koopen van 10 ₤ rente in staat zijn. Onwillige burgers — maar zelfs raadsleden zijn weigerachtig! — verbeuren bij nalatigheid per dag 2 ₤. Eerst 5 Aug. besloot de raad den volgenden ochtend om 7 uur tot het „panden” over te gaan. Wie zich daaraan onttrok verbeurde 5 ₤. Met dat al waren toen de ruiters nog steeds niet betaald!

³⁾ Blijkens zijn rekening kochten 745 personen 10 ₤ rente voor 9 rijnsgulden: 33525 ₤ tesamen. Maar bovendien verantwoordt hij nog 100 koopers „halff om gelt ende halff om ponde” ad: 22402 ₤. Verder 89 koopers „om gelt, schulde ende waer” ad: 26225 ₤. Met nog enkele posten van losrenten en inning door zijn „vennoot”, Jan van Zijl, bedraagt het totaal: 90462 ₤. De koers is tegen den penning 4 (op twee levens 6, op drie levens 12), $4\frac{1}{2}$, en 5 al naar de betaling. Losrenten worden opgenomen tegen den penning 12, dus tegen $8\frac{1}{3}\%$.

⁴⁾ Kapittelnummer gebisseerd bij Matthaeus.

⁵⁾ 7 Juli 1482. Op 4 Juli, den dag van St. Maarten, ging de jeugd uit bedelen. 's Avonds werd boven het sint Maartensvuur de korf gehangen en geschud op markt of plein en volgde er een grabbelpartij naar appelen en kastanjes.

⁶⁾ Vgl. blz. 97 n. 4.

⁷⁾ Misschien een huis, pleintje of straatje?

bleven; ende die ander namen de vlucht ende liepen in sunte Jacobskerck. Ende dit gesciede onder die vesper. Ende die burgers, die in die kerck waren, hadden gemeent, dat die stat gewonnen ¹⁾ hadde geweest, also grooten gerucht was daer. Ende liepen ende sloten alle die doeren van die kerck toe. Ende die stalbroeders vervolgheden die van de groen tent ende liepen die doer van die kerck op aen de Zuytsyde. Ende doe sy in die kerck waren, doe wiert daer een man doot gescoten op der stede, die van die gruen tent niet en was, ende hiet..... Ende die kerck was beslagen ²⁾ mit desen man. Ende niemant meer en bleef daer doot in die kerck, want die gesellen van die gruen tent waren in die geruwecamer ³⁾. Ende doe dit gedaen was, doe streken die stalbroeders aen ⁴⁾ die Plaets, ende namen die in. Ende mitten kortsten so wert mitten stalbroeders also gesproken, dat een ygelick te vreden was ⁵⁾, ende gingen elck, daer hy wesen woude. Ende men en dorst geen correcty over die dootslagers doen. Ende die priesters die songen ⁶⁾ des Manendages weder in sunte Jacobskerck, also dat dat capitel van den Dom die priesters van sunte Jacob verboden, dat sy niet ⁷⁾ singen noch geen dienst in die kerck doen en souden, want die man in die kerck dootgeslagen wert. Ende daer en wert den dienst Goeds niet gedaen.

XCVIII. Item op den IX dach in Julius waren die ruters van Yselsteyn omtrent XL reysenaers te peerde ende hadden elck enen rasschen knecht after hem op hoer peert ⁸⁾, die die beest

¹⁾ *gewonnen*, ingenomen.

²⁾ *beslagen*, bevlekt, ontwijld; vgl. echter ook *ene kerke beslaen*, de kerk sluiten, den kerkdienst verbieden.

³⁾ *geruwecamer*, sacristie.

⁴⁾ *streken* *aen*, gingen naar.

⁵⁾ 29 Juli besluit de raad met de soldaten af te rekenen over „verlies ende schade van harnasch ende tuge”; 5 Aug., dat men hun „brieven” geven zal van hun „afterwezen” en „hem voert tevreden stellen, alst versproiken is by den oversten ende vrunden myns gnedigen joncheren van Cleve” (R.D.B.)

⁶⁾ *songen*, lazen de Mis.

⁷⁾ Mattheus: met.

⁸⁾ *reysenaer*, *reysiger*, cavallerist; *rasch*, vlug, flink; *knecht*, jongen, soldaat.

ondersloegen ¹⁾. Ende namen alle die beesten, die buten sunte Katerinenpoort ginghen. Ende der beest was omtrent hondert ende twintich, so koe ende pert. Ende brochten se binnen Yselsteyn. Ende die van Utrecht en deden daer geen vervolch na, want die ruters en wouden niet uyt, sy en wouden eerst hoer soudy hebben ende betaelt wesen ²⁾.

XCIX—CI. [HOE DIE STEDEHOUDER DAT HUYS TE HERMELEN ENDE DIE HAER WON]. Item die stedehouder voersz. ende Petyet Salesaert als cappeteynen hadden by hem omtrent vier dusent ruters ende hadden groote bussen ende rescap ³⁾ mede, als daer men husen ⁴⁾ mede winnen mach. Ende quamen op den XIV dach in Julius voer dat huys te Hermelen, dat op die tyt Gysbert van Zulen toe hoerden; ende die stedehouder liet dat eyschen. Ende dat huys wert opgegheven ende daer wert er XXII op gevanghen. Ende dat huys wert gespolieert ende gebrant.

C. Item dese capeteynen voersz. syn voert mit den ruteren getogen voer dat huys, geheten die Haer, ende hoerde Dirc van Zulen toe, Gysberts outste broeder ⁵⁾. Ende die bussen syn gestelt ende hebben gescoten doer dat huys, also dat diegheen, die daer op waren, spraeck ghierden ⁶⁾ te houden mit den stedehouder; alst gesciede. Ende dat huus wert opgegheven ende daer wert er op gevanghen XXXIX ⁷⁾ ende daer bleef der een doot opt huys. Ende dit gescieden op den XVI dach in Julius. Ende heer Dirc van Zulen hadde dese knechten toegeseit, dat hy se ontsetten soude. Ende waert also, dat hy die macht hadde ende

¹⁾ *ondersloegen*, wegnamen.

²⁾ Het was precies een week na de gebeurtenissen van Cap. XCVII.

³⁾ *rescap*, gereedschap, (belegerings-)materiaal.

⁴⁾ *husen*, kasteelen.

⁵⁾ De tocht gold inderdaad niets anders dan de verwoesting van de beide sloten Harmelen en de Haar en het geheele land daaromheen. Leiden stuurde 150 man „om 't coren aldair te destrueren etc.”; Gouda 100 man.

⁶⁾ *ghierden*, begeerden.

⁷⁾ Volgens de Holl. bronnen: 34.

die borgers van Utrecht helpen wouden, so soude hy den knechten een teyken doen met vier. Ende waert, dat sy dat teyken niet en saghen des nachts, dat dan die knechten hoer lyf berchden, als sy best mochten. Aldus en wouden die van Utrecht heer Dirc van Zulen niet volgen, noch helpen etc. Dit heeft my een geseyt, die op dat huys mede gevanghen wert. Ende dat huys wert gespolieert ende gebrant ¹⁾).

Cl. Item Joost van der Mey hadde een goet huys by die Haer staende, dat was wat gebolwerckt. Ende daer waren ... ²⁾ van die buyrluden op ende meer anderen. Ende die hielden oock spraek mit den stedehouder. Also dat onder dese spraekhoudende een met een haeckbusse van dat huys scoet ende raecten daer een van die Hollantsche knechten. Also dat alle die ruter aen dat huys liepen ende hebben dat huys stormender hant ghewonnen. Ende hebben der XXIII op doot geslagen ende hebben dat huys oock verbrant.

CII—CIII. [HOE DIE STEDE VAN HOORN GESTORMT ENDE GESPOLIEERT WERT]. Item doe de stedehouder mit dat volck voersz. voer der Haer laghen, doe quam hem die tydinge, hoe dat die ballingen ende die scout van Hoorn, die uyt Hollant verdreven waren, — ende dese ballingen waren van die Hoecks party ende die Cabbeljaus hadden dese luden verdreven uit Hollant —, ende dese scout met syn party namen Hoern in op sunte Margrietendach ³⁾. Ende doe dit gheruft in Hollant quam, doe was heer Jan van Egmont ende heer Philips van Wassenauer mit die steden ⁴⁾ als Delft, Haerlem ende Amsterdam; ende togen

¹⁾ 16 Juli 1482 kwam Dirk van Zuilen den raad herinneren aan de belofte, destijds door den schepenburgemeester, Jan van Lantscroon, gedaan, dat de stad „hoofthere” zou zijn van alle oorlogsschade. Nu was zijn huis, dat hij den raad had „opgedragen”, verwoest. De raad besloot „na dese vede” de belofte indachtig te zijn! 24 Juli gaf daarna de raad aan Dirk van Zuilen en de Utrechtsche burgers verlof ten eigen bate „op onsen vyanden (te) moigen roven ende die vanghen”. Vgl. Cap. XX.

²⁾ Hier moet bij Matthaeus een getal ontbreken.

³⁾ Zaterdag 13 Juli 1482. Vgl. de voorgeschiedenis Inleiding blz. VIII-IX.

⁴⁾ Versta: met de troepen van de steden; vgl. over Jan v. Egmond blz. 49 n. 7.

voer Hoern. Ende die stedehouder quam mit alle die ruters, die hy by hem hadde voor die Haer int Sticht. Ende doe hy voer Hoern quam, doe eyste hy die stede. Ende die in die stede waren, gaven hem een smalike antwoert, also dat die stedehouder mit die heeren, die by hem waren, ende die steden, die daer mede voer laghen, enen raet sloten ende gaven die ruterer die stede tevoren te spolieren, indien dat sy die stede stormen wouden; als gesciede. Ende die stede van Hoern wert gestormt tot drie steden aen. Ende sy wert gewonnen des morgens ten vyf uren op den VIII dach, nadat die ballingen daer in waren gecomen; ende was op enen Saterdach ¹⁾. Ende die stat van Utrecht had daer enen goeden man gesent, welck syn naem was Jan van Middachten, mit een deel knechten; ende hy bleef daer doot ²⁾. Ende men seyde, dat daer doot bleven over vier hondert burgers ende wel hondert knechten of ruters. Ende alle die ander burgers die worden gevanghen ende hondert wechgevoert in elcke stede, daer die ruters pleghen te legghen in Hollant. Ende wat men vont op die straat ende in hernes, dat was op die straet ofte in husen, dat wert al dootgeslagen ³⁾. Ende wat den Hoecksen naem had, dat wert al dootgeslagen. Ende in der kercken wert der XII dootgeslagen. Ende men seyde, dat die stedehouder mit synen vrienden voer Hoern wel liet over hondert doden. Ende die stede wert heel ende al gespolieert ende niemant en behielt daer niet ⁴⁾. Ende den vrouwen ende die kynder en wert niet misdaen op der straten, mer daer waren bedden uytgevoert, die tot Delft quamen, daer men in die bedden vant twee kynder doot. Ende dit was tot meer plaetsen, datter tot XII kynder aldus in den bedden doot gevonden werden, omdat die bedden mitter haest overeengewonden ende toegeslagen worden van den ruterer, eer men die kynder daerin sach leggen slapen, omdattet vroeck was,

¹⁾ 20 Juli 1482 (vgl. ons taalgebruik: „acht” dagen).

²⁾ Vgl. Inleiding blz. XXII en Cap. XVI-XVII.

³⁾ Blijkbaar door den auteur verschreven. Versta: Ende wat men vont in hernes, dat was op die straet ofte in husen, dat wert al doot geslagen.

⁴⁾ Dubbele ontkenning; versta: iets.

God betert; ende worden haestelic nae die scepen gedragen. Ende heer Jan van Egmont bleef in dese stede Hoern mit een deel volcks ende oock een deel burgers, die van die Cabeljaeus partye waren. Ende die stedehouder reysden na den Hage op die dachvaert voersz. ¹⁾).

CIII. Item op sunte Blasiusdach anno LXXXII ²⁾ deden die ballingen voersz. ³⁾ een reyse op Hoern ende hadden een deel ruter mede van Utrecht. Ende een goet deel van die ballingen ende ruter verdrencten in die zee. Ende daer verdronck die burgermeyster, [die] mede op dese tyt uit Hoern verdreven was. Ende sy hadden gemeent die stede [in] te krygen, als sy daerna deden, als voersz. is. Item op den XVI dach in Julius des avonts omtrent IX uren senden die van Utrecht twee groote schuyten mit provande ende buscruyt, dat aen die Vaert wesen soude op dat blockhuys, ende deden geleyden mit hondert knechten. Ende dit wert die van Yselsteyn verboet ⁴⁾ ende sy schickten hem daer op ⁵⁾ ende hebben dese provande genomen by Wessels camer van Everdinghen; ende hebben ses knechten daertoe gevanghen ende die ander ontliepen. Ende dese provande hebben sy binnen Yselsteyn gebracht. Ende men seyde, dat dese provande ende buyskrut wel hondert nobel ⁶⁾ weert was.

CIV. [VAN JAN VAN SCAFFELAER ENDE DIE RUTER VAN DEN ROSENDAEL]. Item op den XVI dach in Julius syn sommige ruter van den Rosendael ⁷⁾ geweest ende hebben den toern ende kerck tot Bernevelt ingenomen; ende hoere was XIX ⁸⁾, die

¹⁾ Vgl. Cap. XCV en Cap. CXII.

²⁾ 3 Febr. 1482. Hier volgt dus een stuk voorgeschiedenis van Cap. CII.

³⁾ De uit Hoorn verdreven Hoeksche ballingen van Cap. CII.

⁴⁾ *verboet*, meegedeeld, verraden.

⁵⁾ *schickten hem daer op*, gingen daar op af.

⁶⁾ *nobel*, gouden muntstuk in verschillende soorten, varieerend van 46 tot 50 stuiver, dus ongeveer 2½ rijns gulden of 12 ₧ 10 s.

⁷⁾ Huize Rozendaal bij Arnhem, vgl. boven Cap. LXXXII, blz. 92 n. 9.

⁸⁾ Versta: zij waren met hun negentienen.

't deden. Ende die van Amersfoort ende die ruters van die Nyekerck toghen voer die kerck ende brochten bussen mede ende scoten doer den toern; ende scoten daer vier of vyf doot. Die op den toern waren, gheerden spraeck te houden; alst gesciede. Ende diegheen, die op den toern waren, hadden geern in handen gegaen¹⁾ ende hem gevanghen gegeven. Ende die van Amersfoort antwoerden, dat sy se niet in handen nemen en wouden, sy en mosten enen, geheten Jan van Scaffelaer, te galmgaten uytwerpen van den toern; dat diegheen, die op den toern waren, niet doen en wouden. Doe seyde Jan van Scaffelaer: Lieve gesellen, ic moet ummer sterven, ic en wil u in geenen last brenghen. Ende ginck boven op die tynnen van den toern staen ende setten syn handen in syn syde ende spranck van boven neder. Mer hy en viel niet doot, mer doe hy lach, doe wert hy dootgeslagen, als voersz. staet, als my gesegt is²⁾).

CV. HOE DIE JONCKER VAN BREDERODE VIANEN WEDER KREECH. Item die hertoch van den Berge ende van Gulick³⁾ screef heer Vincentius van der Zwanenburch, die op dese tyt Vianen in hadde, om by hem te comen opt verbeuren van syn leen, dat hy van den hertoch voersz. te leen hout. Also dat Zwanenburch sprack mit die burgers van Vianen ende seyde: Wat wildy my gheven, dat ic die joncker van Brederoden die stede van Vianen ruym ende laet hem daer in, mit meer woerden. Mit den kortsten Zwanenburch soude hebben vier dusent ryngulden current⁴⁾. Ende dese gelden mosten rede wesen binnen VIII daghen op een peen⁵⁾, die sy overdragen hadden. Doe quam

¹⁾ *in handen gaen*, zich onderwerpen.

²⁾ Het verhaal van Jan van Schaffelaar berust alleen op deze kroniek. Er bestaat geen reden om van een legende te spreken, als meestal en laatstelijk nog bij *Blok*, Geschiedenis I² 504, geschiedt. — „Als voersz. staet” heeft eigenlijk geen zin.

³⁾ Hertog van Gulik en Berg (sedert 1434 vereenigd) was Willem III, 1475—1511. Hij was Maximiliaans bruiloftsgast geweest.

⁴⁾ *current*, gangbare munt.

⁵⁾ *op een peen*, op een straf, een boete.

die joncker van Brederode, welck syn naem was Walraven ¹⁾, tot Culenburch ende die grave van Hoern, welck syn naem was Jacob ²⁾. Ende die grave voergenoemt reet binnen Vianen mit geleyde ende versprack daer verre ³⁾ mit heer Zwanenburch ruerende van des jonckeren wegen voersz. Ende dese vier dusent rynsgulden voersz. en worden op die tyt niet betaelt, als versproken was. Doe seyde heer Zwanenburch, syn geloft en waer hem niet gehouden, die hem belooft waer; hierom en woude hy dese voorwaerde oock niet houden. Also dat die grave van Hoern hier tusschensprack ⁴⁾, also dat noch Zwanenburch hebben soude boven dese vier dusent rynsgulden voersz. vier hondert rynsgulden; alst gesciede. Ende doe alle dese gelden overgeghaen ⁵⁾ waren, doe gaf heer Zwanenburch die slotelen van die poorten over ⁶⁾. Ende also als die burgers die slotelen hadden ende die ruters van die poerten waren, so waren daer sommige burgers ende liepen op die poort ende seyden: Wy sullen nu dit geselschap wel haest ⁷⁾ quyt werden. Ende schoten mit pylen van der poerten, mer sy en raecten niemant. Also dat daer een groet geloep was tusschen den ruteren ende sommige burgers, also dat die grave van Hoern mit die wysheit hier voor vielen ⁸⁾. Ende sprack also mit heer Zwanenburch ende voort mitten ruteren, die daer omtrent waren, so reysiger ende voetknechten twee hondert, dat sy te vreden gestelt worden. Ende die burgers

¹⁾ Vgl. boven blz. 73 n. 4.

²⁾ De graven van Hoorne en Altena, uit het vorstelijke geslacht van Loon, waren verwant met de in het Sticht zeer gegoede Abcoude-Gaasbeek's. Deze Jacob van Hoorne (1433-1488) was de schoonvader van den bekenden generaal van Maximiliaan, Philips van Hoorne, die weer de betovergrootvader van Alva's gelijknamig slachtoffer is.

³⁾ *verre*, verder.

⁴⁾ *tusschensprack*, bemiddelde.

⁵⁾ *overgeghaen*, in andere handen overgegaan, betaald.

⁶⁾ Aanvankelijk had de graaf van Hoorne voorgesteld, dat jonker Walraven zijn stad voor 2500 rijnsgulden zou loskoopen. Dit voorstel had echter geen succes.

⁷⁾ *haest*, spoedig.

⁸⁾ *wysheit*, vroedschap; *voor vielen*, verhinderden, verhinderend ingrepen.

9. JACOB VAN DRIEBERGEN.

mosten weder van die poerten ende die ruters namen se weder in; en, ten hadde die grave van Hoern gedaen, daer soude ter avonturen ¹⁾ een groote bloetstortinghe geweest hebben, dat God verhueden. Dit dus gesciet wesende, so syn die voersproken woerden nagegaen ²⁾ ende heer Zwanenburch is mitten ruterer uyt Vianen gereyst op den XIX dach in Julius Anno MCCCCCLXXXII. Ende die bisscop van Utrecht heeft heer Zwanenburch geleyde gegheven, ende die joncker van Culenburch ³⁾ oock, door syn lant te reysen. Ende die heer van Yselsteyn, welck Bueren syn was ⁴⁾, gaf heer Zwanenburch oock geleyde doer dat lant van Bueren te reysen. Ende dat geleyde was niet meerre begeert door ⁵⁾ Zwanenburch dan voor vyftich reysiger ende twee waghens mit dat daer op was. Ende die joncker van Brederode reet van Culenburch na Vianen ende die joncker van Culenburch liet omtrent hondert burgers uytbieden ⁶⁾, die mit den joncker van Brederode reysen soudens; als sy deden. Ende doe die joncker van Brederode tot Everdingen ⁷⁾ quam, doe mueten ⁸⁾ hem heer Zwanenburch voersz. Ende daer hadden sy wat sprake mit malcanderen, also dat heer Zwanenburch den joncker van Brederoden seyde ende int scrift gaf, wie dieghene waren, die hadden helpen raden, dat Vianen becrafticht soude worden, als voersz. ⁹⁾ staet; ende noemden daer: die borchgrave van Montfoerd, heer Dirc van Zulen, Jan de Coninc, Gherit Zoudenbalch ¹⁰⁾. Ende sy scheyden daer van malcanderen. Ende heer Zwanenburch reet mit syn volck

¹⁾ *ter avonturen*, misschien.

²⁾ *nagegaen*, nagekomen, uitgevoerd.

³⁾ Jasper van Culenburg, was een groot heer. Anton van Bourgondië, le grand bâtard, was zijn schoonvader. Overigens waren de Culenburgs met de Brederodes en de Egmond-IJselsteins verwant.

⁴⁾ Versta: wien Buren toebehoorde; vgl. boven blz. 9 n. 7.

⁵⁾ Matthaeus: voor.

⁶⁾ *uytbieden*, oproepen (om geleide te vormen voor Brederode).

⁷⁾ Everdingen, halverwege, aan den Lekdijk gelegen.

⁸⁾ *mueten*, ontmoette.

⁹⁾ Vgl. Cap. LXXII slot, blz. 74.

¹⁰⁾ Vandaar het leenproces van de Zuilens; vgl. blz. 75 n. 1.

verby Culenburch ende had omtrent LX peerden ende hondert voetknechten, daer een deel peerde tot Culenburch of bleven, die oerlof hadden ¹⁾). Ende doe reet heer Zwanenburch voert door Bueren, daer op die tyt den heer van Yselsteyn was. Ende Zwanenburch had geleyde van den heer van Yselsteyn door Bueren te reysen mit syn reysich getuych ²⁾) ende twee wagens mit dat daer op was, ende X of XII, die daer by die wagens waren van die knechten. Dit altesamen door Bueren reysende, so quamen die voetknechten ende wouden oock door Bueren; als gescieden. Doe sy voer die poert waren, doe liet men se in comen by XV of XVI teffens ³⁾). Ende doe sy in die stede waren, doe vraechden hem die heer van Yselsteyn, wat sy so koen of dwaes waren, ende quamen in syn stede, daer sy syn vyanden waren. Daer op sy antwoerden ende seyden, sy hadden geleyde van den bisscop van Utrecht, mit meer woerden. Also dat die heer van Yselsteyn seyde: Dat Sticht hoert den bisscop toe ende Bueren hoort myn, mit meer woerden, mer hadde u quartiermeyster voor u geleyde begeert, ic had 't u gegheven, mer ghy moet nu ofleggen ⁴⁾) ende gheven u gevangen. Ende aldus worden die voetknechten allenken ingelaten ende sy worden gespolieert ende gevangen omtrent LXXX. Ende hem wert van stonden aen dach gegheven ⁵⁾). Ende dit is aldus gesciet, als my geseyt is; ende gesciede op den XIX dach in Julius.

CVI. Item op den XIX dach in Julius is die burchgrave van Montfoerd mit een deel burgers van Utrecht ende met syn volck uit Montfoerd getogen voer Oudewater ende hebben daer genomen omtrent hondert en vyftich stuck beesten, so groot ende kleyn, ende hebben se binnen Montfoerd gebrocht. Ende dit gesciede, doe die ruters van Oudewater mede voer Hoern waren ⁶⁾).

¹⁾ *oerlof hadden*, afgedankt waren.

²⁾ *reysich getuych*, bereden troep.

³⁾ *teffens*, tegelijk.

⁴⁾ *ofleggen*, zich ontwapenen.

⁵⁾ *dach gheven*, uitstel van gevangenschap verleenen om het losgeld op te brengen.

⁶⁾ Vgl. Cap. CII.

CVII. HOE DIE KNECHTEN VAN SCHOENREWOERDE GESLAGEN WORDEN. Item op den XXI dach in Julius waren XLIV knechten van den toern tot Schoenrewoerde ¹⁾ ende hadden toegetast ²⁾ int lant van Hagesteyn ³⁾. Ende hadden daertevoren dick toegetast int lant van Culenburch. Ende hadden oock eenen burger van Culenburch gevanghen, welck syn naem was Henric van Mouwerick; ende scatten hem also, dattet hem kost twee hondert ryngulden. Also dat die buerlude van Everdingen byeen waren ende ginghen op hoer palen ⁴⁾ van hoeren lande, op eenen wech staende. Ende die knechten van den toern voersz. quamen aen ende riepen: Ghelove ⁵⁾. Doe seyden die lantluden: Ist ghelove, so werpet u bussen van u. Ende die knechten traden aen ⁶⁾ ende schoten tot die lantluden in ende raecten der twee. Ende die lantlude voert ⁷⁾ tot den knechten, also dat die knechten die vlucht namen. Ende van die knechten bleef der daer doot X op die waelstat ⁸⁾. Ende sy vingen se al voert, die daer waren. Ende daer wasser veel ter doot toe gewont, daer der een of sterf des anderen dages. Dit aldus gesciet wesende, so is alle dat lantvolck van Culenburch voor den toorn van Schoonrewoerde gelopen van stonden aan. Ende den jonker van Culenburch, welck syn naem was Jasper ⁹⁾, sende die burgers van Culenburch mit groote bussen ende schermen oock voor den toern. Ende quamen des anderen daghes mit sinen oem, welck syn naem was joncker Everwyn van Culenburch. Also dat daer spraeck gehouden wert. Ende XIV knechten ginghen van den

¹⁾ Schoonrewoerd in de graafschap Leerdam, even ten N. van het stadje. Vgl. Cap. LXXXVII.

²⁾ *toetasten*, een inval doen.

³⁾ Oostelijk van Vianen.

⁴⁾ *palen*, grenspalen, grenzen.

⁵⁾ *ghelove*, doodmoe, uitgeput; *ghelove liden*, zich overwonnen verklaren, overgeven; het is dus een uitroep ter capitulatie.

⁶⁾ *traden aen*, kwamen dichterbij.

⁷⁾ *voert*, dadelijk. Versta: stormden dadelijk op de soldaten in.

⁸⁾ *waelstat*, slagveld.

⁹⁾ Vgl. boven blz. 113 n. 3.

toern, behoudeliken hoers lyfs ende goets, mit voerwaerden, dat sy den joncker van Culenburch oervede doen soudent; als gescieden. Doe bleef noch die capiteyn self derden¹⁾ op den toern, welck syn naem was Jan van Heemstede. Ende die grote bus wert op den toern gescoten ende die kerck wert stormenderhant gewonnen, also dat daer spraeck gehouden wert. Ende die joncker voersz. nam Jan van Heemstede in genade mit syn gesellen gevangen. Ende dese gesellen voersz. deden veel quaets ende namen vrienden ende vyanden ende spaerden niemant. Also verghinckt hem²⁾.

CVIII—CIX. HOE GHERESTEYN GEWONNEN WERT ENDE GHERIT VAN NIEVELT GEVANGHEN WERT [ENDE VAN ENEN BAN OP DEN JONCKER VAN CLEVE]. Item Gherit van Nievelt was op syn huus te Geresteyn³⁾. Ende dat wert veraden van [een van] syn gesellen, die hy daer op had leggen, ende syn naem was Jan Misselink. Ende dat gesciede op sunte Jacobsdach anno LXXXII⁴⁾ in den dagheraet. Ende daer op wert gevanghen Gherit van Nyevelt voergenoemt ende Steven van Nievelt Stevenssoen ende een ander hoefman, ende heet Jan van Aller, ende voert tot XIX gevanghen; ende de sommige hadden Leyden mede helpen beclimmen⁵⁾, als Steven van Nievelt voersz. ende meer andere. Ende dese voersz. worden gebrocht binnen Wyck. Ende Gherit ende Steven voersz. werden van stonden aen in den stock⁶⁾ geslagen of geset. Ende dat huus hielden des bisscops dienre in enen dach ende enen nacht. Ende dat die gesellen draghen konden, dat namen sy mede, ende oock omtrent XL stuck beesten. Ende dat sy niet draghen en konden, als

¹⁾ *self derden*, met nog twee anderen.

²⁾ Versta: zoo kregen zij hun verdiende loon.

³⁾ Geresteyn, heerlijkheid Zdl. van Amersfoort, onder Woudenberg, gelegen. Het hoorde aan de van Zuylen van Nyevelts. Steven van Zuylen van Nyevelt beleende er in 1478 zijn broer Gerrit mede.

⁴⁾ 25 Juli 1482.

⁵⁾ Vgl. Inleiding blz. IX en Cap. XXIX.

⁶⁾ *in den stock*, in het blok, dat de voeten der gevangenen omsloot.

bedden ende meer anders, dat brochten sy int huys, ende stakent aen ende berndent altesamen ende toghen wederom tot Wyck. Ende die bisscop gaf den koepman ¹⁾ syn gelt binnen Wyck.

CIX. Item die bisscop heeft enen ban geworven van den paus, die Sixtus de IV genaemt is, ende hout op joncker Engebert van Cleve mit syn hulpers hulper ²⁾. Ende die geleerde seyden, dat desen ban, die alreswaerste was, daer sy oyt of hadden horen seggen of spreken ³⁾. Ende dese bulle ⁴⁾ van desen ban is tot Wyck den bisscop gecomen op sunte Jacobsdach ⁵⁾. Ende op sunte Petersdach-ad-vincula daerna is dese cotype van der bullen getoont ende gelesen in den generael capittel van die vyf Goeds-husen tot Utrecht ⁶⁾.

CX. HOE DIE BORGERS EN VROUWEN DIE STADT VERBODEN WERT. Item opten XXVII dach in Julius so is die

¹⁾ *koepman*, dat moet Jan Misselink zijn; vgl. blz. 75 n. 2, waar ook een „verrader” koopman heet.

²⁾ Sixtus IV bekleedde den H. Stoel 1471—1484. Het is de renaissancepaus Francesco della Rovere, die 1481 Botticelli e.a. opdroeg de naar hem genoemde „Sixtijnse kapel” te versieren. De oorkonde is gedrukt bij *Heda* (ed. Buchelius p. 297); *hout... op*, richt zich tegen.

³⁾ Hiermede zullen de „geleerden” wel bedoelen, dat de korte termijn, van drie keer twee dagen (drie indagingen waren voorgeschreven), om weer tot de gehoorzaamheid terug te keeren, het den tegenstanders van den bisscop onmogelijk maakte de zaak met procedeeën slepende te houden. — Te gelijk blijkt uit het stuk, dat het te Rome gevoerde proces verloren is.

⁴⁾ *bulle*, het looden zegel, dat aan pauselijke oorkonden hangt, en dan ook de oorkonde zelf.

⁵⁾ 25 Juli 1482.

⁶⁾ 1 Aug. 1482. De auteur deelt niets mee over de gevolgen! *Basinus* bericht VI, 22, o.c. p. 124, dat Engelbert eerst bereid was toe te geven, maar door de Hoeken bepraat werd tot hooger beroep. Inderdaad heeft de raad, blijkens R.D.B. 6 Aug., volmacht gegeven tot voortzetting van de procedure tegen bisscop David „in den hoven van Rome ofte in anderen plaetsen”. Dacht men aan een beroep op een algemeen concilie? Tegelijk heeft de raad een „ordinantie” gemaakt ten einde de geestelijkheid aan de stedelijke accijnzen te onderwerpen en tot geldleeningen te dwingen (R.D.B.). *Basinus* schildert dan verder, hoe de kapittelen nu werkelijk den kerkdienst willen staken, maar door een brieschende menigte, die het kapittelhuis binnendringt, tot hervatting gedwongen worden. Gelukkig vonden de kapittelen van den Dom en van St. Jan toch nog in geschillen met hun proosten geschikte gelegenheid hun kerken te sluiten.

joncker van Cleve ende die burchgraef van Montfoerd op dat raethuus gecomen, daer die raet van Utrecht sat, — ende hoer knechten die hadden hoer hernas aen ende lange messen op hoer syde —, ende brochten een cedel ¹⁾ mede ende seyden, dat sy dat overdragen hadden voer 't best. Ende die joncker en burchgrave voersz. wouden hebben, dat die raet uyt der stat slyten ²⁾ soude, alst gesciede, dese nabescreven personen vyf mylen van der stat te blyven ende oervede te doen, ende die vrouwen een myl van der stat te wesen. Item in den eersten: Roelof van Nievelt, meyster Jan Valck, Jan van Gheer, Dirck Heer, Godert Stycker, Willam Peterssen, Johan Vos, die snider, Claes Helminck, Jacob Menninck ³⁾, Jan Buys ende Jacob van Oey. Item dit syn die vrouwen: in den eersten: Heynrick van Gents wyf, Dirc Bor van Amerongens wyf, Jan van Veens wyf, Jacob van Amerongens wyf, Floris van Pallaes wyf, Loef van Jutfaes wyf, Heyman de Gruters wyf, Jan Hermanssen wyf. Aelbert de Gans wyf, Bertoldus wyf, Emme in den Sleutel, Styn in die Ghelue ende Kuneer, Jan Dirckssen weduwe hoer mecht ⁴⁾. Ende dit is die anderde reyse, dat sunt die eerste oploep was ⁵⁾, dat burgers ende burgers wyven ende ballinger wyven die stat verboden wert ⁶⁾.

¹⁾ *cedel*, briefje, lijstje.

²⁾ *slyten*, vonnis wijzen, in een strafzaak beslissen, besluiten. Versta: in ballingschap sturen.

³⁾ De motiveering voor de mannen luidt B.S.B.: Want dese nabescreven personen sonderlinge sprake gevuert ende gesproken gehadt hebben, daer groote twyst ende verdriet van gekomen mochten hebben binnen onser stadt ende statvryheide. Verder lees ik voor Menninck: Nenninck.

⁴⁾ Zonder eenige nadere motiveering! Toegevoegd dient: Busers wyf. Verder staat er voor Styn in die Ghelue: Styn in den Gelre, gehieten die Nonne.

⁵⁾ Cap. I en Cap. XXIX.

⁶⁾ Vgl. Cap. LXXXIII. B.S.B. vermeldt verder op dezen zelfden dag: 1°. dat onwillige raadsleden, die nog altijd geen 10 ₤ lijfrente gekocht hebben, 10 ₤ boete per verzuimdag zullen betalen en voorloopig in arrest zullen gaan; 2°. dat alle ballingen voor de stad een mijl weg moeten gaan. Er dreigde dus een oproer tegen de gedwongen leening (boven blz. 105 n. 3) en men vond daartoe praetext genoeg in de geringe offervaardigheid van sommige raadsleden. Licht kon dan de stad door een coup de main der ballingen overrompeld worden, te meer, daar men op dit oogenblik over vrede onderhandelde in Den Haag (Cap. CXII).

CXI. HOE DIE VAN UTRECHT KOERN HALEN Wouden.

Item opten XXIX dach van Julius toghen die van Utrecht uyt ende waren sterck omtrent seven hondert man, so burghers ende ruters, ende hadden bocken ¹⁾ ende schepen mede ende wouden koorn halen tot Jutfaes. Ende doe die van Utrecht tot Jutfaes quamen, doe waren daer omtrent XL of vyftich ruters van Yselsteyn ende wouden oock tot Jutfaes koern halen. Ende die van Utrecht hielden mit die knechten scuttergeveerde, also dat die van Yselsteyn mosten wycken. Ende worden gedrongen in Yselsteyn. Dit aldus gesciet wesende, so syn die van Yselsteyn mit horen hoep te voet ende te peerde uytgecomen ende hebben mit die van Utrecht scuttergeveerde gehouden, also dat die van Yselsteyn die van Utrecht vyf reyssegerspeerde ofwonnen ende scoten oock omtrent XVI perde of ²⁾, die gewont binnen Utrecht quamen. Ende veel volcks van Utrecht wert daer oock gewont. Ende sy lieten daer enen quartiermeyster doot, welck syn naem was Heynric Gysbertsen. Ende men seyde, dat daer meer dooden waren. Ende die van Utrecht toghen wederom te huys ende lieten dat koern tot Jutfaes. Ende die van Yselsteyn worden vier voetknechten ofgevanghen. Aldus is my geseyt.

CXII. HOE DIE DACHVAERT IN DEN HAGHE GEHOUDEN WERT. Item daer is een dachvaert geraemt in den Haghe tuschen den hertoch van Oostenryck ende den bisscop van Utrecht van der eenre syde mit horen toestanderen, ende den joncker Engebert van Cleve, die stat van Utrecht ende Amersfoert mit horen toestanders van der ander syde ³⁾. Ende een ygelick van desen partyen hebben hoer raetsvrienden gesent op dese dachvaert ⁴⁾. Ende dese dachvaert wert gehouden op den XVI dach

¹⁾ *bocken*, ondiepe, platboomde, open schuiten.

²⁾ *scoten of*, stelden door schieten buiten gevecht.

³⁾ Vgl. boven Cap. XCV en XCVI.

⁴⁾ 15 Juli reisden, blijkens C.R. Claes Janss. 1482-'83, Jan de Coning, Adriaan van Rijn, de raden van jhr. Engelbert en de Amersfoortsche gedeputeerden naar den Haag. Zij bleven daar 16 dagen. De ambassade kostte 1892 ₧.

in Julius. Ende daer is getracteert ¹⁾ van allen gebreken ²⁾, die een yghelick van desen partyen op malkanderen te seggen mochten hebben, dat ic so claer niet en weet te scrijven. Dan int kort so liept op twe punten, als op een geblyf ende op een bestant ³⁾. Ende dat bestant soude ingaen den X dach in Augusto ende duerende tot Paschen toe. Ende so soudent die Hollanders dit bestant houden ende reysen ⁴⁾, ende oock mede al dieghene, die van der syden syn des bisscops van Utrecht hooch ende leghe, van wat staet, dat sy syn moghen, reysen over Ysel mit hoeren comenscapen, of anders, ende velich wederom comen, elck tot den synen, doer die gemeene wegen, die leggen onder 't bewynt oft bedryf ⁵⁾ van joncker Engebert voersz. mitter stat van Utrecht ende Amersfoert nu ter tyt. Ende diergelycken sullen oock die van Utrecht ende Amersfoert reysen over Ysel ende wederom comen doer die gemeyne wegen onder 't bedryf van hoer wederparty wesende etc. Ende sullen al die ghemeyn wegen daertoe dienende veylich mogen gebruycken aen beyden syden, behoudeliken, dat sy niet comen en sullen in ghenen steden, sloten, noch vesten, daer volck ende garnisoen leyt. Ende als sy comen voor eenige poorten van die stede, sullen sy oorlof bidden, daer doer te reysen. Ende als men hem oerlof geeft, so en sullen sy nochtans daer niet benachten ⁶⁾. Als vant ander punt, van den geblyf, so is geraemt, dat men aen beyden syden die sake geheel blyven ⁷⁾ soude op seker punten ende gebreken, die van des hertogen van Oostenryck etc. ende van des bisscops weghen van Utrecht daer op overgegeven waren; welcke punten ic niet en weet. Ende dese partyen soudent vier personen van elcker syden

¹⁾ *getracteert*, gehandeld.

²⁾ *gebreken*, grieven, geschillen.

³⁾ *geblyf ende bestant*, arbitrage en wapenstilstand.

⁴⁾ *reysen*, het vrije verkeer hebben.

⁵⁾ *bedryf*, gebied, waar iemand gezag uitoefent, dat gezag zelf.

⁶⁾ *benachten*, overnachten.

⁷⁾ Versta: *dat ... men der sake bliven soude op*, dat men zich beiderzijds geheel zou onderwerpen aan arbitrage betreffende....

setten, die de sake geheel ende al soudén mogen scheyden ¹⁾. Ende die soudén voert, waert hem van noode, enen overman ²⁾ moghen kiezen. Ende daer wasser van die van Utrecht wegghen vier geraemt, daer die hertoch van Oostenryck mit synen toestenders enen overman soudén moghen uyt nemen. Ende dat waren: die bisscop van Colen, die hertoch van Gulick, die heer van Ravesteyn ende die... ³⁾. Ende waert dat die hertoch van Oostenryck uyt die vier niet en beliefdé enen overman te hebben, so soude hy vier ander moghen setten, daer die seggers ⁴⁾ van beyden syden enen uyt nemen mochten. Ende des bisscops raet van Utrecht ende die raet van der stat Utrecht mit joncker Engeberts raet ende die raet van Amersfoert toghen wederom te huys ende soudén dit voersz. ende meer ander, dat daer getraceert was, een ygelic hoeren vrienden the kennen gheven, — wat sy doen wouden —, ende komen weder in den Haghe den X dach in den Oest ⁵⁾. Ende die bisscop voersz. sendén syn raet op den dach voersz. in den Haghe. Ende daer was des hertogen raet van Oostenryck. Mer die van Utrecht mit hoeren vrienden en quamen op desen dach voersz. niet; mer of sy daer schreven of niet, dat weet ic niet. Mer van datgheen, dat in den Hage getraceert was, dat en hadde geen vervolch ⁶⁾. Want die borchgrave van Montfoerd mit dieghene, die binnen Utrecht waren ende aen hem hoefden ⁷⁾, en wouden aen den vrede niet, alst blyckt, want sy keerden, dat daer niet geschikt en wert ⁸⁾. Ende doe dese dachvaert voersz. niet vervolcht en wert van die van Utrecht, so is

¹⁾ *scheyden*, in rechte beslissen, uitspraak doen.

²⁾ *overman*, opperarbiter.

³⁾ Aartsbisschop van Keulen was 1482—1508 Herman van Hessen. Over Willem III van Gulik en Berg vergelyke men blz. 111 n. 3; over Adolf van Ravestein Inleiding blz. II, blz. XX en beneden Cap. CXXI. De vierde candidaat-overman is mij niet bekend.

⁴⁾ *seggens*, arbiters, scheidsrechters.

⁵⁾ 10 Aug. 1482; de dag, waarop de wapenstilstand zou ingaan.

⁶⁾ *vervolch*, gevolg, resultaat.

⁷⁾ *hoefden*, hoofdden, als leider erkennen.

⁸⁾ Versta: verhinderden, dat er gezanten heen gingen.

daer spraek geweest tusschen den bisscop van Utrecht voersz. ende joncker Engebert van Cleve voersz. ende die stat van Utrecht. Ende die bisscop screef die steden van Overijssel, dat sy hoer raetsvrienden scicken wouden, om of sy wat goets doen mochten tusschen hem ende die stat van Utrecht, mit meer woerden. Also dat die drie steden hoer raetsvrienden gecomen syn by den bisscop tot Wyck opten VI dach in Augusto ¹⁾. Ende dese goede mans van Overysel togen tot Utrecht ende spraken daer mit dieghene, die daer dat regiment hadden binnen Utrecht, also dat daer dage gemaect worden ende gehouden tot Oostbroeck, twe reysen of drie ²⁾. Ende die burgermeyster van Utrecht, die syn naem was Jan de Coninc, en Wernaer Braem waren eens mit die goede mans van Overijssel by den bisscop tot Wyck ³⁾ ende spraken daer tesamen, also dat daer noch enen dach tot Oostbroeck geraemt wert, als dan daer te sluten ⁴⁾ van allen punten ende gebreken. Ende dese dach wert gehouden den XXI dach in Augusto ⁵⁾. Ende dese partyen byeen wesende, so is daer enen brief gecomen aen die van Utrecht van den hertoch van Cleve, also dat die van Utrecht des bisscops raet verchden den bisscop over te brenghen, die so groot ende ontemelyk ⁶⁾ waren, dat des bisscops raet dat niet aennemen en woude. Also dat die van Utrecht dat omstieten. Ende sy en wouden aen den dedinghe ⁷⁾ niet. Ende op desen selven dach ⁸⁾ was joncker Engebert van Cleve mit die van Utrecht omtrent Neerden ende namen daer

¹⁾ Dat is dus, vóór gebleken was, dat de Haagsche onderhandelingen gestaakt zouden worden!

²⁾ Blijkens C.R. Claes Janss. 1482-'83 op: 20, 22 en 23 Aug. 1482. Deelnemers zijn van de zijde der stad: oversten, afgevaardigden van Amersfoort, kapittelgeestelijkheid en de drie Overijsselsche steden; Oostbroek is een klooster tusschen de stad en de Bilt gelegen.

³⁾ In de C.R. niet vermeld; vermoedelijk tusschen 20 en 22 Aug.

⁴⁾ *sluten*, definitief beslissen.

⁵⁾ lees: 22 en 23 Aug.! Vgl. boven n. 2.

⁶⁾ *ontemelyk*, onbetamelijk (versta: de woorden van dezen brief).

⁷⁾ *dedinghe*, dading, minlijke overeenkomst.

⁸⁾ 21 Aug. 1482?

peerden ende koeyen ende brochten den roof binnen Utrecht. Ende men seyde, dat daer beesten waren omtrent drie hondert stuck, so groot ende kleyn ¹⁾. Ende die goede mans van die drie steden van Overysel togen wederom te huys ende hadden horen arbeyt ende grooten kost om niet gedaen.

CXIII—CXIV. [HOE DIE JONCKER ENDE DIE HERTOGE VAN CLEVE TERWILEN ORLOGEDEN]. Item joncker Engebert van Cleve mit die van Utrecht bernden een groot deel van Amerongen op den XII dach in Augusto boven een goet verdinge ende boven segel ende brieve, die sy hadden van den joncker voersz. Ende worden daer getoent en de ruter scoerden den brief ²⁾.

Item die hertoge van Cleve sende syn volck voer den Rosendael ³⁾ op sunte Bartolomeusavont anno LXXXII ⁴⁾ ende liet dat beleggen. Ende die op den Rosendael waren, gaven dat huys op. Ende dit gesciede op Onser Liever Vrouwendachavont-nativitas daerna ⁵⁾.

CXIV. Item die hertoge van Cleve sende joncker Engebert, synen broeder, ende die van Utrecht omtrent twee dusent knechten ende XXVII te peerde. Ende her Reyner van Broeckhuisen had dese knechten gehaelt ende was hoer cappeteyn ⁶⁾. Ende quamen int Sticht van Utrecht op den XXX dach in den Oegst anno MCCCCLXXXII. Ende bleven enen nacht tot Doern ende braken

¹⁾ Vgl. *Basinus* VI, 27, p. 106, die opmerkt, dat dergelijke roof- en brandtochten meestal samengingen met arglistige vredesonderhandelingen.

²⁾ Vgl. boven Cap. LXI en LXXXVII.

³⁾ Rozendaal bij Arnhem; vgl. blz. 92 n. 9 en blz. 110.

⁴⁾ 23 Aug. 1482.

⁵⁾ 7 Sept. 1482.

⁶⁾ Blijkens C.R. Claes Janss. '82-'83 reisden op 27 Aug. '82 Jan de Coning, Adriaan van Rijn en de stadsschrijver Tylman naar Amersfoort om met die stad en de raden van jonker Engelbrecht te overleggen. Zij hadden geld mede „om ruters te werven”. Tylman reist door naar Arnhem, waar 24 Aug. de Kleefsch en het beleg van Rozendaal waren begonnen!

daer op ende toghen voert na Utrecht; mer die hoop en quam niet in Utrecht ¹⁾).

CXV—CXVI. [VAN HEER WILLAM VAN ARENBERCH ENDE DIE FRANSOSEN]. Item int selve jaer op den XXX dach in den Oest ²⁾) quam heer Willam van Arenberch mit die Fransosen omtrent Ludic ³⁾). Ende die bisscop van Ludic, die dat vernam, toech terstont tegen hem uyt Ludic mit een deel burgers van Ludic. Ende heer Willam versloech den bisscop ende hielt dat velt. Ende daer bleef doot den bisscop voersz. ende vyf of ses doemheeren van Ludick. Ende die bisscop was des hertogen broeder van Burboen ⁴⁾).

CXVI. Item heer Willam van Arenburch had van sinen ruters in een stede, die Hasselt hiet, gesent. Ende die Brabanders hebben dese stede mitter macht gewonnen ende al dat weer boet binnen der stede, dat wert al doot geslagen. Ende der wasser over ses hondert, als my geseyt is. Ende dit gesciede op den XIII dach in September anno LXXXII, nadat Ludic van heer Willam gewonnen was ⁵⁾). Ende die Brabanders hadden groote menichte

¹⁾ B.S.B. gelast 31 Aug. '82 „een heer mit volck“, tusschen Zeist en de Bilt aanwezig, te gaan proviandeeren en met dit proviand „den voersz. heer (te) volgen“. Toch moet het Kleefsche leger, geheel of gedeeltelijk, tenminste door Utrecht getrokken zijn.

²⁾ *Oest*, Augustus.

³⁾ D.i. Luik.

⁴⁾ Willem van Aremberg, beter bekend onder den ten onrechte met hem verbonden bijnaam: le sanglier des Ardennes, is de Luiksche condottière, die pro en contra Karel den Stoute, pro en contra den Bourg.-Luikschen bisschop, Lodewijk van Bourbon, heeft gestreden. In 1478 was hij voor den bisschop gewonnen met kasteelen, geld en macht. Dadelijk heer en meester binnen Luik, is hij bij de eerstvolgende gelegenheid opnieuw rebel. Sedert den zomer van 1482 strijdt hij openlijk tegen den bisschop en, steunend op Lodewijk XI van Frankrijk en de Luiksche democratie, verslaat hij Lodewijk van Bourbon, dien hij eigenhandig doorsteekt en door zijn soldaten laat afmaken (30 Aug. '82); vgl. Inleiding blz. XXIII.

⁵⁾ Vanuit Luik viel Willem van Aremberg Brabant binnen. Begin Octr., 20 dagen nadat hij Hasselt met 600 man Kleefsche troepen onder Wachten-donk had bezet (*Molinet*, III, Cap. LXXXIX, p. 314), rukken de Brabanders nu tegen Hasselt op.

van volc ende laghen omtrent Ludic. Ende sy kregghen vast sommige kleyn stede in, sonder ¹⁾ Heyen-Tongeren ²⁾).

CXVII. HOE DIE VAN UTRECHT VOOR YSELSTEYN QUAMEN ENDE WEDEROM AFTOGEN. Item op den XXVI dach in den Oest omtrent des avonts te vier uren quamen die joncker Engbert van Cleve ende die stat van Utrecht mit al hoerre macht voer Yselsteyn. Ende des nachts begroeven sy hem ³⁾ voer die stede, als men des pleecht. Ende sy leyden hem aen drie heeren voor die stede. Dat een heer lach after den Yseldyc ⁴⁾. Ende dat ander heer lach op den Cruyswech, die na Lopic gaet ⁵⁾. Ende dat derde heer lach in dat clooster ende by die groote bussen ⁶⁾. Ende die van Utrecht scoten vier ⁷⁾ in Yselsteyn. Ende

¹⁾ *sonder*, in het bijzonder, met name.

²⁾ Tongeren capituleert 12 dagen na Hasselt, dus midden Oct. (*Molinet*); vgl. Cap. CXVIII—CXIX. Waarom het hier Heyen-Tongeren heet?

³⁾ *begroeven... hem*, graafden zich in, verschansten zich. Wel beweert *Basinus*, VI, 28, dat de Utrechters meer als runderen, dan als soldaten om de stad gelegerd waren, maar de expeditie was grondig voorbereid en met name de in de stad gevluchte boeren werden voor het graafwerk meegenomen. De voorbereiding begon 17 Aug. met de bepaling, dat de oudermannen der gilden de burgers weer als vanouds zouden uitbieden. 19 Aug. zuiverde men de troepen door die soldaten, wien de soldij was opgezegd, uit de stad te zetten onder bedreiging van correctie „dattet anderen exempel ende spiegel wesen soude” (B.S.B.). Maximum-prijzen voor bier, boter en kaas waren te velde vastgesteld. De helft van den stedelijken raad trok mee uit om het goede voorbeeld (R.D.B. 31 Aug.).... En toch, als de stadsdienaren bij Bernt Bandericxs touwen komen leenen om het geschut naar IJselstein te sleepen, scheldt deze den oversten de huid vol (75 ₤ boete: R.D.B. 2 Sept.). Men drost uit het leger (100 ₤ boete en eventueel 10 jaar ballingschap: R.D.B. 5 Sept.). Laatstgenoemden dag veroordeelt de raad een ongehoorzame met drie mannetjes één dag voor IJselstein te gaan werken en sprak hij bovendien 4 doodvonnissen uit. Er haperde dus wel wat. Jan Geryts, de brouwer, die R.D.B. 13 Sept. eervol wordt vermeld, schijnt haast een uitzondering te zijn.

⁴⁾ Noordelijk van de stad.

⁵⁾ Zuidelijk van de stad.

⁶⁾ Het klooster is het onmiddellijk na het beleg afgebroken O.L.V.-berg, een 1394 gestichte Cistercienserabdij, op de Nieuwpoort gelegen.

⁷⁾ *vier*, vuur.

daer bernden vier huizen af ende enen berch ¹⁾ ende niet meer. Ende die scade, die die van Utrecht deden mit die groote bussen, die en was niet groot. Ende in Yselsteyn bleven twee mans ende een wyf doot. Ende dieghene, die binnen Yselsteyn waren, traden oock uyt die stede ende scoten ende sloegen hem mit dieghene, die voer die stede laghen. Ende schoten oock seer uyt der stede, also dat die van Utrecht veel dooden daer lieten ende ghewonden, want daer men houwet, daer vallen spaenre. Dit aldus gesciet wesende, so hadden die overste van Utrecht geern gehadt, dat men Yselsteyn gestormt hadde. Mer die ruters, die uyt den lande van Cleve gecomen waren ²⁾, die seyden, dat sy gebeden waren om een reyse in Hollant te doen, om enen roof te nemen; sy en waren niet gecomen om steden te stormen, mit meer woerden. Also dat dat heer niet eendrachtich en was. Ende oock was heer Frederic van Egmont, heer tot Yselsteyn, mit den Hollanders tot Scoenhoven ende vergaderde daer groot volck om Yselsteyn te ontsetten ³⁾. Also dat dat een den anderen halp, als voersz. is, dat die joncker voergenoemt ende die burchgrave van Montfoerde mit die van Utrecht ende mit der macht opbraken op den VI dach in September des avonts omtrent IX uren. Ende in den opbreken van die van Utrecht, so wert daer seer geschoten aen beyden syden, also dat daer die van Utrecht dooden lieten ende veel gewonden, die sy medenamen, ende binnen Utrecht brochten ⁴⁾. Ende die Cleefsche lieten daer dat meeste volck, die daer be-

¹⁾ *berch*, hooiberg.

²⁾ Vgl. boven Cap. CXIV.

³⁾ Vgl. over Frederik van Egmond boven blz. 9 n. 7; Leiden is blijkens vroedschapsresoluties van 2 en 6 Sept. (*Rammelman Elsevier*) bereid met soldaten en poorters te hulp te komen. Desgelijks de meerderheid der Hollandsche steden. Men vreesde blijkbaar voor IJselstein het lot, dat de Utrechters de stad wel meer bereidden: totale verwoesting.

⁴⁾ C.R. Claes Janss. 1482-83 vermeldt ettelijke posten voor doodkisten van 2-3 fl , gebezigd voor in de stad overleden gewonden. Bovendien een barbiersrekeningetje. — *Van Asch van Wyck* citeerde al den curieuzen post, een der nogal talrijke Geldersche edellui betreffende: 20 rijns gulden aan Gerrit van Hasselt „also als hem dat toegesleten is van den rade, omdat hy gescoten was voor Yselsteyn, daer hy lam om bleef”.

graven worden in dat clooster tot Yselsteyn ende oock t' Eytteren¹⁾ ende te Juttaes. Ende men seyde, dat die van Utrecht op die reyse over de anderhalf hondert dooden daer lieten voer Yselsteyn, so van die ruterer ende anders. Ende doe die van Utrecht geruymt ende ewech waren, doe traden die van Yselstein uit ende staken dat clooster aen ende bernden dat, die kerck ende meer anders, also dat daer niet veel en bleef staende van dat clooster²⁾. Ende die van Utrecht ende die joncker van Cleve ende die geheel hoop haesten also seer mit opbreken, dat sy voer Yselstein lieten schermen ende anders, dat also niet te scrijven en is³⁾. Ende die joncker voersz. mit die stāt Utrecht hadden omtrent ses dusent man voer Yselsteyn. Ende op desen selven dach bernden in die Weerde omtrent..... heersteden ende vier rosmolen⁴⁾.

CXVIII—CXX. [HOE DIE VAN UTRECHT TER WILEN VEEL SCADE HADDEN ENDE VAN DAT ORLOGE INT STICHT VAN LUDICK]. Item terwylen dat die joncker van Cleve mit die van Utrecht voer Yselsteyn laghen, doe namen die van Amsterdam die van Utrecht twe schepen, die van Overysel quamen; ende souden in die Eem aengecomen hebben. In dat een scip was koern, ende in dat ander scip was salpeter ende busskruit, buscloten van steen ende pilen, ende voert dat tot artillery behoort. Ende men seyde, dattet wel weert was twe dusent ryngulden.

Item die hertoch van Oostenryck is selver by die Brabanders gecomen int Sticht van Ludick ende die stede Heyen-Tongeren

¹⁾ Eytteren is de oorspronkelijke parochie, waaruit het latere stadje IJselstein afgescheiden is; het ligt N.W. van IJselstein aan den IJsel.

²⁾ Het klooster is daarna binnen de stad verplaatst.

³⁾ Evert Zoudenbalch sprong bij met 200 rijngulden, die onmiddellijk werden besteed om „die bussen weder thuys te brengen, die voir Ysselsteyn waren”. Maar een paar schuiten met belegeringsmateriaal bleven er toch en kleine schadepostjes aan „harnas en tuig” waren er ook blijkens de cameraarsrekeningen.

⁴⁾ *rosmolen*, molen door een paard in beweging gebracht.

is in handen gegaen des hertogen van Oostenryck ende die poorten ende die mueren syn nedergeleyt ¹⁾).

CXIX. Item omtrent sunte Gallen ²⁾ so is die stat Ludic in handen gegaen des hertogen voersz. ende des graven soen van Hoern is bisscop gecoren tot Ludick by consent des hertogen van Oostenryck ³⁾. Ende die hertoge reet weder in Brabant. Doe die hertoge ewech was, doe sloech die stat Ludic weder om aen heer Willam van Arenberch. Ende wert een rydende oorloch ⁴⁾; ende et wert na quader dant tevoren was.

CXX. Item die ruter van Neerden namen op die heyde tus-schen Utrecht ende Amersfoort XL ossen ende XXX waghcn provande, die die van Utrecht toebehoerden, ende brochtent al binnen Neerden.

Item die ruter van Wyck verderfden omtrent XXXIII waghcn mit provande op die heyde voersz., die oock tot Utrecht wesen soude. Ende dese ruter traden die botter int sant ende lietent coorn in die heyde stroyen; ende daer was veel Oesters bier mede ⁵⁾, dat sy oock den bodem insloegen. Mitten kortsten sy verderfden al. Ende dese waghcn hadden waertslude ⁶⁾, die die ruter van Wyck eerst sagen. Ende dese reden tot die waghens ende seyden hem. Ende doe die waghcnlude dat hoerden, doe

¹⁾ Vgl. boven Cap. CXVI. Willem van Aremberg heeft zich echter in Luik niet kunnen handhaven.

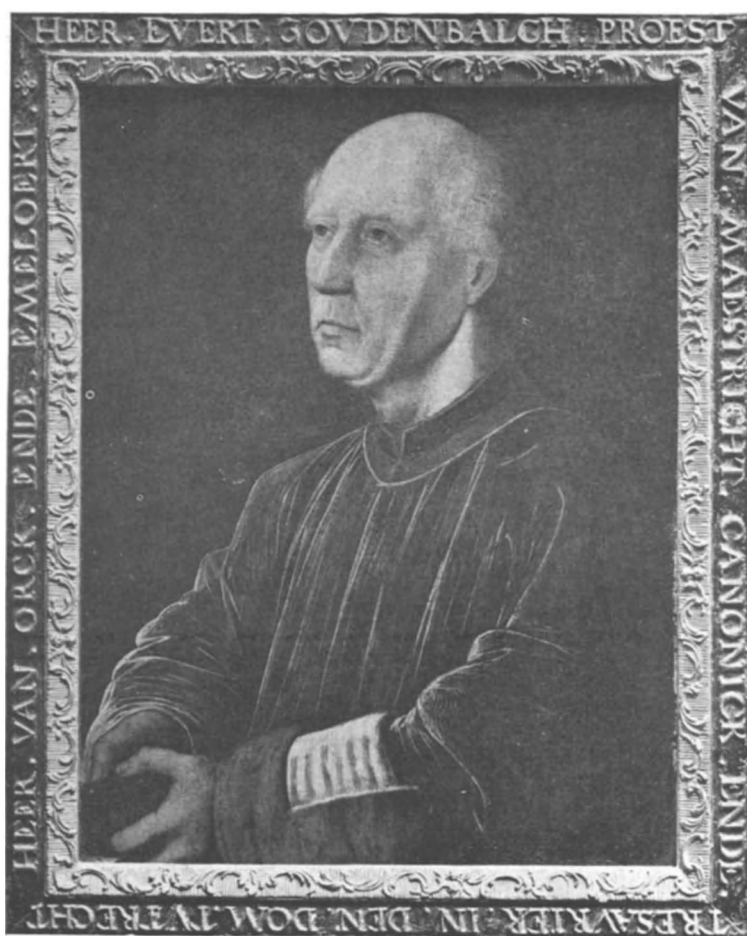
²⁾ 16 Oct. 1482.

³⁾ Jan van Hoorne is 1483 door den H. Stoel als bisschop erkend en, trots allerlei strubbelingen, tot 1505 bisschop gebleven. Gekozen werd hij in Oct. '82 met als tegencandidaat Jacques de Croy. Maar heel kort had het gezag van Jean de la Marck, den zoon van Willem van Aremberg, geduurd, die 14 Sept. 1482 gekozen heette. — De politiek van aartshertog Maximiliaan in dezen was nogal dubbelzinnig.

⁴⁾ *rydende oorloch*, oorlog in het open veld met strooperijen van ruiters. De vrede van Atrecht Dec. 1482 maakte er geen eind aan. De beslissende slag werd geleverd Jan. 1483 bij Hollogne. Te Tongeren sloot Mei 1484, Willem van Aremberg vrede om daarna, verraderlijk in handen van den bisschop gekomen, Juni 1485 op het schavot te sterven. De mededeelingen van onzen auteur moeten wel op het najaar van 1482 betrekking hebben.

⁵⁾ *Oesters bier*, import bier uit Hamburg-Bremen.

⁶⁾ *waertslude*, wachters, bewakers, verkenners, een bereden voorhoede.

10. EVERT ZOUDENBALCH.

sloegen sy hoer peerden uit¹⁾ ende reden binnen Amersfoort. Aldus quamt toe, dat die ruter van Wyck dese provande niet mede krygen mochten, dan²⁾ een yghelick had wat specks op syn peert. Ende dese drie punten gescieden al binnen die acht daghen, dat die van Utrecht voer Yselsteyn laghen³⁾.

CXXI. HOE EEN DACHVAERT TOT DES HERTOGEN-BOSSCHE GEHOUDEN WERT. Item door begheerten des heeren van Ravesteyn⁴⁾ so is een dachvaert geraamt tusschen dese partyen voergenoemt. Ende desen dachvaert wert gehouden tot des Hertogenbossche, ter wylen dat die van Utrecht voer Yselsteyn laghen, als voersz. is⁵⁾. Daerna een ygelic van desen partyen voersz. hadden hoer vrienden op dese dachvaert; ende die heer van Ravesteyn was selver daer niet, mer hy hadde daer drie haftige mannen⁶⁾ gesent van synen rade. Ende die hertoghe van Cleve hadde syn raet oock hier bygesent ende gesickt. Ende daer wert getracteert tusschen den bisscop voergenoemt ende joncker Engebert van Cleve ende die stat Utrecht ende Amersfoort. Ende daer en wert niet getracteert van des hertogen van Oostenryck wegghen, noch van die Hollanders wegghen, mer also die heer van Ravesteyn een oem van joncker Engebrecht voersz. was, ende die bisscop voersz. ende die heer van Ravesteyn suster- ende bruederkynder waren⁷⁾, aldus had die heer van Ravesteyn geern goet tusschen den bisschop ende joncker En-

¹⁾ *sloegen*... uit, spanden los.

²⁾ *dan*, versta: alleen maar had, enz.

³⁾ 31 Aug.—6 Sept. 1482.

⁴⁾ Vgl. boven blz. 121 n. 3 en Inleiding blz. II en XX.

⁵⁾ Vgl. Cap. CXVII. 1 Sept. 1482 reisde Jan de Coning met de „geschikten” naar Den Bosch. De ambassade koste 1471 ₤ en moet dus eenigen tijd in beslag genomen hebben.

⁶⁾ *haftige mannen*, kloeko, flinke mannen.

⁷⁾ Vgl. boven noot 4. Adolf van Ravestein was een zoon van Maria van Bourgondië, zuster van Filips den Goede; bisschop David was basterd van Filips den Goede. Daaruit volgt tevens, dat David, zijn onwettige geboorte daargelaten, als achterneef van Engelbert kan gelden. Het was dus een soort familiebijeenkomst daar in Den Bosch.

gebert gedaen. Ende dese rade van desen partyen aldus byeen wesende, so dede een ygelick syn beclach op¹⁾ int lange. Ende joncker Engeberts vrienden eysten ende begeerden te hebben tot synen verdoen²⁾ ende onder hem staende: die stat van Utrecht, Amersfoort ende Renen mit die maerscalcamp³⁾ ende meer anders³⁾. Ende die bisscop en soude niet houden op dese syde der Yselen dan Wyck ende dat goet, dat den joncker van Gaesbeeck toe te behoren plecht⁴⁾. Ende die bisscops raet en wouden dit niet overgheven⁵⁾, dan sy seyden, dat enighe van des heren raet van Ravesteyn mit hem reysen wouden, ende ghevent den bisscop selve te kennen; als gescieden. Ende doe dit den bisscop aldus geseyt wert, doe antwoerde die bisscop daer op, dattet hem vreemd had, dat sy hem aldusdanighen onbehoerliken sake verghen⁶⁾ souden, want hadden sy hem gevanghen, het waer genoegh geverghet. Ende oock seyde hy, dat hem dat niet en stont te doen, ende en mocht dat oock niet doen, mit ghenen recht, buten die drie staten van den Sticht⁷⁾, mit meer woerden, die al

¹⁾ *dede... op*, gaf opening van, uitte.

²⁾ *verdoen*, gebruik.

³⁾ *maerscalcamp^{ten}* waren er in het Nedersticht twee sedert 1413: Neder- en Overkwartier. De maarschalk, elders drost geheeten, was de opperrechter van het geheele kwartier. Afstand van de beide maarschalkambten beteekende dus prijsgave van het geheele Utrechtsche platteland.

⁴⁾ De heeren van Gaesbeek (bij Brussel) hoorden oorspronkelijk te Abcoude thuis. Met de Hoornes verwant (boven blz. 112 n. 2) hadden deze heeren zich in de XIVe eeuw Duurstede, Putten en Gaasbeek zien toevallen. Menige heerlijkheid aan den Oostkant van het Nedersticht was hun in handen gekomen. Door erfenis waren de goederen wel tijdelijk verdeeld geweest, maar in 1407 erfde Jacob van Gaesbeek weer Abcoude en Duurstede terug. Als een groot heer kon Jacob leven; maar als een groot heer mengde hij zich ook in de politiek. In den strijd tusschen Rudolf van Diepholt en de stad Utrecht stond Jacob van Gaesbeek aan de zijde der stad en deelde haar nederlaag. In 1449 werd hij gevangen genomen: zijn Stichtsche leenen mocht hij alleen in vruchtgebruik de rest van zijn leven houden. Tien jaar later is de heer van Gaesbeek gestorven. David van Bourgondië kwam dus in het bezit der Gaasbeeksche goederen, waaronder zijn geliefde residentie: het kasteel te Wijk.

⁵⁾ *overgheven*, mededeelen, aan den bisschop overbrengen.

⁶⁾ *verghen*, vragen.

⁷⁾ Versta: zonder toestemming van de Statenvergadering.

te lanck te scriven syn. Ende des heeren raet van Ravesteyn toghen wederom t'huys. Ende dese dachvaert ginck tot niet ende daer en wert op dat pas niet meer toe gedaen.

CXXII. HOE VRONESTEYN ENDE DAT BLOCHUYS OP DIE VAERT GEWONNEN WERT. Item doe joncker Engebert van Cleve ende die stat van Utrecht Yselsteyn beleghen hadden, als voersz. is ¹⁾, so maecten die Hollanders een groote vergaderinge ²⁾ ter Goude, tot Scoenhoven ende te Oudewater. Ende sy schreven alle capeteynen ende quartiermeysters byeen te comen in dese steden voergenoemt. Ende alle die Hollantsche steden, groot ende kleyn ³⁾, ende voert alle die dorpen, die onder die steden hoerden, hadden hoer volck daer mede. Dit volck aldus vergadert wesende, so heeft elck, groot of kleyn, enen borgermeyster of enen oversten uit hoerre stede mede gehadt, die sy gehoer gaven ⁴⁾. Ende elcke stede hadde hoer wympel mede ende hoer volck gecleet mit der stede cledinghe ⁵⁾. Ende dat volck uit den steden ende dorpen was omtrent acht dusent ende tot dit volck hadden sy noch omtrent vier dusent knechten, die soudy verdienden, ende omtrent drie hondert reysiger peerden. Ende onder alle dit volck so waren vyf principael cappeteynen, mit namen: heer Joost van Alleyn, stedehouder in Holland, die grave van Scoerl, ende was een Overlander ⁶⁾, heer Jan, heer tot Egmont, heer Frederick, soen tot Egmont, heer tot Yselsteyn, ende heer Petiet Zalesaert,

¹⁾ Boven Cap. CXVII.

²⁾ *vergaderinghe*, samentrekking van troepen; vgl. boven blz. 126 n. 3.

³⁾ De zes groote steden van Holland zijn: Dordt, Haerlem, Delft, Leiden, Amsterdam, Gouda.

⁴⁾ *gehoer gaven*, gehoorzaamden.

⁵⁾ Vgl. de Leidsche stadsrekening (*Rammelman Elsevier*): Leiden heeft „mitte bannier” een tocht naar de Vaart ondernomen. De troep was 325 man sterk. „Men toich voir dat blochuys... den 5 dach in Sept. 1482... duyrende totte 20 dach in Octobri... Ende was also *gemeen heervairt*”. — De stadhouder kwam 2 Sept. te Gouda aan. De eerste datum slaat dus op de troepenconcentratie aldaar.

⁶⁾ *Overlander*, bewoner van Westfalen en de Rijnprovincie.

ende was uit Bisscayen¹⁾. Ende dese cappeteynen mit alle dit volck voergenoemt, die syn gecomen int Sticht van Utrecht op den XVIII dach in September, ende was op een Woensdach. Ende hebben bussen ende schermen mede gebrocht ende hebben hoeren leger gemaect tot Jutfaes ende hebben van stonden aen hoer bussen ende schermen voer Vronesteyn²⁾ gebrocht. Ende hebben doer dat huus gescoten, also dat Lodewych de Wael dat huys opgaf, des Donredaghes smorgens omtrent te X uren³⁾, behoudelic syn lyf; ende gingh in handen mit X of XII gesellen, die by hem opt huus waren. Ende dat huus wert gespolieert ende verbrant. Ende dat heer bleef den Donredach ende tot des Vrydages 's avonts tot Jutfaes legghen. Ende terwyl dat dit heer stil lach, so eysten drie ruters uten heer te steken ende een glavy⁴⁾ te wisselen om hoer boelen⁵⁾ wil tegen drie ruters van Utrecht. Ende die ruters aen beyden syden hadden malkanderen geleyde gegeven ende quamen byeen te spraecke tusschen Utrecht ende Jutfaes, daer die overste van Utrecht qualicken mede te vreden waren. Ende die van Utrecht en wouden hoer ruters niet uyt laten ryden, want sy meenden verraden te werden. Aldus bleef dat steecspel after. Ende des Saterdaghes daerna, ende was op sunte Mateeusdach⁶⁾, doe brack dat heer op, ende toghen

¹⁾ Van de hier genoemde „cappeteynen” kennen wij er vier: Joost van Lalaing, Petit Salesar (beiden boven blz. 21 n. 6 en 8); ook Frederik van IJsselstein (blz. 9 n. 7); Jan van Egmont is Frederik's broer, na Lalaings dood (1484) stadhouder van Holland (blz. 49 n. 7). — De Rijnlander met den Noord-Hollandschen naam is Friedrich Albrecht von Zollern (te schrijven als Solre?) Hij commandeert 1500 Duitsche voetknechten in Juni '83 bij het beleg van Utrecht door Maximiliaan. — Interessant is voor de militaire geschiedenis de combinatie burger- en beroepsleger en het sterk domineeren van de infanterie. In verband daarmee wijs ik op de zending van den burgemeester van Gouda naar Antwerpen om daar te halen „130 halve creeften (borstharnassen) en 86 dosyn piecken gestoffeert” (*Rammelman Elsevier*; vgl. Inleiding blz. IV over „moderne infanterie” en *Nell*, Landsknechte).

²⁾ Vronesteyn is het kasteel der De Waels, onder Jutfaas gelegen, W. van de Vaart; zie boven blz. 34 n. 1.

³⁾ 19 Sept. 1482.

⁴⁾ *steken*, tournooien; *glavy*, lans.

⁵⁾ *boele*, liefje.

⁶⁾ 21 Sept. 1482.

voer dat blochuus op die Vaert. Ende dat rechte ¹⁾ heer lach van Wessels camer van Everdingen tot den Geyn toe, alle den wech langes. Ende hadden hem daer begraven ende lagen in goeder ordenancyen ende in groter huede. Ende een ygelick stede leverde hoer volck mit provande, broot, bier ende anders, dat den daghe tydich was ²⁾. Ende hadden hoer tenten ende paweljoenen ³⁾ opgeslagen. Ende heer Jan van Egmont lach met een deel knechten by die bussen aen dat blochuys ende begroeven hem tot op die haven toe, daer die husen pleghen te staen. Ende die knechten opt blochuys staken den spoeytoern ⁴⁾ aen ende bernden hem, doe sy dat heyr aen saghen comen. Ende doe die bussen, geheten cortouwen, ende die slangen ⁵⁾ geleyt waren, doe scoten sy dick ende menichwerf op dat blochuys, mer sy en mochten daer niet op winnen ⁶⁾. Doe sende die bisscop van Utrecht voersz. op den XXX dach in September twee groote bussen, die men mortieren heet, ende die schiet men in die lucht ende vallen ⁷⁾ van boven neder. Ende sy worden gescoten, mer sy en raecten niet. Ende die bisscop voorgenoemt quam int heyr op den XXVI dach in September ende bleef daer, hent ⁸⁾ dat blochuys opgegeven wert. Doe dese bussen voersz. op dat blochuys niet winnen en mochten, doe sende die stedehouder tot Gorcum; daer lach een groote busse, die weleer die stadt van Zutphen toe te horen plach. Ende sy was lanck XVII voet mitter cameren ⁹⁾ ende scoot

¹⁾ *rechte*, eigenlijke; versta: de hoofdmacht.

²⁾ De Goudsche rekeningen bevatten een jammerklacht over een dergelyk transport „vitailge”, dat tusschen Oudewater en IJselstein door vreemde huurlingen werd gemolesteerd, die beweerden, dat het voor hen was bestemd! Het was meel, brood, boter, kaas, spek en geroosterd vleesch (*Rammelman Elsevier*). — *Dat den daghe tydich was*, al naar het dien dag van pas was.

³⁾ *paweljoenen*, groote tenten.

⁴⁾ *spoeytoern*, een gebouw ter bescherming van de sluizen in den Vaartschen Rijn bij de Lek.

⁵⁾ *cortouwen ende slanghen*, bussen, geschut.

⁶⁾ *winnen*, voordeel behalen; versta: zij schoten er niets mee op.

⁷⁾ Versta: de kogels vallen.

⁸⁾ *hent*, totdat.

⁹⁾ *camere*, achterste gedeelte van het kanon, voor de kruitlading bestemd; het geheele kanon is dus meer dan 5 Meter!

wat minre cloot dan een Uters half scepel vat ¹⁾). Ende hertoch Karel van Burgoengen hadde die van Zutphen dese bus genomen, doe hi dat lant van Gelre in kreech ²⁾). Ende dese bus wert gescoten den eersten scoet op sunte Michielsavont ³⁾), ende was op een Saterdach, des morgens omtrent te VII uren. Ende dese scoet ginck beneden op dat blochuys ⁴⁾). Doe scoten sy noch eens mit deselve bus ende scoten doer die borstweer. Daerna scoot dese bus noch eens op dat blochuys, dattet al daverde, dat aent blochuys was. Ende als dese groote bus gescoten hadde, so worden die cortouwen ende slangen daer op terstont oock gescoten. Ende als dat scherm op ginck, daer die groote bus onder lach, ende sy scieten soude, so liepen die gesellen, die op dat blochuys waren, uyt den blochuys in een plaetsken, dat voert blochuys stont, mer diegheen, die daer voer laghen, en mochtent niet sien. Ende als dese bus gescoten had, so liepen sy weder in dat blochuys. Ende doe scoot die bus noch eens, also dat Jan van Alphen ende Ewout Rutgersen als cappeteynen op dit blochuys mit den knechten, die sy by hem hadden, spraeck begeerden te houden; als gesciede. Ende sy gavent blochuys op op sunte Michielsavont, behoudeliken hoer lyf, ende sy worden gevangen. Ende daer ginck vant blochuys LII man ende oock wat jongens; ende daer waren sommige burger van Utrecht mede. Ende opt blochuys werter vier doot gescoten ende die Hollanders lieten voer dat blochuys VII dooden, als men seyde. Ende op dit blochuys was provande genoeg ende alle dinck genoeg mede te houden. Daer waren op: omtrent XL haeckbussen, IX ysere slangen ende een metalen ⁵⁾ slange, ende drie groote steenbussen ⁶⁾); ende ander kleyn bussen ende armborsten genoeg ende veel goet hernas; also dat dit blochuys van allen wel bestelt was.

¹⁾ Versta: vat, waar een $\frac{1}{2}$ Utr. schepel in kan. Als wij dat stellen op 12 $\frac{1}{2}$ d.M.³, dan is de middellijn van den kogel (*cloot*) een goede 25 c.M. geweest.

²⁾ Anno 1473, na den troonstrijd van Arnout en Adolf van Gelre.

³⁾ 28 Sept. 1482.

⁴⁾ Versta: trof het blokhuis aan den onderkant.

⁵⁾ *metalen slange*, klein bronzen kanon.

⁶⁾ *steenbussen*, kanonnen voor steenen kogels.

Ende sy hadden oock buskruyts genoeg¹⁾; mer die grote bus dede hem die last, dat sy 't opgaven, ende sy en saghen oock geen ontset van die stat van Utrecht²⁾. Ende doe die bisscop voergenoemt ende die cappeteynen mit die overste van die Hollanders dit blochuys in hadden, doe ginghen sy te rade, wat men best met dit blochuys doen soude, of ment ofbreken ende tot niet maken woude, of dat ment inhouden woude ende besettent. Ende daer wert voer 't best gheraden, alsdat men dat blochuys ofbreken soude; als gesciede. Ende sy hebben dat blochuys ofgebroken ende dat beste hout is in schepen geleyt ende is in Hollant gevoert. Ende sy hebben al geslecht ende die twee toernen, die op die spoey stonden³⁾, oock mede nedergebroken ende hebben den steen voer in den kolck ende voer die deuren van die verlaten⁴⁾ geworpen. Ende dat ny werck, dat die stat liet maken int jaer van LXXIX, dat hebben sy oock ofgebroken tot dat water toe⁵⁾. Ende oock so hebben sy alle die molensteen, die aen die Vaert stonden, ende alle den steen van allen den verbarnden husen hebben sy in den kolck ende

¹⁾ De schutmeestersrekening 1482-1483 geeft voor de behoorlijke voorziening van het blokhuis in tal van posten het doorslaande bewijs.

²⁾ In de stad oordeelde men daarover anders! 17 Nov. (B.S.B.) gelastte de raad aan de Utrechtsche burgers, die op het blokhuis hadden gelegen, zich in voorloopige hechtenis te begeven. Het niet-burgerlijke deel der bezetting (o.a. zekere *Dirk* van Alphen; 22 Nov.) werd voor eeuwig uit de stad verbannen. Tijdens het beleg zelf was men echter in Utrecht in bange afwachting! Vgl. beneden blz. 136 n. 4.

³⁾ Vgl. boven blz. 133 n. 4. Er waren daar inderdaad drie sluizen.

⁴⁾ *verlaten*, kleine schutsluizen.

⁵⁾ De Vaartsche Rijn is geheel menschenwerk. 1148 liet Utrecht de vaart naar het Gein graven, om zoo een verbinding te hebben met den Hollandschen IJssel. Toen deze door den Nyen of IJseldam (vgl. boven blz. 37 n. 1) ophield vrije verkeersweg tot den Rijn-Lek te zijn (1285), werd het noodzakelijk de Vaart door te trekken tot de Lek. Zoo ontstond de Nieuwe Vaart naar Vreeswijk (1288). De waterkeerende vaste dam bij den Wiersdijk werd door de sluizen bij Vreeswijk vervangen, een Vreeswijksche haven gegraven enz. enz. Gedurende de geheele XVe eeuw legt de stad heel wat ten koste aan haar Rijnvaart. De Vreeswijksche haven werd aangelegd 1458, de Vaart opnieuw uitgediept 1472, de haven opnieuw verdiept en het sluiswerk vervangen 1478.

voer die verlaten ende in die haven geworpen. Ende hebben den kolck toegedamt, dat men daer over mach gaen, ende die brugghen ende boghen van die spoeyen hebben sy oock ingeslagen. Ende hebbent al verderft, dat men verderven mocht. Ja sy smeerden peck ende ter ¹⁾ aen die plancken, die aen 't hoeft stonden, ende hebben der sommige gebernt. Ende ghenen arbeyt en verdroot hem wat quaets te doen ende te verderven. Ende deden die stat van Utrecht hier aen die Vaert grooten scade, als men mercken mach. Dit voersz. aldus gesciet wesende, so is die bisscop voergenoemt des Dynsdaghes daerna wederom tot Wyck gereyst ²⁾). Ende op enen Saterdach hadden die Hollanders die nederlaghe op die Vaert, als voersz. is, ende op enen Saterdach syn die Hollanders weder voer die Vaert gecomen ende op enen Saterdach is dat blochuys op die Vaert opgegeven ³⁾).

CXXIII—CXXIV. [HOE DIE STEDEHOUDER TOT OUDEWATER LACH ENDE VOERT VAN DIE RUTERS.] Item opten VI dach van October is dit heer opgebroken; ende was op den VIII dach, nadat dit blochuys opgegeven wert. Ende dat heel heyr tooch tot Oudewater ende daer omtrent. Ende die cappeteynen hadden wat meer in den wil te doen ⁴⁾), mer et wert also natten weder, dat men die wegghen qualiken gebruiken mocht. Ende dat volck scheyden hem ⁵⁾ ende een ygelick tooch weder thuys. Ende

¹⁾ *ter* (tar), teer.

²⁾ 1 Oct. 1482.

³⁾ Vgl. Cap. XXXIII e.v. en boven blz. 132.

⁴⁾ Te Utrecht verwachtte men een beleg. R.D.B. vermeldt op 27 Sept. het besluit, de stadswallen binnenlangs geheel vrij te maken voor de waak; tegelijk worden de Tolsteeg-, Roodetoren-, Gans-, Cathryne- en Wittevrouwenpoort verbolwerkt. 9 Oct. is men nog steeds niet gerust: De ladders, die de „boemgaertslude” bij den oogst gebruiken, moeten, ter bewaring van eigenaarsnaam voorzien, ingeleverd worden. Blijkens de schutmeestersrekening '82-'83 liggen de stadsbussen vooral aan den Tolsteegkant op de wallen.

⁵⁾ *scheyden hem*, gingen uiteen. De Goudsche rekeningen vermelden, hoe Huytijn Hawaert (zie boven blz. 50 n. 2) en zijn Walen de schrik van Gouda waren en daarom, haastig betaald, op het schip gezet worden naar Brabant (*Rammelman Elsevier*).

dat heyr lach omtrent ende in Oudewater XII daghen lanck. Ende heer Jan van Egmont sende den burchgrave van Montfoerde enen brief ende eysten hem uyt te kempen te peerde. Ende dit soude gescien tusschen Yselsteyn ende Montfoerd. Ende so wie den anderen venge van desen twee heeren, die daer gevangen worde, die soude hem mogen lossen mit dusent cronen ¹⁾ ofte die weerde daervoer. Mer die burchgrave van Montfoerd en woude den heer van Egmont niet comen ende hier en wert niet meer toe gedaen. Ende desen brief senden die heer van Egmont voergenoemt den burchgrave voersz., terwylen dat dat Hollantsche heer tot Oudewater lach byeen.

CXXIV. Item terwilen dat die Hollanders voer dat blochuys lagen, so mangelden die ruter van Utrecht mit die ruter van Wyck. Mer die ruter van Utrecht waren die van Wyck veel te sterck, also dat die van Wyck vyf of ses gevangen wert van de Walen ende een capiteyn van dat Walenvolck; syn naem was monsieur Panssier. Ende hy was seer gewont, also dat hy daeraen sterf binnen Utrecht. Ende doe hy doot was, doe senden hem die van Utrecht mit die Lollaertges ²⁾ weder tot Wyck. Ende daer wert hy begraven eerliken; ende die bisscop was daer mede te grave ende meer goeder luden.

Item op den XI dusentmechdendach daerna ³⁾ toghen die van Utrecht uyt, omtrent drie hondert sterck, in Hollant ende bernden een deel husen in Arreveen ⁴⁾. Ende sy vengen daer vier lantluden ende sy lieten daer twe doden.

CXXV. [HOE MEN DIE SOLRES BINNEN UTRECHT BESACH]. Item in die maent van October int selve jaer, ende daervoer in die ander maent, so heeft men alle die solres besien binnen Utrecht, wat coern daer op was, ende bysonder die solres,

¹⁾ *crone*, munt ter waarde van 24 st. of 29½ st. anno 1490; dus bijna 1½ rijnsgulden.

²⁾ *Lollaertges*, cellebroeders; vgl. boven blz. 54 n. 5.

³⁾ 21 Oct. 1482.

⁴⁾ *Arreveen*, Aarlanderveen.

die de lantlude ¹⁾ gehuyrt hadden. Ende was daer haver op, die nam die stat, ende gaf hem lyfrenten daervoer, die penninc voer vier of vier en een quart ²⁾; ende mit dese haver worden die ruterspeerde gevoedert. Ende die dese haver haelden van diegeen, die 't regiment hadden, was: Jan van Mas, Evert Volkertssen ende Tomas Janssen die rademaker. Ja sy deden so veel meer ³⁾; die hoer solres niet opdoen en wouden ende hoer haver geern gehouden hadden, so lieten dese gescickte van den rade die solres opslaen ⁴⁾ ende namen die haver daer of ende deden die luden gewelt, als my geseyt is.

CXXVI—CXXVII. [VAN DACHVAERDEN TOT WERCKHOVEN ENDE TOT WYCK ENDE HOE DAT ALTOES WEDER OMGESTOOTEN WERT]. Item op den XIV dach in October is enen dach gehouden tot Werckhoven ⁵⁾ tusschen den bisscop ende die stat Utrecht. Ende van die stat wegghen was daer geschicht Gherit Zoudenbalch ende Wernaer Braem. Ende daer wert getracteert om vrede te maken, mer alst aent sluten quam, soe wist Gherit Zoudenbalch een ander ⁶⁾ ende stiettet altoes om, opdat daer geen vrede komen en soude, als men seyde. Ende hy hadde gevolch ⁷⁾ van diegene, die 't regiment hadden binnen Utrecht, die hoer getal niet groot en was, want 'et was al te doen om acht of negen personen ⁸⁾. Ende dese dachvaert ginck tot niet, als der menich gedaen heeft. Ende doe dese dachvaert of was, doe wert dat ghemeen volck murmurerende ende spraken

¹⁾ De boeren zochten natuurlijk veiliger opslagplaatsen dan hun eigen hoeven.

²⁾ Vgl. boven blz. 105 n. 3. Inderdaad komen in Egbert Rutgers' rekening onder de „renten gecoft om gelt, om schulde ende om waer” koren- en haverleveranties voor.

³⁾ Versta: Ja zij gingen nog veel verder.

⁴⁾ *opslaen*, open slaan, met geweld openen.

⁵⁾ C.R. Claes Janss '82-'83: Zaterdag 12 October gaan „geschikten” naar Beverweerd, het kasteel der Vianens, dat bij Werckhoven lag.

⁶⁾ Versta: iets anders.

⁷⁾ *gevolch*, steun, instemming.

⁸⁾ Vgl. boven blz. 57 n. 4.

onder malkanderen: Wy willen vrede hebben, of wy willen ons selven doot vechten; et is ons beter doot te vechten, dan van honger te sterven. Aldus om deser spraeck overdroech die raet, dat sy die ecclesy bidden souden tot den bisscop te trecken, om vrede te maken; als gesciede. Ende die gedeputeerde van die clesy quamen tot Wyck op den XVIII dach in October ende spraken mundelic mit den bisscop, ruerende van vrede te maken, ende sy deden hoer boetscap scoen op. Ende die bisscop antwoerde daer weder op, die een reden om die ander, ende mitten kortsten die clesy sceyden van Wyck ende quamen niet weder ¹⁾).

CXXVII. Item terwilen dat die heeren van der clesy te Wyck waren, so runden die ruters van Utrecht voer Wyck ende namen daer omtrent XXX stuck beesten, so peerden ende koeyen, also dat die heren van der clesy grooten anxt leden van dieghene, die hoer beesten verloren hadden. Mer die bisscop liet gebieden terstont, dat niemant die heren van der clesy misdoen en soude.

Item op den XX dach in October daerna so syn die heren van der clesy weder van Wyck tot Utrecht gereyst. Ende die ruters van Wyck syn die heren nae ghereden, mer sy en namen hem niet. Ende doe dese ruters aen die Bilt quamen, doe syn sy den wech opghereden nae Amersfoert. Ende als sy op die hey by 't veen quamen, so quamen daer drie waghen mit volck ryden. Ende die ruters runden daertoe ende dat volck ontliep den ruters int veen, mer die waghen ende die peerden kregghen die ruter. Ende doe reden sy voert na Amersfoert. Doe quamen hen XXX ossen tegemoet; die namen sy oock mede ende brochten se tot Wyck binnen.

CXXVIII—CXXIX. HOE DIE DACHVAERT GEHOUDEN WERT OP HEYNRIC VALKENAERSWEERT ²⁾) [ENDE TOT

¹⁾ Van deze onderhandelingen vond ik geen enkele aanwijzing.

²⁾ Heynric Valkenaersweert moet gezocht worden in de buurt van Wageningen. Het Procuratieboek van de stad Utrecht 1467-1482 bewaart fol. 311 verso een „veylicheyt” voor Hendrick Valkener en zijn twee „bouluden” en fol. 324 verso een volmacht d.d. 27 Oct. '82 voor de Amersfoorters om de

WAGENINGEN]. Item doer begeerten der drie steden in Overysel so is een dachvaert gehouden op Heynric Valkenaersweert tuschen den bisscop voersz. ende joncker Engebert van Cleve. Ende die hertoge van Cleve hadde syn raetsvrienden daer mede op dese dachvaert. Doe die raetsvrienden van Overysel desen dach begeerden aen den bisscop, doe seyde die bisscop die van Overysel toe: Ick hebbe dick daghe gehouden tegen den joncker van Cleve ende tegen die van Utrecht. Ende hoer voernemen ende begeerte is altoes, dat ic van myne dominacy gaen soude ¹⁾ ende hem die overgheven soude. Ende dat en denck ic niet te doen. Want ²⁾ soudon sy daer weder op staen, so en woude ic myn vrienden daer niet scicken; mit meer woerden. Daer die van Overysel op antwoerden: sy hadden dat versproken, men en soude van die dominacy niet tractieren. Aldus quamen die raetsvrienden byeen, als voersz. is. Ende doe sy byeen waren, doe spraken sy mit malcanderen ende hadden veel woerden, ruerende van den vrede te maken. Onderal ³⁾ so hieven die Cleefsche raden op ende seyden: Wildy vrede hebben, so onderwyst uwen heer, dat hy overgeeft ⁴⁾ onsen joncker Engebrecht van Cleve. Ende eysten dese punten naebescreven: In den eersten die weerlycke jurisdictie ⁵⁾ in bevel ⁶⁾ te hebben over Utrecht ende Amersfoert. Ende dat ander punt was: dat die joncker van Cleve hebben soude dat bisdom na des bisscops doot ende daerin gevesticht by den drie Staten etc. ende by die drie steden van Overysel ⁷⁾. Dat derde punt was: alsdat die

stad Utrecht *te Wageningen* te vertegenwoordigen. Het was dus een „waard” aan den Rijn bij Wageningen eerst onlangs door Hendrik Valkener in cultuur genomen.

¹⁾ *dominacy*, (wereldlijk) gezag. Versta: dat ik afstand zal doen.

²⁾ *want*, gesteld dat, als.

³⁾ *onderal*, ondertusschen, onder anderen.

⁴⁾ *overgeeft*, toegeeft; versta: aan „onsen Joncker”.

⁵⁾ *weerlycke jurisdictie*, wereldlijke macht.

⁶⁾ *in bevel*, onder zijn gezag, onder zich.

⁷⁾ *gevesticht*, bevestigd, en wel in dit geval: van te voren als zoodanig erkend. De bisschop werd gekozen door het eerste lid der Staten: de kapittelgeestelijkheid. Uitoefening der wereldlijke macht was echter niet wel mogelijk zonder overeenstemming met de geregeerden.

joncker van Cleve voersz. hebben soude alle die bisscopsgoede ¹⁾ op dese syde der Yselen ²⁾. Ende, want dat dan te cleyn waer synen staet op te voeren, so soude men hem noch een pensy ³⁾ geven daertoe uyt dat goet van Overysel ende oock een van den Stichts sloten, et waer die Horst of Apcoude. Dat vierde punt was: alsdat die bisscop een generael quytsceldinge doen soude ende vergeven alle misdaet; dat men des vast ende seker waer. Dat vyfte punt was: dat die ballingen mit oervede ende loften in comen soudent, als dat behoert, na gewoonten der stat Utrecht ⁴⁾. Dese vyf punten aldus gheeyst wesende, daer antwoorden des bisscops raden op ende seyden: of sy den bisscop gevangen hadden ende sy hem dese punten ofscatten, et waer genoeg ⁵⁾. Ende sy seyden mede, dat daer niet of comen en soude, mit meer woorden, die al te lanck te scrijven waren. Ende sy seyden mede: wouden sy van vrede spreken, behoudelic den bisscop syn dominacye, dat sy dan die van Utrecht ende van Amersfoort mede brochten ⁶⁾. Ende die raetsvrienden van beyden syden sceyden vaneen ende een ygelic soude 'et ⁷⁾ synen heren bybrengen, datgheen, dat sy versproken hadden, ende soudent wederom byeen comen the Wageningen. Ende dese dachvaert ⁸⁾ wert gehouden op den XXIX dach in October. Ende die raetsvrienden van Overysel waren mede op dese dachvaert. Ende des bisscops raet van Utrecht setten die van Overysel ter talen ⁹⁾, hoe dat hem geseyt wert van den bisscop, waert sake dat men spreken soude

¹⁾ *goede*, domeinen.

²⁾ Versta: in het Nedersticht.

³⁾ *pensy*, jaargeld.

⁴⁾ Dit punt: dat de ballingen, na belofte zich rustig te zullen houden, mochten terugkeeren, is dus Engelberts eenige concessie! Men vgl. zijn vorige eischen boven Cap. CXXI.

⁵⁾ Vgl. 's bisschops vroegere antwoord: boven Cap. CXXI; *ofscatten*, afpersten bij wijze van losgeld.

⁶⁾ Hierin ligt tevens voldoende motiveering, waarom wij van deze onderhandelingen uit de stedelijke bronnen niets vernamen.

⁷⁾ Matthaeus: *it*.

⁸⁾ D.i. die op Heynric Valkenaersweert.

⁹⁾ *ter tale setten*, vroegen hen te willen bevestigen.

als van die dominacye den bisscop over te gheven, so en woude den bisscop syn vrienden daer op den daghen niet senden. Ende die van Overysel deden des bisscops rade des gestant¹⁾ ende seyden: et waer waer. Ende seyden, dat sy 't die raden van Cleve oock also aengebrocht hadden. Daer die raet van Cleve niet teghen en seyden. Ende desen dach verginck niet vriendelick. Dan²⁾ die van Overysel, als middelaers, namen noch enen dachvaert op aen beyden syden. Ende daer souden die van Utrecht, Amersfoert ende Montfoert mede bywesen; als gescieden.

CXXIX. Item daerna, den IV dach in November, so syn die raetsvrienden aan beyden syden byeen gecomen tot Wageningen, sonder³⁾ die raetsvrienden van Overysel en waren daer niet⁴⁾. Ende daer waren sy mit malcanderen in woerden ende tractierden daer van allen gebreken, die hoer in dit oerloge gesciet waren ende noch geschien mochten, die al te lanck te scrijven waren. Onderal so wert des bisscops raet gevraget, wat wisheyt⁵⁾, dat die bisscop doen woude denghenen, die hem gestelt hebben in dat oorloghe tegen hem. Daer antwoorden des bisscops raden op: daer soude men hem alsulcke wyssheyt voer doen, als die drie Staten van desen lande ofte Sticht ende die drie steden van Overysel goet docht wesen ende genoeg docht wesen; mit meer woerden. Mer int sluten so wouden die Cleefsche noch die van Utrecht niet aen de vrede, ten waer, dat die bisscop voersz. die vyf punten voersz.⁶⁾ overgheven woude. Doe seyden des bisscops vrienden: Doe ghy dit in uwen sin had, so hadt ghy u selven wel onghemueyt moghen laten ende ons diergelycken. Ende sy sceyden mit onvreenscap⁷⁾ vaneen. Ende een yghelyck tooch

¹⁾ *deden des gestant*, gaven hun gelijk, bevestigden dit.

²⁾ *dan*, maar.

³⁾ *sonder*, maar.

⁴⁾ Op Zondag 3 Nov. 1482 reisden naar Wageningen „te daech”: Dirk van Zuilen, Tyman Ysbrantsz., Werner Braem en Bernt van Dunen. Ook de stadsschrijver Tyelman was vermoedelijk mee. C.R. Claes Janss. 1482-1483.

⁵⁾ *wisheyt*, zekerheid, garantie; in andere spelling, iets lager: *wyssheit*.

⁶⁾ Vgl. boven Cap. CXXVIII, blz. 140.

⁷⁾ *onvreenscap*, vijandschap, ruzie.

weder toe huys. Mer hadden die van Utrecht vrede willen hebben, sy soudem em wel gekregen hebben. Mer sy waren mitten hertoch van Cleve verbonden, so en mochten sy buten den hertoch niet doen. Ende oock so en wouden dieghene, die dat regiment hadden binnen Utrecht, aen den vrede niet. Want sy seyden, men en soude hem gheen gelove houden¹⁾, hoe veel seghelen ende brieve daerof gegheven worden.

CXXX. HOE DIE KERCK TOT LINSCHOTEN VERBRANT WERT. Item op Alreheygenavont ²⁾ so hebben omtrent XXXVIII knechten van Montfoerd toeghetast in Hollant omtrent Oudewater ende hebben daer ghenomen enen groeten roef van peerden ende hoernbeesten ende hadden oock omtrent XXV of XXX lantluden gevangen. Ende die ruters ende burgers van Oudewater hebben die knechten van Montfoerd vervolghet ende hebben daer mede ghemangelt, also dat daer XII van Montfoert dootgeslagen wert. Ende die ander worden vluchtich ende liepen in die kerck tot Linschoten. Ende die van Oudewater vervolgheden se ende staken die kerck aen ende branden se, also dat sy uit die kerck rumen mosten. Ende sy worden al gevanghen ende geslagen³⁾, also dat daer niemant van die knechten van Montfoerd ontquamen. Ende die van Oudewater namen den roef ende gevanghen mede ende toghen wederom te huys.

Item op sunte Willeboertsavont ⁴⁾ sterf Jan de Coninck, — ende was schepenburghermeyster tot Utrecht —, daer die burchgrave van Montfoert voersz. veel aen verloes, want hy was een wys ende een stout jonckman ende die ballingen, die verdreven waren, die was hy seer hart.

CXXXI. Item op sunte Lebuynsdach ⁵⁾ na sunte Martynsdach

¹⁾ Versta: de Utrechtsche kopstukken zeiden, de tegenpartij zou haar woord toch niet houden.

²⁾ 31 Oct. 1482.

³⁾ *geslagen*, doodgeslagen.

⁴⁾ 6 Nov. 1482.

⁵⁾ 12 Nov. 1482.

in den wynter ¹⁾ daarna so heeft die nye raet eendrachteliken, behalven vier stemmen, verkoren tot eenen borgermeyster in Jan de Conincks stede Aernt Ram ²⁾. Mer die borchgrave van Montfoerd mit synen vrienden en warens ³⁾ niet te vreden, want sy waren al in hernas, te weten: in den eersten, die burchgrave van Montfoerd voergenoemt, Heynric van Nyevelt, Jan van Nyevelt, Jan van Lantscroen, Jan Wouman, Jan van Massche, Gheryt Zoudenbalch ende meer anderen, die ic laet ongescreven om de kortheyt wil. Ende die borchgrave voersz. mit dese personen voergenoemt ginghen tot den joncker van Cleve ende seyden hem, dat sy mit Aernt Ram niet te vreden en waren; dan sy wouden Jan Wouman hebben in Jan de Conincks stede, mit meer woerden. Also dat die joncker voersz. antwoerde: hy waer daer wel mede te vreden, also die raet gekoren hadden. Doe die borchgrave voergenoemt mitten sinen dat hoerden, doe namen sy oorlof van den joncker van Cleve voergenoemt, ende ginghen weder te huus. Ende Aernt Ram bleef scepenborgemeyster ⁴⁾.

¹⁾ 11 Nov. 1482.

²⁾ Dit was, blijkens R.D.B. 12 Nov., tegen het oude herkomen. Hij wordt gekozen „hoewell dattet after sunte Jacobsdage (25 Juli) is”, omdat bij ontstentenis van den verdreven bisschoppelijken schout, de schepenburgermeester tevens het schoutambt te vervullen heeft; vgl. Inleiding blz. XV.

³⁾ *warens*, waren des, waren daarover.

⁴⁾ Hier is plotseling een groote gaping in de nog al regelmatig bijgehouden historie; vgl. daarover Inleiding blz. XXX. Wat er tusschen Nov. '82 en April '83 in de stad gebeurde laat zich als volgt samenvatten: Het eentonig verhaal van mislukte vredesonderhandelingen, geldelijke moeiten en ook wel van eeuwig herhaalde plundertochten gaat over deze maanden gelijkmatig voort. Oproerigheid en verraad zijn latent aanwezig. Gestraft wordt er het heele jaar '82-'83 wat drukker (C.R. Claes Janss. „van des bollaerts arbeyt”: 17 executies, 6 man gegeeseld, 4 op de kaak, ± 100 menschen gepijnigd; kras contrast met b.v. C.R. Peter Trinde 1481-'82!), maar nu is het R.D.B. dikwijls gevuld met ware romans-van-de-vlakte. Daar loopt de „weert in den Spoer” op straat met brooddronken soldaten (Inleiding blz. XXXIII). Of Jan van Roeden slaat met 'n bijl 't huis van Wouter Wouters. in de Tolsteeg open, mishandelt de vrouw des huizes „die opt usterste van kynde ginck... alsoe dat zy uut verveernisse daarna van den kynde scheyde ende 't kynt oick starf”... Of onze oude vriend, Gysbert van Baes (boven Cap. LXXII e.v.), nu quartiermeester over drie ruiters,

[illegible]

11. LIJFRENTENBRIEF DER STAD UTRECHT D.D. 3 JULI 1482 (VERKLEIND) EN ZEGELS VAN STEDL. RENTEBRIEVEN UIT DE JAREN 1482 EN 1483 (WARE GROOTTE).

CXXXII [HOE DIE BISSCOP ENDE DIE BALLINGEN WEDER IN QUAMEN.] Item op den XXI dach in April anno LXXXIII, — ende was op enen Manendach —, was binnen Utrecht een capittel geleyt in den Doem, om te spreken van vrede te maken. Ende daer waren int kleyn capittelhuus¹⁾: den borchgrave van Montfoort ende anders²⁾ die dat regiment binnen Utrecht hadden. Ende als sy vergadert waren, als voersz. is, soo quamen sommige borgers, die 't verdroot, dat dit oorloch aldus lange duerde, want³⁾ menighe dachvaerden gehouden hadden, ende dat daer niet af en quam. Ende die burgers maecten een vergaderinghe in die Doemkerck van XX of XXV man. Ende een van hemluden sloet dat capittelhuys van buten toe, also dat daer

komt 's avonds om zes uur op het stille Pieterskerkhof, waar de Heer kanunnik Anthonie van Wynsen een luchtje schept, staande in zijn deur trots de Februari-koelte. Hij krijgt 'n minzamen groet: „Got geve u goeden avont”, dien hij beantwoordt, om dan te vragen: „waer is u meecht”? De kanunnik vlucht in de „zaal” en doet de deur op slot. Maar zijn gediensstige opent argeloos, meenend, dat Gysbert alleen maar even door 't huis naar de straat wil loopen. Dan stormt een heele bende soldaten binnen, „willende daer bliven eten”! En als de troep kasten en kamers en kelders openbreekt, is de Heer kanunnik „ten laetsten van verveernisse ten vensteren uut gevallen”.... Ziehier een paar staaltjes van 't wonderlijk bewogen leven in de goede bisschopsstad vol soldaten en gepeupel. De brave burgers zuchtten als onze auteur! Maar de vrede kwam niet. Haast had Kerstmis vrede gebracht. 5 Decr. is een ambassade naar Den Bosch getogen. Onder bemiddeling van Willem van Gulik en Berg was een wapenstilstand beraamd van 29 Decr. 1482—16 Febr. 1483. Maar B.S.B. brengt de nota, dat Maximiliaan „dit bestant omstiet”. Immers hij had juist, 23 Decr., den vrede met Frankrijk gesloten en Lodewijk XI had ook met name de Utrechters prijs gegeven.... En steeds is er verder onderhandeld. Van diplomatieke reizen naar Rijnouwen, Kleef, Beverweerd spreekt de C.R. Claes Janss. op 1, 6 en 21 Jan., van een deputatie naar Keulen het R.D.B. van 30 Decr. Maar de lijfrentekoers bleef dezelfde (R.D.B. 29 Jan.); en als boeren iets misdoen, worden zij beboet met zooveel mud haver (R.D.B. 17, 23 Jan.). Toen heeft dan eindelijk een troepje van 25 burgers den vrede afgedwongen.

¹⁾ Het *kleyn capittelhuys* was 1462—1464 gebouwd tegen den westkant van de kloostergang. Hier hadden de vergaderingen van het Domkapittel plaats. Ook nu had men de geestelijkheid daar samen geroepen (*capittel geleyt*).

²⁾ *anders*, verder.

³⁾ Versta: want zij hadden, enz.

niemant uytcomen en mocht. Ende sy riepen: Vrede, vrede! So wie vrede hebben wil, die comen aen die Plaets. Ende die ruters, te weten die voetknechten, waren te Breuckelen om hout gesent, daer men mede bolwercken soude; ende Loef van Pallaes was hoer capeteyn. Mer die reysiger waren noch binnen; ende die waren som ¹⁾ aen die Plaets. Ende doe die borgers aldus aen die Plaets quamen, doe quamen die reysige ruters uyt haer herbergen lopen ende boden weer ²⁾. Mer die borgers waren hem te sterck, dat sy hem hoer weren ³⁾ namen, ende sekerden ⁴⁾ se in hoer herbergen te bliven. Ende ter wilen dat sy aldus die Plaets innamen, so wert dat capittelhuys opgeslagen. Ende die burchgrave van Montfoort ende die overste, die dat regiment hadden, quamen daer uyt. Ende sy wouden oock aen die Plaets lopen, mer sy worden gevanghen: die burchgrave van Montfoort, Gheryt Zoudenbalch, Adriaen van Ryn, borgermeyster, Cornelis Foeck, Jan van Lantscroen, Adriaen van Eynspeck ende Jan van Nievelt, Dirck van Sulen outste soen ⁵⁾. Ende over drie of vier daghen wort oock gevanghen Jan Wouman ende Willam syn soen ⁶⁾. Ende daer wert oock gevangen Heyn de Lege. Ende Heynric van

¹⁾ Versta: en sommigen van hen waren.

²⁾ *weer*, tegenstand.

³⁾ *veren*, wapenen.

⁴⁾ *sekerden*, dwongen hen door opsluiting.

⁵⁾ R.D.B. is over dit alles zeer lakoniek. Het vermeldt alleen, dat er een oploop was en dat dientengevolge gedeputeerden van de geestelijkheid en van de stad hun genadigen heer weer binnen gehaald hebben. Daarentegen is B.S.B. redelijk uitvoerig. Het centrum van de actie is Hazenberg, het aan de Plaats gelegen schepenhuis. Daar gelast men dienselfden 21en April heer Dyrck van Zulen, Geryt Zoudenbalch, Jan van Lantscroen, Adriaen van Ryn, Jan van Masch, Jan en Willem Woutman, Egbert van Gruenenberch, Bernt van Gruenevelt, Ghysbert van Baest, Geryt van Aemstell, Adriaen Sloeyer, Cornelys Foyck, Henrick van Masch, Henrick die Leghe, Jacop van Zwieten, Jan van Nyevelt, meyster Lodewych die muntmeyster en Loeff van Pallaes, benevens alle ballingen uit Holland, zich in voorloopige hechtenis te begeven. Daar roept men alle burgers gewapend samen en herstelt men in het stemrecht, wien dat ontnomen was. Daar gebiedt men verder, op lijfstraf, rust.

⁶⁾ Vgl. vorige noot.

Mas, de tripmaker, die wert gewont. Dit aldus gesciet wesende, so hebben dese borgers behulp gesocht aen die clesy ¹⁾). Ende die syn hem te bate ²⁾) ghecomen ende hebben haestelic enen bode ghesent aen den bisscop tot Wyck, hem seggende, dat die borgers die Plaets in hebben ende die burchgrave van Montfoort, Gheryt Zoudenbalch ende Henrick van Zulen ende meer ander, die 't regiment hadden, gevanghen. Ende dese bode quam tot Wyck omtrent ten een uren na den middaghe. Ende terstont sende die bisscop twee van synen dienres, als Geryt Korsgen, syn kamerlinc ³⁾), ende Aernt Scut, tot Culenburch te peerde tot die ballingen, die daer lagen, dat sy hem rede maken souden ende comen terstont tot Werckhoven, daer soude die bisscop comen, ende also tesamen binnen Utrecht reysen. Ende als dese boden tot Culenburch waren, doe quam noch tot Wyck die commelduer van sunte Katerinen ⁴⁾) ende brocht oock dese selve bootscap tot Wyck aen den bisscop, dat hi van stonden aen tot Utrecht comen soude: die borgers ende syn vrienden hadden die Plaets in. Ende doe quam noch Eerst van Drakenburch ende Aernt Ram, die een out-borgermeyster was in Jan de Conincks stede. Ende doe quamen noch die Domdeken ende die deken van sunte Marien ⁵⁾). Ende dese brochten oock dese bootscap,

¹⁾ Inderdaad hebben volgens B.S.B. 21 Apr. „ecclesie ende raet” den bisschop gedeputeerden tegemoet gestuurd.

²⁾ *te bate*, te hulp.

³⁾ *kamerlinc*, vermoedelijk: kamerdienaar; overigens ook kamerheer, thesaurier.

⁴⁾ De commeldeur van sunte Katerinen is het hoofd van de Nederlandsche Johanniters. Bij de Kathrijnepoort bevond zich het klooster van deze geestelijke ridderorde en het daaraan verbonden „ellendige gasthuis”. De orde van sint Jan nl. was in het H. Land gesticht met het dubbele doel van strijd tegen de onge-loovigen en ziekenverpleging. Zij bleef voortbestaan, ook toen het H. Land verloren ging. De „grootmeester” resideerde sedert 1310 op Rhodus; onder hem stond de „prior-generaal” of meester van het Duitsche Rijk; onder dezen weer onze „balijer” of „commeldeur”.

⁵⁾ Deze behoorden samen te komen. Immers „ecclesie ende.... raet” (boven n. 1) deputeerden: *van der ecclesie*: die Doemdeken, die deken van sunte Marien, heer Jan van Drakenborch, heer Jan Foyt; *van der stadt weghen*: Arnt Ram, Jacop Jacobs, Geryt van Ryn, Eerst van Drakenborch.

als voorsz. is. Also dat die bisscop hem rede maecte ende reysde doe na Utrecht wert. Ende tot Werckhoven vant hy die ballinghen, die tot Culenburch gelegen hadden, alse Jan van Renes, heren Jans soen, ende Jan van Renes van Wulven syn soen, Heynric van Gent, Gheryt van Ryn Gherytssen, Dirc Bor van Amerongen ende voert tot XX personen toe, die verdreven waren ¹⁾). Ende sy hadden gebeden omtrent XX goeder gesellen van die borgers van Culenburch, die hem veylighen soudent; also dat sy sterck waren mit die lantluden, die oock tot Culenburch laghen, omtrent vyftich man. Ende die bisscop had mit hem syn daghelix huysgesin ende die borgers van Wyck ende een deel van die ballingen, die van Amersfoert verdreven waren, alse Jacob van Biler ende Willam syn soon, Lumen Reyerssoen, Jacob Dolre ende meer andere; also dat die bisscop tesamen sterck was omtrent drie hondert man te voet ende XXXV te peerde. Ende quam des avonts omtrent X uren binnen Utrecht. Ende doe hi voer die poert quam, doe was die poert gesloten. Ende daer vergaderde al dat volck by den bisscop voer die poert. Ende daer quam doe Jan Butendyck, Ysbrant Janssoen ende Meeus van Wede. Ende seyden, dat die ballingen, die en soudent niet incomen, sy en soudent eerst oervede doen, dat sy om hoer uytwesen ²⁾), dat sy uyt geweest hadden, niemant misdoen, noch doen doen en soudent, als dat die raet overdragen had, eer sy incomen mochten. Ende daer namen Ysbrant ende Meeus voersz. enen eet van alle die ballingen, die daer waren van Utrecht. Mer die ballingen van Amersfoert en deden geen oervede. Ende die daer doen niet en waren, daer loefde die bisscop voer, dat sy oervede doen soudent, eer sy oock incomen soudent; alst gesciede. Ende doe dit gedaen was, doe wert die poert, te weten die Tollesteghe-poert, die aen die Oestsyde van der graft staet, opgedaen, ende die bisscop reet in mit syn vrienden ende wert eerliken ontfangen. Ende alle

¹⁾ Vgl. boven Cap. XV.

²⁾ *uytwesen*, ballingschap.

dat volck int gemeen beerden ¹⁾, of hem seer lief had geweest. Ende et was nacht ende duister, also dat alle die luden voer hoer doeren stonden mit bernende keerssen. Ende syn mit toortsen ende lichten den bisscop ende die mit hem quamen gevolcht. Ende die bisscop reet op die Plaets ²⁾ ende vandaer voert op syn hof ³⁾. Ende een yghelick ginck doe, daer hy woude ende daer hi plecht te wonen. Ende daerna quamen voert vast ⁴⁾ in die ander ballinge, die oock uyt waren ende tot Gorcum ende anderswaer lagen, als Jan van Veen, Heyman de Gruter, Roelof de Gruter, Gheryt Knyff, Jan syn broeder, Aernt van der Maern ende anders veel goeder mannen. Ende sy deden oervede, als voersz. is, eer sy incomen mochten ⁵⁾.

¹⁾ *beerden*, gedroegen zich, stelden zich aan.

²⁾ Daar bevonden zich nog „die prelaten ende heren van der ecclesien”, want zij verklaarden B.S.B. 21 Apr. te „willen hyr aen die Plaets bliven om alle dingen ten besten te helpen stellen”.

³⁾ Vgl. boven blz. 53, n. 3.

⁴⁾ *vast*, veilig.

⁵⁾ Vgl. verder Inleiding blz. XXII.

Lijst van Afbeeldingen ¹⁾.

1. BISSCHOP DAVID VAN BOURGONDIE. Frontispice

Naar een photo van Giraudon (Parijs), naar de oorspronkelijke teekening in het zgnd. „*recueil d'Arras*”, een collectie van 280 geteekende portretten, herkomstig van de abdij St.-Vaast te Atrecht en vermoedelijk vervaardigd door den 1573 in die stad overleden schilder, Jacques Leboucq. Men heeft ook wel aan Hieronymus Bosch gedacht. — Het portret vertoont bisschop David in geestelijk gewaad; vgl. Inleiding, blz. XI e. v. Alleen het gezicht is eenigermate door schaduwing in relief gebracht. Overigens volstaat een dun lijntje om den omtrek aan te duiden. Onder de teekening is geschreven: *David evesgue d'Utrecht fils b(atard) de Philippe, duc de Bourgogne*.

KROON, SCEPTER EN RIJKSAPPEL. blz. I.

Naar een houtsnede in de *Divisiechroniek* (ed. 1517.) — Symbolen van wereldlijke macht.

BELEG VAN EEN STAD. blz. XIX.

als voren: *Divisiechroniek*. — Op den voorgrond in halfroond een tentenkamp en groepjes „ruters tho voet”. Drie kanonnen, op affuiten geplaatst en van dekschermen voorzien, zijn tegen de belegerde veste, — in de *Divisiechroniek* o.a. Utrecht 1483 —, gericht. Aan de bovenzijde van ieder scherm bevindt zich een lang touw, waardoor het scherm omhoog kan gehaald worden, even voor het schot. Hoe ruw het houtsneetje ook is, het geeft toch een idee van de artilleristische werking, waar blz. 134 sprake van is.

LEZEND MANNEKE. blz. XXV.

als voren: *Divisiechroniek* (rechterhoekfiguur van een

¹⁾ Voor deze toelichtingen ben ik veel, haast alles, verschuldigd aan verschillende catalogi van Utrechtsche Archieven en Archiefverzamelingen en aan *Mr. S. Muller Fz.*, Oud-Utrechtsche vertellingen.

grootere plaat). — De contemporaine verbeelding van een man als onze auteur.

ONHEILSPELENDE HEMELTEKENEN.

blz. XXXIX.

als voren: *Divisiiekroniek*. — Boven de onnoozele wereld een vuurregen en angstwekkende komeet. Styliseering van gedachten en gevoelens als in Cap. LXXXIX uitgedrukt.

2. HET KASTEEL TE DUURSTEDÉ.

na blz. XL.

Naar de XVIIe-eeuwsche *teekening van R. Roghman* in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam. — Het plaatje vertoont de achterzijde van het in het begin der XIIe eeuw gebouwde, door bisschop David zeer verbouwde slot. In de jaren 1481—1483 stond het in zijn volle glorie. De naar ons toegekeerde toren, die nog brokstukken van den oorspronkelijken muur bevat, bestaat tot op den huidigen dag. In den toren zelf bevindt zich de kamer met een het Bourgondische wapen dragende schouw. Duidelijk zegt ons het kasteel, wat voor grandioze plaats de Utrechtsche bisschop destijds in de samenleving innam. Het vlakbijgelegen Wijk was in deze jaren het uitgangspunt van menigen plundertocht. Vgl. verder blz. 130 n. 4.

3. GEZICHT OP DE STAD UTRECHT IN DE XVe EEUW. na blz. 16.

Naar de *schilderij van A. Derkinderen*, vervaardigd naar de teekeningen van F. J. Nieuwenhuis, die weer teruggaan op de in 1882 verloren gegane *muurschildering in de sint Jacobskerk* te Utrecht. — Zoo moet de stad er uitgezien hebben ongeveer 1425—1450. Het complex poortgebouwen uiterst rechts is de Kathrijnepoort „onser stadt slot”, het gevang; uiterst links de Weerdpoot. Dom en Jacobitoren dragen, evenals de waltorens, rieten daken.

4. BURGEMEESTERS EN OVERSTE OUDERMANS DER STAD UTRECHT. na blz. 32.

Naar een gekleurde *teekening op perkament*, in 1648 vervaardigd door *Joost van Attevelt* (Gem. Museum Utrecht). De teekenaar copieerde naar teekeningen van een *glasraam*, dat zich 1449—1640 in de raadschapel van de Buurkerk bevond. — Voor ons is de min of meer fantastische sint Maarten, ook al draagt hij ouderwetsche puntschoenen, van weinig belang. Ook de ernstige gezichten van de middeleeuwsche magistraten doen er niet

toe; de wapens, die ons over hun anonymiteit zouden kunnen heen helpen, zijn niet ingevuld. Maar de ambtsdracht van deze grootwaardigheidsbekleeders, — vgl. Inleiding blz. XVI —, is even duidelijk als authentiek. Over de zwarte toga's dragen de heeren roode mantelkappen met zilveren bellen: de kovels van blz. 40, n. 2.

5. DE STADSBANIER VAN UTRECHT. na blz. 48.

als voren: no. 4, maar nu geteekend naar een, 1648 nog in het „Gouden Salet” van het Duitsche Huis aanwezig, *glasraam*, dat uit de eerste helft der XVe eeuw moet dateeren (Gem. Museum Utrecht). — Het oorspronkelijke glasraam zal het optrekkende Utrechtsche leger hebben voorgesteld. *Joost van Atteveld* copieerde alleen het fragment, dat de oude stadsbanier met den 1528 daaruit door Karel V geschrapten sint Maarten voorstelde. Met den banierdrager nam hij drie gewapenden op (boog, zwaard, en hellebaard). De verklarende banderol draagt de woorden: *die stadt va(n) Utrecht*. De banier was a. h. w. symbool van de militaire hoogheid der stad; vgl. blz. 5, n. 5.

6 HET BISSCHOPSHOF TE UTRECHT. na blz. 64.

Naar een ets van *Roghman* (± 1640; Topogr. Atlas der Gemeente Utrecht). — De massieve middentoren bevindt zich op den hoek van Wed en Donkeregaard (zie op den Plattegrond, no. 12 beneden, op den rechterhoek van het pleintje bij de St. Salvator). De nog bestaande poort naast den Dom (Flora's hof) gaf toegang tot het gebouw, dat in de jaren 1481—1483 bewoond werd door Engelbert van Kleef. Het was toen nog betrekkelijk nieuw; vgl. blz. 53, n. 3. Toen Roghman dit prentje graveerde, werd het paleis bewoond door een bloedverwant van Amalia van Solms, weduwe van graaf Jan Albrecht, militair gouverneur van de stad.

7. GEZICHT OP KEIZERRIJK, HAZENBERG, DE PLAATS EN DEN DOMTOREN. na blz. 80.

Naar een *teekening in kleuren van P. Saenredam*, gesigneerd op den baldakijn (links): Pieter Saenredam fecit. Op de luifel staat: Int jaer 1630 den 15 October dese binnen Uytrecht volteyckent (Top. Atlas Utr.). — Rechts op den voorgrond de „kraan” van de Oudegracht. Links de karakteristieke gevel van 't huis het Keizerrijk, hoek Ganzenmarkt—Oudegracht, nu de Muziekschool (vgl.

blz. 38, n. 3). In de bocht gaan een paar huizen schuil. Te zien is weer: Klein- en Groot-Lichtenberg en Hazenberg, d.w.z. het complex gebouwen dat in 1826 plaats maakte voor het tegenwoordige stadhuis. De Lichtenbergen waren in den tijd van onze kroniek patricierswoningen; Hazenberg was het schepenhuis (het mooie renaissancegeveltje dateert echter eerst van 1547; het bouwen kostte... 2300 gulden; het torentje werd pas 1582 gebouwd). Op den achtergrond de houten gevels van de Vischmarkt en daarboven de nog niet verknoeide Domtoren en het nog aanwezige lengteschip van de kerk. Al scheiden anderhalve eeuw deze tekening van onze kroniek, zij geeft een aardig beeld van dat stadsdeel: de Plaats (zie ook Plattegrond no. 12), waar de handeling van Cap. LXXIX zich afspeelt.

8. GEZICHT OP DE BEZEMBRUG TE UTRECHT.

na blz. 96.

Naar een *gekleurde tekening*, toegeschreven aan *Constantijn Huygens Jr.*, van ± 1660 (Top. Atl. Utr.) — Het prentje sluit haast onmiddellijk aan bij de vorige afbeelding, al is het weer dertig jaar later. Wij staan op de Oostzijde van de Oudegracht. Trots de aardige XVIIe-eeuwsche geveltjes suggereeren ons de Buurkerktoren, het houten huis aan den overkant, de aan den walkant bebouwde brug en het capitale huis Groenewoude het beeld van de middeleeuwsche stad. De rare krullen onder de machtige kanteelen van dit grachtfort zijn vermoedelijk niets anders dan drie in relief gemetselde Gothische bogen, onderling paarsgewijze door halve cirkels gebonden, die weer samengehouden worden door den grooten gedrukten boog. Links van de brug is de westelijke grachttoever bebouwd. Het daargevormde straatje voert naar de Plaats. Een zijstraatje van dat buurtje is de Massegast, waar de profetisse van Cap. I thuishoorde. In de diepte rechts van de Buurkerk zijn Steenweggevels te zien.

9. JACOB VAN DRIEBERGEN.

na blz. 112.

Naar een *anonieme schilderij* in de sint Janskerk te Utrecht. — Een typisch Utrechtsche figuur, die 66-jarige met zijn levenswijze spreuk (Hoc erit tibi argumentu(m) semper in pro(m)ptu(m) situm: Ne quid exspectes amicos quod tu per te agere possis = Dit zult ge altijd waar bevinden: Wacht niet van vrienden, wat ge zelf kunt doen)! In zijn tabberd van gebloemd satijn, het geleer-

denkapje op het grijzende hoofd, de bril in de beringde hand, maakt hij nog altijd een ietwat deftigen indruk. Meester Jacob was dan ook de jongste zoon van den Heer van Lievendael en deze was basterd van Willem, heer van Abcoude en Duurstede. Neef Jacob van Gaesbeek was peet geweest over dit nakomertje. Eerst Taets van Amerongen en Lubbert de Wael waren zijn zwagers (Raadpleeg over hen het Register). Op zijn achttiende jaar is Jacob van Driebergen in het kapittel van sint Jan opgenomen. Dadelijk toog hij ter studie te Keulen. Jurist en theoloog is hij zijn geheele leven gebleven, ook toen hij stil had kunnen rentenieren in zijn fraaie claustrale woning van St. Jan. Als raadsman van het kapittel, ook als vice-deken, is hij in zijn wereldje een belangrijk man. In enkele politieke zaken speelt hij een kleine rol. De schilderij is gedateerd 1502. Onze kroniek noemt den in 1509 overledene op pag. 9. Over hem vergelijkte men: *H. N. J. van Eelde* in Oud-Holland 1903 en *Mr. S. Muller Fz.* in Schetsen uit de M. E. II (De Lievendalers). Aan het opstel in Oud-Holland danken wij deze afbeelding.

10. EVERT ZOUDENBALCH.

na blz. 128.

Naar de *anonieme schilderij* in het Gereformeerd Burgerweeshuis te Utrecht. — De hier afgebeelde grandseigneur, wiens titels meer dan de lijst van zijn schilderij vullen, — want behalve heer van Urk en Schokland (= Emeloert) was hij ook heer van de Weerd buiten Utrecht —, behoorde tot een oud-Utrechtsch geslacht, dat al een paar eeuwen lang tot de patriciërs gerekend werd. Hij bewoonde het vorstelijk-ruime huis in de Donkerstraat, waarvan zomerhuis en tuinpoort in de Mariastraat uitkwamen, waarvoor hij een tiental jaren lang grond had gekocht en zelfs een straatje had laten uitbreken naar het Buurkerkhof toe. In zijn lichtrooden tabberd met grijs-bonten opslagen, het gebedenboek in de haast gevouwen handen, doet hij zijn geestelijke waardigheden al evenveel eer aan, als zijn nog bestaande huis zijn wereldlijke positie deed. Hij komt in onze kroniek voor blz. 8 en blz. 24 en overleed in 1504.

11. LIJFRENTEBRIEF EN RENTEZEGELS DER STAD UTRECHT.

na blz. 144.

a. *Lijfrentebrief*, naar het origineel (Cat. I no. 612) op het Utr. Gem. Arch.; afmetingen: 26 × 10 c. M.; uithangend zegel (zie b). — De tekst luidt: Wij borgermeesteren,

scepenen, raide ende gemeyne oudermans van den ouden raide ende van den nijwen der stadt van Utrecht maken kont allen luden, dat wij bij consent van onsen gemeynen gilden vercoft hebben: Coenrait Smeets die wantsnijder ende Kathrijn, Jan Weerts dochter, zijnen echten wijve, om ene sekere somme van gelde, die zij ons vol ende al betailt hebben, den lesten penning mitten ijersten, ende wij voert in onser stadt oerber gekiert (= besteed) ende onser stadt sculden ruerende van den oirloge tusschen onsen heren van Utrecht, den Hollanderen, mit meer anderen ende ons op dese tijt wesende, mede betailt hebben, vijftich pont jairlix te renthen tot live Kathrijn Jacops dochter Ingelous, alse enen rijnschen gulden current, viertich groten vleems voer den rijnschen gulden, in elker tijt der betalinge voer vijf pont gerekent. Te betalenen die ene helfte opten hejligen dertiendach naistkomende ende die andere helfte op sunte Margrietendach daernaistvolgende, ende soe voert jairlix, soe lange Kathrijn Jacops voers. dochter leven sall. Ende dese renthen sellen Coenrait ende Kathrijn sijn wijf voers. heffen ende boeren, soe lange Kathrijn Jacops voers. dochter in levenden live is. Ende leefden Kathrijn Jacops voers. dochter langer dan Coenrait ende Kathrijn sijn wijf, soe sal zij die voers. renthen dan selve opboeren ende heffen, soe lange zij dan leven sall, sonder argelist. In oirkonde des briefs besegelt mit onser stadt zegell. Gegeven int jair ons Heren dusent vierhondert twee ende tachtentich, des Woensdages na Onser Liever Vrouwendach visitacionis. — Hier koopen dus, 3 Juli 1482, twee grootouders vermoedelijk voor hun kleinkind een lijfrente van 50 Utrechtsche ponden of 10 Rynsche guldens 'sjaars.

b. *rentezegel*, naar het origineel, aan deze oorkonde bevestigd door een enkelvoudigen zegelstaart (ware grootte). — Het zegel stelt voor sint Maarten te paard met den arme. Opschrift: S. M. tin. Randschrift: Secretum civitatis trajectensis (= geheimzegel van de stad Utrecht). De stempel werd gesneden door Tyman, Tyman Ysbrantss. In 1482 werd de zegelstempel vernietigd.

c. *rentezegel*, naar het origineel in het Utrechtsche Gem. Archief. (Beschrijving Utr. stadszegels no. 37). — Voorstelling, op- en randschrift zijn nagenoeg gelijk aan het voorgaande exemplaar. De stempel werd nu gesneden door Tyman Ysbrantss. die goutsmit zelf en deed dienst tot 1486. Deze stempelsnijder was, politiek, een persoon van gewicht. Men zie hem als cappelteyn" bv. blz. 103.

12. PLATTEGROND VAN DE STAD UTRECHT.

na blz. 183.

Naar de kaart van *Braun en Hogenberg: Civitates orbis terrarum*, dd. 1572, 48×33 c.M. (Top. Atlas Utrecht). — De kaart geeft een goed beeld van de structuur der stad. De cartouches der benedenhoeken herbergen historische wijsheid, die niet veel meer ter zake doet. Utrecht heet er een romeinsche stad, die of tot Friesland of tot Holland hoort en beroemd is om haar schoone gebouwen en haar geestelijkheid. Om den niet der zake kundigen lezer eenigermate wegwijs te maken, zij hier een kleine poging ter orienteering gewaagd. Om technische en financiële redenen was de plaatsing van cijfertjes niet mogelijk. — Aan den benedenkant, links, vindt men gemakkelijk het kasteel Vredenburg, waar oudtijds de *Kathrijnepoort*, tevens gevangenis, zich bevond en de stichting van de Duitsche Orde, het *Kathrijnegasthuis*. Rechthuit door het kleine poortje loopende, laten wij, links, de *Jacobikerk* en de haar omringende huizenblokken liggen. Bij de *Oudegracht* gekomen, slaan wij rechts om; zoo bereiken wij de *Plaats*. Waren wij rechthuit doorgelopen, wij zouden de *Neu* aan onze rechterhand hebben laten liggen en bij de *Wittevrouwenpoort* den straatweg (*steenweg*) naar de *Bilt* hebben gevonden. Hadden wij bij de *Oudegracht* links afgeslagen, dan zouden wij door het *Weerdpoortje* in het voorstadsje de *Weerd* zijn terechtgekomen. Op de *Plaats* herkennen wij dadelijk (aan den bovenkant) de gevelrij van Keizerrijk tot Hazenberg (Afb. 7). Volgen wij de *Vischmarkt* en dan, over de *Maartensbrug*, de *lichte* en de *donkere Gaard* (het *bisschopshof*) hebben wij nu links op den hoek onder het woord *S. Salvator*, dan staan wij bij de *Gaardbrug* en de *Royenburgerbrug* en dus op het terrein van den strijd, in Cap. I beschreven. Rechthuit voortgaande, bereiken wij dan de *Tolsteegpoort* en daar den weg naar *Wijk bij Duurstede*. — De andere grachtlijn die parallel door de stad loopt is: *Plompetoren*, *Kromme-nieuwe* en *Nieuwegracht*. In het rechterstadsdeel zien wij tusschen *Oude* en *Nieuwegracht* één lange, parallel verloopende straat: de *Nieuwstraat*. Daarmede is de lezer voldoende georiënteerd. Alleen moeten wij nog even naar de *Plaats* terug en door een van de zijstraatjes van de *Oudegracht* de *Buurkerk* opzoeken. Wij vinden haar aan een straat, die ten slotte naar het *Vreeburg* leidt. Het bovenstuk van deze straat heette: de *Steenweg*. Hier lag tegenover de *Buurkerk* het *Schoonhuis* (raadhuis).

Register van Woordverklaringen.

<i>achterdeel</i> , nadeel	58 ⁴	<i>beslaen</i> , sluiten (van een kerk)	106 ²
<i>aengaen</i> , aanvallen	51 ²	<i>beslagen</i> , bevlekt	101 ⁷ en 106 ¹
<i>aentreden</i> , dichterbij komen	115 ⁶	<i>besoeken</i> , probeeren	17 ⁴
<i>afschieten</i> , plat schieten 21 ² ; door sch. buiten gevecht stellen	119 ²	<i>bespreken</i> , indagen 65 ⁶ ; afspre- ken	76 ³
<i>af-</i> , zie <i>of</i> .		<i>bestaen</i> , beginnen	78 ⁶
<i>al dat</i> , ondertusschen	28 ⁴	<i>bestant</i> , wapenstilstand	120 ³
<i>alleens</i> , geheel eens; <i>het es a.</i> , het komt op hetzelfde neer	63 ³	<i>bestellen</i> , <i>dat velt b.</i> , zich in marschorde scharen	86 ⁸
<i>allenken</i> , een voor een	38 ²	<i>bevel</i> , gezag	140 ⁶
<i>ander(de)</i> , tweede	44 ³ en 65 ⁹	<i>bevelen</i> , toevertrouwen	67 ⁵
<i>anders</i> , verder 145 ² ; <i>anders veel</i> <i>goeder burger</i> , veel andere g.b.	23 ¹	<i>bewerden</i> , begaan	62 ¹
<i>ane-</i> , zie <i>aen</i>		<i>bier</i> , oosters <i>b.</i> , importbier	128 ⁶
<i>armborst</i> , boog	66 ⁵	<i>bijster</i> , buitensporig	42 ³
<i>astronomus</i> , sterrenwichelaar	47 ²	<i>bicomen</i> , gebeuren	71 ⁵
<i>avontuer</i> , op <i>die a.</i> , het gevaar tegemoet 37 ² ; <i>ter a.</i> , mis- schien	113 ¹	<i>bisonder</i> , afzonderlijk	56 ⁹
<i>bagine</i> , begintje	48 ²	<i>bliven</i> , worden 36 ⁴ ; <i>der sake b.</i> , zich aan arbitrage onder- werpen	120 ⁷
<i>banier</i> , (stads) vaandel	5 ⁵	<i>boele</i> , liefde	132 ⁶
<i>bate</i> , hulp	147 ²	<i>boc</i> , schuit	119 ¹
<i>bedrijf</i> , gebied	120 ⁵	<i>bolwerken</i> , versterken	97 ³
<i>begraven</i> , <i>hem b.</i> , zich verschan- sen	34 ²	<i>bonge</i> , trom	104 ²
<i>beclagen</i> , aanklagen	65 ³	<i>brant</i> , <i>den b. voeren</i> , brand- stichten	53 ⁸
<i>becrachten</i> , met geweld nemen	74 ⁷	<i>braspenniny</i> , $\frac{1}{4}$ stuiver	85 ³
<i>beleggen</i> , belegeren	48 ⁷	<i>brief</i> , archiefstuk	79 ⁴
<i>beloken</i> , gesloten (van kerkel. feesten)	82 ¹	<i>bulle</i> , banbrief	117 ⁴
<i>belopen</i> , overvallen	20 ⁵	<i>busse</i> , geschut	5 ⁶
<i>benachten</i> , overnachten	120 ⁶	<i>buten</i> , verdeelen van buit	98 ⁵
<i>berg</i> , hooiberg	126 ¹	<i>buuc</i> , <i>buten buuc</i> , wat niet op of aan het lichaam is	105 ¹
<i>bereiden</i> , <i>hem b.</i> , zich klaar ma- ken voor het gevecht	22 ⁶	<i>buucevel</i> , ingewandziekte	62 ⁸
<i>beren</i> , gebaren, zich gedragen	148 ²	<i>buur</i> , inwoner	12 ⁹
<i>bescharen</i> , in slagorde opstellen	61 ²	<i>buurcule</i> , gemeensch. graf	63 ¹
<i>besien</i> , onderzoek	88 ⁶	<i>buut</i> , aandeel in buit	98 ⁶
		<i>c</i> , zie <i>k.</i>	
		<i>cedel</i> , briefje	118 ¹
		<i>cedulle</i> , schriftel. verklaring	30 ⁶

<i>dach, d. geven</i> , uitstel van ge-		<i>gruwelen</i> , benauwd zijn	36 ²
vangenschap verleen	114 ⁵	<i>haecbusse</i> , geschut	5 ⁶
<i>dan</i> , maar 142 ² ; alleen maar	129 ²	<i>haest</i> , spoedig	112 ⁷
<i>dat</i> , hetgeen	86 ³	<i>haftig</i> , flink	129 ⁶
<i>dedinge</i> , minlijke overeenkomst	122 ⁷	<i>hackbert</i> , muziekinstrument	34 ⁵
<i>dienstvri</i> , vrij van militairen		<i>hameide</i> , slagboom,	88 ⁷
dienst	15 ²	<i>harnasch</i> , wapenrusting	4 ¹⁰
<i>dic</i> , dikwijls	47 ¹	<i>hand</i> , in <i>h.en</i> gaen, zich onder-	
<i>draey</i> , vlug	46 ⁷	werpen	111 ¹
<i>dominacy</i> , wereldlijk gezag,	140 ¹	<i>hebben</i> , hem <i>h.</i> , zich gedragen	32 ¹
<i>drossaet</i> , drost	74 ¹	<i>heer</i> , mijn heer, de bisschop	6 ⁵
<i>duerre</i> , duurder	63 ²	<i>heer</i> , leger	36 ⁶
<i>eerlike</i> , eervol	39 ³	<i>heynst</i> , hengst	96 ³
<i>elca</i> , ieder	56 ³	<i>hecke</i> , afsluiting	57 ⁵
<i>ecclesy</i> , kapittelgeestelijkheid	14 ⁴	<i>hent</i> , totdat 133 ⁸ ; <i>h. toe</i> , tot...	
<i>ergst</i> , nadeel	72 ²	toe	11 ²
<i>fortse</i> , geweld	74 ⁴	<i>hoeuer</i> , wanneer	45 ³
<i>gaerucamere</i> , sacristie	47 ⁵	<i>hofstede</i> , heerlijkheid	75 ⁵
<i>gebliff</i> , arbitrage	120 ³	<i>homisse</i> , hoogmis	101 ⁹
<i>gebrec</i> , geschil	120 ²	<i>hooft</i> , voor <i>sijn h.</i> , als particu-	
<i>geruvecamere</i> , zie <i>gaerucamere</i> ,	106 ³	lier	5 ⁵
<i>geëcht</i> , wettig	100 ⁷	<i>hose</i> , kous, laars	49 ¹
<i>gefroent</i> , gevangen	XVIII	<i>hoveden</i> , als leider erkennen	121 ⁷
<i>gehoer</i> , <i>g. geven</i> , gehoorzamen	131 ⁴	<i>houden</i> , hem <i>h.</i> , zich gedragen	
<i>gehorich</i> , gehoorzaam	35 ⁸	57 ² ; <i>h. op</i> , zich richten tegen	
<i>geleiden</i> , van geleide voorzien	92 ⁸	117 ² ; <i>die woorden h.</i> , het	
<i>gelove</i> , belofte	25 ⁴	woord voeren, 25 ³ ; <i>houden</i> ,	
<i>gelove</i> , doodmoe: <i>gliden</i> zich		zich ophouden	18 ¹ , 92 ⁹
overgeven	115 ⁵	<i>huysgesin</i> , hofhouding	32 ⁴
<i>gemeenlic</i> , gezamenlijk	35 ⁷	<i>hullen</i> , huldigen	90 ⁶
<i>geren</i> , begeeren, vragen	9 ⁵	<i>hulperhulper</i> , medestander	69 ⁴
<i>geruft</i> , alarm 61 ¹⁰ , strijdkreet	36 ⁸	<i>huus</i> , kasteel	107 ⁴
<i>geschicte</i> , gezant, gedeputeerde	31 ²	<i>inhouden</i> , besetten	19 ³
<i>gestant</i> , <i>g.doen</i> , bevestigen	142 ¹	<i>jacobiyn</i> , Dominicaan	46 ⁶
<i>gevolch</i> , steun, instemming	133 ⁷	<i>jurisdictie</i> , wereldl. macht	140 ⁵
<i>gieren</i> , begeeren	107 ⁶	<i>camerboec</i> , rechtsboek	65 ⁶
<i>glas</i> , venster	97 ¹	<i>camere</i> , huisje 12 ⁵ ; (van een	
<i>glavie</i> , lans	132 ³	kanon) het achterstuk	133 ⁹
<i>goet</i> , domein	141 ¹	<i>kamerlinc</i> , kamerdienaar	147 ³
<i>goet</i> , <i>g. jonkers sijn</i> , den jonker		<i>keren</i> , verhinderen	4 ¹
aanhangen	77 ⁵	<i>kercrecht</i> , H. Sacrament	56 ⁵
<i>gout</i> , verl. t. v. <i>gelden</i> , waard zijn	96 ⁵	<i>kist</i> , kast	48 ³
<i>graf</i> , dat <i>H. gr.</i> , als kerkelijk		<i>clesy</i> , zie <i>ecclesy</i>	8 ³
monument	47 ⁶	<i>clocke</i> , banklok 104 ¹ ; <i>ter c. lig-</i>	
<i>groentent</i> , benaming van plun-		<i>gen</i> , afgeluid worden	13 ²
deraars	97 ⁴ en 181	<i>knecht</i> , jonge man, 95 ⁴ ; soldaat	106 ⁸
<i>groot</i> , (van water) hoog	90 ⁴	<i>knipbusse</i> , handvuurwapen	5 ⁶

<i>coeren</i> , wacht houden	99 ⁵	<i>meyster</i> , magister	46 ⁷
<i>comen</i> , te woerden <i>c.</i> , gehoor		<i>menen</i> , <i>iet m.</i> , ergens ernst mee	
krijgen 31 ¹ ; <i>c. om of</i> , komen		maken	44 ⁵
om te zien of	5 ²	<i>mergensprake</i> , vergadering der	
<i>coopman</i> , verrader	117 ¹	gilden	82 ²
<i>cortouwe</i> , geschut	133 ⁵	<i>metalen</i> , bronzen	134 ⁴
<i>kost</i> , verl. tijd van <i>kunnen</i>	74 ³	<i>minrebroeder</i> , Franciscaan	54 ⁵
<i>kost</i> , onkosten	92 ⁶	<i>misschien</i> , kwaad overkomen	77 ²
<i>kovel</i> , mantelkap	40 ²	<i>molenkerne</i> , molenkar	88 ⁵
<i>krame</i> , huis, waarin een kraam-		<i>mueten</i> , verl. tijd v. <i>moeten</i> , ont-	
vrouw ligt	34 ³	moeten	113 ⁸
<i>credentibrieve</i> , geloofsbrief	26 ⁶	<i>naerre</i> , nader	57 ³
<i>creeft</i> , borstharnas	131 ⁷	<i>nagaan</i> , nakomen, uitvoeren	113 ²
<i>cromsteert</i> , $\frac{1}{2}$ stuiver	85 ³	<i>nederlaen</i> , hem <i>n.</i> , zich legeren	61 ⁷
<i>crone</i> , $\pm 1\frac{1}{2}$ rijnsgulden (30 st.)	137 ¹	<i>niet</i> , niets	6 ³
<i>current</i> , in gangbare munt	111 ⁴	<i>nobel</i> , goudstuk van 50 st.	110 ⁶
<i>lage</i> , hinderlaag 99 ⁶ ; bende	100 ²	<i>nochtan dat</i> , hoewel	28 ⁴
<i>langen</i> , reiken	76 ⁷	<i>oer</i> -, zie <i>or</i> .	
<i>lantsaert</i> , volkskarakter	59 ¹	<i>of</i> , afgedaan 45 ¹ ; gesloopt	99 ⁸
<i>last</i> , narigheid	104 ⁷	<i>ofdoen</i> , beëindigen	91 ³
<i>leder</i> , ladder	76 ⁴	<i>offeren</i> , deelnemen aan de H.	
<i>leggen</i> , <i>capittel l.</i> , kapittelverg.		Communie	40 ⁴
uitschrijven	145 ¹	<i>officie</i> , ambt	83 ³
<i>liden</i> , lijden	55 ¹	<i>ofleggen</i> , zich ontwapenen	114 ⁴
<i>liden</i> , erkennen	73 ²	<i>oflopen</i> , bestormen	99 ⁴
<i>liggen</i> , bevroren zijn van water	58 ²	<i>ofschatten</i> , afpersen	141 ⁵
<i>lijf</i> , leven, 56 ¹ ; <i>op sijn l. ende</i>		<i>oly</i> , dat <i>H. o.</i> , het H. Sacrament	52 ³
<i>goet</i> , op straffe van l. en goed		<i>omdat</i> , opdat	62 ⁷
te verbeuren 12 ¹¹ ; <i>op twee l.</i>		<i>onderal</i> , ondertusschen	140 ³
(van lijfrente), op het leven		<i>onderslaen</i> , wegnemen	107 ¹
van twee personen	64 ¹⁰	<i>ontbieden</i> , te kennen geven	98 ⁴
<i>lonen</i> , in dienst nemen	36 ¹	<i>ontemelyc</i> , onbetamelijk	122 ⁶
<i>loedse</i> , noodwoning	49 ⁶	<i>onvreenschap</i> , vijandschap	142 ⁷
<i>loeyden</i> , verl. tijd van <i>laden</i>	92 ⁴	<i>Oost</i> , Augustus	124 ²
<i>lollaertge</i> , cellebroeder 54 ⁵ en	137 ²	<i>opdoen</i> , ontvouwen	24 ⁵
<i>lombert</i> , bankier	64 ³	<i>opheffen</i> , beginnen te spreken	27 ²
<i>lot</i> , te loet <i>gaen</i> , loten	67 ³	<i>ophouden</i> , huisvesten 27 ⁶ ; be-	
<i>loven</i> , beloven 42 ¹ ; betaling toe-		slag leggen op	28 ³
zeggen	104 ⁵	<i>opleggen</i> , ten laste leggen 24 ² ;	
<i>lute</i> , muziekinstrument	34 ⁵	betalen	105 ²
<i>luttick</i> , weinig	80 ⁴	<i>opslaen</i> , openslaan	5 ¹
<i>maerschalc</i> , drost	129 ³	<i>ordenancy</i> , militaire orde	54 ¹
<i>mandament</i> , bevelschrift	12 ¹⁰	<i>orlof</i> , <i>o. geven</i> , afdanken 59 ² ;	
<i>mangelen</i> , vechten	18 ⁴	<i>o. hebben</i> , afgedankt zijn 114 ¹ ;	
<i>mededoen</i> , medegeven	51 ²	<i>o. nemen</i> , afscheid nemen	45 ⁴
<i>meen</i> , (<i>meene</i>) volc, burgerij	29 ²	<i>orloge</i> , <i>rijdende o.</i> , plunderkrijg	128 ⁴
<i>meent</i> , burgerij	46 ³	<i>orvede</i> , verklaring van berusting	77 ⁷

<i>over ende weder over</i> , heen en weer	44 ¹	<i>reukeloos</i> , zoo maar, spoedig	18 ²
<i>overdragen</i> , besluiten	37	<i>ryckdom</i> , notabelen	64 ⁶
<i>overgaen</i> , betaald worden	112 ⁵	<i>rosmolen</i> , molen door een paard in beweging gebracht	127 ⁴
<i>overgeven</i> , mededeelen 130 ⁵ ; toegeven	140 ⁴	<i>runnen</i> , rennen	59 ⁴
<i>overcomen</i> , overeenkomen	30 ⁵	<i>rutcr</i> , soldaat	9 ⁶
<i>Overlander</i> , Rijnlander	131 ⁶	<i>ruwaert</i> , stadhouder, bestuurder	65 ²
<i>overman</i> , opperarbiter	121 ²	<i>sacl</i> , woongebouw	21 ²
<i>overslaen</i> , bespieden, verkennen	22 ⁴	<i>schaetse</i> , stelt	34 ⁵
<i>pael</i> , grens	115 ⁴	<i>scheyden</i> , uitspraak doen 121 ¹ ; hem sch., uiteengaan	136 ⁵
<i>pander</i> , deurwaarder	11 ³	<i>schepel</i> , $\frac{1}{4}$ mud	56 ⁸
<i>pauweljoen</i> , groote tent	133 ³	<i>schepen</i> , stedel. rechter	82 ¹¹
<i>pene</i> , straf, boete	32 ²	<i>scherm</i> , dekscherm van een kanon	18 ⁶
<i>pensy</i> , jaargeld	141 ²	<i>schicken</i> , gezanten sturen, onderhandelen 3 ⁶ ; hem daerop s., er op af gaan	110 ⁵
<i>pinen</i> , kwellen	40 ⁷	<i>schouwe</i> , open schuit	35 ³
<i>plaets</i> , binnenplein	43 ⁴	<i>schuddecorfsdach</i> , translatie van s. Maarten	105 ⁵
<i>pleyn</i> , duidelijk	71 ³	<i>schutgeveerde</i> , schermutseling	12 ⁷
<i>poortier</i> , poortwachter	88 ³	<i>seborn</i> , ciborie	48 ⁵
<i>postelaetsgulden</i> , 13 stuivers	96 ⁶	<i>seel</i> , touw	38 ²
<i>principael</i> , hoofdpersoon	72 ³	<i>segger</i> , arbiter	121 ⁴
<i>prior</i> , kloosterverste	102 ²	<i>seynden</i> , verl. tijd, v. <i>senden</i>	66 ²
<i>provande</i> , leeftocht	12 ¹¹	<i>sekeren</i> , interneeren	146 ⁴
<i>prove</i> , praebende, onderhoudsgeld	65 ⁷	<i>self derde</i> , met nog 2 anderen	116 ¹
<i>quaet</i> , enes q. <i>sijn</i> , iemands tegenstander zijn	56 ⁶	<i>sententie</i> , vonnis	82 ¹²
<i>quartiermeyster</i> , subaltern officier	10 ¹	<i>sijl</i> , zijl, sluis	57 ⁶
<i>raetsvrient</i> , gevolmachtigde	11 ⁵	<i>sijn</i> , was s., behoorde aan hem	76 ⁶
<i>rasch</i> , vlug, flink	106 ⁸	<i>singen</i> , de Mis lezen	106 ⁶
<i>rat</i> , wiel	38 ¹	<i>slaen</i> , doodslaan	52 ⁴
<i>recht</i> , dat r. heer, de hoofdmacht	133 ¹	<i>slange</i> , geschut	36 ³
<i>rechten</i> , terechtstellen	82 ¹²	<i>sliten</i> , vonnis wijzen	118 ²
<i>rede</i> , gereed	35 ⁴	<i>slitinge</i> , (raads)vonnis	XVII
<i>reeschap</i> , belegeringsmateriaal	107 ³	<i>sluten</i> , besluiten	122 ⁴
<i>reyse</i> , vijandelijke tocht	17 ³	<i>smeliken</i> , smadelijk	90 ⁵
<i>reysen</i> , weggaan, aftrekken 87 ³ ; het vrije verkeer hebben	120 ⁴	<i>smertenisse</i> , verdriet, hoon	61 ⁵
<i>reysenaer</i> , bereden soldaat	106 ⁸	<i>smiten</i> , slaan	99 ¹
<i>reysich</i> , r. <i>getuych</i> , bereden troep, 114 ² ; r. <i>peert</i> , soldatenpaard	69 ²	<i>som</i> , sommigen	146 ¹
<i>reysiger</i> , ruiter	96 ⁴	<i>sommige</i> , anderen	85 ⁴
<i>relaty</i> , relaas, rapport	26 ⁹	<i>sonder</i> , maar 142 ³ ; met name 125 ¹ ; in het bijzonder	62 ⁴
<i>remissy</i> , kwijtschelding v. straf	41 ⁴	<i>sonderling</i> , bijzonder	81 ⁵
		<i>sone</i> , prins	33 ¹
		<i>sonne</i> , bi der s., voor zonsondergang	4 ³

<i>spoey</i> , sluis	133 ⁴	<i>verdagen</i> , dagvaarden	25 ³
<i>spolieeren</i> , plunderen	19 ⁴	<i>verdedingen</i> , tot overeenstem-	
<i>spraecck houden</i> , onderhandelin-		ming komen	24 ¹
gen openen	20 ³	<i>verdingen</i> , brandschatting af-	
<i>spreken</i> ... op, smalen	95 ⁷	koopen	50 ⁶
<i>staen</i> ... over, de leiding hebben	74 ⁶	<i>verdoen</i> , gebruik	130 ³
<i>stalbroeder</i> , soldaat	4 ²	<i>verdunkten</i> , verdrieten	25 ⁵
<i>steenbusse</i> , kanon voor steenen		<i>vergaen</i> , afloopen, mislukken	70 ⁶
kogels	134 ⁵	<i>vergaderinge</i> , troepenconcentra-	
<i>steenwech</i> , straatweg	53 ²	tie	131 ²
<i>steken</i> , tournooien	132 ⁴	<i>vergen</i> , vragen	130 ⁶
<i>stillen</i> , stil maken	95 ⁵	<i>verhalen</i> , ophalen	71 ⁶
<i>stoel</i> , <i>zijn s. besetten</i> , zijn ambts-		<i>vercloeken</i> , overmeesteren	29 ⁴
zetel innemen	13 ³	<i>vercouden</i> , koud worden	55 ⁶
<i>stoc</i> , gevangenisblok 116 ⁶ ; <i>witte</i>		<i>verlaet</i> , sluis	135 ⁴
<i>s.</i> , teeken van gevangenschap	76 ¹	<i>vermaken</i> , overmaken	71 ⁴
<i>stocmeyster</i> , cipier	41 ³	<i>vermanen</i> , herinneren	27 ³
<i>striken</i> ... aen, gaan naar	106 ⁴	<i>verre</i> , verder	112 ³
<i>succenter</i> , kerkzanger	101 ¹	<i>verschutten</i> , verhinderen	67 ⁴
<i>swyllicken</i> , tweedrachtig?	73 ¹	<i>verspreken</i> , bespreken	70 ⁶
<i>tale</i> , <i>ter t. setten</i> , bevestiging		<i>ververen</i> , vervaard maken	58 ⁵
vragen	141 ⁹	<i>vervolch</i> , resultaat 121 ⁶ ; <i>ver-</i>	
<i>teffens</i> , tegelijk	114 ³	<i>volch crigen</i> , achternagezet	
<i>tent</i> , zie: <i>groene t.</i>		worden	89 ⁵
<i>ter</i> teer,	136 ¹	<i>vervolgen</i> , aanhouden	30 ³
<i>tijdsch</i> , van pas	133 ³	<i>verwisen</i> , veroordeelen	90 ²
<i>toeganc</i> , gebeurtenis	75 ⁶	<i>vesper</i> , avond-kerkdienst	65 ¹¹
<i>toepalen</i> , afsluiten	68 ⁶	<i>vestigen</i> , bevestigen	140 ⁷
<i>toeseggen</i> , toespreken	101 ²	<i>vier</i> , vuur 125 ⁷ ; <i>v. ende keer-</i>	
<i>toeslaen</i> , in beslag nemen	68 ¹	<i>sen</i> , het geheele huis	51 ¹
<i>toestander</i> , medestander	91 ³	<i>vierdeel</i> , kwart	103 ⁸
<i>toetasten</i> , een inval doen	115 ²	<i>vietscaer</i> , rechtbank	90 ¹
<i>tortijts</i> , fakkel	39 ⁶	<i>vijl</i> , vilein, gemeen	50 ⁴
<i>tractieren</i> , onderhandelen	72 ¹	<i>vliegen</i> , vluchten	36 ⁷
<i>tusschenspreken</i> , bemiddelen	112 ⁴	<i>vluchten</i> , in veiligheid brengen	79 ⁶
<i>uytbieden</i> , oproepen	91 ⁵	<i>voet</i> , <i>over enen v.</i> , eenparig	103 ⁹
<i>uytsetten</i> , voorstellen	14 ¹	<i>volgen</i> , toestemmen	83 ⁴
<i>uytslaen</i> , losspannen 129 ¹ ; <i>plun-</i>		<i>voer</i> , vroeger	101 ⁴
<i>deren</i>	66 ⁷	<i>voerbrant</i> , vorige brand	66 ⁹
<i>uytwesen</i> , ballingschap	148 ²	<i>voertoper</i> , haantje de voorste	40 ⁶
<i>vallen</i> , <i>v. over</i> , vluchten 88 ⁷ ;		<i>voerrede</i> , voorafpraak	30 ²
<i>v. voor</i> , verhinderen	112 ⁸	<i>voerseppen</i> , vroeger zeggen	101 ⁴
<i>vast</i> , veilig	149 ³	<i>voerstender</i> , beschermer	70 ¹
<i>veylen</i> , te koop aanbieden	64 ⁵	<i>voert</i> , dadelijk	115 ⁷
<i>veyligen</i> , geleiden	92 ⁸	<i>vorwaerd</i> , voorhoede	6 ⁴
<i>verantuwoerden</i> , verdedigen	72 ⁴	<i>vroem</i> , dapper	21 ⁷
<i>verboden</i> , bekend maken 96 ² en	110 ⁴	<i>waelstat</i> , slagveld	115 ⁸

<i>waeck</i> , toezicht op de wacht	76 ⁵	<i>weerlijc</i> , wereldlijk, leek	65 ¹
<i>waernemen</i> wachten op	4 ⁸	<i>weyt</i> , tarwe	63 ³
<i>waertslude</i> , bereden geleiders	128 ⁶	<i>wernder</i> , werden er	55 ²
<i>wagenman</i> , voerman	68 ¹⁰	<i>wert</i> , waarts	77 ¹
<i>wanschicht</i> , toeval	18 ¹	<i>wijc</i> , veendobbe	55 ⁴
<i>want</i> , gesteld dat 140 ² ; want 't	79 ⁶	<i>wijsheit</i> , vroedschap	112 ⁸
<i>warens</i> , waren des	144 ³	<i>wimpel</i> , banier	22 ⁵
<i>weder of</i> , terug van	78 ⁸	<i>winnen</i> , voordeel behalen 133 ⁶ ;	
<i>weder om... weder om</i> , nu...		innemen	106 ¹
echter	82 ⁷	<i>wisheyd</i> , zekerheid	142 ⁵
<i>weer</i> , wapen 56 ² ; tegenstand		<i>wouden</i> wilde hem	41 ²
146 ² ; <i>w. doen</i> , verdedigen	61 ⁹	<i>z. zie s.</i>	
<i>weeraftich</i> , weerbaar	53 ⁶		

REGISTER VAN NAMEN.

De tusschen vierkante haakjes geplaatste kapitale letters duiden herkomst aan: A = Amersfoort, C = Culenburg, IJ = IJsselstein, M = Montfoort, O = Oudewater, V = Vianen. R = ruter, soldaten-aanvoerder. Utrechters zijn niet nader aangeduid.

A (Heinric van der)	94	Amerongen (Erst Taets van)	16?, 78
Aelbert Henrickssen	[O] 89	———— (Willam Taets? van)	16
<i>Aelst</i>	91	<i>Amersfoort</i> kiest partij tegen den	bisschop: 8, 9; lijdt nederlaag
Aemstel (Gerit van)	32 ⁸ , 83, 146 ⁵	bij Scherpenzeel: 21-23; vraagt	en krijgt Utr. garnizoen en
Alendorp (Henric van)	16	enkele gevangenen van Utr.;	verdrag met Utr.: 23 ³ ; be-
Alfen (Dirck van)	[V] 81, 135 ²	trokken in vredehandel te Ant-	werpen: 31; neemt deel aan
———— (Jan van)	19, 43 ³ , 134	den slag bij de Vaart: 34;	betrokken in vredehandel te
Alleijn, zie Lalaing		Wijk: 44 ¹ ; neemt deel in plun-	dering van Naarden: 47, 49;
Aller (Jan van)	[R] 116	herbergt gevluchte boeren: 52	Engelb. v. Kleef reist door A.
<i>Ameije</i>	88	52; schermutseling bij Rhenen:	59; brandstichting om A.: 60;
<i>Amerongen</i>	123	verontrust door Salezar: 62;	lijdt verlies tegen Wijsche
Amerongen (Aernt van)	56	ruiters, 68-69; bezet Nij-	kerk: 69; betrokken in vrede-
———— (Jacob van) overste		handel te Schoonhoven: 70-	72; verliest tegen Wijsche
ouderman van Utrecht			
3 ⁶ , 4, 5, 7, 13, 16, 25-27,			
29; diens vrouw: 118			
———— (Jan van), broeder			
van den voorgaande			
4, 5, 7, 16			
———— (Jan van), broeder			
van Tonis v. A.	16		
———— (Jan van), broeder			
van Erst Taets v. A.?	16		
———— (Tonis van)	16		
———— (Dirck Bor van)	7, 16,		
26, 148; diensvrouw: 118			

- en Naardensche ruiters: 81;
korentransporten: 92, 93; Sa-
leazar voor de stad: 100;
betrokken in vredehandel te
Woerden, Arnhem en Den
Haag: 103, 119-122; neemt
den toren van Barneveld: 111;
betrokken in vredehandel te
Oostbroek: 122²; overlegt met
Utrecht: 123⁶; verliest tegen
Wijksche en Naardensche rui-
ters: 128-129; betrokken in
vredehandel in Den Bosch:
129-130; verliest tegen Wijk-
sche ruiters: 139; betrokken
in vredehandel te Wageningen:
140-142.
- Amersfoortsche berg* 53, 104
Amsterdam 48, 108, 127, 131³
Andries, succenter v. St. Pieter 100
Antwerpen, 25 e.v.; 32⁸, 71, 132¹
markgr. stadh.: zie Jan
van Ranst.
- Apcoude* 50⁶, 130⁴, 141
Apcoude (geslacht); zie:
Drieberghen en Gaesbeek.
Apcoude (Adriaen van) 16
—— (Henric van) 16
Araeyngen, zie: ORANJE.
Arenberch: zie LUIK.
Arnhem 92, 103, 123⁶
Arreveen 137
Artois 59
Atrecht 128⁴
Baern 52, 53
Baes (Gijsbert van) 73-76, 80,
144⁴, 146⁵
- Batestein (huis te)* 76-78
Beerman 6
Beernt, des scouten knecht, 6
Beest (Steven van) 93
Belo (Wessel v.), her Janssen 52
Bemmel (Mercelis v.), uit Cothen,
97⁵
Benscop 18, 66
Berch (Jan van der) 7, 16; diens
zoon 16
Berchmaker (Loef) 14¹, 43³, 76,
94
BERG EN GULIK: WILLEM III
111, 121, 144⁴
Bernevelt 110
Bernt Dirccssen, zie: Parderin.
Bertoldus' wijf 118
Beverweerd (kasteel) 138⁵
Biler (Jacob van) [A] 148
—— (Willam van) [A] 148
Bilt (die) 53, 61, 62, 96, 124¹, 139
Birckt (die) 22
Bisscayen 21, 132
Blanc (Jan de) [R] 50, 60
Bochout (Hubert van) 9
Bondre (Glaudyn de) [R] 58, 59
Bor (Henric) 15³
Bor van Amerongen, zie Ame-
rongen
Borch (van der), zie Berch
Bos (Jan van den) [R] 10
Boshusen (Jacob van) [R] 21
Bouchout zie ook Bochout
—— (Jan van) 10; diens
zoon 10
Bouman (Jan) 99
BOURBON, LODEWIJK v., zie LUIK.

- Bourgondië* 59
 BOURGONDIE: ANTON VAN 113³
 DAVID v., zie UTRECHT
 FILIPS DE GOEDE, 7, 20²,
 24, 129⁷
 FILIPS DE SCHOONE, 91,
 92
 KAREL DE STOUTE, 59,
 92, 124⁴, 134
 MARGARETHA VAN, doch-
 ter v. Max. I, 91, 92
 MARIA VAN, dochter van
 Jan zonder Vrees 129⁷
 MARIA VAN, dochter van
 Karel den Stoute, 26,
 59, 81, 92
 MAXIMILIAAN I, zie
 DUITSCH Rijk
 Braem (Werner) 5², 7, 15, 44,
 122, 138, 142⁴; diens zoon: 7
Brabant 59, 124, 127, 128
 Brakel (Gotschalck van) 94
 Brederode (Gijsbert van) Dom-
 proost, 73⁴, 75
 ——— (Joris de basterd van),
 dorst van Vianen,
 73⁴, 78, 80
 ——— (Reinout XVII v.) 73⁴
 ——— (Walraven XVIII v.)
 73⁴, 74, 75, 79, 111-113
 ——— (Walraven basterd v.)
 79
Breukelen 66, 146
Briel (den) 91
 Broeckhuysen (Reiner van) 27,
 52, 73⁴, 84, 102³, 123
 Bronis Geritsen 16
- Brous (Beernt) 16
 ——— (Jan) 16
Brussel 25¹, 27, 31, 32, 44, 71
 B.S.B., Buurspraakboek XIV¹
 Buys (Jan) 118
Bunschoten 23³
 Burch (Jan van der) [A] 22
Buren 9¹, 113, 114
 Buser (Willem) 68; diens
 vrouw 118⁴
 Butendyck (Jan) 7, 148
 C zie K
 Chalons, zie ORANJE.
 Damas, zie Mas
 Dedel (Jan) 16
 Del (Timan) 16
Delft 108, 109, 131³
Deventer, zie ook *Overijssel*:
 steden, 48, 89
 Diepenbroeck (Jan van) 83
 DIEPHOLT (ROELOF VAN), zie
 UTRECHT
 Dirc Hubertsen 56
Doern 123
 Doernick (Wijnant van) 9
 Dolre (Jacob) [A] 148
Dordrecht 25, 27, 49⁷, 86-91, 131³
 Drakenburch (Erst van) XVI², 16
 17, 40, 78, 94, 147
 ——— (Jan van) 8, 147⁵
 ——— (Roelof van) 93
 Drieberghen (Jacob van) 9, 153
 no. 9
 DUITSCHE RIJK: FREDERIK III 59
 MAXIMILIAAN V.
 OOSTENRIJK: onderh. met Utr.:
 3; onderh. met David van

- Bourgondië: 7, 8; onderh. m. Utr. te Brussel: 15; Petiet Salezaer in zijn dienst: 21⁸; onderh. m. Utr. te Brussel, en voorgeschiedenis: 23-31; de Utrechtters geven er geen gevolg aan 43-45; zendt krijgsvolk: 58; afkomst en huwelijk: 59; legeraanvoerders v. Max.: 60; onderh. te Schoonhoven: 70-72; huldiging als momber: 90; onderhandelt in Den Haag: 119-121; strijdt in het Luiksch gebied: 127-128; neemt geen deel aan de onderh. in Den Bosch: 129; Friedrich v. Zollern in zijn dienst: 131⁷
- Duurstede* 130⁴, 151 no. 2
- Duven (Bernt van) [A] 33, 142⁴
- Dwersdijck* (bij Cothen) 50⁶
- Eem* 22, 127
- Eem (huis ter)* 11⁶, 20⁶, 21
- Egbert Rutgersse 105, 138³
- Egmond-IJsselstein (het geslacht) 9⁷
- Egmond (Frederik van, heer van IJsselstein en Buren) 9⁷, 10, 11, 44, 45, 72, 113, 114, 126, 131
- (Jan van, broer van den voorgaande) 49⁷, 108, 110, 131, 133, 137
- ADOLF en ARNOUT v., zie GELRE
- Eynspeck (Adr. v., geh. Scloeyer) 83, 146
- Eyteren* (bij IJsselstein) 127
- Emenese* 50-52
- Emme in den Sleutel 118
- Emmeric* 49
- Enge (Melis uten) en diens zoon 10
- Engelant* 50, 60
- Enneten (Jan van) 30
- Everdingen* 113, 115
- Everdingen (Beernt van) 7, 13, 15, 24, 40, 56
- Everdingen (Wessel v. E.-camer) 35, 110, 133
- Evert Volkertssen 138
- Ewout Rutgersen 134
- Foeck (Cornelis) 83, 146
- Foeyt (Jan) 147⁵
- (Lambert) 16
- Frankrijk* 50
- FRANKRIJK: LOD. XI, 21, 59, 124
- FREDERIK III, zie DUITSCHE RIJK
- Frieslant* 59
- Gaesbeek (Jacob van) 130⁴
- Galecoop* 12
- Gans (Albert die) wijf 118
- Gelre* 28, 126⁴, 134
- GELRE: ADOLF 134³
- ARNOUT 9⁷, 134²
- Gent (Henric van) 7, 12, 16, 148; diens vrouw 118
- Gerit Janssen 13, 16
- Gerit Simonsz. (past. te Nigtevecht) 50⁶
- Gheer (Henric van) 33
- (Jan van) 118
- Gheresteyn (huis te)* 116
- Gherlof die pander 11
- Gheyn (huis te)* 99, 122

- Ghys Sweerssen [M] 18
Gildenburch 43
Goy (bij Schalkwijk) 96
Gorcum 49⁷, 97, 133, 149
 Gosen, des burchgraven scriver, 33
Gouda 50⁵, 89 (blokhuis), 107⁵, 131, 132¹, 133³, 136⁵.
 Graft (Jacob van der) [IJ] 64
 Grave (Aernt de) 16
 Grawert (Jan) 93
's-Gravenhage, zie *Hage*
 Groenevelt (Bernt van) 67, 146⁵
 Grunenberch (Egbert v.) 7, 146⁵
 Gruter (Gijsbert die) 43³
 ——— (Heyman de) 16?, 78, 149; diens vrouw 118?
 ——— (Coert die) 7, 16, 78
 ——— (Roelof die) 16, 149
Haerlem 108, 131³
 Haerlem (Zeger van) 93⁴
Haernem, zie *Arnhem*
Haer (die), kasteel Haerzuilen 19⁵, 19⁶, 98, 107-109
 Haer (Gijsbert van der) 16
 ——— (Heynric van der) 93
Hage (den), 25, 27, 29, 40, 41, 60, 91, 103, 110, 118⁶, 119, 121
Hagesteyn 42, 115
Ham (huis den) 18, 19
 Ham (Frederic uten) 19, 66, 67, 82, 83
 ——— (Gerit, Jan en Wouter uten) 19?
 Hamersvelt (Herman van) [A] 33
Hasselt 124
 Hasselt (Gerrit van) 126⁴
- Hawaert (Huytijn), [R] 50, 60, 136⁵
 Heemstede (Jan van) [R] 116
 Heer (Dirc) 118
Heynen-Tongeren, zie *Tongeren*
 Heynric Gysbertsen [R] 119
 Henric Henricss., die wert in den Spoer XXXIII, 144⁴
Heynric-Valkenaersweert 139, 140
 Helminck (Claes) 118
Henegouwen 59
 Herdevelt (Willem van) [A] 71
Hermelen (huis te) 19⁵, 107
 Hermen Symsoen 16
's-Hertogenbosch 28, 129, 144⁴
Hilversom 50⁶
Hoeflaeck 22
 Hoeken en Kabeljauwen 33, 35, 36, 48⁷, 108, 109, 110
 Hoeswinkel (Eerst van) [R] 69
 Hoge Hof, Hoge Raet 25, 30, 31, 44
Hoghelant 22
Hollant, *Hollanders*: passim; steden in H.: 33-35, 70, 71, 126³, 131; „geschichten” in H.: 102; stedehouder, zie Joost v. Lalaing; ballingen uit Holland, zie *Utrecht*, stad b).
Homborch 69
Hoorn 108-110, 114
 Hoorne (Jacob van) 112, 113
 ——— (Jan van), zie *LUIK*
Horst (huis die) 141
 Horst (Dirc van der) 52, 102
 Houdaen (Jan van) 71, 72, 102
Houten 89⁴

- Houtyn, zie Hawaert.
Hove (Adam van) 16
Ijsbrant Janssoen 148
IJseldijk 125
IJselseyn: heer van IJ.: 9; vij-
and van U.: 11; wederzijdsche
plundertochten: 12; ritmeester
te IJ.: 12; Utr. tocht naar IJ.:
17, 18; verzamelplaats van de
Hollanders: 33; aandeel in
den slag aan de Vaart: 37;
maakt Bernt Parderin gevan-
gen: 40; lombard te IJ.: 64;
overvalt de Utr. bij den
nieuwen dam: 88; vangt
groenetenters uit Montfoort:
97; neemt huize het Gheyn
en bemoeilijkt de provian-
deering van de Vaart: 99, 110,
119; plundert bij Utr.: 100, 106-
107, 110, 119; beleg van IJ.:
125-127, 129, 131; uitdaging
van den burggr. v. Montf.: 137;
klooster te: zie O.L.V.berg
Jacob Jacobssen 84, 147⁵
Jan Harmensen 78; diens
vrouw? 118
Jan Heynricsen die sloedsmaker
93
Jan Henricsz. (v. Nigtevecht) 50⁶
Jan Jacobssen (past. te Jutfaas) 42
Jan Petersse 6
Jonghe (Wouter de) 16
Jutfaes 33, 40, 42, 100, 119,
127, 132
Jutfaes (Floris van) 33
—— (Loef van) 16; diens
vrouw 118
Kabeljauwen, zie Hoeken
Kampen, zie *Overijssel*: steden.
Carondelet (Jean), kanselier van
Bourgondië 25²
Cats (Jan) [R] 21
Kerck (Dirc en Willem van der)
16
Keulen, zie *Colen*
KEULEN: HERMAN VAN HESSEN
(aartsbisshop) 121³
Claeuwert Henricss. 38⁴
Cleve 46, 60, 68, 124¹, 126, 140-142
KLEEF: ADOLF VAN, HEER VAN
RAVESTEIN 121, 129, 130
ENGELBERT VAN, VOOR-
STENDER VAN UTRECHT,
zie UTRECHT
JOHAN I, vader van En-
gelbert 49, 60
JOHAN II, broeder v. En-
gelbert 33, 60, 103, 122,
123, 129, 140, 143
Klerck (Flippe de) 25
Clesy, zie *Utrecht*: geestelijkheid
Colen 64, 65, 95, 121
Knyff (Gerit) 149
—— (Jan), broeder v. G., 16, 149
—— (Mr. Jan) 9, 24
—— (Jonge Jan, Willem en Ty-
man) 7
Knoep (Hector) 7, 16
Coenen (Heyn) [V] 76
Coevoet (Matheus) 13, 40
Coninck (Jan die) 5, 7, 23, 57,
67, 71, 83⁵, 84, 102, 103, 103⁵,

- 104, 113, 122, 123⁶, 129⁵, 143, 147
- Cornelis Dircssoen 34¹
- Korsgen (Gerit), kamerling van bisschop David 147
- Koten* 6, 97
- Couwenberch* (paleis te Brussel) 27
- Craen (Matheus de) 56
- Krimpen* (de schout van) 90
- C.R.: Cameraarsrekening
- Croy (Philippe de), graaf van Chimay 30¹
- (Jacques de), elect van Luik, zie LUIK
- Cruyswech* (bij Lopik) 125
- Culenburch* 26, 112, 114, 115, 147, 148
- Culenburch (Everwijn van) 115
- (Jasper v.) 113, 115, 116
- Kuneer, Jan Dirckssen weduwe hoer mecht 118
- Kuper [R] 10
- Lalaing (Jolenta van) 73⁴, 102³
- (Joost van), stadhouder van Holland: 21⁶; plundert Jutfaas: 33; Hoeken in zijn leger: 35; lijdt nederlaag aan de Vaart: 36 e.v.; 37⁶, (41); legert in Naarden: 50, 60; neemt deel aan onderh. te Schoonhoven: 71, 72; klaagt in Vianen over Gijsb. v. Baes: 73, 74; neemt deel aan onderh. te Woerden: 102; neemt het huis te Harmelen en de Haer: 107, 108; laat Hoorn stormen: 109; reist naar den Haag ter dagvaart: 110; neemt Vronestein en het blokhuis aan de Vaart: 131, 133.
- Langeraeck (Gijsbert van) 7, 16
- Lantscroen (Jan van) 4, 6, 7, 13, 28, 35, 39, 41, 57, 84, 108¹, 144, 146.
- Leen (Gerit uten) 6, 7
- (Hector uten) 7, 16
- Legeweide* (polder bij Utrecht) 10
- Leghe (Heynric de) 21, 146
- Leiden* 4, 7, 21⁸, 25, 27, 29, 38⁴, 40, 41, 50³, 60, 84, 107⁵, 116, 126³, 131³, 131⁵
- Leck* 58, 68, 87
- Lekdijk* 34, 58, 87
- Lewenberch (Henric van) gebroeders 16, 78, 94
- Lichtenberch (Erst van) 16, 94
- Linschoten* 143
- Lodewych die muntmeyster 146⁵
- Loenen (Gijsbert van) [V] 76
- Lochorst (Willem van) 5, 58
- Loosdrecht* 50⁶
- Lopyck* 50⁶, 101, 102
- Ludic* (Luik) 124, 127, 128
- LUIK: LODEWIJK VAN BOURBON (bisschop) 124⁴
- WILLEM VAN ARENBERCH (momber) 124, 128
- JAN VAN HOORNE (bisschop) 128³
- JEAN DE LA MARCK (elect) 128³
- JACQUES DE CROY (elect) 128³

Lumen Reyerssoen	[A] 148	
Maern (Aernt van)	16, 149	
<i>Maersen</i>	13	
Maes Willemse	16	
MAINZ: DIETHER VAN ISENBURG		
(aartsbisshop)	29 ^s	
Malssen (Pauwels van) en diens		
zoon	16	
<i>Mark</i>	69	
Mas (Henric van)	147	
— (Jan van)	7, 57, 67, 83, 84,	
	95, 138, 144, 146 ^s	
Meerten (Eerst van)	46	
Mey (Joost van der)	108	
Menninck, zie Nennink		
<i>Mentz</i> , zie Mainz		
Merten Jacopssoen	16	
Middachten (Jan van), ritmeester		
te Montfoort	17, 18, 109	
Millinck (Lambert) ritmeester te		
Ijselstein	12, 18, 37, 41, 42	
Misselink (Jan)	116, 117	
Mont (Gerit)	7	
<i>Montfoort</i> krijgt een ritmeester:		
17; onderneemt een plunder-		
tocht om Ijselstein: 17, 18;		
verliest burgers en neemt re-		
vanche op Benschop: 18;		
aandeel in de vredesvoorwaar-		
den van Max.: 31; neemt		
deel aan den slag bij de Vaart:		
34; schuilplaats van Gijsbert		
van Baes: 80; de tocht naar		
Dordt via Montfoort: 86, 87,		
89; Montfoortsche groeneten-		
ters gevangen: 97; plundert		
bij Oudewater: 113; neemt		
- deel aan onderh. te Wagenin-
gen: 142; vecht met het garni-
zoen van Oudewater: 143;
zie ook: Jan III van M.
- Montfoort (Jan III van) zet den
oorlog met den hertog van
Oostenrijk en den bisschop v.
Utrecht door: 4-6, 27; zijn
aanhang: 7; bisschop David
laat kiezen of deelen tusschen
hem en Montfoort: 8; veete
met Ijselstein: 11; werft sol-
daten: 17; Max. eischt zijn af-
wezigheid: 32; neemt deel
aan den slag bij de Vaart en
slaat daar enkelen tot ridder:
36; „zijn” gevangen: 38⁴;
neemt deel aan een processie:
39; onderhandelt mede te Wijk:
44¹; wil echter geen vrede:
46; haalt Engelbert van Kleef
in: 53; besluit mede den Lek-
dijk door te steken: 57; de
Holl. hebben het op den burg-
graaf verzien: 60; zendt een
veedebrief aan den bisschop:
70; neemt deel aan de dag-
vaart te Schoonhoven: 71;
neemt deel in het verraad van
Vianen: 74, 75, 80; afwezig
tijdens een oproer te Utrecht:
85, 86, 86⁴; ontbiedt ruiters
en bant Utrechters uit: 93;
ontevredenheid tegen Jan van
Montf. in Utrecht: 95; zendt
proviand, die verloren gaat
bij de Haer: 98; wordt door

- Zwanenburg genoemd als aanstichter van het verraad van Vianen: 113; plundert bij Oudewater: 114; bant opnieuw Utrechtters uit: 118; werkt de onderh. in Den Haag tegen: 121; neemt deel in het beleg van IJsselstein: 126; wordt uitgedaagd door Jan van Egmont: 137; Jan de Coninc, zijn trouwe partijganger, sterft: 143; tracht de verkiezing van diens opvolger te beïnvloeden: 144; wordt tijdens een vergadering overvallen in het kapittelhuis van den Dom: 145, 146, 147
- Montfoort (Zweder van) broeder v. den voorgaande: 39, 84, 88
- Mor Geritsen [A] 71
- Mouwerick (Henric van) [C] 115
- Muden* 48
- Nansy* 59
- Neel (Derc van) [R] 10
- Neerden* 47-50, 52, 60, 62, 73, 81, 93, 95, 96, 122, 128; dat H. graff: 47; beghinenclooster: 48
- Nenninck (Jacob) 118
- Nieuwedam* bij IJsselstein 37, 88
- Nychtevecht* 50⁶
- Nyenrode (huis te)* 20
- Nyenrode (Gijsbert van) 16, 20²
- Nyenvelt, zie: Zuylen
- Nykerk* 69, 100
- Nimmeghen* 28
- Nywael (Baltasar) 16
- Noerdeloes* 66
- Oey (Jacob van) 118
- Oerd (Elias van) 16
- Oyck (Adriaen J. v. O.-soen) 95
- O.L.V.-berg* bij IJsselstein 125⁶, 127
- Oostbroek*, klooster buiten Utrecht 122
- ORANJE; JAN II VAN CHALONS 29
- Ot die molenaers wijff 12
- Oudewater* 89, 101, 102, 114, 131, 133², 136, 137, 143
- Overysel* 69, 120, 127
(die drie steden van): Kampen, Deventer en Zwolle: 11, 43-45, 122, 123, 140-142
- Overmeer* 50⁶
- Pallaes (Floris van) 16, 78; diens vrouw 118
- (Loef van) 146
- Panssier (monsieur) [R] 137
- Parderin (Bernt) 40-43
- Peter Gheritsen [V] 76
- Pijl (Bruning) 84⁶
- Pickerdiën* 59
- Pot (Clays) 9
- (Peter) 16
- Pottage (Antonis) 25
- Proeys (Beernt) Aelbertssoen 16, 17, 27, 40
- (Jan) 78
- Putten (huis te)* 93, 130⁴
- Raephorst (Jan van) 7, 16
- Ram (Aernt) 144
- Ranst (Jan van) markgraaf-stadhouder van Antwerpen, 33, 50, 60, 71

Rasscaert	46, 47	ROME : SIXTUS IV	117
<i>Raven</i> (bij Utrecht)	35	<i>Rosendael</i> (bij Arnhem)	92, 110, 123
RAVESTEIN, ADOLF VAN, zie		<i>Rotterdam</i>	88, 89
KLEEF		Ruus (Aernt)	7, 38 ⁴ , 54, 56, 94
R.D.B. Raads dagelijksch boek	XIV ¹	— (Alfer)	16
Remerswael (Jacob van), prior		— (Jacob)	16
te Schoonhoven,	102, 103	Salezaert (Petyt) [R]	21, 50, 60, 62, 100, 107, 132
<i>Renen</i>	8, 9, 49, 59, 130	Sallem (Ansem)	13, 16
Renes (Jan van), ridder,	16	Sas (Aelbert)	16
— (Jan van) heer Janssoen	16, 78, 148	— (Gijsbert)	92
— van Baer (Jan van)	10, 16, 27, 33, 78; diens	Scadic of Scaeyck (Evert van)	16, 78
zoon, Jan	78	— — — — — (Willam van)	16, 78
— van Wulffelen (Jan v.)	16; diens zoons: 148	Scaeyck (Jan van)	21
<i>Ry</i> (bij IJselstein)	37	Scaffelaer (Jan van)	[R] 111
Ryck Gysberts	6	<i>Schalkwijk</i> (huis te)	34 ¹
Ryck (Claes de)	XXXIII, 93	<i>Scerpenseel</i>	22
<i>Rijn</i> (Oude)	12	<i>Sclage</i> (bij Amersfoort)	22
— (<i>Vaartsche</i>) zie <i>Vaart</i>	35, 99	Scloeyer, zie Sloeyer en Eynspeck	
Ryn (Adriaen van)	38, 102, 103 ^b , 123 ⁶ , 146	<i>Scoenhoven</i>	70-73, 87, 90, 126, 131; klooster te S.: 102
— (Gerit van), Geritssoen,	7	<i>Scoenrewoerd</i>	97, 115
16, 147 ⁵		Scoerl (grave van), zie Zollern	
— (Gerit van), Soudesoen	7	<i>Scolpen</i> (bij Utrecht)	54
— (Herman van)	9	Scrassert	[R] 4, 68
— (Zouwe van)	33, 41, 42	Sculenchurch (Simon van der)	6
<i>Rijnenburg</i> (huize)	34 ¹ , 41 ⁶	Scut (Aernt)	147
<i>Rijnestein</i> (huize)	34 ¹	<i>Zeelant</i>	59
<i>Rijnhuizen</i> (huize)	34 ¹	<i>Seyst</i>	11, 124 ¹
Roede (Jan die)	144 ⁴	Sem (Jacob)	16
Roeyen (Willem van)	56	Sevender (Steven van der)	7, 16
Roeck (Henric)	16	Zyl (Herman van)	7, 13, 40
— (Claes)	16	— (Jan van)	40, 105 ³
<i>Rome</i>	42, 65, 67, 117 ³ , 117 ⁵	— (Claes van)	56, 94

- Simon Dircksen 93
 Symy, zie: Croy
Simpool (toren van Batesteyn) 78
 SIXTUS IV, zie ROME
 Sloeyer (Jacob) 56
 Snoeck (Lubbert) 16, 78
Soest 52, 60
 Soudenbalch (Evert) 8, 24, 127³,
 154 no. 10
 ——— (Gerrit) 5, 7, 14, 15,
 24, 25, 27, 57, 71,
 83, 103, 104, 113,
 138, 144, 146, 147
 Speys [R] 10
 Staten Generaal 91
 ——— van Holland 91
 ——— van Utrecht 8, 130, 140,
 142
 Stenrode (Willam van) 16, 78?
 Stycker (Godert) [V] 118
 Styn in den Gelre 118
 Stralen (Jan van) 40²
 Struyck (Gerit) [V] 76
 ——— (Jan) [V] 76
 Zulen (Dirc v.) Zweerssoen, van
 die Haer 16, 19, 20¹,
 23³, 36, 39, 57, 67, 74,
 75¹, 83, 84, 98, 107, 108,
 113, (146)
 ——— (Gijsbert van) te Harmen-
 len 19, 20¹, 107
 ——— (Jan van) 10
 ——— (Steven van) 7, 17, 40, 56
 ——— (Sweer van) 33, 57, 67, 94
 ——— van Natewis (Jan van) 46
 ——— van Nyenvelt (Gerit van)
 7, 84, 116
 ——— (Henric van)
 4, 5, 7, 11, 27, 36, 39,
 84, 88, 144, 147
 ——— (Jan van) 84,
 144, 147
 ——— (Roelof van)
 7, 13, 16, 40, 94, 118
 ——— (Steven v.)
 Stevenssoen 7, 116
Zutphen 133, 134
 Zwanenburgh (Vincentius van
 der), ritmeester te Utrecht: 17;
 levert den slag aan de Vaart:
 35, 36; wordt tot ridder ge-
 slagen: 36; neemt deel aan
 een Utr. processie: 39; lijdt
 nederlaag in Westbroek: 54,
 56; besluit mede den Lekdijk
 te doorsteken: 57; ontraadt
 een strijd bij Vredendaal: 61;
 gaat met verlof: 68; neemt
 Vianen: 74, 75, en Batestein:
 78-80; ontruimt Vianen: 111-
 113; trekt door Buren: 114;
 rekening van Z. 96⁹
 Zwieten (Jacob van) 146⁵
Switsen (Zwitserland) 59
Zwolle, zie *Overijssel*, steden
 Taets (Splinter) 15
 Taets van Amerongen, zie Ame-
 rongen
 Teylingen (Aelbert van) [V] 76
 Thoen (Herman) 21
 Tyelman, de stadsklerk, XIII²⁻³,
 XXXV-XXXVII, 25¹, 27⁵, 28¹⁻²⁻⁵,
 103¹, 103⁵, 120⁶, 142⁴
 Timan Isbrantsoen, die gout-

smit, 15, 24, 44, 67, 71, 94,
103, 104, 142⁴, 156 *b* en *c*
Tomas Janssen, die rademaker,
138

Tongeren 125, 127, 128⁴

Trant (Willem) [M] 18

Trinde (Peter) 40

Uten Ham, — Leen, — Weert,
zie Ham enz.

UTRECHT (BISDOM)

DAVID VAN BOURGONDIE, BIS-
SCHOP VAN UTRECHT, onder-
handelt met de stad: 3; wordt
door de vredespartij ontboden:
5; keert onverrichterzake terug
naar Wijk: 6; moet bondge-
nootschap sluiten met Max.:
7, 8; roept de Staten bijeen
te Wijk: 8, 9, 19; werft ruiters
en trekt naar Utrecht: 9-11;
onderhandelt te Vrouwecloos-
ter: 11; verbiedt Utr. te pro-
viandeeren: 12; krijgt ruiters
uit Holland: 21; zendt ge-
zanten naar Brussel: 24-31;
Max. eischt gehoorzaamheid
v. d. Utr. aan hun bisschop:
31; aanvaardt bemiddeling v.
de Overijs. steden: 43-46;
gerucht v. David's overlijden:
47; komt opnieuw voor de
stad: 61-62 en legerd te Vrou-
clooster: 62⁵; de geestelijk-
heid besluit tot een procedure
tegen David: 65; zendt een
pleiter naar Rome: 67; ont-
vangt een veedebrief van En-

gelbert van Kleef: 69 en van
Jan van Montfoort: 70; neemt
deel aan onderhandelingen te
Schoonhoven: 71, 72, (73⁴);
men wil opnieuw den bisschop
in Utr. ontbieden: 85; laat
zijn ruiters plunderen: 92, 93;
David neemt deel aan onder-
handelingen te Woerden: 102,
103; geeft Zwanenburg geleide
om Vianen te ontruimen: 113-
114; verwerft een pauselijken
banbrief tegen Engelbert van
Kleef: 117; onderhandelt in
Den Haag: 119-122; onder-
handelt in Den Bosch: 129-
130; komt bij het beleg van
het blokhuis aan de Vaart:
133; keert terug naar Wijk:
136 en begraaft monsieur
Panssier: 137; onderhandelt
te Werkhoven en te Wijk: 138,
139, te Heynric Valkenaers-
weert en te Wageningen: 140-
142; wordt in Utrecht ont-
boden: 147 en komt in de stad:
148, 149; afbeelding: 150 no.1.
ENGELBERT VAN KLEEF, VOOR-
STENDER VAN UTRECHT: be-
roeping: 33, 46; komst: 52, 53,
60, 61; als ruwaard aanvaard:
65; vijandschap met David v.
Bourgondië: 69; huldiging:
70; nieuwe eed van trouw:
83-85; wordt in de stad ge-
smaad: 93⁴; leent geld in
Kleef: 95⁹; krijgt een hengst

ten geschenke: 96⁹; neemt deel aan de dagvaart te Schoonhoven: 71, 72; en te Woerden etc.: 102; wordt in den kerkel. ban gedaan: 117; wijst een banvonniss: 118; onderhandelt in Den Haag: 119, 120 en te Wijk: 122; plundert bij Naarden: 122; brandt Amerongen en krijgt troepen uit Kleef: 123; belevert IJsselstein: 125-127; onderhandelt in Den Bosch: 129, 130; onderhandelt te Heynric Valkenaersweert: 140, 141; wendt zich af van Montf.: 144
 ROELOF VAN DIEPHOLT, BISCHOP V. UTRECHT: 7, 24, 96⁷
Utrecht, geestelijkheid: de vijf kapittelen (clesy, ecclesy, generael capittel): 8, 14, 24, 64-66, 67, 117, 122³, 139, 145, 147⁵, 149¹; Domkapittel: 106, 117⁶; kapittel van St. Jan: 117⁵; — proosten en dekens: 3⁴; Domdeken: 3⁴, 147; proost van Oudmunster: 5; deken van St. Marie: 24, 147; — commelduer van St. Katerinen: 147; — preesterscap: 39; priesters van St. Jacob: 106
 — *riidderschap*: 8-10, 19
 — *stad*: a) *stadsregeering*: buitmeesters: 18⁶; burgemeesters: XVI, 144³; burgemeester van de vijven: XVIII, 38⁴, 67; „goede mannen”: 86; „over-

sten”: XVI, 6, 13, 14, 17, 53, 67, 80, 82, 83, 85, 125³, 126, 132, 151 no. 4; overste oudermans: XVI; oudermannen der gilden: XVI, 83¹, 125³; raet out ende nye: XV, 3-5, 13, 24, 28, 29, 58, 70, 84, 93, 94, 97, 104, 118, 125³, 144; enge raet: XVII, 57⁴, 104 (zie ook „regiment”); „dat regiment”: XIX, 14, 17, 43, 46, 57, 65, 66, 105, 122, 138, 143, 145, 146, 147; schepenen: XVI-XVII, 82, 83¹; schout: XVII-XVIII, 144³; statdienre: 39⁴; „die vive”: XVIII

b) *bevolking, toestanden enz.*: ballingen uit Holland (Hoeken): 4, 24, 27, 28, 108, 110, 146⁵; ballingen uit Utrecht (Kabeljauwen): 6, 7¹, 8, 10, 16, 26, 32, 64⁷, 73⁴, 77, 80, 84, 85, 86⁴, 93, 94, 118, (ballinger wyven), 141, 147, 148; banier van de stad: 5, 35, 36, (dat roye peljoen: 54), 152 no. 5; bevolkingscijfer: XIV; gilden: XV, 67, 82, 84², 85, 86; gruentent en lantluden: 85, 97, 105, 138, 181; leeningen en lijfrenten: 13 (rike weduwe), 14 (borgers en cloosteren), 15 (900 borgers), 63⁷, 64, 64² (ballingen), 80⁶ (ballingen), 81, 92, 94 (ballingen), 104 (borgers), 118⁶, 138, 144⁴, 159 no. 11; levensmidelen: 12, 44, 45, 56, 63, 85, 92, 104, 119, 118, 129, (133),

137, 144⁴; morgenspraak der gilden: XV, 82, 83¹; muntwaarden: 15¹, 31⁵, 85³, 96⁷, 110⁶, 137¹; oproer van 7 Aug. 1481: 3 e.v., 26 e.v., 94, 118; oproer van 16 April 1482: 82 e.v.; ruters in Utrecht: passim; tractaten: beclachte van 1481: 65; gildebrief van 1304: XV; landbrief d.d. 14 Juni 1375: 44, 45; soenbrief d.d. 14 Jan. 1430: 7, 24, 31; tractaat d.d. 9 Mei 1481: 31; vredesonderhandelingen in Den Haag, Dordt, Den Bosch, Nijmegen, Venlo: 25, 27, 28, te Wijk: 3, 28, 31, 43 e.v., te Schoonhoven: 70, te Woerden: 100 e.v., in Den Haag: 103, te Arnhem: 103, te Oostbroek: 122, in Den Bosch: 129 e.v., te Werkhoven: 138, te Heynric Valkenaersweert en te Wageningen 140, 141, in Den Bosch, Rijnouwen, Kleef, Beverweerd en Keulen 144⁴.

c) kerken en godshuizen: Dom: 66, 145, 152 no. 7; kapittelhuis van den Dom: 145, 146; St. Pieter: 101; Buurkerk: 4, 29, 39, 63, 68, 101, 153 no. 8; St. Jacob: 105, 106; kapel buiten de Weerd: XII, 3 no. 8; kloosters: 14; kl. Braemdolen: 14; kl. St. Cecilien: 14; H. Geesthuis: 100; St. Jacobsgasthuys: 6; kl. Je-

rusalem: 98; St. Kathrynegasthuis: 147; kl. in die Wyn-gaert: 98.

d) gebouwen: Bisschops-hof: 53, 84, 149, 152 no. 6; Ghildepoort: 62; Hazenberg (het schepenhuis): 83, 84, 152 no. 7; Kathrijnepoort: 12, 38⁴, 48¹, 82, 83, 85, 107, 151 no. 3; Keizerrijk: 20⁴, 38, 39, 56, 92, 152 no. 7; Schoonhuus (dat Huys; het raadhuis): 3³, 4, 64, 70, 82, 84, 93, 104, 118; stadspoorten: 136⁴; Tolsteegpoort: 5, 6, 12, 38, 57, 100, 148.

e) straten, pleinen, enz.:

Gaerd: 5, Gaerdbrugge: 6, Goertsteghe: 6, Lynmerct: 5, Mersegarst: 57, 153 no. 8; Nystraet: 6; Noey: 35¹, 38, 55, 95; Pieterskerkhof: 144⁴; Plaets: 4-7, 29, 82, 83, 84¹, 93, 106, 146, 147, 149, 152 no. 7; sunte Pouwelsbrugge: 6; Roeyenborgerbrugge en R.-steghe: 5³, 6; Smebrugge: 4, 29; Steenwech: 53; Vogelsanck: 105; Weerd: 57, 127; *vgl.* 156 no. 12

Vaart (Vaartsche Rijn) 32⁸, 34, 35, 37, 46, 55, 88, 135⁵; blok-huis aan de Vaart: 42, 43, 75, 76, 99, 110, 131-136

Valck (Mr. Jan) 118
Vecht (Jan van Over de) 15, 17, 24, 40, 71

—— (Jacob van Over de) 16

- Veen (Jan van) 7, 16, 149;
 diens vrouw: 118
 — (Ludolf van den) 3, 8
Veluwe 7, 92
Vendelo 28
 Vermeer (Frederic) 9
Vianen huisvest ballingen uit
 Utrecht: 6; gevallen Hollan-
 ders worden er begraven: 37;
 wordt verraden door Gijsbert
 van Baes: 73-82; de aanvoer-
 ders van de reyse naar Dordt
 te Vianen: 88; Vianen weer
 aan den Jonker v. Brederode:
 111-113; — Gheengespoort:
 75; Lekpoort: 79; — het huis
 te Batestein, zie Batestein; —
 Simpoel, toren aldaar: 78
 Vianen (Jan van) 9
 — (Henric van) 15^s
Vlaenderen 59, 91
 Voecht (Zweer de) 40
 Voerd (Frederic van) 7, 16
 — (Henric van) 7, 16
 Volcken Janssen 16
 Vos (Johan), die snider, 118
 — (Aelbert die) Janssoen 16
 — (Willam de) de Jonge 16
Vredendael, klooster buiten
 Utrecht, 61, 62, 94
Vreelant 11⁶, 67
 Vreese (Aernt die) 89⁴
Vreeswijk 135⁵
Vronesteyn (huize) 34¹, 99, 131,
 132
Vrouclooster, buiten Utrecht 11,
 12, 61, 62⁴
- Wachtendonck (Willem v.) treedt
 in stadsdienst en wordt rit-
 meester in Amersfoort: 17;
 tot ridder geslagen a. d. Vaart:
 36; neemt deel aan de over-
 winningsprocessie: 39; wordt
 door bisschop David als vijand
 aangemerkt: 45; leidt mede de
 expeditie tegen Dordt: 86-90;
 is in dienst van Willem van
 Aremberg: 124⁵
Wael ('t) (gem. Tull en 't Waal)
 57, 58
 Wael (Braem de) 16
 — (Loyc of Lodewych de)
 16, 132?
 — (Lubbert de) 33
 Wael (Alaert van) [V] 81
 — (Willam van) [V] 81
Wagheningen 49, 92, 141
 Wassenaer (Philips van) 108
 Wede (Meeus van) 148
 Weerd (Dieric uytten) 3, 88
 Weerde (Joost Dirckssen uten) 16
Weesp 48
Weesperkerspel 50⁶
Werckhoven 6, 138, 147
Westbroeck 53-55, 57
 Westrenen (Jan van) [A] 22, 23
 Wy (Jan van) 9
Wyck (bij Duurstede): residentie
 van bisschop David: 3; her-
 bergt Utr. ballingen: 6; David
 keert er terug na zijn reis naar
 Maximiliaan: 8; verzamelt er
 het landvolk en trekt op tegen
 Utrecht: 10; keert er terug:

11; Hollandsche en bisschoppelijke troepen trekken van Wijk naar Amersfoort: 21-23; Utr. ballingen te Wijk zenden gezanten naar Brussel: 26; de Overijs. steden komen onderhandelen: 43; Glaudyn de Bondre komt te Wijk: 58, 59; David breekt opnieuw op van W. n. Utrecht: 61; keert er terug: 62; Waalsche ruiters uit Wijk plunderen bij Amersf.: 68, 69; Wijksche ruiters onderscheppen Utr. proviand: 81, 93; plunderen en lijden een nederlaag bij Utr.: 96; (104); de gevangen Van Nyevelts naar W. gebracht: 116, 117; David ontvangt te W. een bul tegen Engelb. v. Kleef: 117; de Overijs. steden bemiddelen opnieuw te W.: 122; overvallen Utr. proviand: 128, 129; men biedt David vrede mits afstand van al het Nedersticht-

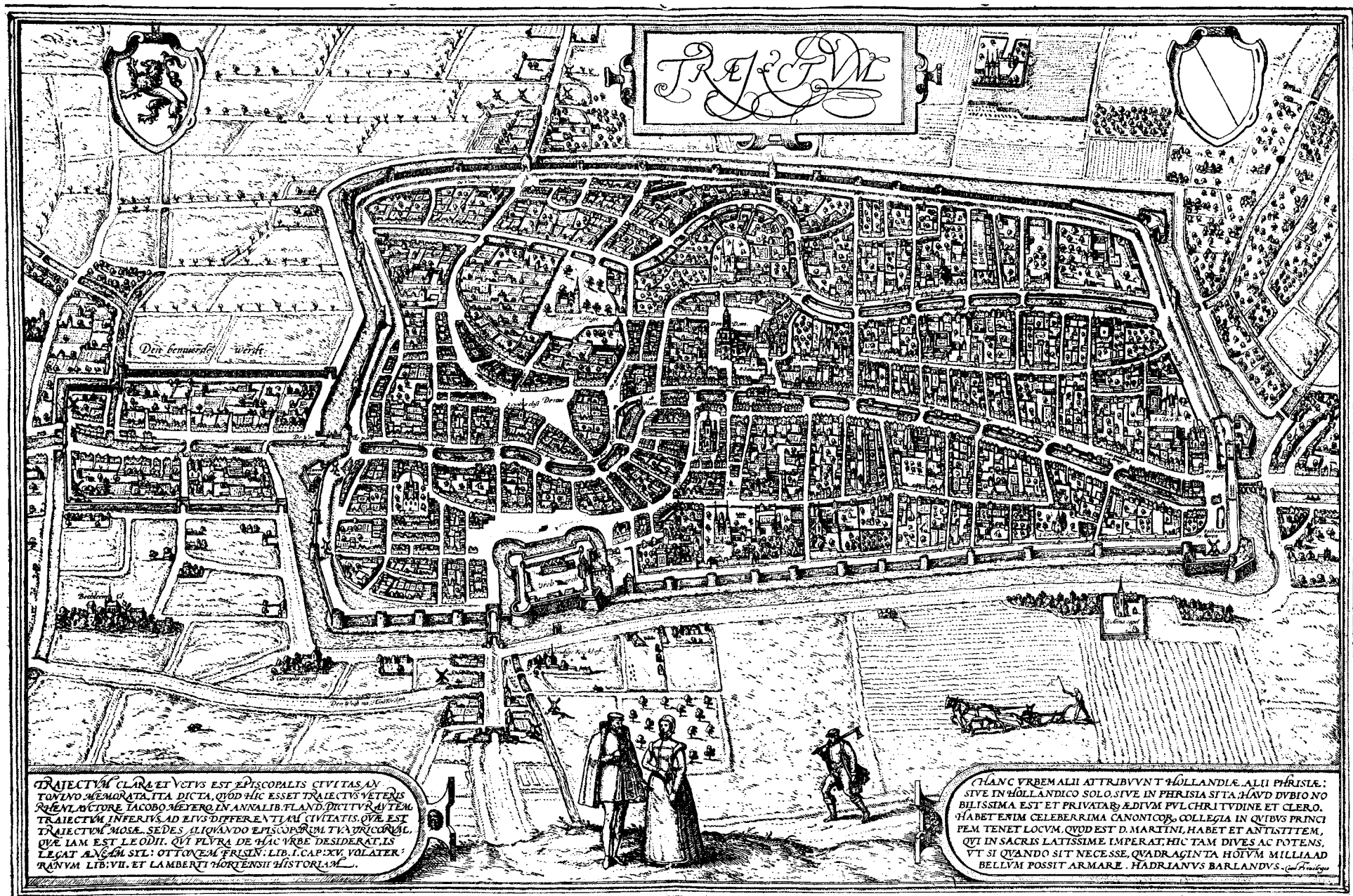
sche goed behalve Wijk: 130; de bisschop keert van de Vaart naar Wijk terug: 136; nederlaag van de Waalsche ruiters uit W. tegen de Utr.: 137; de Utr. geestelijkheid bemiddelt te W., de Utr. ruiters plunderen er, Wijksche ruiters plunderen bij Amersfoort: 139; bisschop David, uit Wijk ontboden, trekt naar Utr.: 147, 148
 Willam Hagensoen (v. Dordt) 90
 ——— Jansen in die Twystr. 93
 ——— Peterssen 118
 Wynsen (Anthonie van) 144⁴
 Winsen (Godtschalc van) 16
 ——— (Willem van) 16, 78
Woerden 98, 100, 102, 103
 Wouman (Jan) 33, 57, 58, 144, 146
 ——— (Willam) 146
 Wouter Wouters. 144⁴
 Y zie I.
 Z zie S.
 Zollern (Friedrich Albert von) 131⁷

Verbeteringen.

Blz. 7 n. 1: Aan te vullen met: Voor Jacop en Jan van Amerongen moet een stuk weggevallen zijn. De daarna volgende hoorden tot de vredespartij.

Blz. 16 n. 3: Aan te vullen met: Voor Jan Knyf ontbreekt vermoedelijk diens broer Gerit; vgl. blz. 149.

Blz. 97 n. 4: Aan te vullen met: De naam van Groenetenters is van Zuid-Nederlandschen oorsprong. Aan Prof. Dr. J. W. Muller dank ik de kennismaking met *De Pauw*, Middelnederlandsche Gedichten II, (Uitgave der Koninklijke Vlaamsche Academie; Gent, 1914), blz. 400, waar de Axelsche patroons Anthonius Stalin en Jacob de Hont hun oordeel uitspraken over de Luiksche „Libertini, ghesellen van Groender Tenten.... gheraapte mannen.... die zonder bevel zijn ende zonder bedwanck”. In de Luiksche geschiedenis van de jaren 1465 e.v. vinden wij dan ook de „compagnons de la verte tente” terug, en de Luiksche bronnen, met name het Chonicon van Jean de Los, geven ons van hen een beeld, dat vrijwel overeenkomt met wat wij boven veronderstelden (vgl. verder *H. Pirenne*, *Histoire de Belgique* II, blz. 279 en de daar geciteerde bronnen over den Gentschen oorsprong van den naam).

INHOUD

VOORBERICHT	
INLEIDING	I—XL
TEKST VAN DE KRONIEK	1—149
LIJST VAN AFBEELDINGEN	150—156
REGISTER VAN WOORDVERKLARINGEN	157—164
REGISTER VAN NAMEN	165—180
VERBETERINGEN	181

